

editura *Allastra*

IOAN OPRIȘ

**ALEXANDRU
LAPEDATU**

și
contemporanii săi

Tehnoredactare și format PDF: Ana Damian

Text & imagini: Fundația Lapedatu, © 2016

Toate drepturile rezervate Fundației Lapedatu

Copertă: EDITURA ALBASTRĂ, Cluj–Napoca, © 2015

Ediții pe hârtie: I. EDITURA ALBASTRĂ, Cluj–Napoca, 1997

II. EDITURA ALBASTRĂ, Cluj–Napoca, 2015

© 2016 Fundația Academia Civică pentru versiunea.pdf Acrobat Reader

Este permisă descărcarea liberă, cu titlu personal, a volumului în acest format. Distribuirea gratuită a cărții prin intermediul altor situri, modificarea sau comercializarea acestei versiuni fără acordul prealabil, în scris, al *Fundației Academia Civică* sau al *Fundației Lapedatu* sunt interzise și se pedepsesc conform legii privind drepturile de autor și drepturile conexe, în vigoare.

Fundația Academia Civică: www.memorialsighet.ro

Fundația Lapedatu: fundatia.lapedatu@gmail.com

Alexandru Lapedatu și contemporanii săi

Ioan Opreș

CUPRINS

INTRODUCERE.....	2
ABREVIERI	10
LEGĂTURI CULTURALE	11
CONLUCRĂRI POLITICE	105
SUMMARY	153
FOTOGRAFII	159

INTRODUCERE

Viața lui Alexandru Lapedatu (Cernatu Săcelelor, 14 septembrie 1876 – Sighetu Marmației, 30 august 1950) oferă exemplul unui mare om de cultură întru totul angajat în serviciul neamului său. Scrierile sale din domeniul istoriei medievale sau a celei moderne indică, de fiecare dată, un spirit deosebit de pătrunzător al mecanismelor politice, economice și sociale, ceea ce i-a permis să-și justifice concluziile. Multe dintre tezele și ipotezele sale, descoperirile de ordin cronologic ori de fapte derivă dintr-o cunoaștere directă a izvoarelor, mai ales a monumentelor și a documentelor istorice. De altfel, lecturile de documentare, cercetarea *de visu* a monumentelor și consultarea originalelor în cazul actelor scrise au fost preferate întotdeauna, fiind făcute cu o maximă atenție.

Observăm, de asemenea, abordarea comparativă a problematicii legate de personalitățile istoriei naționale, care caracterizează opera scrisă a lui Al. Lapedatu. Cine citește lucrările sale, *Gheorghe Bariț și amicii săi*, *Corespondență* (în colaborare cu Gh. Bogdan-Duică în *Tribuna Poporului*, Arad, VII, 1903), *Damaschin episcopul și dascălul*,

traducătorul cărților noastre de ritual (în *Convorbiri Literare*, XL, 1906), *Politica lui Radu cel Mare 1495–1508* (în *Lui Ion Bianu – Amintire*, București, 1916) sau *Ion Cîmpineanu 1798–1863* (în *Figuri revoluționare din trecutul românesc*, București, 1936), constată o anume perseverare în abordarea acestui gen tematic, acuratețea cu care istoricul portretizează și vigoarea cu care prezintă epoca și personajele. Semnalăm deci un mod deliberat de a trata istoria politică, chiar o preferință spre aceasta. Interesant este de ce și cum Al. Lapedatu – care a excelat în cercetarea Evului Mediu românesc – a hotărât să se dedice, după 1918, mai ales veacului al XIX-lea. Apreciind acest secol ca unul al deșteptării spiritului național, istoricul și-a apropiat tot mai mult pleiada marilor patrioți, revoluționari care au dat viață crezurilor naționale, tratând în memorabile studii figurile lui Nicolae Bălcescu, Alexandru Ioan Cuza, Ion Cămpineanu, Mihail Kogălniceanu, Andrei Șaguna ș.a. El s-a aplecat asupra acestora și a înfăptuirilor generației lor, din perspectiva cerințelor societății românești de la începutul veacului al XX-lea. A urmărit, astfel, cu obstinație să contribuie la pregătirea și educarea generației care a făurit România Mare, prin sublinierea și glorificarea crezurilor, țelurilor și concepțiilor ce porniseră de la Școala Ardeleană și s-au împlinit prin Unirea din 1859, desăvârșindu-se la 1918.

Militantismul naționalist este o trăsătură evidentă la Al. Lapedatu, nerămânând personalitate mai însemnată la românii din lăuntrul sau din afara arcului carpatic, fără ca aceasta să se fi bucurat de atenția istoricului.

Studiile, articolele și cărțile scrise de Al. Lapedatu denotă un sistem al gândirii și judecății istoriei, fundamentat pe probe și pe rigoare. Stilul și cursivitatea frazei arată o mare ușurință în redarea concluziilor ce rezultă după lectura izvoarelor. Există de asemenea în opera sa o capacitate sintetizatoare în cuprinderea fenomenelor și conexarea altor informații la acestea, iar interpretările sale nu suferă de subiectivitatea afirmațiilor. În toate aceste lucrări scrise – peste 400 de titluri – îl putem recunoaște pe eminentul emul al lui Dimitrie Onciul, Nicolae Iorga, Ioan Bogdan și Ioan Bianu. Cu fiecare dintre aceștia a studiat, a colaborat, a lucrat. De la primii doi savanți Al. Lapedatu a învățat rigoarea, un anume fel de a aduna, selecta, ordona și interpreta faptele. De la ceilalți doi eminenti învățați a deprins mai ales răbdarea lecturii pline de acribie a documentelor. Cu toți acești dascăli a rămas permanent în legături de confrățietate academică, în ciuda scăderilor sau fluctuațiilor temperamentale ale unuia sau altuia. Dintre toți însă a lucrat mai apropiat și mai îndelung cu Nicolae Iorga, al cărui model l-a și preluat, iar pe planul monumentelor istorice i-a fost cel mai ilustru colaborator și continuator.

Colaborările sale cu numeroase personalități, chiar prietenia cu unii din aceștia, Ion Kalinderu, dr. C.I. Istrati, Sp.C. Haret, V. Pârvan, I.I.C. Brătianu, Oct. Goga, I.Gh. Duca, G.T. Kirileanu, Gh.Balș, M. Sadoveanu, C. Moisil, C. Rădulescu-Motru, N. Ghika-Budești, I. Simionescu, P. Antonescu, An. Simu ș.a. – au contribuit mult la desăvârșirea unei filozofii anume despre viață și despre lume.

Pe linia istorică, învățatul a îndeplinit importante funcții: secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice (1904–1919), președinte al Secțiunii pentru Transilvania a acesteia (1920–1940) și președinte al Comisiunii Monumentelor Istorice după moartea lui Nicolae Iorga (1940–1947). A fost de asemenea secretar (1910–1914) și, respectiv, membru (din 1924) al Comisiei Istorice a României, membru al Cercului Genealogic Român și al Comisiei Consultative Heraldice. Al. Lapedatu a fost ales în conducerea Societății Istoricilor Români, fiind unul din vicepreședinții acesteia, ca și în Societatea Română de Numismatică.

Atâta vreme cât a funcționat ca profesor universitar (1919–1939), a fost prodecan și decan al Facultății de Litere și Filozofie din Cluj, iar ca unul dintre fondatorii Institutului de Istorie Națională din Cluj a fost codirector al acesteia (1920–1944).

Dar Al. Lapedatu este, totodată, istoricul care sub raportul funcțiilor administrative de decizie și-a depășit net atât dascălii eminenti pe care i-am

amintit, cât și pe cei mai mulți dintre străluciții săi contemporani.

Ministru în repetate rânduri, titular al unui departament care a avut rostul esențial în unificarea spirituală și culturală cerută de noile cadre politice ale României Mari, aici și-a arătat și manifestat multiplele cunoștințe și talentul. Or, nu este puțin să constatăm prezența ideilor, inițiativelor și susținerilor sale într-un domeniu atât de supus interpretărilor subiective. Căci – am verificat-o mereu, reținând de fiecare dată nedreapta judecată a semenilor – cei care organizează, care clădesc în terenul administrativ au parte de o mare ingratitude publică: străduința lor, de care beneficiază întreaga societate, adeseori pe termen lung, nu se vede și nu-i impune semenilor. Iar aceia care au beneficiat de munca lor, devin – de regulă – primii ingrați! În cazul lui Al. Lapedatu, probele acestei recunoașteri publice și individuale apar cu mare putere de convingere, irumpând din vastitatea corespondenței. Ele nu sunt numai formale, de conivență.

Ministru recunoscut pentru talentul de a conduce cultura națională, deci de a fi proiectat și impus o politică culturală, lucrând cu creatorii și animatorii actelor culturale; membru al Parlamentului României (din 1919), unde și-a încheiat cariera strălucită ca senator de drept între alți 41, și președinte al Senatului (1936–1939); membru corespondent (1910), apoi membru activ (1918), vicepreședinte și președinte al Academiei

Române (1935–1937), iar ulterior secretarul general al acesteia (1938–1948); fruntaș marcant al Partidului Național Liberal, îndeplinind funcția de vicepreședinte, iată doar câteva dintre înaltele posturi și funcții pe care Al. Lapedatu le-a avut în statul român timp de peste trei decenii.¹

Nu se poate spune că, în orice caz, Al. Lapedatu ar fi în afara sistemului de cointeresare pe care societatea românească burgheză îl proteja cu toată energia ei. El a fost membru al Consiliului de Administrație al Uzinelor de Fier și Domeniilor din Reșița S.A. (așa cum se observă din documentele păstrate, Al. Lapedatu participa regulat la ședințele respectivului Consiliu de Administrație), calitate în care era părtaș al unei anume tantieme anuale.² El era, de asemenea, membru în Consiliul de

¹ Vezi prezentarea personalității lui Al. Lapedatu la Ioan Opreș, *Alexandru Lapedatu și monumentele istorice*, în *Revista muzeelor și monumentelor*, seria Monumente istorice și de artă, nr.1, 1984, p. 60–64; *idem*, prefață la Alexandru Lapedatu, *Scrisori Alese*, Cluj-Napoca, 1985, p. 5–47; *idem*, *Alexandru Lapedatu (1876–1950) și contemporanii săi*, în *Tibiscum*, Caransebeș, VI, 1986, p. 365–411; *idem*, *Al. Lapedatu în slujba istoriei naționale*, în *Tibiscum*, VII, 1988, p. 279–304; *idem*, *O personalitate unanim acceptată*, în *Ardealul*, Cluj-Napoca, an I, nr. 3, 1990, p. 3; *idem*, *Al. Lapedatu*, în *Lumea azi*, nr.6, 7 febr.1991, p. 17; *idem*, *Al. Lapedatu președintele Academiei Române*, în *Academica*, nr. 7, 1994, p. 10–11; *idem*, *Alexandru Lapedatu și scriitorii*, în *Dacia Literară*, an VII, nr. 22 (3/1996), p. 28–29; nr. 23 (4/1996), p. 40–41; nr. 24, (1/1997), p. 36–37; *idem*, *Destinul unor gemeni. 120 de ani de la nașterea lui Alexandru și Ion Lapedatu*, în *Cultura Națională*, I, nr. 17, joi 12 septembrie 1996, p. 7.

² În anul 1939 aceasta s-a ridicat la suma de 339923 lei, conform adresei Uzinelor de Fier și Domeniile din Reșița S.A. V.D./Bd/nr. 44.644 din 30.VII.1940/50, care-i plătea suma prin Banca "Albina", (BAR, Secția, manuscrise, fond Al. Lapedatu, vol. XVII, v. 2–8).

Administrație al Băncii de scont și schimb din Ardeal S.A.–Cluj³ și al celui de la Societatea Cartea Românească, unde-l găsim participând la o ședință din 14 octombrie 1940.⁴

Cu banii câștigați din munca sa, Al. Lapedatu și-a ridicat o casă la Cluj și o vilă la Poiana Brașov – aceasta închiriind-o din mai 1944 până-n iarna lui 1945 secretarului Legației Japoniei, Chiune Suhgihara, chiriaș ce l-a nemulțumit profund prin felul în care a folosit-o.⁵ Ulterior anului 1948 această vilă a fost atribuită unei artiste a poporului din anturajul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. De aici au fost ridicate de organele Securității Statului, în 1950, o parte din arhiva sa și unele cărți, dispărând fără urmă până în prezent.

În răstimpul cât a locuit la București, Al. Lapedatu a fost găzduit la hotelul Splendid, de unde adeseori îi găsim localizată corespondența, și într-o garsonieră situată pe Calea Victoriei.

Bogata sa experiență rezultată din legăturile cu foarte mulți oameni aparținând nu numai ariei

³ De unde demisiona la 31.VIII.1940, în urma împrejurărilor legate de cedarea Transilvaniei, cf. adresa Băncii din 6.IX.1940, în *loc. cit., supra*, vol. XXII, v. 2–10.

⁴ Vezi adresa editurii nr. 36611, 14.X.1940, în *loc. cit., supra*, vol. XVII, v. 2–15. Al. Lapedatu era membru al Societății anonime de editură, tipografie și legătorie de cărți "Cultura Neamului Românesc" (str. Lipscanii Noi, nr. 12) încă din toamna anului 1919 (vezi adresa din 21.XI.1919, în BAR, fond Al. Lapedatu, XVII, v. 1, f. 1).

⁵ Cf. corespondența purtată, ca și despăgubirile de 60000 lei dați de chiriaș, la BAR, fond Al. Lapedatu, vol. XX, v. 2–1, 2.

politice sau celei culturale, ori celei strict profesionale, a condus de timpuriu la formarea unei imagini publice asupra lui Al. Lapedatu. Demersurile sale de ordin național, fermitatea sa tipic ardelenescă cu privire la acest subiect au determinat recunoașteri diverse, până la aceea de a i se fi dedicat *Marșul antirevizionist* (versuri George Saravan, muzica Al. Serena):

Veniți Români cu mic cu mare

Fiți gata toți când ora va suna...

Redăm, în cele ce vor urma, diverse imagini ce-l privesc pe Al. Lapedatu, așa cum faptele și persoana sa s-au reflectat în epocă. Dintr-o asemenea rațiune am preferat să orientăm textul prin intermediul documentelor de arhivă. Într-o astfel de restituire am apreciat că nu devin absolut necesare alte corelări de ordin bibliografic, construcția textului focalizând spre prezentarea unei singure personalități. Desigur, în mod implicit, apar corespondenții, emitenții de judecăți asupra omului, faptelor, epocii și a diferitelor evenimente.

Admitem azi, mai în voie, că o istorie adevărată nu se poate scrie în afara cunoașterii celor care au creat și animat în societatea timpului lor, influențând cursul lumii în care au trăit.

Alexandru Lapedatu este un creator de istorie, luminând prin idei, decizii și influență generația

sa.⁶ Mai mult, el este și un model pozitiv, recunoașterea contribuțiilor sale suferind de suficiență în afara statutului său moral, comportamentului civic și național, deopotrivă exemplare.

El a fost târât și întemnițat fără judecată, o dată cu mulți alți fruntași ai generației Marii Uniri, în lotul demnitarilor, în noaptea de 5/6 mai 1950, murind în închisoarea din Sighet, în același an, la 30 august.⁷

La 30 august 1950, doamna Ana Macavei și soțul său, dr. Ioan Macavei, se aflau în satul Rogojel. Din obișnuință, dar și ca o premoniție, fiica istoricului i-a cerut preotului Deac să facă o slujbă pentru tatăl ei, de ziua numelui acestuia. "Noaptea aceea - mărturisește doamna Mica - l-am visat rău, zbciumându-se". Coșmarurile au continuat în nopțile următoare, urmărind-o și marcând-o atât de puternic, încât s-a îmbolnăvit mai multe luni. Doamna Ana Macavei își amintește:

⁶ În anii din urmă viața, opera științifică și activitatea lui Al. Lapedatu au început să-i preocupe pe istorici, fiind un început de drum promițător pentru o corectă evaluare. (vezi Stelian Măndruț, *Remember Al. Lapedatu la trei decenii de la trecerea în neființă (30 august 1950)*, în *Tribuna*, 1990, 2, nr. 35, p. 8; Pompiliu Teodor, *Alexandru Lapedatu istoric al românilor*, în *Cele trei Crișuri* (S.N.), Oradea, an II, nr. 7(16), 1991, p. 1 și 3; Anca Gogâltan, *Activitatea publicistică a lui Alexandru Lapedatu ca secretar al Comisiunii*, în *Ars Transilvaniae*, II, 1992, p. 205-212).

⁷ Nuțu Roșca, *Crimele regimului comunist. Închisoarea de la Sighet* (III), în *Cotidianul*, Supliment de istorie, an VI, nr. 2 (46), vineri, 23 februarie 1996; Cicerone Ionițoiu, *Cartea de aur a rezistenței românești împotriva comunismului*, PNȚCD, vol. II, f.a., f. I., p. 48.

"Înștiințați, pe căi ocolite, căci lumea se ferea să vorbească, de ridicarea tatălui meu, a trecut timp până ce noi, familia, să ne putem deplasa la București unde nimeni nu ne-a putut da lămuriri. Circulau diferite zvonuri asupra locului unde lotul fusese deportat: Moldova, URSS, Banat (...) Singura relatare precisă a venit din partea familiei fratelui geamăn al tatălui meu - Ion Lapedatu - care, suferind fiind, aproape infirm, nu fusese ridicat și a cărui fiică ne-a spus că în dimineața următoare ridicării, femeia de serviciu a tatălui meu venise, timorată, la dâșii să aducă o carte ce se afla deschisă pe biroul tatălui meu, noaptea, când niște domni veniseră și l-au dus pe «domnul Ministru» care, înainte de a ieși pe ușă, i-a spus: «Lino, mâine dimineață să duci cartea asta la domnul Ion că este a dâșilor». Spusese acestea, desigur ca astfel familia să afle despre cele întâmplate. La și mai mult timp după aceea, o altă nepoată prin alianță, tânără funcționară despre care nu se știa că îl cunoaște pe tatăl meu, a adus, tot cu teamă, familiei noastre din București, dosarul cu «*Amintirile Mele*» scrise cu creionul, pe file de maculatură, cu precizarea «pentru *Mica*» (subsemnata) pe care tatăl meu i-l încredințase cu multă discreție, cu rugămintea să ni-l dea la momentul potrivit și despre care noi nu știam nimic. Tot în neștire de locul unde se află tatăl meu și nici dacă mai este în viață sau nu, am rămas până după moartea lui Stalin, când s-au deschis

porțile Sighetului și colegii de la Universitate care fuseseră ridicați, Ion Lupaș, Silviu Dragomir, Iuliu Moldovan, Ștefănescu-Goangă... revenind la casele lor au vorbit de cei întemnițați la Sighet și de decesul tatălui meu. Nici unul însă nu-l văzuse. Dar tot atunci profesorul de teologie din Chișinău, preotul stavrofor Constantin Tomescu, eliberat și dânsul de la Sighet, în trecere prin Cluj, a ținut să ne cunoască și ne-a relatat următoarele: transpus de la o altă închisoare, domnul Tomescu se afla la Sighet când a fost adus lotul foștilor demnitari. Se deschide ușa celulei și este împins înăuntru un domn în vârstă, frânt de oboseală. Era tatăl meu, atunci debarcat din duba cu care fuseseră aduși de la București. Domnul Tomescu și-a întins haina și l-a poftit să se odihnească. Nu a durat însă mult căci ușa celulei se deschide din nou și se spune: «Are regim de singur în celulă». Tatăl meu se ridică și este dus în celula alăturată, unde a fost lăsat până s-a prăpădit. Domnul Tomescu, mai vechi întemnițat, cu experiența pușcăriei, a reușit să comunice cu tatăl meu cu metodele obișnuite, bătăi în țevă, alfabet Morse – și îl auzea cum se chinuie nopțile având un pat defect care mereu se prăbușea. Asta, până în preziua morții când s-a făcut o deparazitare a celulelor, cu ușile și geamurile închise. Desigur, sufocându-se, tatăl meu, suferind de inimă a început să bată cu disperare în ușă. Nu s-a deschis. Bătăile au continuat, tot mai slabe, până au încetat cu totul.

DI Tomescu a înțeles atunci că se sfârșise; iar noaptea obișnuitele umblete pe coridor, însemnau că mortul este ridicat și dus într-un cearșaf «între ape» – cum i se zicea locului dintre Iza și Tisa unde erau îngropați deținuții, fără nici un semn sau cruce.

Acesta a fost sfârșitul trist și nemeritat al tatălui meu în închisoarea de la Sighet".⁸

În jurul dispariției lui Al. Lapedatu⁹ s-au născut asemenea confuzii, încât multă vreme data acesteia a fost anul 1954. Condițiile speciale în care învățatul s-a sfârșit din viață ne sunt acum relatate și devin mai bine cunoscute, prin informațiile primite – după mărturiile orale ale unor foști deținuți – de către doamna Ana Victoria Macavei, fiica lui Al. Lapedatu.

Soția învățatului, Victoria Lapedatu, s-a adresat Primăriei din Săcele pentru a cunoaște mai precis soarta acestuia. Certificatul de deces eliberat de Sfatul Popular al orașului Sighet, cu seria MC – nr.

⁸ Text predat de doamna Ana Macavei, la 23.II.1996, pentru revista *Memoria* și pus în copie la dispoziția noastră.

⁹ Lui Constantin C. Giurescu (în *Cinci ani și două luni în penitenciarul din Sighet*, București, 1994, p. 58, 78, 158 și 165) îi aparțin două afirmații care se cer corectate: prima, că Al. Lapedatu ar fi fost adus la Sighet împreună cu fratele său geamăn, Ion, aici decedând amândoi; a doua, că istoricul s-ar fi sinucis, spânzurându-se. Ajuns la închisoare, în 7 mai 1950, în lotul care-i cuprindea pe C. Argetoianu, D. Alimănișteanu, August Filip ș.a., grav bolnav de astm și cardiac deparazitarea amintită mai sus i-a provocat moartea. Fratele său Ion n-a fost arestat, murind la București, la 24 martie 1951.

370056, precizează exact data și locul morții: 30 august 1950, Sighetu Marmăției; documentul în cauză nu poartă data eliberării. În urma respectivului document oficial, văduva a primit o pensie de urmaș foarte mică, de care a beneficiat până la moarte (1965).

Alexandru Lapedatu merită în ochii generației noastre o grabnică recunoaștere publică.

Cartea de față a rezultat în urma unei acumulări recente de noi informații documentare, care privesc și luminează mai mult viața, opera și activitatea lui Al. Lapedatu. Ea urmează logic și se adaugă monografiei încheiate în 1989, dar apărută abia în 1996, *Alexandru Lapedatu în cultura românească*, prin bunăvoința Editurii Științifice. După 1994, întâmplarea a făcut, de fiecare dată, să descoperim câteva surse documentare deosebit de bogate: dosare cu documente personale deținute de familia dr. Ana și Ioan Macavei; memoriile inedite ale lui Ioan I. Lapedatu, frate geamăn al istoricului, oferite de doamna Pica Maior; un fond Lapedatu la Direcția Generală a Arhivelor Statului; unele documente dispărute din Arhiva Serviciului Român de Informații la care ne-a fost îngăduit accesul.

Din cercetarea acestora a rezultat un mare și inedit volum de date istorice, unele chiar de excepție, care adaugă noi fațete și sensuri vieții politice și culturale din România anilor 1900–1948. Acestea toate îl au în prim-plan pe Al. Lapedatu. Cum monografia amintită și-a urmat destinul său,

trecând prin destule peripeții până la tipărire, nu a fost posibilă completarea ei cu documentele nou descoperite. Ele au trebuit reanalizate, supuse unei coroborări și interpretări, astfel încât, treptat, au condus la această carte, care aspiră să-l apropie pe cititor și mai mult de epoca lui Al. Lapedatu.

Acelora care ne-au sprijinit în migăloasa muncă de identificare, lectură și transcriere, și în primul rând fiicei lui Al. Lapedatu, doamna Ana Macavei, le arătăm și aici grațitudinea noastră. Nu în ultimul rând, se cuvine să aducem mulțumiri editurii care s-a îngrijit în mod exemplar de tipărirea cărții.

Ni se pare că trebuie să mai facem o mărturisire asupra unei situații pline de tâlc: în primăvara anului 1996, cercetând întreaga arhivă familială, păstrată cu riscuri și deosebită pioșenie de familia dr. Ana și Ioan Macavei, am dat peste un articol apărut în ziarul *Universul* în luna iulie 1944, care era dedicat lui Ioan I. Lapedatu (1844–1878). Autorul său,... Ion Opreș!

Ne-am întrebat și continuăm s-o facem dacă este vorba despre o simplă coincidență de nume, căci, în ciuda potrivirii, nu ne înrudit. Este adevărat că, într-o altă arhivă personală – cea de la Academia Română, acest Ion Opreș mai apare ca fiind în legătură cu Al. Lapedatu.

Ne vine însă să credem – după ce am umblat îndelung pe urmele lui Al. Lapedatu în arhive, pe la frumoasele monumente ale țării și ne-am ostenit să îi cunoaștem strădaniile de a sprijini muzeele că

eforturile noastre n-au fost făcute la întâmplare. Căutând deci să luminăm drumul unui mare înaintaș, redându-i speranțele, împlinirile și năzuințele sale, am împlinit și noi ceea ce trebuia făcut!

De la apariția lucrării noastre, asupra vieții și operei lui Al. Lapedatu studiile au progresat în mod substanțial, publicându-se culegeri de documente, monografii tematice, memorii iar un tânăr istoric pregătește o teză de doctorat. Includem aici pentru aducere aminte contribuțiile noastre: *Alexandru Lapedatu în cultura românească* (Contribuții la cunoașterea vieții politice și culturale românești din perioada 1918-1947), Editura Științifică, București, 1996; *Alexandru Lapedatu, Amintiri* (Editura Albastră, Cluj-Napoca, 1998, îngrijire, ediție, cu prefață, note și comentarii); dar și cele două lucrări de restituire pe seama fratelui geamăn: *Ion Lapedatu, Memorii și amintiri* (Institutul European, Iași, 1998) și Ion I. Lapedatu, *Ultimele însemnări* (Editura C2 Design, Brașov, 2006).

Progresul pe linia unei mai bune cunoașteri a personalității și contribuțiilor sale cu totul remarcabile și benefice este indiscutabil, ajutând la restituirea unei epoci emblematice pentru istoria României.

Nici vorbă că astfel de demers va continua, el fiind asigurat de o adevărată mișcare de recuperare a unor realități multă vreme obturate sau doar parțial prezentate în istoriografia națională.

Din astfel de rațiuni decurge și volumul de față, care – ca nouă ediție, completată și adăugită cu noi informații – urmărește să contribuie la un astfel de necesar demers. La această ediție am renunțat, în parte, la ilustrație, în folosul textului, cât și la reproducerea facsimilată a documentelor.

Completările aduse aici au surse arhivistice, provenind din câteva fonduri speciale puse la dispoziția cercetătorilor doar în ultimii ani: fondurile personale Vasile Stoica și Emil Panaitescu, fondul Ministerului Cultelor și Artelor.

În volumul de față aceste surse noi sunt notate după titulatura recentă ca aparținând Arhivelor Naționale, cititorul înțelegând că este vorba de vechea denumire – Arhivele Statului, utilizată pentru ediția întâia.

Nici acum demersul nostru n-ar fi fost posibil fără concursul atât de altruist al Doamnei Smaranda Derveșteanu, directoarea Editurii Albastră, care nu-și dezmințe astfel dragostea pentru marele istoric Alexandru Lapedatu. Rămânem, de asemenea, îndatorați doamnei Ioana Wild, nepoata istoricului pentru sprijinul acordat.

ABREVIERI

An. Acad. – Analele Academiei Române
An. IIA – Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj
An. IIN – Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj
Arh. CMI – Arhiva Comisiunii Monumentelor Istorice
ANIC – Arhivele Naționale – Arhiva Istorică Centrală
Arh. SRI – Arhiva Serviciului Român de Informații
Arh. St. București – Arhivele Statului București,
Arhivele Naționale – Arhiva Istorică Centrală
BAR.S. manuscrise – Biblioteca Academiei Române, Secția manuscrise
CMI – Comisiunea Monumentelor Istorice
CMIT – Comisiunea Monumentelor Istorice pentru Transilvania
MAS – Ministerul Afacerilor Străine

MCA-DGA – Ministerul Cultelor și Artelor
– Direcțiunea Generală a Artelor
MCI – Ministerul Cultelor și Instrucțiunii
MCIP – Ministerul Cultelor și Instrucțiunii
Publice
MCN – Ministerul Culturii Naționale
MCNC – Ministerul Culturii Naționale și
Cultelor
MI – Ministerul Instrucțiunii
MIC – Ministerul Instrucțiunii și Cultelor
MNA – Muzeul Național de Antichități
MNITr. – Muzeul Național de Istorie al
Transilvaniei,
Cluj-Napoca
RM – Revista Muzeelor

LEGĂTURI CULTURALE

La 13 februarie 1903, Societatea "Transilvania" pentru ajutorul studenților și elevilor meseriași români din Transilvania și părțile ei îi comunica lui Al. Lapedatu că - în adunarea generală din 9 februarie, în urma propunerii lui Corneliu Roman - l-a ales membru societar.¹⁰ Societatea "Transilvania" fusese aceea care a contribuit cu bani, în 1867-1868, la susținerea studiilor lui Ioan I. Lapedatu, iar ulterior, ale fiului acestuia, Ion, la Budapesta (1900-1904). Iată că de data aceasta îl omagia pe tânărul istoric din familia Lapedatu. În același an, mulțumind pentru contribuția sa la volumul omagial, D.A. Sturdza "roagă pe domnul Al. Lapedatu să primească acest mic semn de recunoștință aducere aminte pentru prieteneștile simțăminte exprimate prin *Prinosul* din 25 februarie 1903".¹¹

¹⁰ Cf. adresa nr. 98/13.II.1903, semnată de președintele G. Missail și secretarul D. Rațiu, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

¹¹ Carte de vizită, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

În paralel cu frecventarea cursurilor Facultății de Filozofie și Litere, Al. Lapedatu a intrat, în ultimul an al acestora, în serviciul Academiei Române, unde l-am găsit încadrat de la 1 iunie 1903, ca "scriitor" care "a avut și are o purtare exemplară, că-și îndeplinește îndatoririle serviciului în cea mai mare tragere de inimă și cu un zel vrednic de toată lauda".¹²

În 1904 tânărul istoric a fost angajat într-o lucrare extrem de dificilă: reeditarea principalei opere a lui Nicolae Bălcescu. 100 de lei era avansul solicitat de Al. Lapedatu la 17 martie 1904, "în contul sumei de 1.500 lei, ce am a primi pentru pregătirea unei nouă ediții a operei lui Nicolae Bălcescu: «Românii sub Mihai Vodă Viteazul», cu care lucrare am avut onoare să fiu însărcinat".¹³

În vederea tipăririi lucrării în format 8°-6, hârtie de scris φ40 K° N°12, litere garmond, în 300 exemplare broșate, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl a oferit la 7 iulie 1904 prețul de 115 lei pe coala de 16 pagini. Cum ministerul n-a răspuns câteva luni la ofertă, lucrarea a întârziat, determinând la 18 septembrie 1904 întrebarea pusă de ministru: "pentru ce nu ne înaintează

¹² Cf. certificat al Academiei Române, nr. II. 6639/10.III.1904, semnat de V.A. Urechia și D. Sturdza, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

¹³ Bani eliberați la 19.III.1904 de către Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor cu nr. 9399, istoricului care locuia în București, Calea Victoriei 135, vezi Arh. Naționale - Arhiva Istorică Centrală, fond Casa Școalelor, dosar 7/1904, f. 1.

lucrarea, al cărui termen a trecut?"¹⁴ Cum întrebarea a revenit la 8 octombrie, Institutul de Arte Grafice a informat ministerul, la 18 octombrie, că se obliga să utilizeze hârtie 12° scris a 30K° din care 100 velină pe hârtie de 60K° % de coala n° 12 cu prețul de 102 lei coala de 16 pagini, format γ°; la fel pe hârtie de 40K° de scris din care 100 velină pe hârtie de 16 K° cu prețul de 112,50 lei, coperta cărții pentru 3.000 exemplare era de 47 lei iar clișeele în autotipie 10 bani. În aceeași zi, ministerul a aprobat hârtia de carte tip 40K° cu prețul propus de tipograf.¹⁵ La 16 decembrie 1904 Al. Lapedatu l-a informat pe ministru că tipărirea lucrării lui Bălcescu era în curs, cerând 1.000 lei, rest de plată și plata corecturii, acesta aprobând suma incluzând și corectura.¹⁶

La 6 martie 1904, decanul Facultății de Filozofie și Litere din București, Ion Bogdan, confirma că Al. Lapedatu a terminat de frecventat "cursurile specialității istorice de la această facultate".¹⁷ Examenul de licență și-l va susține abia peste ani, trecându-l *magna cum laudae*. Caracterizarea de mai sus a servit la susținerea numirii sale la Comisiunea Monumentelor Istorice. Cu această hotărâre, multe se vor fi clarificat pentru evoluția tânărului ardelean. Căci, la data de 6 martie 1904,

funcționarul public Al. Lapedatu a făcut prima sa declarație formală de loialitate față de statul român: "Mă lepăd întru toate și pentru totdeauna de protecția austro-ungară la care am aparținut până acum și mă supun legilor și regulamentelor României". Documentul a fost autentificat la Judecătoria Ocolului I București, fiind sancționat prin procesul-verbal nr. 137 din 8 martie 1904. Primăria orașului București, certificase de altfel, că petentul "se bucură de o bună conduită în societate".¹⁸ Din nou, în 1911, serviciul administrativ al Primăriei orașului București a certificat - în urma cererii lui Al. Lapedatu - că acesta "se bucură de o bună conduită în societate", de data aceasta pentru că el ceruse dobândirea cetățeniei române.¹⁹ Doi ani mai târziu, prin decretul nr. 3720 din 8 mai 1913, în urma hotărârii Corpurilor legiuitoare, lui Al. Lapedatu i-a fost recunoscută cetățenia română.²⁰

În urma propunerii lui P.Gârboviceanu, Al. Lapedatu a fost confirmat ca "secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice, cercetător de documente istorice-bisericești, bibliotecar" cu începere de la 21

¹⁴ *Ibidem*, f. 3.

¹⁵ *Ibidem*, f. 5.

¹⁶ *Ibidem*, f. 7.

¹⁷ Cf. adresa nr. 72/6.III.1904, în arhiva familiei dr. Ana și Ioan Macavei.

¹⁸ Originalele, în inventarul MNI Tr. Cluj-Napoca, vezi declarația și certificatul Primăriei nr. 9618/6.III.1904, donate de doamna Ana Macavei.

¹⁹ Cf. certificat, nr. 11831/17.III.1911, în *loc. cit.*, *supra*.

²⁰ Promulgarea legii de recunoaștere a fost făcută prin decretul amintit, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 40/25.V.1913.

aprilie 1904, prin decretul regal nr. 1015.²¹ Numirea sa în acest important post a fost reînnoită apoi, anual, în 1905 decretul regal consemnând înființarea postului nou de secretar al CMI și buletinului acesteia.²² Cel căruia i s-a datorat de data aceasta propunerea, a fost G. Murnu, care-i comunica tânărului secretar invitația de a se prezenta "în pretoriul acestui minister pentru a depune jurământul cerut de lege și în urmă să intrați în îndeplinirea atribuțiilor funcțiunei ce vi s-a încredințat".²³ Noua funcțiune i-a fost reconfirmată în anul următor, la propunerea lui Al. Vlădoianu, decretul regal nr. 1535 sancționând-o ca atare.²⁴ În următorii doi ani - 1907 și 1908 - C. Dobrescu și P. Gârboviceanu i-au confirmat lui Al. Lapedatu reînnoirea mandatului, sancțiunea dându-se de fiecare dată prin decret.²⁵ Rezultatele deosebite pe care le-a obținut istoricul, seriozitatea studiilor sale și aprecierile celor cu care lucra au făcut ca, în urma promulgării noii legi privitoare la monumentele

istorice în 1913, să fie reconfirmat în post.²⁶ Între timp, la 1 noiembrie 1909, a fost numit secretar și la Comisia Istorică a României.²⁷

Multe sale relații cu oamenii de cultură în cercul cărora a evoluat în acest răstimp, arătau calități care n-au scăpat neobservate. Între acestea, legătura cu I. Bianu, a fost mereu amicală, chiar dacă, uneori, animozitatea sau neînțelegerea le-a umbrit-o: "Iubite d-le Lapedatu, scrisoarea d-tale pe cât îmi este de surprinzătoare, pe atât îmi este de absolut neînțelegătoare. Trebuie să fie ieșită din vreo neînțelegere, pe care eu nici nu pot să mi-o închipuiesc, dar care nu va rezista la un minut de convorbire. Luni ne vom întâlni și vom împrăștia - sunt sigur - acest nor fantastic, care nu poate avea nici o consistență reală, ci trebuie să fie ca arătările de pe bărăgan în zilele calde de vară. Al d-tale amic și coleg".²⁸ Așa s-au și întâmplat lucrurile!

După ce abordase cu mare putere de pătrundere, folosindu-se de tratarea directă a documentelor, diferite subiecte de istorie medievală, în 1907 Al. Lapedatu trimitea președintelui Academiei primul său studiu de amploare, *Reforma școlară din Moldova de la*

²¹ Cf. adresa MCIP - Administrațiunea Casei Bisericii, nr. 5112/20.III.1904, în arhiva fam.dr. Ana și Ioan Macavei. Ziarul *Universul* din 25.III.1904 publica de asemenea numirea.

²² Numirea semnată la 14 aprilie 1905, publicată în *Monitorul Oficial*, 29.IV.1905, p. 830.

²³ Cf. adresa MCIP - Direcțiunea Învățământului Secundar și Superior, Seria B-nr. 20001 /27.IV.1905, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

²⁴ Cf. adresa MCIP-DISS, seria B-nr. 2109/12.IV.1906, *idem*.

²⁵ Ca în 1908, decretul regal nr. 1122/5.IV, cf. adresei MCI - Administrația Casei Bisericii, nr. 10206/5.IV.1908, *idem*.

²⁶ Cf. adresa MCI - Administrația Casei Bisericii, nr. 13551/29.IV.1913, *idem*.

²⁷ Numire confirmată prin deciziile ministeriale nr. 77877/6.XI.1909 și 20091/31.III.1910, cum rezultă din acestea (în original) și din Ștat personal nr. 154/1.IX.1913, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

²⁸ Scrisoare din 21.I.1906, în arhiva fam.dr.Ana și Ioan Macavei.

1845–6, solicitând cercetarea lui și publicarea în *Analele Academiei*. Secția istorică a repartizat lucrarea lui D. Onciul, care a apreciat-o drept "un studiu după acte inedite, din dosarele Comisiei școlare instituite în 1844, păstrate în colecția de manuscrise a Academiei, din cari dosare sunt și memoriile cu anexele ce formează partea cea mai mare a ei". Concomitent, i-a adus o serie de critici severe în ceea ce privește expunerea istorică, formă și aparatul critic, cu atât mai mult, cu cât autorul raportului vedea în Al. Lapedatu "un muncitor remarcabil în cercetarea istoriei naționale". Însușindu-și sugestiile și cerințele lui D. Onciul, Secțiunea istorică a adăugat la 8 iunie 1907 propunerea lui I. Kalinderu ca autorul să-și extindă subiectul asupra mișcării școlare din Țara Românească.²⁹ Toate eforturile științifice din acești ani au izvorât mai ales din cercetarea fondurilor documentare de la Academie, ca și a celor aflate în deținerea unor așezăminte bisericești. Publicarea a numeroase studii și documente l-a făcut foarte cunoscut pe tânărul Al. Lapedatu. Tocmai de aceea conducerea Academiei nu a primit, inițial, demisia cerută de Al. Lapedatu la 28 iunie 1907 din postul de "scriitor" de la Bibliotecă, sub motiv că îndeplinea "bine și conștiincios îndatoririle serviciului la Academie și că în activitatea și

²⁹ Cf. copia cererii și a raportului lui D. Onciul, cu rezoluțiile secției, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

publicațiunile domniei voastre pe terenul studiilor istorice arătați aptitudini însemnate". I-a dat în schimb concediu de studii pentru lunile iulie–octombrie 1907, pentru a-și trece examenul de licență, amânat de atâția ani.³⁰

Abia peste un an, la hotărârea formulată ferm de a demisiona începând cu 1 iunie 1908, Academia "cu părere de rău" s-a despărțit de serviciul unui specialist ce dăduse "dovezi de hărnicie, de cunoștințe temeinice și de devotament", urându-i "ca să aveți spor în munca frumoasă ce aveți de îndeplinit ca secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice".³¹ Știind de cele definitive, I. Bianu îi scria, la 8 iunie 1908: "Iubite domnule Lapedatu, când vei avea timp liber te rog să vii aici să vorbim de câteva lucruri cari trebuiesc regulate după plecarea d-tale. Al d-tale devotat prieten."³²

Despărțirea lui Al. Lapedatu de Academie nu a însemnat însă ruperea acestuia de instituție și nici de marii intelectuali care o reprezentau, ci dimpotrivă, identificarea unui drum propriu legat de soarta patrimoniului cultural.

Vorbind în 1904 la 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, tânărul istoric Al.

³⁰ Vezi adresa Academiei Române nr. II 1549/3.VII.1907, semnată de D. Sturdza, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

³¹ Cf. adresa nr. III 3279/7.VI.1908, semnată de D. Sturdza, în *loc. cit.*, *supra*.

³² Scrisoare cu antetul Academiei Române, în *loc. cit.*, *supra*.

Lapedatu îndemna la respect, arătând că "serbarea cea mare care va fi nu de căinare și de laudare, ci de întărire și renaștere sufletească".³³ Cu asemenea idei ce au susținut generația sa el s-a făcut tot mai remarcat, iar atunci când poziția de influențare îi va permite, le va da un nou impuls public.

Riguros cu timpul propriu, la 31 martie 1908, Lapedatu îi scria dr. C.I. Istrati, așteptând răspuns la propunerile sale de a scoate cele trei monografii despre *Așezămintele brâncovenești și fondatorii lor*. Aceasta "pentru a nu mai lua asupra-mi alte angajamente, cari eventual să mă silească a amâna lucrarea Dv".³⁴

Pentru meritele sale culturale deosebite, Al. Lapedatu a fost răsplătit în 1909 cu medalia *Bene Merenti* cl. II-a.³⁵ Cu acel prilej el s-a adresat Ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice: "Vă rog a-mi permite să vă exprim pe această cale cele mai respectuoase mulțumiri și sentimente de recunoștință pentru distincțiunea publică cu care ați avut deosebita bunătate de a mă onora, acordându-mi pentru modestele mele lucrări și cercetări istorice de până acum, medalia Bene Merenti cl. II, pe care o prețuiesc și o voiu prețui mai ales și în primul loc pentru că vine de la

³³ BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu, VIII, mss. 28 (s.p.)

³⁴ Cf. scrisoare manuscrisă, în Biblioteca Națională - Colecții speciale, inv. nr. 13068.

³⁵ Confirmată prin decret regal nr. 885/24.III.1909 și prin adresa MIC nr. 24951/22.IV.1909.

Domnia voastră, bărbatul luminat ce a urmărit, apreciat, încurajat și distins întotdeauna, pe cât de cu multă luare aminte, pe atât de cu mare bunăvoință silințele tuturor celor ce au lucrat și lucrează cinstit în ogorul culturii noastre naționale, între cari cel ce își ia libertatea a vă adresa aceste rânduri omagiale a avut norocul a se număra chiar de la începutul activității sale istorice, bucurându-se de încrederea și sprijinul Domniei voastre. Pentru care vă roagă încă o dată să binevoiți a primi încredințarea simțămintelor sale de recunoștință și de adânc respect."³⁶

Scrisoarea nu este deloc expresia unei atitudini protocolare, dacă ne gândim că cel medaliat era un tânăr de 33 de ani, care îl va elogia pe Sp. C. Haret peste doi ani, în volumul omagial "Lui Sp. C. Haret", prin studiul *Scurtă privire asupra cestiunii conservării și restaurării monumentelor istorice în România*, mărturisind rolul stimulator pe care acesta l-a jucat în organizarea sistemului național de protecție a dovezilor materiale ale istoriei.

Numeroșii prieteni și cunoscuți pe care și-i făcuse, al căror număr creștea, incluzând artiști, literați, universitari și clerici, l-au atras pe tânărul Al. Lapedatu în cercurile selecte bucureștene.

³⁶ Scrisoare din 7.IV.1909, către Sp. C. Haret, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

Societatea *Arta românească*³⁷ al cărei scop era "de a cerceta, de a ocroti și de a face cunoscute monumentele, obiectele de artă, frumusețile naturale precum și orice alcătuiește averea artistică a țărilor române" l-a ales ca membru corespondent. Comunicându-i lui Lapedatu, la 10 mai 1909, alegerea, conducerea Societății a arătat astfel aprecierea pentru cele ce întreprindea în planul ocrotirii valorilor culturale.³⁸ În răspunsul său, mulțumea pentru onoarea făcută, crezând că aceasta era "îndemn, mai mult de a-mi îndeplini cu seriozitate și conștiinciozitate, datoriile ce-mi impun modesta mea însărcinare pe lângă Comisia Monumentelor Istorice, menită a ajuta și ea frumoasei și patriotice Dv. lucrări".³⁹

Mulți frunțași ai vieții politice l-au remarcat, neîndoind, pe tânărul istoric încă din acești ani. Nu întâmplător Al. Marghiloman, vorbind în Adunarea Deputaților în favoarea susținerii bugetare a seminariilor de tip universitar, a lăudat – în sesiunea din 1910 – lucrările realizate în cadrul

³⁷ Fondată în 1906, cu un ambițios și larg câmp de activitate – cercetări, ridicări de planuri la monumente, fotografii, expoziții, conferințe, demersuri pentru clasarea, protecția și restaurarea monumentelor, constituirea de colecții, educație estetică – Arta Românească avea ca membri în primul său comitet pe G. Balș, I. Bianu, I. Berindey, I. Cantacuzino, N. Docan, N. Ghika-Budești, N. Grant, C. Krupenzski, A. Lecomte du Nouÿ, V. Morțun, Al. Obreja, I. Radovici, G. Sterian, M. C. Sutz, Al. Tzigara-Samurcaș, Al. Vlahuță.

³⁸ Adresă cu antet, datată 10.V.1909, semnată de I. Cantacuzino și G. Balș, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

³⁹ Pe versoul adresei, în cerneală, bruionul scrisorii, *loc. cit., supra*.

seminarului de istoria românilor, care a prilejuit notorietatea unor tineri ca C. Giurescu, Al. Lapedatu, V. Pârvan, A. Rădulescu, P.P. Panaitescu.⁴⁰

La 24 martie 1910, Lapedatu dă răspuns la o scrisoare a învățatului ceh J.V. Jarnik prezentându-se: "Da, așa e: sunt fiul răposatului scriitor și profesor de la Brașov, dr. Ioan Lapedatu. Împrejurările familiare m-au adus însă de copil în țară, unde mi-am făcut studiile și unde, de prezent, ocup funcțiunile de secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice și al noii Comisiuni Istorice a României, instituită pentru a publica sistematic și științific izvoarele istoriei noastre naționale – cronică și documente istorice."⁴¹ Folosea totodată prilejul să-i mulțumească pentru cartea *Drumul pe care am mers*, "pe care o voi păstra cu scumpătate, ca o prețioasă amintire de la un distins prieten al poporului nostru și valoros colaborator al culturii românești". Cunoscând-o dinainte din foiletoanele sub care a fost publicată în *Convorbiri literare*, cartea – scrie Lapedatu – i-a relevat atât cunoașterea unui autor "nobil și erudit, cât și a stărilor noastre culturale mai vechi, pe cari noi, cei din generația

⁴⁰ Cf. *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1910, ședința din 28.III.1910, p. 1244.

⁴¹ Cf. scrisoarea manuscrisă din București, str. Sf. Ionică 17, în Biblioteca Națională – Colecții speciale, inv. nr. 14646. Vezi și Jan Urban Jarnik, *Corespondență*, București, 1980, vol. I, p. 125 și vol. II (1983), p. 204–205.

următoare, numai din pagine ca ale Dv., așa de sincere și obiective, le putem aprecia după merit."⁴²

În curând, la 26 mai 1910, Secțiunea Istorică a Academiei Române l-a ales pe Al. Lapedatu membru corespondent.⁴³ Cel onorat a răspuns că titlul "îmi va fi statornic în îndemn de a lucra pe viitor, cu acelaș interes și râvnă, însă cu îndoite puteri, în direcția studiilor cărora m-am devotat cu totul sunt acum aproape zece ani.

Încredințându-vă dar, că toate silințele mele se vor îndrepta de aci înainte într-o răsplăti, pe cât îmi va fi cu putință în chipul cel mai onorabil, prin cercetări și lucrări din trecutul românesc, încrederea cu care am fost încredințat, mă rog, mult onor. Domnule președinte, să binevoiți a primi expresia simțămintelor mele de înaltă stimă și considerație."⁴⁴ Fără nici o îndoială, se va achita de rigorile titlului academic, menținându-și angajamentele.

Din postul său de secretar al CMI, Lapedatu a fost în multe legături cu învățații vremii. Le trimitea *Buletinul*, ori alte publicații iar uneori a purtat cu ei corespondență de îndrumare istorică.

Astfel, din Lemberg, la 10 iulie 1910, dr. Eugen von Barwinski îi mulțumește pentru *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, regretând că "în

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Raportul de alegere în An. Acad., t. XXXII, Dezbatere, p. 258-259.

⁴⁴ Copia scrisorii, nedată, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

literatura istorică poloneză de până acum nu se găsește nici o lucrare despre orașele poloneze de pe granița cu Moldova".⁴⁵ În mod evident, scrisoarea răspundea unei suite de întrebări, pe care Al. Lapedatu le pusese unor istorici străini, inclusiv celui polonez, pregătind studiile sale asupra fortificațiilor de pe Nistru.

Subiectul restaurării - cum se făcea aceasta în epocă - l-a preocupat și l-a atras pe tânărul istoric. Cunoaștem că salvarea de la o reconstituire completă a necropolei domnești de la Curtea de Argeș s-a datorat bolii lui Lecomte du Noüy și restrângerii bugetare dictate de seceta din 1899. Abia în 1907 restaurarea a fost încredințată lui Gr. Cerkez și N. Ghika-Budești, urmărind consolidări și restabilirea formei inițiale a acoperișului, iar restaurarea picturii, fiului de țărani gorjeni, I. Norocea. În paralel, V. Drăghiceanu a început tot atunci săpăturile arheologice, găsind 14 morminte în interiorul bisericii din care doar unul neprofanat, ca și *paftaua* arhicunoscută, de care s-a ocupat apoi atât el, cât și Gh. Brătianu, în studii sistematice.

Ca secretar al CMI, Lapedatu a fost la curent cu toate aceste frământări, mari mutații de concepție și descoperiri legate de metodologiile de abordare a cercetării și restaurării monumentelor. A tras din

⁴⁵ Cf. scrisoarea manuscrisă, în păstrarea familiei dr. Ana și Ioan Macavei.

asemenea cazuri înțelepte concluzii, fiind unul dintre fondatorii școlii istorice de la noi.

Generația lui Lapedatu n-a fost caracterizată de mari și durabile prietenii în rândul intelectualilor. Atunci însă când acestea s-au născut și dezvoltat, le admirăm exemplaritatea.

Cu prietenul și colegul Vasile Pârvan, Al. Lapedatu a stat în continue legături, ajutând eforturile acestuia de a fundamenta științific munca arheologică. La 15 octombrie 1911 el propunea proaspătului director al Muzeului Național de Antichități, publicarea în *Buletinul Comisiunii* a inscripțiilor latine, slave și române din colecțiile muzeului. Răspunsul lui Pârvan a fost pozitiv, firește, doar că îl ruga "a pregăti astfel publicația încât extractul aparte din revistă să poată alcătui un catalog al Muzeului pentru secția respectivă. Costul extrasului va trebui să fie suportat tot de *Buletinul Comisiunii Monumentelor*, pentru care însă, la rândul nostru, vom admite ca să se facă la loc vizibil mențiunea în catalog despre faptul că e extras din *Buletin*."⁴⁶ Planuri și stăruințe comune, susținere reciprocă, idei împărtășite și intervenții numeroase au izvorât în decursul anilor din colaborarea celor doi istorici.

Personalitatea istoricului era conturată în preajma Primului Război Mondial, iar locul său bine

⁴⁶ Adresa MNA nr. 265/17.X.1911, semnată de V. Pârvan, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

stabilit în rândul celor mai buni confrăți și colegi de generație. El avea deja o viziune globală și idei novatoare, de vreme ce cuteza să trateze un subiect ca *Noua istoriografie românească* în prezența unor personalități culturale și științifice; de altfel îl va relua câțiva ani mai târziu, în lecția de deschidere a cursului de istoria românilor, la Universitatea din Cluj atacând, în aceeași vreme, subiecte pe care le trata la noi doar Nicolae Iorga: *Conservarea și restaurarea monumentelor istorice*.⁴⁷

Între timp, la începutul anului 1912, D. Sturdza a comunicat hotărârea Academiei de a publica în românește lucrarea lui Carl A. Romstorfer despre *Cetatea domnească de la Suceava*,⁴⁸ traducerea din germană datorându-se lui Victor Lazăr. Secretarul general îl ruga să revadă traducerea, să facă istoricul cetății, "care a fost găsit de Secțiune neîndestulător față de starea de acum a științei"; îi reveneau, de asemenea, corecturile și revizuirea textului. Detalii asupra acestei dificile lucrări aflăm din trei scrisori⁴⁹ ce-i aparțin lui I. Bianu. În prima -

⁴⁷ Cf. BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu, *Al. Lapedatu în lumina presei 1901-1936*, vol. I, p. 10. Conferința cu acest titlu ținută la Casa Școalelor, publicată în ziarele *Universul* și *Minerva*, a fost urmată de recitalul cu lucrări din opera lui Chopin și Schumann, susținut de Cella Delavrancea. Vezi și în *Viitorul*, 5.VIII.1912, *Dimineața* 22.XII.1914, *Patria*, an I, nr. 212, 11.XI.1919; *Înfrățirea*, an. II, nr. 125, 342-345, 7.XI.1921.

⁴⁸ Cf. adresa nr. 327/27.II.1912, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁴⁹ Toate în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei, pe hârtie cu antetul Academiei Române.

datată 12 martie 1912 - acesta îi comunica: "Revizuirea textului (trad.) lucrării lui Romstorfer despre Suceava vei face-o pe îndelete. Eu te rog însă să urmărești fără întârziere chestiunea tipăriturii așa precum am vorbit, căci *trebuie* să se *comande hârtia* și aceasta cere timp mult până să se execute și să sosească. Aceasta ține-o de scurt, te rog, și dă-mi grabnic rezultatul." A doua - 21 martie 1912 - îi arăta lui Al. Lapedatu: "Vom tipări *Suceava* lui Romstorfer pe hârtia și în formatul *Buletinului*, care se potrivește perfect. *O coloană!* Pregătește numai bine manuscrisul, ca după sărbători să putem da la tipar. Vezi numai dacă va fi destulă hârtie disponibilă." A treia scrisoare - din 13 aprilie 1912 - este foarte scurtă: "Te rog adă toată corespondența cu Jaffó și cu Romstorfer relative la cartea acestuia despre cetatea Suceava!" În urma unei atât de strânse și de calificate supravegheri a operațiilor de pregătire pentru tipar și de imprimare - marcând o amicală conlucrare între cei doi învățați - rezultatul final, cartea nouă, a răsplătit eforturile.

Iată că numărul studiilor și monografiilor sale crescuse, așa cum și-a dorit, iar conținutul lui științific l-au impus ca pe o notorietate.

Pentru merite științifice, de pe acum mult prea bine cunoscute, Al. Lapedatu, a fost numit, la 2/15 martie 1915, membru activ al Societății Regale

Române de Geografie.⁵⁰ Tot în acest an, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice i-a acordat medalia Răsplata muncii pentru biserică cl. I-a ca semn al prețuirii de care se bucura.

În anii Primului Război Mondial, destinul lui Al. Lapedatu l-a dus spre un curs al vieții pe care cu greu l-ar fi putut bănuși cineva. Privit acum, ni se par a fi fost firești toate cele ce i s-au întâmplat!

Pe durata ostilităților militare, el a fost mobilizat - între 15 august 1916 și 28 iulie 1917 - la Serviciul Supravegherii Știrilor.⁵¹ Au urmat însărcinările speciale legate de transportul tezaurului României în Rusia și participarea sa la constituirea Comitetului Național al Românilor refugiați din Austro-Ungaria. În acești ani Al. Lapedatu a fost remarcat îndeosebi de I.I.C. Brătianu, de la care avea să primească alte însărcinări excepționale.⁵²

La 9 noiembrie 1918, secretarul general al Academiei Române, I.C. Negruzzi l-a anunțat pe Al. Lapedatu că a fost ales membru activ la Secțiunea Istorică, în locul lui V. Mangra și urma să-și depună

⁵⁰ Cf. diploma nr. 1478 semnată de vicepreședintele J. Hepites și secretarul general Sabba Ștefănescu, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁵¹ Certificat al Ministerului de Război, Serviciul Supravegherii Știrilor, semnat de directorul acestuia căpitanul C. Botez și datat 25.IV.1918, Iași, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁵² Vezi la Alexandru Lapedatu, *Scrisori alese. Articole, cuvântări, amintiri*, Cluj-Napoca, 1985 (ediție prefațată și îngrijită de Ioan Opreș), în special p. 227-336.

discursul de recepțiune până la 1 februarie 1919, sesiunea trebuind să înceapă la 1 mai în acel an.⁵³

După o perioadă dificilă, normalizarea vieții academice se impunea cu acuitate. Constatând că "De două ori a trecut luna mai fără ca Academia să se fi putut întruni în sesiuni generale anuale", statute, și că între timp – din mai 1916 – "am asistat la cele mai mari evenimente din istoria neamului românesc. După avânturi mărețe și după grozave dureri, am văzut în sfârșit realizându-se idealul național, pentru a cărui pregătire Academia Română a fost înființată și pentru care au lucrat generațiile ei succesive timp de o jumătate de secol: Unirea tuturor românilor din țările românești de la Nistru până la Tisa într-un singur stat național sub coroana regală a României",⁵⁴ Al. Lapedatu era chemat la adunarea generală din 1/14 mai 1919.

La 17 iunie 1919, Sextil Pușcariu i-a adresat lui Al. Lapedatu, la Paris, rugăminta de a veni ca

⁵³ Cf. adresa nr. 922/9.XI.1918, în inventarul MNITr. – Cluj-Napoca. Discursul a fost rostit abia la 2 iunie 1923, având subiectul: *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați*, răspunzându-i Ioan Bianu; Vezi în *Academia Română Discursuri de recepțiune*, LV, Cultura națională, București, 1923, sepparatum 40 p.

⁵⁴ Cf. convocarea semnată de I. Bogdan ca vicepreședinte și de I. C. Negrucci ca vicepreședinte, cu nr.783/1/14.IV.1919, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei. O adunare generală restrânsă, limitată la puținii membri ce se găseau la Iași în acel moment, avusese loc la 2/15.X.1918; cea proiectată în 1919 urmărea să sărbătorească 50 de ani de la înființarea așezământului academic și Marea Unire din 1918.

profesor la Cluj, alături de el fiind invitați Vasile Pârvan, A. Levaditti și Emil Racoviță – pe ultimii doi, viitorul rector rugându-l "dacă afli ocazie, să-i îndemni și tu să primească orele". Tot el îi promitea rezolvarea dorinței exprimate de Lapedatu de a se înființa un Seminar de Istorie a Românilor.⁵⁵

Peste numai 10 zile, o adresă oficială a Universității clujene, semnată de S. Pușcariu, îl ruga – în numele Consiliului Dirigent – să primească catedra de Istoria Românilor. Colegul și prietenul său de-o viață a inserat în text: "E de prisos să vă spun că lucrările dumneavoastră științifice și inima caldă de Român v-au consacrat în opinia publică pentru această catedră, una din cele mai importante ale noii Universități, care va avea să fie un focar de știință adevărată și de cultură românească. Ne dăm seama că mutându-vă la Cluj aduceți o jertfă, dar nu ne îndoim că o veți aduce bucuros. Consiliul Dirigent e gata să împlinească, întrucât îi va fi posibil, dorințele Dvs. speciale, spre a vă putea avea ca titular al catedrei ce vă oferă. Parisul fiind departe și deschiderea Universității apropiată, vă rugăm să ne comunicați (pe adresa d-lui Vasile Goldiș, ministru al Ardealului, București, Casa Școalelor, pentru emisarul general al Universității din Cluj) condițiile Dvs. Având nevoie, la organizarea Universității de concursul Dvs.

⁵⁵ Scrisoare din 17.VI.1919, București – Calea Plevnei 29 (până la 10 iulie), unde se afla S. Pușcariu, în deținerea familiei dr. Ana și Ioan Macavei.

prețios, v-am fi foarte îndatorați, dacă după numire v-ați și strămuta la Cluj."⁵⁶

La 25 august 1919, Al. Lapedatu a răspuns comisarului general, acceptând catedra ce i s-a rezervat la Facultatea de Litere clujeană. Ținea însă să precizeze:

"a. că în Vechiul Regat ocup de cincisprezece ani (de la 1 aprilie 1904) postul de secretar al Comisiei Monumentelor Istorice;

b. că rămânând mai departe în Regat și ocupând catedra vacantă (prin moartea prof. C. Giurescu) de Istoria Românilor de la Universitatea din București, care mi s-a oferit, așa avea, din capul locului, sub raport material, o situație echivalentă cu cea pe care o au profesorii titulari cu 15 ani de serviciu, adică cu trei gradații."⁵⁷

Numirea sa ca profesor titular la catedra de Istorie Veche a Universității clujene a fost făcută de către Consiliul Dirigent la 23 august 1919. Prin actul de numire era autorizat "să procurați pentru seminarul și Institutul de istorie națională, în contul nostru, publicațiunile, revistele și cărțile istorice, pe care le veți socoti necesare și le veți afla în depozitele institutelor de editură sau pe la

⁵⁶ Cf. adresa nr. 4/27.VI.1919, București, către Al. Lapedatu, consilier tehnic la Conferința de Pace, Paris, în deținerea fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁵⁷ Scrisoarea în inventarul MNI Tr.-Cluj -Napoca.

anticare."⁵⁸ La 28 ianuarie 1920, decretul regal nr. 241 consfințea numirile celor 60 de profesori ai Universității din Cluj, printre ei figurând și Al. Lapedatu.⁵⁹

Într-un șir de trei articole, ziarul clujean *Patria* al lui Ion Agârbiceanu a prezentat Universitatea românească a Daciei Superioare: pe lângă alți 9 profesori de origine ardeleană, care erau așteptați cu mult interes, figura și Al. Lapedatu, numit "cercetătorul metodic și stilistul îngrijit".⁶⁰

În urma chemării sale ca profesor la Universitatea Daciei Superioare, Al. Lapedatu a demisionat începând cu 1 noiembrie 1919 din postul de secretar al CMI, după o activitate neîntreruptă depusă de la 1 aprilie 1904.⁶¹ Ca răspuns, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii i-a primit demisia "cu părere de rău, exprimându-vă cele mai călduroase mulțumiri pentru munca folositoare ce ați depus-o timp de cincisprezece ani".⁶²

De la 12 noiembrie 1918, prin ordinul ministerial nr. 9054, cu valoare retroactivă de la 1 noiembrie, Al. Lapedatu a fost trimis "în misiune specială pe lângă Legațiunea țării din Franța, în

⁵⁸ Cf. adresa semnată de V. Braniște, șeful Resortului Cultelor și al Instrucțiunii Publice, nr. 12145-secția III/1.IX.1919, în inventarul MNI Tr.-Cluj Napoca.

⁵⁹ Decret publicat în *Monitorul Oficial* nr. 222/29.I.1920.

⁶⁰ Cf. *Patria*, marți 7.X. 1919, p. 2.

⁶¹ Cf. scrisoarea adresată, la 15.X.1919, ministrului Cultelor și Instrucțiunii, în *loc. cit., supra*.

⁶² Scrisoarea semnată de general Lupescu, nr. 39470/23.X.1919, în *loc. cit., supra*.

calitate de consilier referent pentru chestiunile privitoare la românii din fosta monarhie austro-ungară". A rămas în capitala Franței, cu intermitențe, mai bine de un an.⁶³

O telegramă cu antetul Consiliului Dirigent Român, datată 19 decembrie 1919, adresată lui Lapedatu din partea primului-ministru Al. Vaida-Voevod, îl ruga să se prezinte urgent la București pentru a pleca la Paris în misiune oficială.⁶⁴

Aici i-a scris V. Pârvan, adresându-i "în întreita Dumneavoastră calitate de membru al Academiei Române, secretar al Comisiei Monumentelor Istorice și consilier pe lângă Delegațiunea română la Conferința de Pace" - "următoarea rugare pe care dl colonel Rosetti are bunăvoința de a v-o trimite prin primul curier disponibil. Pentru ca manuscrisurile luate de bulgari de la Academia Română și de la Muzeul Național de Antichități și pentru că nu mai puțin întreaga bogăție arheologică a Dobrogei, luată de bulgari și dusă în special la Varna, să nu rămână pierdute printr-o eventuală uitare a trecerii printre condițiile de pace a noastră cu Bulgaria și a acestei clauze". El își

⁶³ Legația română de la Paris era obligată să-i dea o retribuție lunară de 1200 fr. și să-i suporte eventuale cheltuieli legate de însărcinarea dată, date ce rezultă din adresa Ministerului Afacerilor Străine, emisă la Iași de Direcțiunea Personalului și Protocolului, nr. 9054/12.XI. 1918, în arhiva fam.dr. Ana și Ioan Macavei.

⁶⁴ Semnată de Trifu, directorul cabinetului primului ministru, poartă pe ea însemnarea că între orele 17-20 l-au căutat pe profesor, negăsindu-l, necunoscându-i adresa de la Cluj, în *loc. cit., supra*.

anunța prietenul că regele a accentuat acest deziderat la ședința solemnă de deschidere a Academiei Române, rugându-l deci să i-l prezinte și lui I.I.C. Brătianu. Căci "Conferința de Pace care a prevăzut clauze analoage în tratatele dintre Franța și Germania, nu va găsi neoportun acest articol în tratatul nostru cu Bulgaria".⁶⁵

Pentru expertul Delegațiunii la tratativele de pace, canalele diplomatice făcuseră diferite intervenții. Atașatul militar de la Paris, Matei Stamatini, prezentând complimentele sale șefului gării Lyon, îl ruga să-i acorde lui Al. Lapedatu, "qui se rends à Bucharest, l'autorisation d'émporter une caisse avec des documents, d'un poids de 100 kg dans le wagon de bagages".⁶⁶ Întreaga documentație care servise și argumentase poziția României în decursul lungilor dezbateri de la Conferința Păcii, la care Lapedatu trudise îndelung, se întorcea în țară spre a sta ca mărturie generațiilor viitoare.

La 30 martie 1920, Legațiunea regală a României în Franța a certificat prin delegația nr. 55 că Al. Lapedatu, consilier tehnic al Delegației Române la Conferința de Pace, călătorea în calitate de curier de cabinet.⁶⁷

⁶⁵ Cf. adresa MNA nr.129/5.VI.1919, în *loc. cit., supra*.

⁶⁶ Scrisoare cu antetul Legației României - Atașatul militar, nr. 0725/1.IV.1920, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁶⁷ În *loc. cit., supra*.

După întoarcerea în țară și reluarea cursurilor universitare, învățatul a primit alte misiuni. În vederea tratatelor de la Budapesta privind retrocedarea arhivelor – așa cum fuseseră stabilite lucrurile prin Tratatul de la Trianon – Ministerul Afacerilor Străine i-a trimis lui Al. Lapedatu, la 10 mai 1920, proiectul de convențiune întocmit de delegatul român dr. Eder. Punctul său de vedere – după consultări cu Șt. Meteș și I. Lupaș – era apreciat ca esențial pentru lansarea tratatelor.⁶⁸ Conform acestor acte, României urma să-i fie înapoiate toate documentele istorice ridicate după 1 ianuarie 1868 – în special cele duse la Budapesta în baza legii XXIII din 1882 –, înțelegând deopotrivă acte și documente de registratură, registre și planuri.

Comisiunea pentru verificarea lucrărilor de valoare a bunurilor publice ale fostei monarhii austro-ungare – din care Al. Lapedatu a făcut parte – își chema membrii pentru 8 septembrie 1922, la ședință.⁶⁹ Și la această lucrare sfatul și ajutorul istoricului s-au arătat de mare ajutor. Rămânând în legătură cu ceilalți experți români folosiți ca negociatori la diferitele segmente ale tratatelor de pace, Al. Lapedatu le-a furnizat numeroase materiale documentare necesare acestora. Astfel,

colonelului Toma Dumitrescu i se trimiteau la Oradea, în 1920, lucrările lui De Martonne, *La Transylvanie*, (și cea a lui Victor Vlad), hărțile etnografice și memoriul asupra graniței de vest și a Transilvaniei; în alte ocazii, în 1921, s-au trimis date statistice, preluate din recensămintele maghiare făcute asupra județelor Ciongrad, Cenad, Arad, Bichiș, Biharea, Hajdu, Subotica, Satu Mare și Ugocea. Între timp, decretul regal nr. 3450 din 12 august 1919 l-a confirmat ca membru al CMI pe o altă perioadă de 9 ani.⁷⁰

Secretarul Președinției Consiliului de Miniștri, Zenovie Pâclișianu, l-a anunțat la 2 octombrie 1920, că a fost numit membru al Comisiunii pentru naționalizarea numelor de localități din Transilvania, Banat și părțile ungurești.⁷¹ Acesteia i-a urmat o nouă însărcinare. În urma propunerilor avansate de Dimitrie Onciul și însușite de cei în drept, Al. Lapedatu a fost numit – prin decretul regal nr. 759 din 8 martie 1921 – "membru în Secția Regională din Transilvania, cu ținuturile mărginașe Crișana și Maramureș a Comisiunii Monumentelor Istorice".⁷²

Reîntors de puțin timp din Franța (unde-l însoțise ca expert pe I.I.C. Brătianu), istoricului îi scria redactorul Baschet Jules de la *Les Annales*

⁶⁸ Vezi adresa MAS – Direcțiunea Executării Tratatelor nr. 24823/10.X.1920, în arhiva fam.dr. Ana și Ioan Macavei.

⁶⁹ *Idem*, nr. 39 106/22.VIII.1922, adresa semnată de Gr. Bilciurescu.

⁷⁰ Cf. adresa MCA – Administrația Casei Bisericii nr. 30547/20.VIII.1919, semnată de dr.C. Angelescu, în arhiva fam.dr. Ana și Ioan Macavei.

⁷¹ Cf. adresa nr. 4363/2.X.1920, în arhiva fam.dr. Ana și Ioan Macavei.

⁷² Cf. adresa MCA – Direcția Generală a Cultelor, nr. 10631/16.III.1921, în arhiva fam.dr. Ana și Ioan Macavei.

Politiques et Littéraires din Paris; acesta i-a cerut cărți pentru "a face mai bine cunoscută România", asupra titlurilor, anunțându-l că s-a consultat în prealabil cu Elena Văcărescu.⁷³

Lui, celui care a împlinit rostul de expert al delegației române la Conferința Păcii, îi transmiteau salutări la 4 iunie 1920 – pe o carte poștală cu Palatul Versailles – Maria Ch. Scriban și dr. Ion Scriban, ținând să scrie: "de la solemnitatea păcii cu Ungaria – ultimul act al dominației turano-teutonice în Europa Centrală".⁷⁴

La data de 23 mai 1920, Al. Lapedatu a fost ales membru onorific al Societății Numismatice Române; alegerea îi era comunicată de președintele M. Sutz și secretarul C. Moșil, motivația rezultând din activitatea sa "care a adus însemnate foloase și numismatice românești".⁷⁵

În urma propunerii făcute de către I.I.C. Brătianu, Al. Lapedatu a fost numit membru al Comisiunii de încoronare, condusă la început de președintele Senatului, generalul C. Coandă. Aceasta a reunit, în prima ei întrunire, la 15 iulie 1920, pe mitropolitul Miron Cristea, N. Titulescu, Oct. Goga, N. Iorga, N. Mișu, C. Nanu, Paul

⁷³ Vezi adresa cu nr. 197.477 din 30.III.1920, cu lista anexată, în BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu.

⁷⁴ BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu, XVII, v. 13, f. 17.

⁷⁵ Confirmată prin diploma nr. 136/23.V.1920 și adresa Societății Numismatice Române din 24.V.1920, donată de d-na Ana Macavei MNI Tr. Cluj-Napoca.

Angheliescu, G. Enescu, Ar. Verona, I. Jalea, N. Ștefănescu, Cezar Popovici și pe primarul orașului Alba Iulia.⁷⁶

Noua onoare constituia un semn de prețuire pentru valoarea serviciilor publice făcute; Al. Lapedatu a primit să facă parte din Comisiunea de încoronare, propunerea fiindu-i avansată încă de generalul Averescu.⁷⁷ Generalul Coandă, care fusese președinte al comisiunii pentru întocmirea programului și organizarea serbărilor de încoronare,⁷⁸ a întrunit-o la 15, 23, 30 iulie și 21 august. La ultima reuniune a acesteia i-a însărcinat pe arhitecții P. Antonescu și Victor Ștefănescu ca împreună cu V. Cioflec să elaboreze proiectul de program. Reuniunea de la 20 noiembrie 1920, ce a avut loc la sediul și în prezența mitropolitului Miron Cristea (și el membru al Comisiunii de încoronare), a definitivat programul.⁷⁹ Acesta corespunde în cea mai mare măsură celor propuse de Al. Lapedatu la 30 iulie 1920.⁸⁰

⁷⁶Cf. adresa Președinției Senatului nr. 1103/12.VII.1920, în deținerea MNI Tr. Cluj-Napoca.

⁷⁷ Cf. adresa Președinției Consiliului de Miniștri, nr. 2624/30.VI.1920, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁷⁸ Numire ce i-a fost comunicată și lui Al. Lapedatu prin adresa Președinției Consiliului de Miniștri nr. 2808/8.VII.1920, în *loc. cit., supra*.

⁷⁹ Cf. adresa Președinției Senatului nr. 1984/16.XI.1920, în *loc. cit., supra*.

⁸⁰ Comisiunea de încoronare
Ședința de la 30 iulie
Propunerile d-lui Profesor Lapedatu

Între timp, la Cluj se făceau intense pregătiri pentru deschiderea primului institut de cercetare pe linie istorică.

Peste puțină vreme, cu rezultate spectaculoase, Al. Lapedatu, omul legăturilor durabile, duios de-a dreptul în prietenii sale, l-a invitat pe G.T. Kirileanu la inaugurarea Institutului de Istorie Română de la Cluj. Evenimentul a avut loc în sâmbăta de 4 decembrie 1920. Îl arată și programul la care erau asociate somități ale vremii. Astfel, "Lupaș va rosti un cuvânt omagial la adresa M.S. Regelui, ca fondator. Eu voi expune programul de lucrări al Institutului și proiectul de organizare. Iar dl Iorga ne va face, cred, o conferință de circumstanță. În telegrama ce vom trimite, din acest incident M.S. Regelui, am dori să-l rugăm să binevoiască a accepta să fie patronul Institutului. Și cum aceasta n-am putea-o face fără

1) Actul îndătinat al ungerii să se facă în Capitală, în Biserica Mihai Vodă, care va fi acomodată în acest scop iar după aceea restaurată spre a rămâne consacrată ca biserică de ungere a viitorilor regi ai României.

2) Actul de încoronare să se facă la Alba Iulia, în cetate, unde a fost proclamat Mihai Viteazul ca principe al Ardealului și unde a zidit el cea dintâi biserică catedrală a Mitropoliei Transilvaniei, și anume într-un altar provizoriu construit pe locul ales pe care urmează a se clădi, după planuri întocmite ulterior, monumentală catedrală a încoronării.

3) O delegație a Comisiunii să meargă la Alba Iulia ca să aducă și un plan topografic al cetății și al orașului.

4) Ce privește medaliile, insignele, monedele comemorative actului încoronării să se încredințeze studiul lor prealabil Societății Numismatice, sub președinția d-lui Mihail Sutzou.

consimțământul prealabil, te rugăm pe-ta și de astă dată să găsești mijlocul să pui pe M.S. în cunoștință de dorința noastră - iar eventualul răspuns, în caz că n-ar avea nimic contra, să ni-l comunici aici, la Universitate, în scris sau telegrafic după cum va fi trebuința".⁸¹

Păstrând intacte legăturile cu cei de la monumente, universitarului clujean i se fac cunoscute noile descoperiri sau interpretări. Din Curtea de Argeș, de la restaurările ce le executa la reședința domnească, pictorul I. Norocea se grăbea, la 10/23 septembrie 1920 - să-i comunice o inscripție găsită în interiorul bisericii.⁸²

Entuziasmul descoperitorului este de-a dreptul contaminant, cu atât mai mult cu cât Lapedatu lăudase munca restauratorului, cerându-i părerea asupra felului în care se putea data (1352) și interpreta textul descifrat.⁸³

Alt bun colaborator al său, V. Drăghiceanu, "trambalat între Curtea de Argeș și București, unde mă plictisesc maldăre de hârtii ce mă așteaptă la

⁸¹ Cf. adresa cu antetul Institutului pentru Studiul Istoriei Române, datată Cluj, 24 noiembrie 1920, în Biblioteca Națională - Colecții Speciale, ms., inv. nr. 14647. Păstrând legăturile prietenești, Al. Lapedatu își va invita prietenul, și la inaugurarea noului sediu al Bibliotecii Academiei Române, în 1937.

⁸² Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 98, f. 1-3.

⁸³ Precizând că "la litere mici nu am adăugat nici n-am lăsat din cât am putut vedea, vă dau o imagine fidelă a literelor dinspre perete", le reproducea.

fiecare două săptămâni", îl informa despre mersul săpăturilor arheologice.⁸⁴

Mijlocind între prieteni, atunci când legăturile acestora se arătau a fi amenințate de gesturi pripite sau dându-le sfaturi bune, așa îl întâlnim pe Al. Lapedatu. La sugestiile sale – făcute lui N. Bănescu – acesta își revedea atitudinea față de N. Iorga, continuând relațiile cu acesta.⁸⁵

Comitetul Fondului Cultural "Ion C. Brătianu" l-a ales ca membru în prima sa ședință din 8 iunie 1921, trimitându-i apelul lansat de inițiatori.⁸⁶ Atât Fondul cât și Așezământul de Cultură Națională "Ion C. Brătianu", l-au consultat pe Al. Lapedatu și au ținut seama de sugestiile sale. La 7 iulie 1921, i s-au trimis proiecte de statute pe care le-a semnat abia la 30 august – lipsind din Cluj – urmând ca acestea să fie retrimise la Banca Națională.⁸⁷

⁸⁴ Răspuns din 19.II.1921, la o scrisoare probabil din Cluj prin care Lapedatu îl felicita pentru cartea sa atunci scoasă, dedicată monumentelor argeșene și îi cerea fotografii asupra ansamblului și pomelnicului de la biserica domnească. În Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 45, f.1-2.

⁸⁵ Cf. scrisoarea lui N. Bănescu către V. Bogrea, Pitești, 5.VI.1921, în *Documente Literare*, 1, București, 1971 (ediția Gh. Cardaș), p. 164.

⁸⁶ Cf. adresa nr.1/14.VI.1921, din care rezultă că Al. Lapedatu a mulțumit printr-o scrisoare din 23.VI.1921, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁸⁷ Cf. adresa Așezământului de Cultură Națională " Ion C. Brătianu", în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

În tot acest răstimp, în ciuda numeroaselor însărcinări oficiale, Lapedatu a rămas atașat și interesat de cauza monumentelor. Tocmai de aceea, la 13 iulie 1921, Ministerul Cultelor și Artelor i-a încredințat, ca membru al Comisiunii Monumentelor Istorice, autorizația de a ridica de la așezămintele bisericesti din cuprinsul vechiului regat "orice odoare și obiecte bisericesti scoase din uz în schimbul unei chitanțe ce veți remite cucernicilor parohi și preacuvioșilor superiori, ca să fie apoi transportate și așezate în muzeul nostru".⁸⁸

Dintre istoricii mari ai vremii, Dimitrie Onciul și l-a apropiat cel mai mult, văzând în Al. Lapedatu continuatorul operei sale pe linia arhivisticii, a protecției monumentelor și a valorificării izvoarelor istorice.

Numindu-l "scumpe coleg", Dim. Onciul îi scria de la Hotel Weismayr din Badgastein la Cernatu, în 27 august 1921: "Sunt de la 14 c. aici și nu ți-am scris până azi, neprimind veste de la Viena despre încheierea convenției. La Viena n-am găsit nici pe directorul Arhivelor Statului, nici pe directorul Muzeului, ambii fiind în concediu. Ei urmând a se întoarce spre sfârșitul lunii. Am găsit însă proiectele de conveniune, pe cari le cunoști, ceva modificate. Spre norocul meu, am găsit și pe dr. Auner care era în concediu de câteva zile, dar încă

⁸⁸ Cf. adresa MCA – Direcția Generală a Cultelor, nr. 35671/13.VII.1921, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

nu plecase. Din întâmplare, el a venit la comisiune chiar în ziua când eram eu acolo spre a-l vedea: a venit să reguleze ceva înainte de plecare, care era fixată pe ziua următoare seara. Deci am lucrat cu el toată ziua întâia și a doua zi până la amiază revăzând jumătate de convențiune și introducând unele mici modificări. Proiectul pentru arhive putând să fie primit în forma lui din urmă, am cerut ministrului nostru plenipotențiar să ceară telegrafic autorizarea de a încheia convenția. Eram de față la redactarea telegramei, care trebuia să fie expediată imediat. Am cerut ministrului să-mi facă cunoscut aici când va încheia convenția. După sosire, am comunicat Legațiunii adresa mea de aici. Până azi nu am însă nici o veste. Până nu se încheie convenția, nu ai ce face la Viena, căci alegerea și predarea materialului arhival nu se poate începe decât după încheierea convenției. Eu mai stau aci 10 zile, apoi plec la Viena. Dacă până atunci nu primesc știre de la Legațiune (căreia îi voi scrie mâine din nou), voi vedea la Viena ce este de făcut. De acolo te voi înștiința imediat. În timpul de la 11 până la 17 sept. este la Viena marele bâlci *winer messe*. Aglomerația va fi așa de mare, încât va fi imposibil să găsești în acel timp locuință acolo. Eu am cerut la Legațiune să intervină la Poliție ca să-mi rezerve o cameră într-un hotel din centru. Azi am primit o scrisoare prin care mi se comunică că Legațiunea n-are încă nici un răspuns de la Poliție. Dar despre convenție nu spune nimic. Cum vezi din

cele de mai sus, nu trebuie să te grăbești a veni la Viena. Cred că abia după 17 sept. va fi timpul mai potrivit. Fiind acolo, voi căuta să reglez lucrurile așa că, venind d-ta, încolo să poți începe lucrările împreună cu Auner. Îndată ce voi avea despre ce să te informez, îți voi scrie. Până atunci, aștept vești de la d-ta, cari te rog să mi le adresezi la Legațiune (Römânische Gesandtschaft). Să ne vedem cu bine și te salut cu drag".⁸⁹

Al. Lapedatu era decis să participe la tratativele de la Viena. Interesându-se de la fratele său Ion, despre realitățile vieneze, acesta i-a răspuns de la Păltiniș, la 26 august 1921, recomandându-i pe dr. Last, "un bărbat foarte distins și cumsecade" - cu care lucrase la Roma - și pe dr. Auner, ca "om priceput"; credea însă că la acele tratative, "dacă vrei rezultate, să fii pregătit, că trebuie să-ți pui osul tare".⁹⁰

Însă însărcinările - Lapedatu era decan -, cele legate de tipărirea *Anuarului* Institutului de Istorie Națională și de alte lucrări, l-au silit să renunțe la însărcinarea privind tratativele de la Viena. Răspunzându-i prof. D. Onciul, Al. Lapedatu i l-a recomandat pe Silviu Dragomir, "ca viitor director al Arhivelor din Transilvania, [care] ar fi cel mai indicat a conduce, în lipsa Dv., lucrarea de la Viena. E

⁸⁹ Scrisoare în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁹⁰ Cf. scrisoare în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

serios, harnic și cunoaște destul de bine Arhivele de la Viena".⁹¹

La doi ani după unire, în Transilvania și Banat, rămăseseră numeroase probleme culturale nerezolvate.

Ministerul Cultelor și Artelor se interesa îndeosebi de starea muzeelor, stimulat, desigur, de intervențiile repetate ale lui Coriolan Petranu. Acestuia i s-a încredințat, de altfel, sarcina unui proiect de organizare muzeală, pe care urma să-l întocmească de acord cu președintele Regionalei, Al. Lapedatu. C. Petranu a considerat că trebuiau schimbări radicale care să anuleze spiritul și efectele legislative anterioare lui 1918, "căci statul maghiar a căutat să facă și din muzee organe de maghiarizare, iar nu colecții alcătuite după criterii real-științifice, spre a servi ca instrumente de răspândire a culturii". Efectul acestora fusese că "rar se poate afla într-un astfel de muzeu obiecte care să mărturisească și ființa națiunii noastre în trecut sau în prezent prin aceste ținuturi".⁹²

Trebuiau îndreptate multe din nedreptățile trecutului.

⁹¹ Cf. scrisoare datată Cluj 2.X.1921, cu antetul Decanatului Facultății de Filozofie și Litere, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁹² Aprecieri comunicate ministrului Cultelor și Artelor ca răspuns la însărcinarea transmisă prin telegrama nr. 58984/1921, document în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

În rândul unor *Măsuri pentru suprimarea caracterului românesc al școlilor secundare* autoritățile austro-ungare au inclus unele care priveau colecțiile și muzeele școlare. Astfel, "Având în vedere că în muzeele archeologice și istorice ce există în școlile secundare române din patrie sunt multe obiecte cari au menirea să trezească și să dezvolte, în legătură cu conștiința națională română, antipatia și ura în contra națiunii maghiare Ministerul de Culte și Instrucție ar trebui să ceară catalogul obiectelor cuprinse în aceste muzee, iar aceste muzee ar trebui examinate din punct de vedere al politicii de stat maghiare de către Comisarul ministerial care va fi trimis să examineze bibliotecile, iar pe viitor ar trebui ordonat ca pentru controlul necesar din partea statului, în fiecare an să fie înaintate Ministerului de Culte și Instrucție lista acelor obiecte cu cari, prin donație sau cumpărare, se îmbogățesc aceste muzee".⁹³

Erau vizate, desigur, muzeele de la Blaj, Năsăud, Beiuș, Brașov, care au consolidat substanțial educația mai multor generații. Acum, după unire, venise însă timpul unei reevaluări corecte în politica muzeală.

O nouă lege a muzeelor și un Muzeu Central Național la Cluj urmau să dea viață ideilor de reorganizare pe noi baze științifice a muzeelor din

⁹³ Art. 15, p. 451, reprodus în Arh. Naționale, Arhiva Istorică Centrală, fond V. Stoica, I/80, f. 266.

Transilvania și Banat. După asemenea norme, trebuiau dezvoltate toate muzeele regionale și comunale, fiind obligatorii secțiunile istorică (cu subsecții: preistorie, perioada antică-romană, istoria nouă, din evul mediu până la zi) și etnografică. În mod categoric "Nu trebuie să rămână cum a fost, căci noi avem datoria față de națiunea noastră de peste munți și față de știința istorico-etnografică să adunăm în muzee obiecte cari să reprezinte trecutul și ființa neamului nostru atât de mult și de părăsit de către organele de stat în aceste părți".⁹⁴

Propunând o Comisiune a muzeelor din Transilvania și Banat, Petranu credea că aceasta ar fi trebuit să-i includă pe șefii Bisericii ortodoxe și greco-catolice de la Sibiu și Blaj (sau delegații lor), președintele ASTREI, Al. Lapedatu (ca președintele CMIT), S. Pușcariu (director al Muzeului Limbii Române), pe I. Lupaș, G. Vâlsan, D.M. Teodorescu, Em. Panaitescu, I. Marțian și un profesor de la Facultatea de Drept. Întrucât aceste propuneri au fost acceptate de minister, urma să se elaboreze proiectul de lege.⁹⁵

Un prieten, director general din Ministerul Cultelor și Artelor – G. Murnu, – îi scria lui Lapedatu

⁹⁴ *Ibidem.*

⁹⁵ MCA - Direcțiunea Generală a Artelor cu nr. 62584/23.XI.1921 îi comunica lui Al. Lapedatu aprobarea, adăugând listei pe C. Petranu și Traian Pop, jurist, notă semnată de Virgil Cioflec, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

la 28 noiembrie 1921: "Dragă Alecule, mă grăbesc să-ți scriu aceste rânduri din înaltă însărcinare. Ești rugat să amâni întrunirea Comisiunii care e menită a funcționa la Cluj în legătură cu muzeele din Transilvania. Ministerul ar vrea să ia parte la constituirea Comisiunii printr-un reprezentant al său care să-și spună punctul de vedere la organizarea acestor muzee. De aceea fii bun și amână convocarea dac-ai făcut-o și așteaptă avizul ministerului".⁹⁶ La 9 decembrie 1921, Virgil Cioflec îl ruga pe Lapedatu să-i facă invitație lui G. Murnu, în sensul celor convenite.⁹⁷ Programul Conferinței era deja întocmit, astfel ca timp de 3 zile să se ajungă la concluzii și un plan de acțiune cu obiective concrete, incluzând proiectul legii Muzeului Național al Transilvaniei și de organizare a celorlalte muzee, modificarea regulamentului Inspectoratului General al Muzeelor.⁹⁸

Din motive obiective, ședința s-a amânat pentru 1922, prerogativele fiind tot mai mult preluate de Al. Lapedatu, în numele și prin Secțiunea regională a Comisiunii Monumentelor Istorice. O primă întâlnire a avut loc la 20 ianuarie 1922.

⁹⁶ Scrisoare în *loc. cit., supra.*

⁹⁷ Cf. adresa MCA - Direcțiunea Generală a Artelor cu nr. 65592/9.XII.1921, *idem.*

⁹⁸ La 28.XII.1921, Virgil Cioflec i-a comunicat lui Lapedatu, desemnarea prof. Al. Borza ca reprezentant al Mitropoliei din Blaj, în comisia amintită. Vezi adresa MCA-DGAnr. 67105/28.XII.1921, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

Starea muzeelor lăsa mult de dorit, pentru îndreptarea ei străduindu-se Inspectoratul Muzeelor din Transilvania, creat de Consiliul Dirigent și condus de C. Petranu.

Acesta, cercetând Muzeul Banatului – îngrijit de prof. dr.Șt. Berkeszi, "care s-a ocupat temeinic, a îmbogățit considerabil muzeul și a scris o serie de cărți, studii și articole în chestii de muzeu" – raporta că-l angajat pe Dionisie Linția ca director, a "românizat" statutele dar nu și... colecțiile. Mai ales cele etnografice erau greu de achiziționat, căci "azi un opreg, o cămașă bărbătească costă 3–4.000 lei, pe când toată suma disponibilă pentru susținerea muzeului, nu e mai mare de 12.000 lei". Constatând că trebuiau cel puțin de zece ori mai mulți bani, dar nu numai la Timișoara – căci bugetul tuturor muzeelor din Transilvania se ridica abia la 150.000 lei – Petranu arată că "nu oamenii lipsesc, ci fonduri pe care contabilitatea ministerului din București le micșorează consecvent anual".⁹⁹ Reținem, totodată, că prof. Petranu l-a apărut pe Șt. Berkeszi față de intenția autorităților de a-l înlocui prin K.J. Rotev.

O altă intervenție, care a cerut multiple pregătiri, a fost aceea de restituire a obiectelor artistice, arheologice, științifice sau istorice originare din

⁹⁹ Copie după raportul nr.712/1921 al Inspectoratului Muzeelor din Transilvania, înregistrat lanr. 62977/1921 și adresat ministrului care ceruse lucrarea; a fost transmisă prin adresanr. 62977/9.XII.1921 lui Al. Lapedatu. În arhiva fam dr. Ana și Ioan Macavei.

teritoriul românesc și ridicate de trupele austro-ungare în timpul Primului Război Mondial. Demersurile pentru tratativele privind aplicarea art. 196 din Tratatul de la Saint-Germain, care obliga guvernul austriac la restituirea unor asemenea bunuri, i-au fost încredințate tot lui Al. Lapedatu în calitate de coordonator.¹⁰⁰

În anul 1921, între 13 și 14 iulie, secțiunile științifico-literare ale ASTREI și-au susținut lucrările plenare la Sibiu. În cadrul acestora, între alți membrii ordinari, a fost ales și Al. Lapedatu, primind mandatul "de a conlucra în cadrul secțiunilor noastre științifice – literare la înaintarea culturală a poporului din țară".¹⁰¹ Peste aproape 14 ani, din nou Asociațiunea l-a înștiințat că a fost ales – în adunarea generală de la Satu Mare din 14–15 septembrie 1935 – membru în secția ei istorică.¹⁰²

Unul dintre mandatele ce i s-au încredințat de către D. Onciul, privește organizarea instituțiilor arhivistice din Transilvania și Banat. Pe lângă Al. Lapedatu, ca președinte, din Comisiunea instituită pentru organizarea arhivelor din Transilvania, au mai făcut parte: dr. Albert Berger, directorul Liceului

¹⁰⁰ O confirmă adresa MCA–DGA nr. 58315/10.XI.1921 semnată Virgil Cioflec și adresată profesorului Lapedatu, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei. Vezi și la Ioan Opriș, *Protejarea mărturiilor cultural-artistice din Transilvania și Banat după Marea Unire*, București, 1988, p. 39–40.

¹⁰¹ Comunicarea i-a fost făcută prin adresa nr. 1336/21.XII.1921, fiind semnată de A. Bârseanu și Ioan Georgescu. Document în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

¹⁰² Cf. adresa nr.2920/5.XI.1935, semnată de președintele D. Moga și secretarul Boilă, în *loc. cit., supra*.

Evangelic din Bistrița; dr. Silviu Dragomir; dr. Ioan Lupaș; dr. Sextil Pușcariu; dr. Ioan Ursu și Iulian Marțian din Năsăud.¹⁰³

Ideea unui Muzeu al Renașterii Române, "care să fie un institut de studii și cercetări, în cel mai larg înțeles, pentru orientarea socială și culturală a neamului, pentru mândria și sporul de viață, care se naște din prețuirea știută și dreaptă a sufletului, care s-a mistuit în vremi", i-a aparținut lui I.D. Ștefănescu. Așezământul urma să reflecteze epoca 1821-1921, apreciată ca o adevărată Renaștere: ca atare a și fost recunoscută Societatea Muzeului Renașterii Române, prin legea publicată în *Monitorul Oficial* nr. 174/1921.¹⁰⁴ Cunoscându-l pe Lapedatu din cercurile bucureștene și reîntâlnindu-l apoi la Iași în timpul războiului, reputatul istoric de artă credea că trebuia să-i facă cunoscut proiectul său.

Ministerul Afacerilor Străine a instituit, în 1922, o Comisie specială însărcinată cu evaluarea bunurilor dobândite de statul român în teritoriile reunite la acesta, în 1918. Din comisie făceau parte președintele Curții de Apel din Timișoara, Martha,

¹⁰³ Cf. adresa MI - Direcțiunea Activității școlare și extrașcolare din țările române surori, nr. 129141/17.XII.1921, în deținerea MNI Tr. Cluj-Napoca.

¹⁰⁴ Vezi chemarea și Statutele Muzeului Renașterii Române 1821-1921, transmise de către I.D. Ștefănescu lui Al. Lapedatu, apreciind că "nimeni nu va înțelege mai bine ca Dvs. perspectiva bogată în foloase reale de cugetări și orientare ale vieții noastre sociale și de stat, pe care Muzeul Renașterii le sprijină și le face cu putință", însoțind adresa nr. 15/30.XII.1921, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

prof. univ. Negrea, Al. Lapedatu, Ion Papp, directorul Justiției din Transilvania și inspectorul general financiar Mănăilă.¹⁰⁵

Prima reuniune a respectivei Comisii s-au ținut la 24 iulie 1924, la Brașov.¹⁰⁶ Consultarea sa este de folos și în cazul Sălii Unirii de la Alba Iulia, unde - trimis de către Miron Cristea, în 1922 - Lapedatu a cerut să fie prezentați corifeii ardeleni ai luptei naționale - A. Șaguna, Al.S. Șuluțiu și Inocențiu Micu Clain - în reprezentări de sine stătătoare; în final, pictorii l-au plasat central pe A. Șaguna, anturat de I.M. Clain și Petru Maior.¹⁰⁷

Oriunde l-au purtat multele sale misiuni, istoricul s-a arătat interesat, mai întâi de toate, de monumente.

La 31 martie 1922, prin înalt decret (nr.1586) Al. Lapedatu a fost numit delegat și consilier tehnic la Conferința de la Genova. A plecat cu simplonul, la 4 aprilie, după ce se pusese la punct - în ședința din 1 aprilie 1922, de la Ministerul Finanțelor - detaliile.¹⁰⁸ Aflat la Rapallo, la Conferința

¹⁰⁵ Vezi adresele MI seria C, nr. 48468/7.VI.1922 și a MAS nr. 26052/1922, în arhiva fam.dr. Ana și Ioan Macavei.

¹⁰⁶ Cf. adresa Ministerului Finanțelor - Serviciul de inspecțiune, nr.45/10.VII.1922, în *loc. cit., supra*.

¹⁰⁷ Prezentarea la Antonie Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea - Documente și corespondențe*, Sibiu, 1987, p. 335-336.

¹⁰⁸ Cf. adresa MAS - Direcțiunea Personalului și Protocolului nr. 14629/31.III.1922, semnată de V.V. Tilea; în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

internațională, Lapedatu nota într-o scrisoare către G. Vâlsan: "Eu socotesc să mai stau aci mult vreo zece zile. Ce mă privește, n-am prea avut treabă, deoarece nu s-au pus în discuție chestiuni în care să fiu de folos d-lui Brătianu. Ungurii au voit să ridice chestiunea minorităților, dar, cum vei fi citit în ziare, n-au izbutit. Am profitat deci de ocazie să fac o călătorie la Florența și la Pisa. La întoarcere, de se va putea, mă voi opri la Veneția și la Padova – pe undemi va fi calea".¹⁰⁹

Recunoscându-i meritele, prietenii săi l-au apreciat pentru inteligența cu care a servit Institutul de Istorie Națională din Cluj, tipărindu-i acestuia primul anuar, ce a apărut în 1922.¹¹⁰ În Basarabia, Societatea Istorică-arheologică bisericească din Chișinău, "luând în considerare sprijinul însemnat ce dați științei istorice și bisericești naționale, și pentru a întări legătura dintre frații lucrători de pretutindeni, sub auspiciile Bisericii naționale", l-a proclamat, la 9 noiembrie 1922, membru de onoare.¹¹¹

¹⁰⁹ Cf. scrisoare manuscrisă din 12 aprilie 1922, în Biblioteca Națională-Colecții Speciale, inv.nr. 12530.

¹¹⁰ Acesta a fost achitat din premiul regal de 400.000 lei, acordat, cum rezultă dintr-o scrisoare a lui N. Bănescu către V. Bogrea (datată 4.II.1922), *Istoriei Românilor*, cf. *Documente Literare*, 1, București, 1971 (ediția Gh. Cardaș), p. 155, nota 10 și p.156.

¹¹¹ Cf. adresa Societății istoric-arheologică-bisericească nr. 47/10.XI.1922, semnată de președintele St.C. Popescu, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

Aflat în delegația română ce participa la tratativele de la Rapallo, în 22 aprilie 1922, Al. Lapedatu se interesa de soarta lui G. Vâlsan, bolnav încă înainte de plecarea sa la Conferința internațională. Sperând să-l regăsească sănătos, îl informa că aranjamentul cu Horia Teodoru s-a făcut, urmând ca arhitectul să înceapă lucrările – sub egida Comisiunii Monumentelor Istorice – în "campania anului viitor, când ne vom îngriji să avem la dispoziție toate mijloacele trebuitoare. Fii bun deci și împărtășește-i acestea împreună cu salutările mele amicale".¹¹²

Iată cum, unul dintre cei mai buni arhitecți restauratori din vremea sa, își leagă destinul profesional – prin demersul lui Lapedatu – de Comisiune.

Imediat după Primul Război Mondial, într-o perioadă de inflație și instabilitate economică, posturile de supraveghetori la monumentele istorice au fost vizate de a fi reduse, ca și salariile custozilor și paznicilor. Astfel, Al. Bărcăcilă cerea la 7 martie 1922 sporirea salariului custodelui de la ruinele Drobetei la cel puțin 400 lei lunar, cât un om de serviciu la liceu!¹¹³ Același vrednic profesor preciza că 200 lei lunar cât reprezenta un salariu

¹¹² Este vorba despre angajarea arh. H. Teodoru, recomandat de G. Vâlsan, la CMI. Vezi și alte detalii în scrisoarea mss, Biblioteca Națională, Colecții speciale, inv. nr. 12530.

¹¹³ Cf. adresa Liceului "Traian" nr. 502, Turnu Severin, 7.III.1922, ANIC, fond MCA, dosar 147/1922, f. 38.

era o sumă derizorie: "Aveți, credem, cunoștință că la Turnu Severin există un muzeu regional de istorie și etnografie, adăpostit deocamdată în localul liceului și al cărui material crește prin noi descoperiri. De custodele ruinelor ne folosim în munca ce depunem pentru sporirea acestui muzeu și în genere pentru paza și respectarea monumentelor și stațiunilor antice din oraș și județ."¹¹⁴ Ca reacție, în decembrie 1922 salariul custodelui Nicolae V. Drăgan a crescut la 652 lei!¹¹⁵ În acel an situația se prezenta, parțial, astfel: la cetatea de la Târgu Neamț, custodele Vasile Gârleanu primea 406,50 lei pe lunile ianuarie-februarie; gardianul Ioniță Moldoveanu de la biserica Mitropoliei Curții Domnești din Târgoviște primea 255 lei pe luna septembrie, în timp ce îngrijitorul Gh. Zaharia de la biserica Albă – Baia (j. Suceava) 630 lei, tot pentru luna septembrie, iar gardianul Fiorindo Barelli de la Sala gotică – Trei Ierarhi, 437,50 lei tot pentru luna septembrie.¹¹⁶

Un grup de deputați – N. Iorga, Dr. C. Angelescu, Ion Șerbănescu, I. Duzinschi, Romul Bălănescu, I. Irimescu-Cândești, C. Mocanu, Gr. Diaconescu, N. Petrescu-Comnen, D. Dănescu, A. Răutu, G. Aslan, N. Bănescu, G. Rotică, A. Andrei, G. Corfescu, S. Mândrescu, D.V. Toni și Al. Lapedatu – a inițiat, în

1922, un proiect de lege, pentru înființarea unui *Muzeu al vechilor stofe bisericești*. Cum lesne se observă, câțiva membri ai grupului sunt remarcabili istorici, a căror activitate era demult legată de patrimoniul eclezial. Muzeul în cauză trebuia așezat în clădirea mică de la Biserica Visarion din capitală, obținându-se deja avizul autorităților bisericești și trebuia să aibă filiale la Iași, Chișinău, Cernăuți, Sibiu și Blaj. În expunerea de motive a proiectului se specifica clar rațiunea unei atare instituții: "Bisericile și mănăstirile noastre cuprind un mare număr de fragmente ale vechilor odăjdii, din care unele au desigur oarecare vechime, putându-se ridica până spre sfârșitul secolului XVI. *A le lăsa aruncate ca astăzi, a îngădui distrugerea unui prețios element de artă, care dacă n-a fost fabricat la noi, are totuși pentru istoria artei veșmântului o deosebită importanță. A le aduna, clasifica și păstra, e o datorie culturală.*"¹¹⁷ (subl. n.) Deziderat nu doar de salvare a unor valori culturale excepționale, ci și de învedereare a unei moșteniri istorico-artistice, lucrarea propusă n-a găsit mediul propice pentru reușită. Efectul: pierderi regretabile de importante repere pentru istoria bisericii ortodoxe și a României. Din păcate neglijarea unor obligații de conservare și

¹¹⁴ *Ibidem*.

¹¹⁵ Loc. cit., f. 50.

¹¹⁶ În situația prezentată în loc. cit., dosar 147/1922, f. 1, 4, 17, 20, 35.

¹¹⁷ Vezi proiect de lege pentru înființarea unui muzeu al vechilor stofe bisericești trimis de Președintele Adunării Deputaților la Ministerul Cultelor și Artelor cu nr. 431/22.XII.1922, în Arh. Naționale, Arhiva Istorică Centrală, Inventar nr. 2719, Ministerul Cultelor și Artelor, dosar 4/1923, f. 4.

muzeificare a însemnelor liturgice de natură textilă a sărăcit reprezentativitatea bisericii ortodoxe. Practicile tradiționale ale unor ierarhi de a utiliza în serviciul divin piese care-au aparținut unor precedesori n-au ținut cont de fragilitatea, vechimea și raritatea acestora. Astfel, în 1924, dr. Gh. Severeanu sesiza ministrului Lapedatu asupra dispariției unor obiecte care aparținuseră Mitropolitului Primat Ghenadie Petrescu și care fuseseră depuse la muzeul ce purta numele ierarhului fondat în mănăstirea Căldărușani. Într-adevăr, obiectele nu dispăruseră ci fuseseră luate "cu formă" din muzeu (adică cu un proces-verbal) din inventarul în care figurau la numerele 319-20, 21; 350; 360; 363; 365-367/1919 și redistribuite la Mitropolie și Episcopia Romanului, la 3 din bisericile capitalei.¹¹⁸

Sigur, dorința unor ierarhi înțelepți de a crea colecții eparhiale – impropriu numite muzeu – a mai diminuat procesul de pierdere a patrimoniului eclezial. Astfel, la inițiativa ministrului Al. Lapedatu de a înființa atare colecții, la Râmnicu Vâlcea, episcopul Vartolomeu raporta, la 26 iunie 1925, că

¹¹⁸ În loc. cit., sesizarea din 10.II.1924 și raportul către ministru cu nr. 36/2.IV.1924, *idem*, dosar 22/1924, f. 5, 9. Obiectele scoase din Muzeul "Mitropolit Ghenadie" erau: cruce arhierescă cu pietre; cruce arhierescă simplă; engolpion donat de regele Carol I la 1888; engolpion nedatat; un rândde odăjdii; epitaful de la soția lui Matei Basarab; încingătoare cu pafta; omofor; mantie arhierescă; cârjă arhierescă a Mitropolitului Nifon; cârjă arhierescă de fildeș; un rând de odăjdii; costum arhieresc complet; sacos și omofor mic; mitră; 4 sacose.

i-a însărcinat pe arh. Al. Referendaru și pe părintele diacon I. Mardale "să strângă obiectele sacre, necesare Muzeului eparhial".¹¹⁹

Generozitatea față de semenii săi l-a caracterizat. Silviu Dragomir a fost un admirator, îndatorat, al lui Al. Lapedatu, unul dintre cei care nu i-au uitat faptele. Căci Lapedatu l-a susținut pentru ridicarea sa la titlul definitiv de profesor universitar, apoi pentru premiarea de către Academia Română a lucrărilor sale, apreciind că "d-l Dragomir e chemat să aducă servicii istoriografiei tuturor acestor popoare (sud-est europene, *n.n.*), întocmai ca și istoriografiei noastre naționale, semnalând, cercetând și studiind tot ceea ce la unii și la alții poate fi de interes și de folos științific mai deosebit".¹²⁰ În urma deciziei Ministerului Instrucțiunii Publice din 17 decembrie 1921, Al. Lapedatu a îndeplinit funcția de președinte al Comisiunii pentru organizarea Arhivelor Statului din Transilvania, alături de el lucrând C. Daicoviciu

¹¹⁹ Cf. adresa Episcopiei Râmnicului și Noului Severin nr. 4698/26.VI.1925, în Arh. Naționale – Arhiva Istorică Centrală, Inventar 2719, fond Ministerul Cultelor și Artelor, dosar 109/925, f. 145.

¹²⁰ S. Dragomir a fost recomandat Universității din Cluj, în 1920, pentru lucrarea sa *Istoria dezrobirei religioase a românilor din Ardeal în secolul XVII*, în 1921 Academia acordându-i lucrării – premiul Năsturel. Lapedatu remarca și *Câteva urme de organizație de stat slavo-române*, în *Daco-România*, 1920, an I, apoi *Vlahii din Serbia în sec. XII-XV* (An.IIN, Cluj, 1921/1922) și *Fragmente din Cronica lui Gh. Brancovici* (An.IIN, Cluj, 1922/1923). Vezi BAR, S. manuscrise, VIII, 35, Cluj, 1.II.1923.

(ca secretar), S. Pușcariu, I Lupaș, S. Dragomir, I. Ursu, I. Marțian și Albert Berger.

Între 30 martie 1923 și 24 martie 1924, Al. Lapedatu a îndeplinit și funcția de director general al Arhivelor Statului, un document arătând că istoricul a demisionat din acest post la 1 iunie 1923.¹²¹ La 24 martie 1924, el i-a predat lui C. Moisil, noul director, 24 de obiecte ce se păstrau în "casa de fier" a Arhivelor (între care fragmente din plebicistul alegerii principelui Carol, dosarul omorârii lui Barbu Catargiu, o mapă cu desene ale peceților lui Mihai Viteazul, originalele Tratatului de Pace de la București din 1913 ș.a.).¹²²

Succedându-i lui Dimitrie Onciul în toate funcțiile acestuia, îl regăsim pe Al. Lapedatu ca membru și în Comisiunea heraldică, începând de la 16 iunie 1923.¹²³ Locul respectiv îl va păstra pe tot

¹²¹ Vezi: Ioan Drăgan, *Arhivele Statului din Cluj. 75 de ani în serviciul științei istorice (1920–1995)*, în *Din istoria arhivelor ardelen. 75 de ani de la înființarea Arhivelor Statului Cluj*, 11, Cluj–Napoca, 1995, p.8. Cf. adresa Direcțiunea Generală a Invățământului Superior (dir. IV.), biroul D, nr. 31893/30.III.1923, semnată de dr. C. Angelescu și adresa aceleiași direcții, nr. 64834/22.VI.1922, în arhiva familiei dr. Ana și Ioan Macavei.

¹²² Procesul-verbal, semnat de C. Moisil, în arhiva familiei dr. Ana și Ioan Macavei.

¹²³ Cf. adresa Ministerului de Interne – Direcțiunea Administrației Generale și Statisticii, nr. 050041/16.VI.1923, în inventarul MNI Tr. Cluj–Napoca. Vezi și Constantin Moisil, *Comisiunea Consultativă Heraldică a României*, în *Revista Arhivelor*, I, vol. II, nr. 4–54, 1927–1929, p. 260–261.

cursul vieții, fiind reconfirmat în 1938 prin decretul regal nr. 4284.¹²⁴

De la 1 ianuarie 1926 Al. Lapedatu a făcut parte, timp de trei ani, dintre cei 7 membri ai Consiliului de perfecționare de pe lângă Arhivele Statului. Noua funcție i-a fost confirmată de către C-tin. Moisil, directorul general al Arhivelor Statului, în urma ordinului nr. 142925 din 4 ianuarie 1926, al ministrului Instrucțiunii. Un nou mandat, în aceeași funcție, i-a fost acordat istoricului Lapedatu, prin ordinul nr. 30351/mai 1929 al aceluiași minister, prelungindu-i-se astfel, cu alți trei ani, funcția de membru al Consiliului de perfecționare în arhivistică.¹²⁵

Din nou, în 1945, Direcțiunea Generală a Arhivelor i-a comunicat lui Al. Lapedatu decizia Ministerului Educației Naționale, de numire în Consiliul de perfecționare arhivistică.¹²⁶ De toate aceste însărcinări, el s-a achitat în cele mai onorabile moduri.

Alexandru Lapedatu a condus în repetate rânduri, începând de la 1 noiembrie 1923,

¹²⁴ Noua numire i-a fost comunicată de Ministerul Internelor – Direcțiunea Administrației de Stat, cu nr. 3104A/10.II.1939, în *loc. cit.*, *supra*. Vezi și la Dan Berindei, *Constantin Moisil și Comisiunea Heraldică a României*, în *Revista Arhivelor*, LIV, vol. XXXIX, 1, 1977, p. 81–82.

¹²⁵ Cf. adresa Direcțiunii Generale a Arhivelor Statului nr. 4/4.I.1926; *Idem*, nr. 302/15.III.1929, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

¹²⁶ Cf. adresa Direcțiunii Generale a Arhivelor Statului nr. 513/12.IV.1945, în inventarul MNI Tr. Cluj–Napoca.

Ministerul Cultelor și Artelor, un organism bine articulat și organizat.¹²⁷

Venit la București, ca ministru, el s-a bucurat de un larg sprijin al specialiștilor. Încă de la 5 noiembrie 1923, un statornic prieten, arh. Gh. Balș îl informa că, după convorbiri anterioare, a terminat proiectul noii legi a monumentelor istorice, punând de acord cadrul juridic oferit de legea de organizare a Ministerului Instrucțiunii și Cultelor (1906) cu realitățile postbelice.¹²⁸ Un sprijin permanent l-a acordat, ca ministru Comisiunii Monumentelor Istorice.

Personalul CMI în 1924 era compus din: Nicolae Ghika-Budești (membru și în Consiliul de Administrație al Societății Clădirea Românească); P. Demetrescu, Al. Referendaru, A. Gabrielescu, G. Ioanițescu, C. Dimitrescu (profesor la Liceul "Mihai Bravu"); I. Mihail, C. Guran, Maria Broșteanu, V. Brătulescu, Maria Carozzi și secretarul, Virgil Drăghiceanu.¹²⁹ În total, 13 persoane formau

¹²⁷ Mandatul său ministerial cuprinde următoarele perioade: 30.X.1923–27.III.1926; 4.VI.1927–3.XI.1928; 14.XI.1933–29.VIII.1936; 29.VIII.1936–14.XI.1937. În compunerea Ministerului intrau: Direcția Contabilități, Direcția Cultelor Naționale, Direcția Artelor, Direcția Teatrelor, Direcția Cultelor Minoritare, Direcția Seminarilor și Activităților Culturale, CMI și Tehnicul, Direcția Arhivă și Registratură, însumând 148 salariați. Cf. BAR, S. manuscrite, fond Al. Lapedatu, XXIII, v. 5.

¹²⁸ BAR, S. manuscrite, fond Al. Lapedatu, XVII, v. 10.

¹²⁹ Vezi Tabloul de serviciile ce ocupă personalul CMI în afară de minister, în Arh. Naționale – Arh. Istorică Centrală, fond MCA, dosar 6, f. 11.

personalul Comisiunii, dintre care două ca dactilografe, iar trei la atelierul de restaurare.

Propuși de către Al. Lapedatu, mai mulți specialiști au devenit membri ai CMI: Constantin Moisil în 1924 (membru onorific în locul lui Dimitrie Onciul) și Mihail Șuțu, tot în 1924.¹³⁰

Îndeosebi problematica patrimoniului istoric construit era și în acei ani gravă, monumentele ecleziale fiind foarte afectate. Arh. Al. Referendaru fusese la Polovragi, la 18 decembrie 1923, trimis de Gr. Cerkez, dar în loc să i se deschidă porțile mănăstirii, "în loc să fie găzduit, Preacuviosul superior al mănăstirii Săbăreanu, nu a voit să deschidă porțile mănăstirii deși nu era încă seară, având chiar o atitudine violentă față de dl. Referendaru",¹³¹ ceea ce trebuia drastic admonestat. Așadar, ministrul a cerut explicații, Episcopul Râmnicului și Noului Severin justificându-și subordonatul prin invocarea faptului că mănăstirea a fost de două ori jefuită iar la data vizitei – seara de Sf. Nicolae – se temeau de un atare pericol, în plus starețul octogenar "de abia se mai ține pe picioare".¹³² A doua zi, arhitectul craiovean a revenit la mănăstire, a vizitat-o constatând cu uimire că starețul asista la slujbă cu câinele său! Un

¹³⁰ Vezi decretele regale cu nr. 60/4.I.1924 și 383/2.II.1924, în Arh. Naționale – Arhiva Istorică Centrală, fond MCA, dosar 6/1924, f. 1 și 7.

¹³¹ Cf. adresa CMI nr. 5/9.II.1924, loc. cit., fond MCA, dosar 72/1924, f. 2.

¹³² Cf. adresa Episcopului Vartolomeu nr. 1926/14.IV.1924, *idem*, f. 3.

prieten și confrate universitar clujean, prof. I. Grințescu, directorul Institutului de Botanică generală din Cluj, i-a scris lui Al. Lapedatu despre un alt incident petrecut la Schitul Durău. Aflat în excursie științifică cu alți 3 naturaliști pe Ceahlău, în seara de sâmbătă 24 mai 1924 au cerut găzduire, dar starețul Teofan, cam "indispus" și aflat "într-o stare deplorabilă" de la vin, nu i-a primit, deși fusese înștiințat de profesorul Grințescu prin scrisoare încă la 14 septembrie 1923. Ministrul a dispus anchetarea cazului, inspectorul Th. Popp explicând cele întâmplate, – reale –, dar și frica de hoți a călugărilor, care fuseseră jefuiți recent, de câteva salbe prețioase.¹³³ Din nefericire nu poate răspunde și rezolva tot ce i se cere. Astfel, solicitarea Vicariatului general romano-catolic bucovinean, de la Sadagura, din toamna anului 1924 nu a primit o rezolvare: intervenția ministerului pentru a se recupera clopotele rechiziționate în timpul războiului de armatele germane, ceea ce a dus la pierderea unor astfel de piese, nu s-a bucurat de un răspuns pozitiv.¹³⁴ Dacă Polonia a dobândit câștig de cauză în această lucrare, România nu a putut repatria

clopote de biserici, acestea fiind de regulă topite în timpul conflagrației.

În mai 1924 Al. Lapedatu a prezentat lui Ion I.C. Brătianu și membrilor guvernului proiectul de lege pentru unificarea administrativă a Bisericii Ortodoxe Române. În paralel cu aceasta – și imediat ulterior Conferinței înfrățirii popoarelor prin Biserică (Sinaia, 1924) – s-a lucrat la Legea pentru înființarea Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române; după ce Sinodul a hotărât, la 24 februarie 1925, ridicarea ierarhică la nivel patriarhal a Mitropoliei Ungro-Vlahiei, legea a apărut în Monitorul Oficial din 25 februarie, fiind votată împreună cu statutul ei de Senat la 24 martie iar de Adunarea Deputaților la 3 aprilie 1925, iar Decretul regal nr. 1402/4 mai 1925 sancționându-le ca atare.¹³⁵ Demersul de legiferare atât de bine metrisat de istoric a întrunit susținerea celor mai mulți dintre ierarhii timpului, lui Roman R. Ciorogariu și Valeriu Traian Frențiu ținând chiar acesta să li se acorde distincția onorantă a decorației Coroana României, marea cruce cu cordon.¹³⁶

De altundeva, monahul procurator al schitului athonit Prodromu, Casian Oprișan, s-a adresat direct lui I.I.C. Brătianu, sesizându-i "greutățile ce

¹³³ În adresa Institutului de Botanică generală, Cluj, 9.VI.1924 și în raportul de cercetare nr. 205/2.VII.1924, loc. cit., dosar 42/1924, f. 8, 9–10.

¹³⁴ Vezi adresa semnată de vicarul general Iosif Steinbach cu nr. 157/19.IX.1924, loc. cit., fond MCA, dosar 153/1925, f. 2.

¹³⁵ Vezi și la Elisaveta Roșu, *Roman R. Ciorogariu (1852–1936). Repere istorice*, Editura ARCA, Oradea, 2007, p. 187, 222–223.

¹³⁶ *Ibidem*, f. 269. Vezi referitor la legiferarea activităților religioase, la Alexandru Lapedatu, *Biserica noastră și cultele minoritare. Marea discuție parlamentară în jurul Legii Cultelor*, București, 1928.

apasă" asupra așezământului și viețuitorilor călugări români. Or, călugărul a considerat că nu se cuvenea să procedeze ca rușii, de pildă, care s-au adresat Crucii Roșii Americane și Engleze, întrucât "ar fi o rușine neînchipuită pe fața țării, pe care o iubim și o respectăm și unde se găsesc oameni cu adâncă judecată, care păzesc respectarea drepturilor".¹³⁷ Cerând premierului "o mână de ajutor" pentru că banii le erau popriți la băncile din țară și nu li se dădeau subvenții, cei de la schit au invocat situația lor juridică: recunoscuți cu personalitate juridică prin hrisovul nr. 68/1853 de către Grigore Al. Ghica, reînțit de Carol I prin decret nr. 178/25.V.1873 și reconfirmată prin certificatul Ministerului Cultelor și Artelor nr. 5244/1902 personalitatea juridică și morală, așteptau sprijin ca pentru un prestigios așezământ călugăresc fondat încă în 1820.

În timpul primului mandat, Lapedatu a avut de rezolvat mai multe chestiuni de mare complexitate: problema schitului Prodromu de la Muntele Athos, cea a capelei române de la Baden-Baden, dar și a capelei de la Paris, dobândirea recunoașterii autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române și a Patriarhatului acesteia ș.a.

Prima a pus numeroase dificultăți în fața ministerului: cancelarul-contabil de la Prodromu, Gammaleil, a prezentat – prinlegația României la

¹³⁷ Vezi memoriu, f.d. [1923 ?], loc. cit., fond MCA, dosar 14/1924, f. 1.

Atena – situația schitului, unde "2 dintre noi, cu numele Antonie și Cornilie, au pus stăpânire pe această mănăstire românească, nefiind români, ci unul de națiune bulgar și celălalt de națiune armean".¹³⁸

Afacerile celor doi au nemulțumit obștea, starețul Anichit Dimitriu fiind nevoit să intervină în țară, punând problema bunurilor proprietate a schitului și a fondurilor depuse la Banca Națională (peste 450.000 lei).¹³⁹ Ministrul l-a însărcinat pe inspectorul general Gh. Popescu să cerceteze cazul pentru a lămuri situația, iar la cererea Sinodului a delegat pentru investigarea situației de la Athos pe prof. Dragomir Demetrescu și pe Episcopul Ilarie al Constanței, iar în țară a adăugat pe preotul Gh. Niculescu de la biserica Batiștei ca responsabil cu controlul gestionar al veniturilor "Prodromului".¹⁴⁰

Schitul românesc de la Athos deținea în țară mai multe proprietăți: la Iași (în Socola) și pe str. Păcurari nr. 96 case; la fel, un rând de case la Galați (str. Codreanu nr. 27 și 29, și pe str. Pantelimon nr. 5, 7, și 9; vie la Cursești-Vaslui, la Tifești-Putna, vie la metocul Bucium și via Zane; alt rând de case la Constanța și Techirghiol; metocul de la schitul Dârvari din București și altul la Tasos în Grecia.

¹³⁸ Vezi nota Ministerului Afacerilor Străine cu nr. 31020/18.VI.1924, în loc. cit., fond MCA, dosar 14/1924, f. 30-33.

¹³⁹ *Ibidem*, f. 72-74.

¹⁴⁰ Vezi solicitarea Sf. Sinod cu nr. 17/11.I.1925, *idem*, dosar 9/1925, f. 7.

Toate aceste proprietăți au fost administrate păgubos, determinând Ministerul Cultelor și Artelor să ceară un control riguros contabil și administrativ iar pe Miron Cristea să semneze, la 14 mai 1925, *Normele pentru administrarea averei Prodromului din Muntele Atos ce o are în România*.¹⁴¹

Raportul inspectorului general Gh. Popescu a prezentat ministrului Lapedatu toate valorile Prodromului deținute de protosinghelul Simeon Ciomandie sau depuse pe numele său: la BNR "Împrumutul Unirii" – 105.700 lei; în casele din Dârvari – acțiuni la același fond, apoi la Creditul Urban, la Creditul Financiar, Casa Rurală, Banca Românească și Rompetrolifera valorând 78.500 lei; la Banca Românească a Orientului acțiuni la Banca Danubiană, la Societatea Franco-Anglo-Americană, Industria agricolă română, Societatea de Navigație "România", Societatea generală Petroliferă, Petrol Bloch, Portul Mina.¹⁴²

Al. Lapedatu a ținut seama de dorința Patriarhului Miron, "de a avea la Sf. Munte o mănăstire demnă de țara noastră și de uriașele jertfe ce le-am făcut noi pentru tot ce este la Sf. Munte", – dorință ce coincidea cu cea a autorităților grecești de a diminua "înrâurirea rusească" acolo –, și a propus ca ministrul român la Atena să trateze

cu conducătorul și administratorul public al Sf. Munte, Athanasie Evtoxias, eventual la Pantelimon, problema schitului Prodromul.¹⁴³ Într-adevăr, trimisul ministerului român, prof. D. Demetrescu – așa cum rezultă dintr-un referat al acestuia adnotat de ministrul Afacerilor Străine și de Al. Lapedatu – a prezentat cererile României lui Athanasie Evtoxias (fost ministru) și cu diplomatul Ioan Trocas (director general în Ministerul Instrucțiunii Publice din Grecia), convenind pentru mănăstirea Pantelimon, recunoscută de greci "ctitorie românească a Calimahilor".¹⁴⁴

Capela ortodoxă de la Baden-Baden – unde întemeietorul Mihail Sturdza testase 400.000 mărci germane (depusese în bancă) și instalase un preot, un diacon, un cântăreț, un portar și un gardian, plus opt coriști –, necropolă a familiei domnitorului, ajunsese într-o stare jalnică: preotul internat în lagăr, iar strănepotul prințului de la Dieppe, neglijent, cedase parcul pe seama orașului, așa că paragina se instala cu repeziciune. Pentru întreținerea așezământului, mitropolitul Pimen al Moldovei a cerut sprijinul ministerului, estimând nevoia a 11.075 mărci aur anual pentru serviciul de

¹⁴¹ Vezi în loc. cit., fond MCA, dosar 9/1925, f. 97.

¹⁴² *Idem*, dosar 9/1925, f. 128-129. Vezi și la Ioan Opriș, *Averile schitului athonit "Prodromul"*, în *Monumentul*, IX, Iași, 2008, p. 181-191.

¹⁴³ Vezi adresa Sf. Sinod nr. 309/15.VII.1925 către Al. Lapedatu, în loc. cit., dosar cit., f. 108.

¹⁴⁴ Cf. copie referat D. Demetrescu, 8.VI.1925, *ibidem*, f. 111.

cult și 4.200 mărci aur anual pentru întreținere (egali cu 763.750 lei).¹⁴⁵

Cunoscutul artist Leonard, saluta, tot atunci, în 1923, numirea lui Lapedatu ca ministru în numele Companiei Lirico-dramatică "Leonard" a teatrelor naționale din Cernăuți și Chișinău, în timp ce C-tin Macri, își arăta bucuria reprezentând "Societatea Loja Artiștilor din România".¹⁴⁶

Onorurile au început să-i fie acordate lui Al. Lapedatu și din partea unor organizații la care nici nu se gândise. Astfel, Comitetul Clubului Sportiv "Poliția" din Cluj, încă de la fondarea sa, l-a ales ca patron.¹⁴⁷

Însuflețitorul Societății culturale "Ateneul Român" și al revistei acesteia, *Athenaeum*, Mihail Dragomirescu, i-a comunicat la 29 septembrie 1923, alegerea sa ca membru activ pentru filiala din orașul Cluj.¹⁴⁸ Scopul deschis al respectivei instituții culturale era, ca prin personalități, să asigure întâietate culturală românismului.¹⁴⁹ Noua publicație ce apăruse din noiembrie 1922 sub

¹⁴⁵ Cf. adresa Mitropoliei Moldovei – Iași, nr. 3951/11.X.1924, în loc. cit., fond MCA, dosar 14.1924, f. 78-80.

¹⁴⁶ BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu, XVIII, v. 3, 24, 26. Ei se adaugă astfel lui C. Nottara, S. Pușcariu, Marton Roska, G. Vâlsan ș.a.

¹⁴⁷ Cf. adresa Clubului Sportiv "Poliția" Cluj nr. 5/25.VII.1923, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

¹⁴⁸ A activat în această calitate alături de Octavian Goga, D. Pompeiu, Marin Ștefănescu, I. Botez, Zaharia Bârsan și gen. Petala, cu care a constituit Ateneul Român din Cluj.

¹⁴⁹ Cf. adresa nr. 57/29.IX.1923, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

auspiciile Societății "Ateneul Român" și ale Institutului de Literatură, a militat pentru afirmarea literaturii, științei și artei în numele adevărului și a deschiderii față de valoare.¹⁵⁰

În luna aprilie a anului 1924, Reuniunea Comercianților, Industriașilor și Meseriașilor Români din Cluj și județul Cojocna l-a ales pe Al. Lapedatu membru de onoare. Respectiva organizație își exprimă astfel, recunoștința "pentru activitatea Domniei voastre, întru propășirea binelui general românesc și sprijinul dat progresului clasei noastre".¹⁵¹

În același an, prin decretul regal nr. 1647 din 30 mai 1924, Al. Lapedatu a fost numit membru în Comisiunea Istorică a României, în locul lui D. Onciul.¹⁵² Revenea deci, în cadrul unui organism științific, cu drepturi depline, după ce-l servise încă de la înființarea acestuia, ca secretar.

Ca semn al unei recunoașteri din afara țării, Ministerul Afacerilor Străine i-a transmis, la 12 octombrie 1924, brevetul Ordinului Sfântului Mormânt, în gradul de Mare Cruce, acordat de

¹⁵⁰ Statutele din 1922 precizau fondarea ei de către cei 39 de inițiatori la 28.I.1865 și recunoașterea ca persoană juridică la 1866.

¹⁵¹ Cf. adresa Reuniunii nr. 55/1924, semnată de președintele Victor Jeiescu, în arhiva fam.dr. Ana și Ioan Macavei.

¹⁵² Numire confirmată și comunicată de MI – Direcțiunea Generală a Învățământului Superior, Biroul A, nr. 52947/6.VI.1924, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

Patriarhul Ierusalimului la vizita acestuia în România.¹⁵³

Demersurile sale ministeriale pentru autocefalia Bisericii Ortodoxe Române sunt remarcabile. Astfel, Damianos al Ierusalimului s-a adresat lui Al. Lapedatu în octombrie 1924, comunicându-i că acreditaseră pentru chestiunile generale bisericești din România pe prof. univ. Dragomir Demetrescu de la Facultatea de Teologie din București, numit mare logofăt al Scaunului apostolic și patriarhal.¹⁵⁴

Însărcinarea dată universitarului bucureștean în dezbaterile dificilelor chestiuni economice a fost îndeplinită cu multă rigoare. Acesta era la Constantinopol la 14 mai 1925, întâlnindu-se la Patriarhia ecumenică cu mitropoliții Fotie al Dercului și Ghenadie Iliupoleos, apoi cu alți 9 membri ai Sinodului patriarhal, expunându-le interesele românești: autocefalia Bisericii Ortodoxe Române și ridicarea ei la rang de patriarhat: "Înălțarea aceasta se impunea nu numai ca o necesitate, dar era un drept și o cinstită binemeritată, ce se cuvenea Bisericii Române de care trebuie să se bucure Biserica ecumenică", căci aceasta "trebuie să dea tonul sinodic convenit și să

vestească tuturor", ceea ce scaunul patriarhal constantinopolitan a primit drept ca o "distinsă onoare".¹⁵⁵ Delegatul român l-a vizitat apoi, la 18 mai, pe Patriarhul Salonicului, Ecumenio al VI-lea, care s-a bucurat și a apreciat că "ne va fi de mare folos în aceste timpuri grele pentru ortodoxie". Acest mare prelat și guvernatorul Canavos au precizat că Biserica Ortodoxă Română constituia "cea mai mare și distinsă a ortodoxiei".¹⁵⁶ La 22 mai prof. Demetrescu se găsea încă la Salonic, ascultând flata cuvintele de recunoaștere ale patriarhului: "Sunteți poporul ales al ortodoxiei, distins prin mari calități creștinești", odată cu dorința acestuia de a participa la investitura lui Miron Cristea.¹⁵⁷ La 23 mai delegatul român s-a deplasat la Atena, ca la 1 iunie să-l regăsim la Constantinopol, unde a doua zi l-a întâlnit pe mitropolitul Nicolae al Cezareei – înlocuitor al Patriarhului Constantin al VI-lea, tocmai demisionat – și pe membrii Sinodului. Aceștia le-a prezentat documentele oficiale ca și întocmirile de la Salonic și Atena, primind asigurări de sprijin și de participare la investitură. Cele spuse cu acel prilej le-a raportat ministerului: "Pentru noi este nu numai o bucurie, dar chiar o mândrie înălțarea la

¹⁵³ Cf. adresa MAS – Direcțiunea Personalului și Protocolului nr. 53594/12.X.1924, însoțită de brevet, ambele în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

¹⁵⁴ Vezi adresa nr. 1165/3.X.1924, loc. cit., fond MCA, dosar 14/1924, f. 92.

¹⁵⁵ Cf. referat D. Demetrescu către Al. Lapedatu, 5.VI.1925, adnotat de acesta: "Se ia act și se va mulțumi dlui Prof. Demetrescu pentru bunele oficii făcute Bisericii", *idem*, f. 105.

¹⁵⁶ *Ibidem*.

¹⁵⁷ *Ibidem*, f. 106.

demnitatea de patriarh a Bisericii Române. Îi dorim tot binele și toată prosperitatea, ca să poată servi Ortodoxia în aceste timpuri grele."¹⁵⁸

Poziția de mare nomofilax al Bisericii Creștine Ortodoxe și mare logofăt al Sfântului Scaun apostolic al Ierusalimului, prestigiul prof. Demetrescu au contat mult în reușita misiunii sale. Drept recunoaștere, Al. Lapedatu i-a comunicat, la 8 iulie 1925, în scris, "cele mai călduroase mulțumiri pentru bunele oficii aduse Bisericii Ortodoxe Române".¹⁵⁹

La 20 ianuarie 1924, Iulian Marțian îi scria istoricului la București, comunicându-i că-i urmărise cu interes activitatea publică prin intermediul ziarelor. Preocupat de rosturile sale ca membru al Comisiunii Monumentelor Istorice, îi comunica despre unele fragmente de coloane antice, desemnate ca romane de către arh. R. Wagner, ce se aflau la biserica din Dumitra Mare și care, probabil, proveneau de la un templu. Împreună cu arhitectul Wagner a descoperit o sobă de cahle într-o casă țărănească din acea localitate, provenind de la un castel sau mănăstire, și pe care Wagner o vedea drept capodoperă ce trebuia achiziționată pentru castelul din Hunedoara. I. Marțian tocmai își înjghebase un muzeu la Năsăud, cu o colecție de cca 30 piese de arhitectură veche

¹⁵⁸ *Ibidem.*

¹⁵⁹ *Ibidem.*

ardeleană, din care trimisese câteva la Praga și Berlin pentru a fi fotografiate. Îi sugera, de asemenea, ministrului să dispună achiziționarea unei biserițe de lemn din jud. Solnoc-Dăbâca, "al cărei interior este obdus aproape în întregime cu xilografii românești, între cari vor fi cu siguranță mulți incunabuli". Cu același prilej, îi trimitea traducerile a 8 scrisori ale domnului Moldovei Gheorghe Ștefan; iar referitor la cetatea Făgărașului, "dacă nu se va putea realiza în acel obiectiv Muzeul Neamului Românesc, să se ia cel puțin măsuri să nu se distrugă înaintea ochilor noștri, prin neglijență, acel frumos obiect de artă, de numele căruia se leagă cea mai veche tradiție a neamului din părțile ardelene".¹⁶⁰

La București, în sala Fundației Universitare Carol I, ca ministru, Lapedatu a vorbit la 18 decembrie 1924, despre *Românii din Iugoslavia*; informat asupra realităților din Craina și Pojarevaț, el arăta că în 1846 trăiau în Serbia 97.000 români, în 1859 - 123.000, în 1884 - 150.000 iar la 1900 cifrele oficiale menționau 120.000 români.¹⁶¹

Cu colegii săi de meserie, a rămas și îl găsim mereu în raporturi cordiale. Vasile Bogrea, pe care l-a ajutat în grele clipe, n-a uitat omenia gestului. l-o recunoaște într-o corespondență din Clinica "La Pensée" din Lausanne, datată 15 iunie 1924: "Vo

¹⁶⁰ Scrisoarea în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

¹⁶¹ *Viitorul*, an 18, nr. 5038, 19.II.1924.

proporționa literatura mea epistolară nu cu dorința și plăcerea de a sta de vorbă, măcar așa, cu un om de distincția sufletească a d-tale, ci cu datoria de a-ți cruța cât se poate, pierderi de timp inutile și, în ce mă privește, cu greutatea momentană de a zgâria hârtia, stând întins pe pat". Ajuns în clinica recomandată chiar de Al. Lapedatu – ce fusese și el pacient aici aldr. Feissly – "sub aripaprotectoare a Curcanului" (George Oprescu, n.n.), talentatul universitar, ținea să mulțumească pentru cei 1.400 fr. elvețieni oferți de Al. Lapedatu. Din patul său, "torcând firul încâlcit al multor, multor gânduri, văd chipul d-tale serios și blajin, de o blândă severitate părintească, îi zâmbesc plin de simpatie și recunoștință – și rămân, cu duioase sentimente, al d-tale pururea obligat, V. Bogrea".¹⁶²

Prietenia și grija lui Lapedatu față de V. Bogrea sunt exemplare, depunând toate stăruințele pentru a face rost de banii necesari tratamentului și a-l trimite în cea mai bună clinică din Elveția. Cu Bogrea și cu V. Bărbat, aceste legături aveau să dureze tot timpul vieții, aceștia recunoscând activismul și eficiența prietenului lor, istoricul.¹⁶³

¹⁶² Cf. scrisoare manuscrisă, în Biblioteca Națională – Colecții speciale, inv. nr. 14495. V. Bogrea era apreciat la acea vreme, drept "cel mai învățat dintre români", de către N. Iorga, în *Oameni care au fost*, III, București, 1936, p. 222.

¹⁶³ Vezi interesante date în *Documente Literare*, Editura Minerva, 1, București, 1971 (ediție de Gh. Cardaș), p. 194, 197, 199, 305.

Pentru a-i ajuta pe cei în necaz, Lapedatu și-a folosit prietenii, legăturile cu marile personalități. În cazul lui Vasile Bogrea, el și l-a asociat pe I.G. Duca.¹⁶⁴

Pentru toate acestea, Vasile Bogrea i-a încredințat lui Al. Lapedatu, înainte de moarte, la 24 august 1926, dorința sa de a dona Muzeului Limbii Române și Institutului de Istorie Națională din Cluj toate cărțile vechi și manuscrisele, ca și autografele sale; câteva portrete și tablouri i le lăsa, cu același prilej, lui G.T. Kirileanu, prea bunul său prieten.¹⁶⁵

Nu-și uită nici alți prieteni: episcopului Lucian Triteanu, suferind pe pat de spital la Viena, ținea să-i scrie: "Fii cu încredere. Vei trece și peste noua încercare. Cu cele mai afectuoase urări de bine. La revedere spre sfârșitul lunii."¹⁶⁶

Într-un sens foarte larg, în perioada interbelică marile realizări din domeniul cultural – așezăminte, legislație, modernizare – sunt legate de inițiativele, demersurile și susținerea lui Al. Lapedatu.

Urându-i la 9 ianuarie 1925 să-i aducă anul nou "împlinirea tuturor speranțelor noastre cinstite", Emil Isac îl aștepta la Cluj pentru a tranșa chestiunea Școlii de Belle Arte. Constatând evidența evenimentelor mari politice care l-au reținut pe

¹⁶⁴ *Documente Literare*, 1, București, 1971 (ediție Gh. Cardaș), p. 168, notele 4-5.

¹⁶⁵ Cf. G.T. Kirileanu, *Correspondență*, București, 1977, p. 374.

¹⁶⁶ Cf. telegramă, f.d., loc. cit., dosar 109/1925, f. 246.

ministru la București, scriitorul clujean relatează: "Aici a făcut o impresie zguduitoare chestiunea prințului (Carol al II-lea, n.n.). Lumea e dezorientată și mai ales, tinerimea, se agită. De s-ar calma spiritele! Ne ajung atâtea lovituri. După cum se vede, nu se mai sfârșește seria catastrofelor".¹⁶⁷

Pentru a consolida educația muzicală, Al. Lapedatu l-a numit inspector general pentru conservatoare pe profesorul de armonie, contrapunct, fugă și compoziție Alfons Castaldi.¹⁶⁸ Acesta l-a înlocuit pe Marcel Botez, iar poziția sa de profesor la Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică din București îi va înlesni îndeplinirea atribuțiilor încredințate.

Cum la CMI "se simte nevoia de personal tehnic în vederea aglomerării de lucrări", Al. Lapedatu l-a delegat la 9 ianuarie 1925 pe arh. D. Giurgea, fost inspector al Artelor, ca arhitect al Comisiunii, cu o diurnă de 7.000 lei/lunar. Specialist cu studii la Școala națională specială de Arte Decorative din Paris, cu o practică de peste 25 de ani, arhitectul a devenit inspector general în minister în 1922, iar promovarea la Comisiune o datora recomandării lui N. Ghika-Budești.¹⁶⁹ În aceeași lună, Sanda I. Matei – binecunoscută anglistă – a primit tot prin decizie,

¹⁶⁷ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 70, f. 1-2.

¹⁶⁸ Cf. deciziunea din 19.I.1925, în loc. cit., fond MCA, dosar 1/1925, f. 7.

¹⁶⁹ Vezi deciziunea în loc. cit., fond MCA, dosar 1/1925, f. 9.

"delegația de conferențiară religioasă în întreaga țară", odată cu fixarea unei indemnizații lunare de 2.000 lei.¹⁷⁰

Doleanțele nu rămân doar la aspectele economice și sociale. Dovada o face Comitetul de Propagandă al Casei Școalelor – Ateneul Român, care i-a solicitat lui Al. Lapedatu participarea la o reuniune specială pentru o "federalizare morală". Cei care animau comitetul – profesorii Alesseanu, Speranția, Dragomirescu, Nicolaescu – s-au reunit la 3 februarie 1925 pentru a studia "sistematizarea propagandei culturale în București".¹⁷¹ Se sconta pe aderarea la proiectele lor, prin Casa Școalelor și Ministerul Cultelor și Artelor, a Ateneului Român, Fundației "Principele Carol", Universității Libere, Ligii Culturale, ateneelor populare, caselor naționale, "Tinerimii Române", Asociației Învățătorilor, Asociației Profesorilor universitari, Asociației Profesorilor Secundari, Societății institutorilor, Revizoratului școlar municipal și, evident, Primăriei Bucureștilor.

Și Alexandrina Cantacuzino s-a adresat lui Lapedatu ca președintă a Comitetului Central al Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române, într-o chestiune specială: protesta împotriva expulzării patriarhului ecumenic din

¹⁷⁰ *Ibidem*, f. 25.

¹⁷¹ Vezi proces-verbal nr. 1/3.II.1925, în loc. cit., fond MCA, dosar 109/1925, f. 26.

Constantinopol, decizie în fața căreia "conștiința ortodoxă românească nu poate rămâne nepăsătoare".¹⁷²

Vizitând în iarna anului 1925 mănăstirea Coșula, N. Iorga a identificat 7 manuscrise (5 slavone, 1 grecesc și 1 românesc),¹⁷³ pe care le-a ridicat - în calitatea de președinte al CMI - și le-a depus provizoriu la Biblioteca Academiei. Ulterior, la 9 ianuarie 1925 le-a prezentat în plenul acesteia, revelându-le valoarea științifică deosebită. Ca efect, președintele prestigiosului for, Al. Negruzzi s-a adresat lui Al. Lapedatu pentru a legaliza transferul.

Uneori deciziile luate au importanță de pionierat, marcând în bine o epocă.

¹⁷² Cf. adresa nr. 297/6.II.1925, loc. cit., fond MCA, dosar 109/1925, f. 30.

¹⁷³ Acestea erau: *Cuvintele lui Efrem Sirul* 1549-1550 (7058), scris de monahul Ioan în slavonă după îndemnarea mitropolitului Grigorie în mănăstirea Voroneț, 4° gros, lipsă început; *Psaltire* (slavonă), sec. XVII, în 4° cu "frumoase frontispicii și minuscule multicolore. Lipsește începutul"; *Triod* (slavonă), sec. XVII, în 4°, lipsă început și sfârșit, iar "Pe câte o foaie la începutul și sfârșitul manuscrisului sunt două evanghelii în text românesc, din Evanghelia Sf. Ioan, scrisoare din sec. XVII"; *Cuvintele lui Efrem Sirul* (slavonă), sec. XVII, numai început, foi 14. Scrisoare caligrafică; *Ἰρχμμχτςση* - manual didactic grecesc, numai începutul sec. XIX, 4° pe hârtie din 1807 (vezi filigrama de la foile 3 și 6); foi 16; *Învățăturile despre taina botezului* - sec. XVII, 4°; *Carte cu învățăturile părintelui Chiril Arhiepiscopul Ierusalimului* (slavonă), sec. XVII (1600). Vezi în adresa Academiei Române nr. 10/16.I.1925 către MCA, pe care Al. Lapedatu a notat la 3.II.1925: "Se aprobă donațiunea. Manuscrisele vor fi scoase din inventarul mănăstirii", în loc. cit., dosar 109/1925, f. 8.

Astfel, sub ministeriatul său, statul român a recunoscut Biserica baptistă, predicatorii acesteia manifestându-se încă într-o stare de inferioritate: din 909 predicatori 890 aveau doar 3-4 clase! Pentru a respecta legile țării, s-a decis ca aceștia să fie cetățeni români, iar reuniunile lor publice să fie făcute numai cu aprobările de rigoare.¹⁷⁴

Ca istoric și om politic, ca ministru, Lapedatu a fost o vie prezență în așezările țării.

Ministerul condus de Lapedatu s-a confruntat și cu problemele salariale și de pensii, mai ales că în urma mișcărilor sociale din 1923 mulți funcționari publici au fost destituiți. În acest sens, la 1 februarie 1925 s-a comunicat ministrului moțiunea Congresului general al funcționarilor publici; președintele Șt. Brădățeanu a prezentat doleanțele acestora: o nouă lege a pensiilor, reintegrarea funcționarilor destituiți sau pedepsiți în 1923; o scară echitabilă de salarizare și mărirea sporului, la fel o lege a responsabilității ministerelor și obligația plății salariilor și a pensiilor anticipat în prima zi a lunii.¹⁷⁵

La 3/15 mai 1925 au loc la Cluj mari serbări dedicate ASTREI, inițiate și finanțate de ministerul

¹⁷⁴ Cf. decizia MCA nr. 5734/29.1.1925, în BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu, XVIII, f. 29. Seminarul baptist din București era la acea dată proprietatea cetățeanului american T. Hurley.

¹⁷⁵ Cf. adresa Federației asociațiilor și societăților de funcționari și pensionari din România, 1.II.1925, în loc. cit., fond MCA, dosar 109/1925, f. 27.

condus de Al. Lapedatu, ministrul vorbind la adunarea de la Teatrul Național, împreună cu Sabina Cantacuzino.¹⁷⁶

La 30 mai, ministrul Lapedatu a participat la punerea fundației clădirii Seminarului Teologic Ortodox "Pimen Mitropolitul" din Dorohoi. Împreună cu Gh. Mârzescu, ministrul justiției, episcopul Pimen al Moldovei și Sucevei și Cozma Petrovici, episcopul Dunării de Jos, Gh. Burghel, președintele Comitetului Școlar și economul D. Furtună, directorul Seminarului, s-au bucurat de acest nou act de cultură sute de cetățeni ai orașului moldav.¹⁷⁷

"Doritori de a vedea pe românii noștri din Macedonia uniți într-un cuget și militând pentru interese comune mână în mână" – cum scria în circulara *Cercului Românilor* de la Salonic, înființat în 1925 –, inițiatorii unei direcții de acțiune românească s-au adresat Ministerului Cultelor și Artelor pentru a fi sprijiniți. Prof. I. Caragea, dr. Gh. Micu și Gh. Vierșanu puneau multă încredere într-un demers oficial pentru a-și ajuta cosângenii.¹⁷⁸

Ca istoric legat în special de valorile patrimoniului cultural, Lapedatu a fost unul dintre

marii lui cunoscători, iar ca ministru, un susținător al introducerii acestora în expoziții internaționale.

Să nu uităm că sub ministeriatul său, prin importantul său sprijin, a făcut posibilă organizarea și prezentarea primei expoziții de tezaur la Paris și în Elveția, la Geneva.¹⁷⁹

Lapedatu l-a însărcinat pe Virgil Drăghiceanu să strângă obiectele care puteau figura în expoziția din Paris. Alături de Fundația "Principele Carol", ministerul s-a plasat drept principalul organizator și finanțator al importantei participări, prima după război. Într-o circulară adresată mitropolitului Moldovei, Drăghiceanu a precizat că-n Bucovina i s-au pus la dispoziție cele mai interesante obiecte "din vremea lui Ștefan cel Mare, față de care nici nu avem exemplare la noi în vechiul regat, ca să putem sta cel puțin la nivel cu Bucovina", cerând "câteva icoane mai importante și cele două epitafe ale lui Vasile Lupu și Doamnei Tudosca", sacosul lui Vaarlam și aerul lui Ureche de la mănăstirea Secu; acestea asigurau o înaltă reprezentativitate participării, fiind "o chestiune de onoare pentru țară de a ne prezenta într-un mod demn în această expoziție, în care este angajat Principele Carol,

¹⁷⁶ *Documente Literare*, 1, București, 1971 (ediția Gh. Cardaș), p. 175.

¹⁷⁷ Cf. adresa Seminarului Teologic Ortodox "Pimen Mitropolitul", nr. 543/7.VI.1925 către Al. Lapedatu, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

¹⁷⁸ Vezi adresa Cercului românilor, Salonic, 30.V.1925, și circulara, în Arh. Naționale – Arhiva Istorică Centrală, fond MCA, dosar 109/1925, f. 128-129, 131.

¹⁷⁹ Cf. scrisoarea lui Em. Bucuța – cu antetul Ministerului Sănătății Publice, Muncii și Ocrotirilor Sociale, Direcția Publicațiilor și Muzeului Social din 25.VII.1925, către Gh.D. Mugur, în *Documente Literare*, 1, București, 1971 (ediția Gh. Cardaș), p. 385-386.

guvenul nostru (cu asentimentul Dlui Brătianu) și întregă demnitatea țării".¹⁸⁰

În ziua de 9 aprilie, Lapedatu s-a adresat colegului ministru al Domeniilor, cerând să-i fie puse la dispoziție sumele donate Ministerului Cultelor și Artelor pentru expoziția de la Paris.¹⁸¹

Cum de altfel o arată documentele, ministrul culturii de atunci, era la curent, cu complexele situații din toate provinciile românești reunite. Aflăm astfel că Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale îi transmitea, în fotocopie, două scrisori adresate episcopilor maghiari Nagy Károly și Ferencz Josef din Cluj, prin care erau anunțați că adunarea generală din 11 iunie 1925 a Fundației Protestante baron Baldacsy din Budapesta le-a transmis suma de 1.300.000 lei.¹⁸² Indicând un posibil mod de subvenționare a propagandei maghiare prin biserică, se constata: "Pe zi ce trece văd că românii reușesc a-și face o situație din ce în ce mai grea. În Anglia s-a creat un curent puternic pentru schimbarea hotarelor statelor din Europa centrală și sudică. Stârnirea de lupte interne și determinarea mișcării puternice împotriva minorităților îndepărtează prietenia elementelor liberale, clericale și muncitorești dând, în același

¹⁸⁰ Cf. adresa CMI din 7.IV.1925 către ierarhi, f. nr., loc. cit., fond MCA, dosar 109/1925, f. 62.

¹⁸¹ Vezi adresa MCA cu nr. 20452/9.IV.1925, *idem*, f. 63.

¹⁸² Notă fără dată, fără număr, în Arh. St. București, fond cit., dosar 172, f. 7.

timp, încă un prilej celor ce luptă pentru schimbarea hotarelor să spună că situația așa cum este azi nu mai poate dăinui.

Nu este numai atât; luptele interne din România dau impresia că românii nu sunt vrednici să conducă și să facă operă de civilizație *într-o țară al cărei teritoriu* a fost îndoit în urma marelui război.

Și în Franța cercurile catolice și grupările de dreapta se arată favorabile ungarilor. Oameni ca Henri Bordeaux și alții – chiar de la *Echo de Paris* –, scriu și se agită pentru unguri. Cred că vina este și a cărturarilor români, care lipsesc aproape din toate domeniile științifice. De asemenea, publicațiile științifice românești sunt puține, nu sunt cunoscute și nu dau totdeauna impresia imparțialității. Ar trebui înțeles că propaganda oficială nu este crezută de lumea cultă și imparțială din Occidentul Europei și din America. Chiar Mussolini s-a convins de asta și a început prin a schimba titlul Ministerului său de Propagandă".¹⁸³

O atenție aparte a trebuit acordată situației credincioșilor români dar și celor bulgari din Dobrogea de Sud, în sprijinul ultimilor intervenind Uniunea societăților bulgare pentru federațiunea popoarelor. Aceasta a acuzat statul român de românizare, prezentând secretarului general al

¹⁸³ *Ibidem*, f. 14. În propaganda revizionistă maghiară, un rol însemnat au mai jucat publicațiile *South Eastern Affairs* și *La responsabilité de la Guerre*, apărute după 1920 la Budapesta.

Uniunii asociațiilor pentru Societatea Națiunilor, la Bruxelles, un memoriu tendențios discutat în prezența reprezentantului român Mircea Djuvara, în februarie 1925.¹⁸⁴

De la Cernăuți, Consistoriul arhiepiscopal ortodox al Bucovinei a propus schimbarea bisericii ortodoxe române din Lwow – proprietatea lor –, a casei parohiale și terenului cu o biserică la Varșovia sau cu localul unei mănăstiri de călugărițe din Cernăuți.¹⁸⁵

Sfântul Sinod – prin mitropolitul Miron Cristea – s-a adresat la 21 mai 1925 ministrului și prietenului Al. Lapedatu, cu o solicitare specială. Biserica Ortodoxă Română tocmai primise din partea mitropolitului Evghenie de la Paris "un mișcător apel ca să venim în ajutorul Școlii teologice ortodoxe ruse, ce el a înființat la metohul Sf. Serghie din Paris", pentru a pregăti preoți pentru Rusia, "dat fiind că în Rusia regimul bolșevic a înăbușit toate școlile și toată literatura și mișcarea culturală teologică".¹⁸⁶ Cum Sinodul "a dispus să manifeste solidaritatea sa cu această ramură a ortodoxiei", numitul a cerut Externelor să studieze împreună modalități de sprijin.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Vezi adresa MAS cu nr. 39640/28.VII.1925 către Al. Lapedatu, fond MCA, dosar 109/1925, f. 199.

¹⁸⁵ Vezi adresa nr. 9127/1925, loc. cit., fond MCA, dosar 9/1925, f. 132.

¹⁸⁶ Cf. adresa Sinodului nr. 217/21.V.1925, loc. cit., fond MCA, dosar 9/1925, f. 99.

¹⁸⁷ *Ibidem.*

Consultat asupra oportunităților, pr. V. Radu, parohul Bisericii ortodoxe române din Paris, și-a informat superiorii că – după ce vizitase școala teologică rusă – aceasta "e neorganizată. Viața ei este condiționată de sumele adunate din subscripții" iar preoții erau "pregătiți în mod absolut sumar".¹⁸⁸ Cei 5 profesori teologi ruși din cadrul școlii aveau 12 bursieri, cerșind pur și simplu fonduri pentru susținerea lor, parohul român concluzionând creștinește: "merită să fie ajutați!"¹⁸⁹

Un congener respectat, Sever Dan, a interpelat în Adunarea Deputaților la 4 iunie 1925, guvernul asupra sortii românilor din afara granițelor. În interpelare s-a constatat că exista "o neglijență culpabilă în ce privește interesul ce e dator să se poarte fraților noștri de sub stăpâniri străine", mai ales a celor din Ungaria și Iugoslavia, or "Dl ministru al Externelor trece însă sub tăcere întrebările ce i se fac și nu dă lămuririle cerute"; deputatul a solicitat guvernului un punct de vedere clar și față de românii din Albania, cerând miniștrilor de Externe și Culte să răspundă ce considerații au întârziat înființarea "Episcopatului român" în acea țară, cine purta responsabilitatea acestuia privit drept "un centru de gravitație și de apărare a românilor din

¹⁸⁸ Adresa nr. 51/10.X.1025 către MCA, *idem*, f. 100.

¹⁸⁹ *Ibidem.*

întreaga Peninsulă Balcanică, supuși la nespuse de grele încercări acum după război".¹⁹⁰

Iată, succint, situații ce ne apar azi într-o mai bună lumină, de la care se așteptau rezolvări și nu experimente repetate în greșeli de procedură și tactică.

Există sau ar trebui să fie o continuitate și-n legăturile dintre cei care ocupă înalte posturi, mai ales când acestea pornesc din tinerețe.

Arh. N. Ghika-Budești i-a cerut vechiului său prieten, ca "în studiul de organizare a Ministerului de Culte care este în curs, să se ceară înainte de orice hotărâre și avizul CMI, care face parte din acest minister".¹⁹¹ Intervenția sa – motivată de rolul covârșitor pe care îl avea Comisiunea în politica culturală – a fost ascultată și legea de organizare a noului minister a cuprins solicitarea.

Un alt vechi prieten, Octavian Goga, intervenea – la 15 septembrie 1925 – printr-o scrisoare din Rășinari, cu "rugămintea de-ați arăta și cu acest prilej bunăvoința pentru fiul vrednicului învățător rășinărean E. Crăciun, care cu mari sacrificii luptă pentru educația copiilor".¹⁹² Rugămintea i-a fost

¹⁹⁰ Vezi adresa președintelui Adunării Deputaților cu nr. 2679/5.VI.1925 către Al. Lapedatu, în loc. cit., fond MCA, dosar 9/1925, f. 103.

¹⁹¹ Adresa CMI nr. 800/31.VII.1925, în loc. cit., fond MCA, dosar 109/1925, f. 180.

¹⁹² Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 59, f. 1. Vezi și Octavian Goga în *corespondență*, București, 1983, ediție îngrijită de Mihai Bordeianu și Ștefan Lemeny, p. 289–290.

ascultată, cel ajutat meritând-o. Peste câteva săptămâni, din București, tot O. Goga îi mulțumește pentru "aranjarea chestiunii de la Banca Clerului. Foarte bine că s-a pus pace"; intervine, de asemeni, pentru actorul Ion Iancovescu de la Teatrul Mic, "al cărui talent strălucitor mă bucur că-l sprijinești". Cu gentilețe, poetul își încheia epistola: "iartă-mă pentru aceste intervenții la care mă obligă îndatoririle postume de fost titular al Departamentului D-tale".¹⁹³

Vasile Pârvan – ca director al Bibliotecii Academiei – îi trimitea, la 5 octombrie 1925, "tabloul de sume ce cheltuiește Academia cu biblioteca exclusiv pentru funcționari. Cheltuielile *materiale* lipsesc (nu vrem să speriem guvernul dintr-o dată cu o cerere prea mare; în orice caz las la aprecierea ta *cântărirea oportunității celei de-a doua cereri*"). Prietenește, el ținea să sublinieze: "chiar lista lefilor e însă calculată *modest* cu actualele salarii de mizerie de 2–3 mii lei lunar după 15–20 ani de serviciu! Ar fi deci în orice caz de socotit nu 1, 1/2, ci cel puțin 2 milioane. Tu cunoști tot așa de bine ca și mine situația rea a Academiei după ce i s-au luat moșiile, așa că n-am nevoie să-ți mai pledez nimic".¹⁹⁴ Răspunsul n-a întârziat, fiind favorabil.

¹⁹³ *Ibidem*, f. 2, scrisoare cu antetul Hotelului "Athenée Palace".

¹⁹⁴ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 107, f. 1.

Primăria de la Fălticeni, "fiind interpreta dorinței unanime a orașului în a exprima gratitudinea sa", pentru serviciile pe care i le-a adus Al. Lapedatu, l-a numit, în noiembrie 1925, cetățean de onoare.¹⁹⁵

Spre sfârșitul anului 1925, pentru a regla atât legături științifice cât și de natură administrativă, Prefectura județului Cluj l-a numit pe Al. Lapedatu reprezentantul ei în Comitetul Societății Muzeului Ardelean (Erdélyi Múzeum Egyesület).¹⁹⁶ Lui i-a urmat Victor Stanciu, în 1926,¹⁹⁷ și apoi Al. Borza.

De la cabinetul premierului I.I.C. Brătianu, ministrului Cultelor îi erau repartizate probleme foarte speciale. Una dintre acestea a fost legătura cu diaspora prin Biserica ortodoxă. În numele ei, o sumă de propuneri erau prezentate de prof. universitar doctor Dragomir Demetrescu.¹⁹⁸

Câte nu făcea pe atunci un ministru al Cultelor și Artelor?

Diversitatea solicitărilor caracterizează acei ani. De pildă, problema succesiunii bunurilor ierarhilor decedați s-a pus în cazul fostului episcop al

¹⁹⁵ Vezi diploma în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

¹⁹⁶ Cf. adresa nr. 3379/15.XII.1925, semnată de prefectul Septimiu B. Mureșanu, în arhiva fam.dr. Ana și Ioan Macavei.

¹⁹⁷ Cf. adresa Primăriei municipiului Cluj nr. 22591/21.XII.1926, *loc. cit.*, *supra*.

¹⁹⁸ Între propunerile date la 16 decembrie 1925: construirea câte unei mănăstiri românești la Ierusalim și Sf. Munte; trimiterea de studenți la Atena, Ierusalim și Halchi; dobândirea Vlah Seraiului din Istanbul și crearea unui Episcopat pentru românii din străinătate. Vezi în Arh.St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 163, f. 1-2.

Râmnicului, Sofronie Vulpescu Craioveanu, importantă figură de ierarh.¹⁹⁹ Acesta a fost demis din scaun de către ministrul Simion Mehedinți pe motivul că "am mers pe front nu ca să aprind foc războinic în suflete, căci nu aceasta e ceea ce ne-a poruncit Mântuitorul, ci, ca să mângâi ostașii și să-i împărtășesc cu merindea de veci."²⁰⁰ Întrucât ierarhul a fost simplu cetățean între 1918 și 1923 – așa s-a interpretat situația sa în urma demiterii – bunurile personale au revenit Cultelor!

Preotul capelei ortodoxe române din Budapesta, protosinghelul Ghenadie Bogoevici, l-a informat pe ministru – prin raportul trimis Episcopului Aradului în noiembrie 1925 – că din 20 de preoți români, doar trei rămăseseră la post, iar din 20 de învățători români în Ungaria nu mai funcționau niciunul. Solicitând ministerul să rezolve această problemă, a propus "să se crească tineri cetățeni unguri pentru cariera preoțească și învățătoarească" și să se creeze un episcopat românesc pentru cele 18 parohii cu peste 50.000 de suflete!²⁰¹

Nu-l ocolesc nici informațiile negative, reflectând starea de insecuritate și lipsă de conservare a bunurilor culturale. De la Corpul jandarmeriei s-a comunicat, la 23 octombrie 1925,

¹⁹⁹ Vezi la Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, Univers Enciclopedia, București, 1996, p. 487.

²⁰⁰ În memoriu către regele Ferdinand, f.d., în loc. cit., fond MCA, dosar 109/1925, f. 16.

²⁰¹ Raportul în loc. cit., fond MCA, dosar 9/1925, f. 140-141.

ministrului Cultelor și Artelor, ca și Siguranței statului, despre furtul din biserica romano-catolică din Buduniți (jud. Storojineț) a potirului sfânt, petrecut la 16/17 octombrie, iar de la o altă biserică greco-catolică din Lona (jud. Cluj), dispariția în noaptea de 13/14 octombrie a mai multor obiecte bisericești în valoare de 25.040 lei.²⁰²

Recunoașterea patriarhiei s-a arăta a nu fi simplă, impunând o seamă de măsuri preparatorii, de ordin diplomatic și confesional. Astfel, încă la 13 ianuarie 1925 Al. Lapedatu era informat de la Externe, că la Belgrad – conform celor sesizate în urma articolelor din "Pravda" – guvernul român era atacat pentru că a proclamat patriarhia fără aprobarea celorlalte trei biserici ortodoxe independente. În ziua următoare, ministrul a transmis nota diplomatică mitropolitului primat Miron Cristea, strict confidențial, pentru a hotărî măsurile necesare.²⁰³ Misiunea prof. Demetrescu pare a se fi născut din astfel de considerente.

Prin demers diplomatic înțelept, toate asperitățile s-au rezolvat. La întronizarea Patriarhului Miron urma să vină o delegație impozantă: Mitropolitul

Ioachim, Photius și Ghermanos, primul dragoman și diaconul Patriarhiei ecumenice.²⁰⁴

Același profesor Dragomir Demetrescu a fost informat – de ceea ce Al. Lapedatu aflase pe căi diplomatice – că misiunea Patriarhiei ecumenice constantinopolitane sosea cu vaporul, la Constanța, aducând "actele oficiale ale ridicării Biserii Române la demnitatea de Patriarhie", ministrul rugându-l să o primească și să o însoțească. La fel și-n cazul delegației patriarhului Bisericii Ortodoxe Poloneze, compusă din 5 persoane, pe care același profesor a primit-o la graniță și a însoțit-o la București.²⁰⁵

Baroneasa Hortense Popp i s-a adresat de la Arad, la 15 decembrie 1925, informându-l despre inițiativa de a i se ridica un monument în orașul lui Mihai Eminescu, așteptând nu numai "un cuvânt de încurajare de la acela, care e atât de înțelept și adânc pătruns pentru tot ce privește cultura noastră națională", dar și "de o frumoasă sumă, cu care în frunte să pot lansa un apel către românii de bine!"²⁰⁶

Sprrijinite de Al. Lapedatu, autoritățile române au făcut demersuri pentru identificarea rămășițelor pământești ale lui Nicolae Bălcescu. Investigațiile

²⁰² Cf. nota informativă nr. 439/23.X.1925, *idem*, loc. cit., dosar 95/1925, f. 34.

²⁰³ Cf. adresa MAS cu nr. 1081/13.I.1925 către Al. Lapedatu, loc. cit., fond MCA, dosar 109/1925, f. 5.

²⁰⁴ Informație primită pe cale diplomatică, prin adresa Ministerului Afacerilor Străine nr. 55584/31.X.1925 către Al. Lapedatu, *idem*, f. 135.

²⁰⁵ Cf. adresa MCA nr. 45287 către prof. dr. D. Demetrescu și nota MAS nr. 47831/17.IX.1925, ambele în loc. cit., fond MCA, dosar 109/1925, f. 239, 241.

²⁰⁶ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 119, f. 1-2.

istoricilor pentru a găsi mormântul marelui revoluționar au stârnit un mare interes. Cum liceul din Brăila purta numele acestuia, directorul V. Cordoș și secretarul R. Rogoski s-au adresat ministrului, solicitând "să participe la ceremonia ce va avea loc" prilejuită de eventuala aducere în țară a "osemintelor marelui patriot și istoric Neculai Bălcescu".²⁰⁷

O altă intervenție, a lui George Ciprian,²⁰⁸ ne reține prin conținut și gentilețe: artistul cerea ministrului "să-mi dați posibilitatea să mă înfățișez publicului în condiții ireproșabile" cu punerea în scenă și efectuarea unui turneu în 1926 cu *Macbeth*. Or, piesa "necesită decoruri speciale și un personal numeros și de bună calitate. Preparativele unui astfel de turneu: confecționarea decorurilor, acontarea sălilor, plata afișelor, reclama la gazete, avansurile personalului – reprezintă un capital care mie-mi lipsește. Iată de ce vă rog călduros să-mi dați un concurs cât mai larg". Apelul la ministru îl făcea Ciprian, doar ca să fie pus "la adăpost", deoarece la un turneu aprobat pentru noiembrie 1924 a "rămas cu patalamaua la mână"! Apropiat de Lapedatu, apreciat de acesta, iată cum i se confesa, la un alt prilej, scriindu-i din Paris la 26 august 1928. "Ca să pot trece granița mi-am

ipotecat casa și mi-am amanetat leafa. Era firesc să plătesc în valută forte cutezanța de a scrie un lucru care ieșea din tiparele obișnuitului. Și, dacă într-o zi îmi vor scoate cocioaba la mezat și voi umbla iarăși fără adăpost, n-are să-mi pară rău. Se va vedea atuncea limpede că valoarea nu e una cu câștigul. Fariseii condeifului se vor bucura că mi-am pierdut avutul, dar balele lor nu vor putea urni lucrul în sine, și ce am zidit cu mâna mea va rămâne în picioare. Literații străini, care au citit lucrarea mea tradusă, mă asigură că am scris un lucru durabil, care va dăinui, oriunde va vedea lumina rampei". Solicitând o subvenție, artistul întreba: "oare când statul cumpără o pânză de valoare se întreabă dacă pictorul e sărac sau bogat?"

O carte bună se vinde și autorul câștigă după urma ei. Oare statul a refuzat vreodată să premieze o operă literară fiindcă scriitorului i-a mers bine? (...) Din tot ce s-a făcut de 20 de ani încoace ca propagandă națională prin teatru, eu am contribuit în cea mai largă măsură. Nu sunt un închipuit, dar iarăși nu pot afecta o falsă și inutilă modestie.

De douăzeci de ani încoace, publicul românesc de pretutindeni n-a plecat niciodată, de la o piesă românească cu o impresie mai profundă și mai artistică. Am reușit să stric legenda că piesele originale nu merită atenție. Am suit o treaptă mai mult – am realizat un progres concret. Iată de ce nădăjduiesc că nu-mi veți refuza înalta Dvs.

²⁰⁷ Cf. adresa Liceului "N. Bălcescu", Brăila, nr. 404/29.XII.1925 către Al. Lapedatu, loc. cit., fond. MCA, dosar 109/1925, f. 1.

²⁰⁸ Scrisoare din 21.XII.1925, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 34, f. 1-2.

protecțiune. Sunt aici între străini și am nevoie de mijloace ca să izbutesc deplin".²⁰⁹ Toate aceste amare constatări și intervenții, le-a făcut Ciprian pentru că "Fiscul a încasat peste 600.000 (șase sute mii) de lei după urma piesei mele, iar Teatrul Național a realizat un beneficiu net considerabil cu *Omul cu mârtoaga*. De obicei piesele originale nu scot nici costul decorurilor iar piesa mea, pe lângă succesul moral pe care-l cunoașteți, a realizat Teatrului și Fiscului beneficii. Am câștigat și eu personal, este adevărat, și cu banii agonisiți mi-am cumpărat o casă. Acest câștig cred că mă onorează și el nu se poate întoarce împotriva mea - atunci când statul vrea să răsplătească pe cei merituoși, Ministerul de Finanțe întoarce, în fiecare an, celui de Arte o parte din taxele pe spectacol - în acest scop".²¹⁰ Cerând sprijin, Ciprian a punctat o problemă vitală: drepturile bănești, statutul artistului, ceea ce îi acorda libertatea de creație. De aceea, plin de speranță, arată: "Am încercat un zbor primejdios, în care mulți specialiști au dat greș și nu domnia voastră veți fi acela care să-mi tăiați aripile primului meu succes literar. Turneul făcut în țară cu *Omul cu mârtoaga* înseamnă o izbândă definitivă a propagandei românești prin teatru. Și apoi veți avea domnia - voastră cruzimea de a refuza să-mi dați cu o mână ceea ce am dat eu Statului cu două!".²¹¹

²⁰⁹ *Ibidem*, f. 45.

²¹⁰ Scrisoare din 3.VI.1928, în *loc. cit.*, *supra*, f. 5-6.

²¹¹ *Ibidem*.

Multe dintre doleanțele de atunci rămân o permanență în domeniul culturii și artei, unde statul trebuie să-i protejeze pe creatori.

Ministerul condus de Al. Lapedatu n-a fost bogat, bugetul său neridicându-se la o cifră exorbitantă ... dar a fost generos. De aceea, dr. Ioan Lemeny din Brașov, la 22 decembrie 1925, îi mulțumește pentru ajutorul de 8.500 lei dați pentru tipărirea unui volum de poezii.²¹²

Generozitatea înseamnă și o anume atitudine: de a-i înțelege pe alții!

De Crăciunul anului 1925, administratorul apostolic catolic de la Timișoara, Augustin Pacha, îi transmitea urări de bine și "Atotputernicul să binecuvânteze lucrurile și intențiunile Voastre în binele Bisericii și patriei noastre".²¹³

La 26 decembrie 1925, din Roma, episcopul G.Ch. Mailath ținea să-i facă urări și să-l asigure de "mon parfait estime".²¹⁴

O altă înaltă față bisericească, Ilarion M. Băcăoanu, l-a felicitat la 26 decembrie 1925, mărturisind: "Dragostea de adevărat fiu al Bisericii ortodoxe, ce Excelența Voastră ați arătat cu

²¹² Cf. scrisoare cu adresa Livadea Poștei 20 - Brașov, Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 76, f. 1.

²¹³ Scrisoare din 28.XII.1925, Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 102, f. 1.

²¹⁴ Carte poștală, în franceză, 26.XII.1925, *idem*, dosar 80, f. 1.

prisosință, prin marile acte săvârșite pentru folosul bisericii și slujitorii ei vă recomandă îndeajuns".²¹⁵

Și primul rabin al Bucureștilor, Chaim S. Schorr, și-a adăugat urările către Al. Lapedatu la 1 ianuarie 1926, rugând "cerul să vegheze asupra Excelenței voastre, și să binecuvânteze munca depusă întru binele și fericirea țării. Dea Dumnezeu ca anul ce vine să realizeze toate aspirațiunile Excelenței voastre și ale neamului românesc întregit. Amin!"²¹⁶

Nu sunt puțini artiștii care țin la opinia lor față de cele ce ei fac.

Veturia Ghibu îl invita pe Lapedatu, printr-o scrisoare din Cluj (7 ianuarie 1926), la concertul ce-l dădea pe 18 ianuarie la Sala "Liedertafel" din București.²¹⁷

Ca șef al departamentelor de artă și culte, Lapedatu a fost pus în numeroase situații fără precedent. Una din acestea a fost oferta Ecaterinei Banffy (căsătorită cu Toma Barcsay) din Gilău, de a vinde statului român toate proprietățile sale din Gilău: castelul cu parcul și cetatea, însumând 125000 jugăre.²¹⁸ Scopul propus de proprietar: înființarea unei Academii de Agricultură.

²¹⁵ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 19, f. 1.

²¹⁶ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 148, f. 1.

²¹⁷ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 57, f. 1-3.

²¹⁸ Acestea fuseseră cumpărate în 1912 cu 1,5 milioane de coroane aur și se ofereau cu 60 mil. lei, cetatea urmând să fie făcută cadou familiei regale, se pretindeau doar 15 mil. lei. În Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 167, f. 1-2, ofertă din 16 ianuarie 1926.

Într-o altă împrejurare, Aurel Ciato, printr-o epistolă datată Cluj, 28 ianuarie 1926, îl ruga să ajute la editarea unei reviste ce se dorea antirăzboinică, justificându-i astfel profilul: "Idei și principii trecute prin reflectorul celei mai curate conștiinți, redând tuturor conceptelor și națiunilor înțelesul lor originar, propriu, înainte de a le fi trimis în conștiința publică și înainte de a le fi aplicat în practică, aceasta va fi tendința statornică a acestei foi".²¹⁹

Pictorița Nina Arbore îi scria, rugându-l să i se plătească tabloul *Portret cu câine*, reținut de I. Teodorescu-Sion pentru minister, din expoziția ce o făcuse în ianuarie 1926.²²⁰

Aflăm, dintr-o altă scrisoare, că Laurenția I. Bacalbașa, secretara Societății Scriitoarelor Române, i-a trimis ultima ei carte.²²¹

De la un așezământ teatral, cel severinean, Consiliul de Administrație al Societății Culturale "Teatrul" îi reînnoia lui Al. Lapedatu urările bune și în 1926, "asigurându-vă de recunoștința sa profundă pentru sprijinul puternic ce-ați acordat în înfăptuirea acestei opere culturale".²²² La fel, în

²¹⁹ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 32, f. 1-3.

²²⁰ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 12, f. 1-2.

²²¹ Scrisoare nedată, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 16, f. 1-2.

²²² Cf. telegrama nr.335, semnată de președintele Em. Costescu, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 141, f. 64. Al. Lapedatu a vorbit la 29 noiembrie 1925 despre *Unitatea națională*, apoi în anul următor, la 13

numele elevilor și profesorilor Conservatorului din Cernăuți, directorul acestuia, Vlad Zirra, îi dorea împliniri în anul respectiv.²²³ Iar conducerea Seminarului din Buzău credea că "îndeplinește cea mai frumoasă datorie rugând pe Dumnezeu să vă dăruiască și încă ani mulți și fericiți pentru ca biserica și instituțiile sale de cultură să prospereze spre cel mai mare bine al sufletului și înălțarea neamului nostru".²²⁴

Gheorghe Călinescu i s-a adresat, la 1 februarie 1926, cerându-i să-i înlesnească "cercetările archivalice pe care în calitate de membru în al doilea an al Școalei (Române din Roma, n.n.) le continui în archiva S. Congr. De Propaganda Fide, într-un chip în care D-voastră credeți că este în măsura aceluia minister. Condițiile în care se lucrează la Prop. (de unde un bogat material am și scos și tipărit cu un studiu în nr. 3 din *Ephemeris Dacoromana*) sunt de așa natură că, din pricina puținelor zile de admisiune, nu pot culege tot materialul ce ar fi absolut necesar pentru

noiembrie 1926, despre *Politica lui Mihai Viteazul*, ca în 1928 să fie prezent de două ori: la 14 ianuarie, conferențind despre *Principiul dinastic în constituirea statului român* iar la 8 februarie despre *O alianță româno-maghiară în 1859*, ca să încheie la 5 decembrie 1928 cu subiectul *5 mai 1864*. A revenit și la 24 februarie 1934, când a abordat *Problema granițelor noastre*, subiect ajuns la mare actualitate. Vezi sub antetul Palatul Cultural – Universitatea liberă din Turnu Severin. *10 ani de activitate culturală (30 noiembrie 1924 – 1 decembrie 1934)*, Turnu Severin, 1935, în Arh. Naționale, Arhiva Istorică Centrală, fond Emil Panaitescu, dosar 4, f. 6–7.

²²³ *Idem*, telegrama 1653, *loc. cit.*, f. 69.

²²⁴ *Idem*, telegrama 153, semnată de Leonin Kiril Popescu, *loc. cit.*, f. 73.

încheierea studiului început asupra *cultului catolic în principate*. În scurtul timp ce mai rămâne, singura posibilitate mai este fotografierea.

Aceasta însă necesită o cheltuială care întrece cu mult mijloacele ce ne pune la îndemână Academia. Nu mă îndoiesc că, în cazul când va fi cu puțință, ca întotdeauna, veți voi să mă ajutați a mă folosi cât mai mult de izvoarele pe care mi le pune la dispoziție Prop. în puținul timp de ședere în Roma care îmi mai rămâne".²²⁵

Mulțimea solicitărilor, diversitatea mediilor și ocupațiilor nu ne miră, mulți din corespondenții profesorului provenind dintre foștii lui studenți. De altfel, din mediile universitare, prin Al. Lapedatu au fost trimiși la studii în străinătate foarte mulți tineri. Uneori, intervențiile le făceau părinții, ca inspectorul S. Igiroșanu de la Direcția de Exploatare din Brașov, care – în 1926 – îl ruga, prin Ion Minulescu, să-i ajute fiica, Pia, absolventă de Conservator la București, să continue studii de canto la Paris.²²⁶ Situația materială foarte grea a părinților, le motiva altora solicitările, ca în cazul preotului Elie Ioanoviciu din Feldioara, care a solicitat un ajutor de 500 fr. pentru fiul său, ce studia tot la Paris.²²⁷

²²⁵ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 28, f. 1.

²²⁶ Scrisoare din Predeal, 6.II. 1926, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 64, f. 1–2.

²²⁷ Scrisoare din Feldioara, 2.III. 1932, în *loc. cit.*, *supra*, dosar 67, f. 1–3.

Unii dintre acești tineri, ca Barbu Niculescu, trimis la Oxford sau Gh. Vinulescu la Roma, îi mulțumeau,²²⁸ alții îi vor păstra doar recunoștința.

Învățătorul I. Oancea din Cernatu, i s-a adresat în 8 februarie 1926, anunțându-l că – prin apeluri locale, dar și la săcelenii din Constanța, Brăila, Ploiești și București – au strâns 11.600,10 lei pentru monumentul din centrul așezării. Plănuit încă din 1919, la realizarea și ridicarea lui a contribuit cu bani proprii și Al. Lapedatu. La intervenția ASTREI, Ministrul acordă în vara lui 1926, 200.000 lei pentru a se ridica un monument Mihai Viteazul la Turda, astfel ca acesta să fie și inaugurat la 20 august, când se împlineau 325 de ani de la dispariția voevodului.²²⁹

Câteodată, corespondenții ministrului Lapedatu, atât de asaltat de cereri bănești, ne surprind incontestabil. Cum altfel, când un autor dramatic – cum își semnează scrisoarea, nedatată, Camil Petrescu – îi scria să contramandeze ordonanțarea unei sume, aprobate de acesta, dându-i-se o altă destinație.²³⁰

Asemenea refuz, mai rar în lumea scriitorilor!

²²⁸ Cf. scrisoare din Oxford, datată 21.XII. 1936 și scrisoare din Roma, datată 10.V.1937, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 96, f. 1 și 138, f. 1-2.

²²⁹ Vezi scrisoarea, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 137, f. 1, respectiv în *idem*, fond MCA, dosar 138/1926, f. 200, 252.

²³⁰ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 108, f. 1.

Aceasta, în timp ce, din locuința sa de pe Bulevardul Elisabeta nr. 42, Tudor Arghezi i se adresa ministrului Artelor: "Subsemnatul, scriitor, vă rog să binevoiți să îmi acordați o subvențiune pentru tipărirea lucrărilor mele literare, din care primul volum se află sub presă. Primiți, vă rog, domnule ministru, asigurarea respectului meu".²³¹ Și-n acest caz solicitarea a fost îndeplinită.

În virtutea vechii lor prietenii, Sextil Pușcariu i-a cerut de multe ori ajutorul: pentru o locuință a familiei lui Gheorghe Dima din Cluj, ori pentru Ion Bucliu, pe atunci propus a fi avansat, dar mai ales pentru *Dicționarul Limbii Române*.²³² Astăzi știm sigur că Lapedatu a mijlocit în cele mai înalte cercuri de decizie – și în repetate rânduri – finanțarea acestei monumentale opere.

Uneori, protecția înaltă a slujitorilor artei se cere luată în seamă de orice ministru. Așa, la 10 februarie 1926, de la Casa M.S. Regina, Irina Procopiu s-a adresat ministrului Lapedatu – în numele reginei – "*că dacă se poate* – să aveți în vedere și pe doamna Maria Giurgea pentru un turneu în provincie; doamna Giurgea și-a dat de multe ori concursul pentru opere de binefacere, în mod cu totul grațios, și fiind dat că este o actriță

²³¹ Scrisoare timbrată, nedatată, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 14, f. 1.

²³² O astfel de intervenție, în scrisoarea sa din București, 6.II.1926, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 117, f. 1-2.

bună, poate veți face ceva pentru dânsa, dacă considerați că meritele sale sunt suficiente pentru o propagandă culturală".

Dar, intervenția înaltă este însoțită de o desăvârșită politețe: "Mii de scuze, domnule ministru, pentru supărare și vă rog a primi asigurarea sentimentelor mele cele mai alese și toate mulțumirile mele pentru bunăvoința cu care ați luat totdeauna în considerație cererile ce vi le-am supus".²³³

Mereu repetate, anume greșeli administrative ce vin din obtuzități și limită de înțelegere, l-au confruntat și pe ministrul Lapedatu cu delicate situații. În februarie 1926, Comisia de valută i-a respins lui V. Pârvan o cerere de subvenționare făcută în nume personal, în timp ce lui V. Ispir i-a aprobat-o, doar pentru că fusese acceptată de Ministerul Cultelor și Artelor! Amărât, arheologul comentează:

"Eu, de plecat, tot plec. Dar la gândul că întorcându-mă voi găsi înecat proiectul de lege pentru Institutul Arheologic, ori proiectul făcut, dar rămas fără creditul de 12-15 milioane necesar pentru înfăptuire, doar ca o biată încercare ratată, - nu te vei mira de dezgustul infinit care mă cuprinde în ce privește toate încercările mele disperate de a face știință în această nenorocită

țară".²³⁴ Într-adevăr, proiectatul institut n-a putut fi înfăptuit de cel care merita să-l vadă funcționând!

Demersurile la care l-a asociat pe fostul său coleg și prieten, Lapedatu, n-au reușit din motivații economice și îngustimi de vedere ale factorilor de decizie.

Dezamăgit, în primul volum al revistei *Dacia*, apărută în 1927, V. Pârvan scria că "acest periodic anual este organul unui Institut care încă nu există!"²³⁵

Un alt prieten, Umberto Marchetti, pictor de biserici, îi scria din Brebu, la 20 ianuarie 1926, că a revenit în București - cu dorința de a-l revedea - după o absență de 12 ani!²³⁶ Acesta se făcuse deja cunoscut la noi prin frumoase lucrări, unde a adus pe lângă modele și linia picturii clasice europene.

Unui așezământ dobrogean - mănăstirea Celic-Dere - unde "biserica veche amenință să se ruineze", ministrul acorda, 200.000 lei și își da acordul pentru lucrări noi la timplă, pictură, mobilier, uși și ferestre

²³⁴ Scrisoare datată 10.II.1926, Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 107, f. 2.

²³⁵ Despre avatarurile intervențiilor lui Pârvan, vezi la Radu Vulpe, *Vasile Pârvan directorul Muzeului Național de Antichități, Revista Muzeelor*, 4, 1967, p. 318.

²³⁶ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 81, f. 1-2.

²³³ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 115, f. 1-2.

după modelul bisericii bucureștene Mântuleasa, propuse de Episcopul Dunării de Jos, Cosma.²³⁷

La 27 martie 1926, Ștefan Cacoveanu, judecător și literat transilvănean, îi scrie lui Al. Lapedatu de la Alba Iulia. Istoricul îi prefașase tocmai lucrarea *Fabule*, motivat – credea autorul acestora – și de "prietenia ce a existat în anii depărtați a tineretilor între mine și mult regretatul D–voastră părinte, în acei ani plini de entuziasm ai tineretelor noastre petrecute în școli".²³⁸

Dintr-o scrisoare a preotului catedralei arhiepiscopale din Chișinău, V. Vasilescu – "unul dintre primii români în Chișinău" – aflăm că acesta, pe când era paroh la Hârșova, l-a primit aici "în modesta mea casă", împreună cu N. Iorga și Gh. Murgoci. Lapedatu și însoțitorii săi, cercetând vestigiile de la Piuă Pietrii, au fost conduși pe Dunăre, de căpitanul portului Hârșova și preot

²³⁷ Vezi și adresa Episcopiei Dunării de Jos nr. 421/16.III.1926, adnotată de Al. Lapedatu, în Arh. Naționale – Arh. Istorică Centrală, fond MCA, dosar 157/1926, f. 2. În toamna aceluiași an, lucrările de la geamia din Balcic (7.000 lei) erau încheiate, meșterul Tănase Ionescu cerând ministerului plata lor, cerere înregistrată la MCA cu nr. 42691/30.IX.1926, ANIC, fond MCA, 2719, dosar 159/1926, f. 11.

²³⁸ Scrisoarea în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei. A fost reprodușă, în *Fraților Alexandru și Ion Lapedatu. La împlinirea vârstei de 60 de ani*. IX. MCMXXXVI, București, Imprimeria națională, sub titlul Ștefan Cacoveanu, *Amintiri din viața studentească*, p. 209–211.

(cumnatul lui Al. Zagoritz, *n.n.*), într-o toamnă din anii anteriori.²³⁹

Ca prieten al lui Miron Cristea, Lapedatu rămâne un susținător perpetuu al proiectelor făcute de ierarh pentru ridicarea rolului Bisericii ortodoxe române.

Apreciind planurile arh. Gh. Simotta (deviz 7,5 mil. lei) de restaurare a paraclisului patriarhal și construirea dependințelor necesare, Al. Lapedatu a încurajat proiectele. Aceste decizii îl încredințau pe Miron Cristea, că "În sfârșit, cu ajutorul lui Dumnezeu și al domnului ministru de culte, Al. Lapedatu, am ajuns în plăcuta situație de a nădăjdui, că vom avea în curând o reședință, care să mă scoată din starea rușinoasă de azi".²⁴⁰

Controlul făcut documentației de către arh. P. Demetrescu, a soluționat câteva aspecte prin care s-au armonizat stilurile, apelându-se la repere din arta veche românească.²⁴¹ Opera finală este încă o afirmare a marelui interes cultural pe care societatea românească interbelică, l-a arătat instituțiilor de cult și concepției creștine în general.

Alte însărcinări au venit din partea Academiei. Aceasta l-a desemnat la 26 martie 1926 ca

²³⁹ Vezi scrisoare din 29.I.1926, din Chișinău, în Arh. St. București, fond. Al. Lapedatu, dosar 136, f. 1–2.

²⁴⁰ Cf. adresa Mitropoliei Ungro-Vlahiei nr. 1568/24.III.1926 către CMI, în Arh. CMI, fond 5.03, dosar Patriarhia II.

²⁴¹ Susținute de N. Ghika-Budești și aprobate de Gh. Balș, Gr. Cerkez și P. Antonescu la 19.V.1926.

membru în Comitetul însărcinat cu administrarea impozitelor asupra spectacolelor publice.²⁴²

La 3 aprilie 1926 – în urma propunerii lui Caton Theodorian – Societatea Autorilor Dramatici Români i-a conferit lui Al. Lapedatu titlul de membru de onoare. Argumentul principal a fost recunoștința "pentru iubirea ce ați arătat-o organizației ce reprezentăm, prin sprijinirea intereselor ei, cu prilejul modificării legii teatrelor de astă primăvară, când ați introdus în noua legiferare toate revendicările și cererile noastre".²⁴³

Așa cum prevedea legea de înființare a Institutului de Studii Bizantine – ca acesta să fie condus de un consiliu din profesori titulari de Bizantinologie, Arheologie, Istoria Universală și Istoria Românilor de la universitățile din țară – Al. Lapedatu era convocat, ca membru de drept, la alegerea primului Comitet de conducere (3 membri), al respectivului institut la 23 iunie 1926.²⁴⁴ Cum la prima convocare consiliul nu și-a putut rezolva mandatul, a fost nevoie de o a doua întâlnire, la 9 noiembrie 1926, care a condus la

alegerea Comitetului și organizarea Institutului de Studii Bizantine.²⁴⁵

Răspunzând unei cercetări a lui Al. Lapedatu, Francisc Hossu-Longin, i-a trimis acestuia din Băsești, la 21 septembrie 1926, 8 scrisori în copie ale tatălui său, Ion I. Lapedatu, scrise din Paris între 1869 și 1871. El credea că "Generațiunea ce ne urmează va vedea, din acele scrisori, ce gingașă era amiciția de pe vremuri și ce mentalitate avea un fiu al neamului nostru – ajuns, prin hărnicia și talentul său în vâltoarea celui mai însemnat oraș al lumii".²⁴⁶

Pentru a consolida ministerul, a promovat și în 1926 alte personalități: I.M. Sadoveanu ca inspector general cl. I-a pentru Teatre; I. Teodorescu Sion, la fel, pentru Arte Plastice; Alfons Castaldi pentru Muzică; Ion Andrieșescu (subdirector la Muzeul Național de Antichități) ca inspector cl. I pentru Muzeu și Ion Minulescu, ca director general.²⁴⁷ Tot pentru buna funcționare a înființat un Birou Muzeu-Expoziții, care să poată răspunde operativ solicitărilor, iar la Comisiunea Monumentelor Istorice a susținut ca cele 14 posturi să fie ocupate de foarte buni specialiști: V. Drăghiceanu ca secretar pe post de director cl. I; V. Brătulescu ca

²⁴² Cf. adresa Academiei Române nr. 788/20.IV.1926, semnată de I.C. Negruzzi și I. Bianu, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

²⁴³ Cf. adresa *Societății Autorilor Dramatici Români* nr. 139/31.XII.1926, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

²⁴⁴ Cf. adresa MI-Direcția Generală a Învățământului Superior, Dir. III, Serv. A, nr. 65131/19.VI.1926, în arhivafam. dr. Ana și Ioan Macavei.

²⁴⁵ *Idem*, nr. 6531/30.X.1926.

²⁴⁶ Scrisoarea și copiile în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

²⁴⁷ Cf. decizia nr. 1296/6.II.1926 semnată de Al. Lapedatu, în loc. cit., fond MCA, dosar 1/1926, f. 83.

secretar ajutor pe post șef serviciu cl. I; M. Broșteanu, secretară ajutor și M. Mihail și I. Ionașcu, impiegați; iar la Biroul Tehnic le-a întărit poziția lui N. Ghica-Budești, director general cl. I; P. Demetrescu, arhitect șef cl. I; Al. Referendaru și St. Becu, arhitecți cl. I; I. Mihail, pictor și G. Guran, sculptor iar Gh. Ioanițescu și V. Moisescu, conducători arhitecți.²⁴⁸

Anul universitar 1926–1927 a fost greu pentru profesorul Lapedatu, trebuind să suplinească și cursul lui I. Lupaș, care fusese ministru al Sănătății Publice și Ocrotirilor Sociale în guvernul gen. Averescu (30 martie 1926–3 iunie 1927) în acel timp.²⁴⁹ În plus, la demisia lui Emil Racoviță de la președinția Comisiunii de conducere a Școlii de Arte Frumoase din Cluj, Ministerul Cultelor și Artelor l-a rugat pe Al. Lapedatu să preia respectiva funcție. Argumentul adus fostului ministru era că, "înțelegând necesitatea înființării acestei Școli, ați sprijinit realizarea ei satisfăcând astfel nevoile imperioase ale tinerilor din Ardeal, doritori să fie inițiați prin o instituție românească în artele plastice".²⁵⁰ Și tot atunci Comisiunea interimară a municipiului Cluj l-a desemnat ca

²⁴⁸ *Ibidem*, f. 98.

²⁴⁹ Cf. adresa Facultății de Filozofie și Litere semnată D.M. Teodorescu, nr. 48/11.X.1926, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

²⁵⁰ Cf. adresa MCA–Direcțiunea Artelor și Teatrelor nr. 52219/7.XII.1926, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

membru în comitetul care s-a ocupat de forma și textul plăcii comemorative ce s-a așezat pe zidul "Redutei", cinstind amintirea memorandiștilor.²⁵¹

Cu toate aceste solicitări, în pofida mulțimii obligațiilor oficiale și profesionale, a uzurii politice, Al. Lapedatu nu rămâne nici un moment în afara dezbaterilor fundamentale legate de integritatea națională.

Deplângând rezolvarea parțială a problemei graniței din nord-vest, în ce privește Maramureșul, Lapedatu remarca: "Ea rămâne un mare neajuns economic și etnic, pentru populația neaoș românească din Maramureș", iar compensarea acestuia putea fi făcută doar printr-o arteră de comunicație și ridicarea elementului românesc.²⁵² Consecințele negative au fost analizate, la vremea lor, în serioase abordări.²⁵³ De altfel, pentru o corectă rezolvare a acestui subiect, istoricul militase și în cadrul Conferinței de Pace de la Paris.

²⁵¹ Cf. adresa primăriei nr. 22742/23.XII.1926, în inventarul MNI Tr.–Cluj–Napoca.

²⁵² Vezi V.V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României. Noiembrie 1919 – martie 1920*, Sibiu, 1925; G. Bilașcu, *Nenorocita situație a Maramureșului*, în *Patria*, an VIII, nr. 128, 16.VI.1926.

²⁵³ Vezi în *Națiunea* nr. 50, 12.III.1927, art. *Actualele noastre granițe*. Asupra subiectului se poate consulta Al. Ciplea, *Situația actuală a românilor din Maramureș*, în *Înfrățirea*, an II, nr. 316/7.IX și 317/8.IX.1921 sau dr. V. Filipciuc, *Frontiera Maramureșului*, în *Gazeta Maramureșeană*, an IV, nr. 31/3.VIII.1923, nr. 32/10.VIII.1923 continuat la 28.IX.1923 cu *Frontiera cu Polonia*.

La efectele cutremurului din iulie 1927, asupra mănăstirii ortodoxe grecești Sf. Ioan Prodromul de pe Iordan, de lângă Ierusalim, același ministru a răspuns afirmativ, subscripției inițiate de un comitet condus de E. Keith-Roach.²⁵⁴

Sensibil la situația ortodocșilor români din Albania – sesizată de Ministerul Afacerilor Străine – Al. Lapedatu a rugat Sinodul, pe patriarhul Miron Cristea să caute rezolvări ajutorării acestora prin pregătirea tinerilor albanezi în seminariile și facultățile ortodoxe din România. A aderat întrutotul la promotorul acestui proiect, Vasile Stoica, care a considerat că "organizația șaguniană a bisericii noastre, prin spiritul său democratic, este cu mult superioară celei constantinopolitane, și e mai corespunzătoare nevoilor și idealurilor spre care năzuiesc conducătorii de seamă ai poporului albanez".²⁵⁵

Și în 1927 continuau să fie semnalate efectele exproprierii asupra monumentelor istorice, uneori amenințate de lipsa de educație și interes a cetățenilor. Astfel, Ministerul Agriculturii și

²⁵⁴ Cf. apostila lui Al. Lapedatu din 7.IX.1927 pe adresa MAS – Direcția Afacerilor Politice Internaționale nr. 47852/27.VIII.1927 ca efect al informării consulului onorific al României de la Ierusalim, în Arh. Naționale – Arh. Istorică Centrală, fond MCA, dosar 4/1927, f. 31.

²⁵⁵ Vezi în referatul lui V. Stoica, *Biserica ortodoxă albaneză și Patriarhia noastră*, care propunea ca acțiunea "să fie dusă la întâia linie de către Patriarhie, nu de către stat", în Arh. Naționale – Arh. Istorică Centrală, fond MCA, dosar 4/1927, f. 36, referat nr. 51124/12.XI.1927 trimis de Al. Lapedatu la Sinod la 20.XI.1927.

Domeniilor, prin ministrul Gh. Sisești, s-a adresat la CMI referitor la soarta cavoului contelui de Roma din paraclisul aflat pe terenul Școlii de Agricultură de la Viziru – Brăila. Acesta fusese construit în 1867, până la Primul Război Mondial făcându-se în capelă slujbă, dar suferind în timpul conflagrației. Conținând morminte între care și pe al lui Nicolae Vogoride (fost caimacam în Moldova), mausoleul va fi dărâmat – scria Nicolae de Roma, care a cerut aprobarea să mute osemintele în cavoul familiei din Brăila – iar obiectele sale vândute în comerț, "ceea ce spiritul creștin nu îngăduie".²⁵⁶ Cum mausoleul păstra încă "pictura icoanelor, pristolul de marmură și o piatră monumentală fixată în peretele din stânga din marmură fină și scrisă în grecește, la baza căreia sunt lucrate în sculptură doi îngeri funerarî în mărime naturală a omului, din marmură albă",²⁵⁷ apărea ideea protejării sale ca monument istoric, ceea ce nu intra de fapt în litera legii care proteja doar construcțiile ridicate înainte de 1830.

Concilierea și corectitudinea deciziei sunt atributele unui conducător. În lumea culturii și artei, ele sunt mereu necesare.

Multe alte promovări susținute de Al. Lapedatu – dar și de imediat continuatorul său, Vasile Goldiș –

²⁵⁶ Cf. adresa Ministerului Agriculturii și Domeniilor cu nr. 07730/7.III.1927, loc. cit., fond MCA, dosar 67/1927, f. 108.

²⁵⁷ *Ibidem*.

au adus în structura ministerului importante personalități. Astfel, Ion Marin Sadoveanu²⁵⁸ – director al propagandei prin teatru în 1923, an în care a organizat primele turnee cu trupa Teatrului Național prin orașele țării –, a fost avansat, la 8 februarie 1925 ca inspector general cl. I-a al Teatrelor și Literelor.²⁵⁹ Ulterior, prin decretul semnat de regele Ferdinand (nr. 74/17.I.1927) I. Marin Sadoveanu și Ion Teodorescu-Sion erau numiți inspectori cl. I la Direcțiunea Artelor, Teatrelor și Literelor începând cu 1 ianuarie 1927. De la aceeași dată, Oscar Walter Cisek era avansat consilier tehnic artistic (cu 6000 lei/lună) la aceeași direcțiune.

Acestor remarcabili intelectuali, deopotrivă specialiști de prim rang, li s-a adăugat Caton Theodorian, numit tot prin decret regal (nr. 1114), de asemenea, inspector general cl. I la direcțiunea sus-menționată începând cu 20 aprilie 1927.

Arhitectul I.L. Atanasescu, vechi colaborator al istoricului Lapedatu, a fost avansat ca arhitect al CMI, în urma propunerii lui Șt. Balș, din 15

²⁵⁸ Cunoscutul autor al volumelor de critică, *Dramă și teatru*, era absolvent de Drept (București, 1916), îndeplinind diferite funcții: cronicar dramatic la "Gândirea", întemeietor și organizator al conferințelor anuale ale grupării "Poesis" ș.a.

²⁵⁹ Cf. cerere, în loc. cit., fond MCA, dosar 1/1927, f. 16.

decembrie 1926, aprobată prin decretul publicat la 14 februarie 1927 în Monitorul Oficial.²⁶⁰

În același an, continuând politica de numire a specialiștilor, în posturi ministeriale, a fost transferat ca secretar general al ministerului, prof. univ. dr. Gh. Iuga, de la Cluj, înlocuindu-l pe Șt. Brădișteanu. La 19 iulie 1927 acesta jura să fie "credincios Regelui și intereselor țării mele, de a observa în totul Constituția și legile țării, de a executa cu onoare și conștiință funcțiunile ce îmi sunt încredințate și de a nu face nimic de natură a periclita ordinea în stat".²⁶¹ La acea dată Ministerul Cultelor și Artelor era încadrat cu 48 de posturi salarizate de la 5.000 lei lunar ministrul la 350 lei lunar omul de serviciu.²⁶² Aceasta în timp ce structura Patriarhiei Române configura următoarea situație: Patriarhul – 4.000 lei aur lunar; mitropolit – arhiepiscop – 2.750 lei aur/lunar; episcop – 2.200

²⁶⁰ Vezi referat Șt. Balș cu nr. 1230/15.XII.1926, *idem*, f. 35.

²⁶¹ Cf. decretul regal nr. 2322/16.VII.1927 contrasemnat de Al. Lapedatu și jurământul din 19.VII.1927, *idem*, f. 131, 134.

²⁶² În nomenclatorul de funcțiuni figurau: arhitect, inginer hotarnic, cercetător documente istorice, conductor-desenator, verificator, sculptor, cizelator, pictor. Inspectori generali cl. I-a erau: I. M. Sadoveanu, I. Teodorescu-Sion, I. Andrieșescu, Emil Isac, salarizați cu 1.650 lei/lună; un arhitect șef cl. I – 2.400 lei/lună; un arhitect șef cl. II-a cu 2.000 lei/lună; arhitecți cl. I-a cu 1.900 lei/lună (Antoaneta Băcu, Sterie Becu și I.L. Atanasescu); un conductor-desenator-verificator (V. Moiescu) cu 1.150 lei/lună; un inginer hotarnic (Al. Chirișescu) cu 1.550 lei/lună; un secretar CMI cu 2.200 lei/lună; pictor sau sculptor cu 1.150 lei/lună și cizelator cu 1.100 lei/lună. Cf. structura de posturi în loc. cit., *idem*, f. 111-112.

lei aur/lunar; arhieru, consilier central, efor, director general cl. I – 1.150 lei aur/lunar; preot cu doctorat în teologie – 400 lei aur/lunar; preot licențiat – 350 lei aur/lunar; preot cu institut teologic și bacalaureat – 300 lei aur/lunar; profesor la Academia teologică 950 lei aur/lunar și profesor definitiv seminar – 580 lei aur/lunar.²⁶³

Postul de secretar al CMI – ocupat de Virgil Drăghiceanu din 1921 începând – era ridicat "pe cale administrativă" la un salariu superior celui de director cl. I, ceea ce arăta importanța conferită titularului și atribuțiilor acestuia.²⁶⁴

La 20 decembrie 1927, avocatul St. G. Botoiu, ajuns director al Teatrului Național din Craiova, se destăinuia unuia dintre miniștrii olteni asupra greutăților și intrigilor prin care "postul de sacrificiu de până ieri s-a transformat într-un obiectiv de vehemente competiții", în fruntea cărora se afla V. Sandulian. Întrucât cel din urmă implicase numele ministrului, îl ruga să intervină pe lângă Al. Lapedatu pentru a opri mașinațiunile "din spatele cortinei".²⁶⁵ Decizia finală a fost dreaptă, în favoarea instituției craiovene și a bunului ei mers.

²⁶³ *Ibidem*, f. 113.

²⁶⁴ Cf. întocmirea Comisiunii speciale de numiri și încadrări, aprobată de Al. Lapedatu la 14.XII.1927, *idem*, f. 212.

²⁶⁵ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 23, f. 1–2.

Legat din tinerețe de cercurile literare, atenția lui Lapedatu pentru scriitori îl onorează ca ministru. Participă de altfel la mai toate comemorările și serbările aniversative, pe unele determinându-le chiar el. Așa îl găsim în 1928 – an când a dat ca ajutor Societății Scriitorilor Români suma de 100.000 lei – ca participant la sărbătorirea lui. Brătescu-Voinești; apoi, în același an, împreună cu L. Rebreanu și Aristide Demetriade, la centenarul Ibsen.²⁶⁶ În anul 1927, Societatea Muzicală "Hora" din București, care declara că urmărește "unitatea sufletească a maselor mai ales prin muzică corală românească" l-a desemnat membru de onoare.²⁶⁷

Tot el aprobă la 18 septembrie 1928 referatul lui Ion Minulescu pentru agapa oferită de minister în cinstea lui Mihail Tican Romano. O masă restrânsă, de 18 persoane, comandată la "Flora" –, restaurant pe Șoseaua Kiseleff – a costat 9.000 lei, omagiindu-l pe interesantul scriitor.²⁶⁸

În alt scop – participarea unei delegații române la Congresul internațional de drept de autor (Belgrad, 27–29 septembrie 1928), din care făceau parte I. Vasilescu, Ion Al. Valjan și Ion Marin

²⁶⁶ Vezi la Liviu Rebreanu, *Jurnal*, Editura Minerva, 1984 (ediția Nicolae Gheran), scrisoarea din 16.I.1928, p. 28–29, 48.

²⁶⁷ Diploma în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

²⁶⁸ În loc. cit., fond MCA, dosar 180/1928, f. 207.

Sadoveanu – ministrul a aprobat 9244 lei.²⁶⁹ România nu se sustrăgea în nici o direcție dezbaterilor epocii și modernizărilor de tot felul.

Altă asociație – Societatea Clerului Român "Ajutorul" – i-a acordat ministrului Cultelor și Artelor Al. Lapedatu, titlul de membru de onoare, confirmându-l prin diploma nr. 35, semnată de președintele econ.D. Georgescu și secretarul preot A. Paraschivescu.²⁷⁰

Ca o apreciere sinceră, Adunarea Generală a Sindicatului Presei din Ardeal și Banat, ținută la Cluj la 26 februarie 1928, l-a ales pe Al. Lapedatu membru de onoare.²⁷¹

Numeroase au fost ridicările de monumente prin care s-a impus ministeriatul lui Al. Lapedatu. Al. C. Cuza îi trimitea o scrisoare din Iași, la 3 februarie 1928, cu lămuriri precizate într-un articol al său, publicat de *Apărarea Națională* – provocată de hotărârea Consiliului de Miniștri privind așezarea mausoleului pentru domnitorul Alexandru Ioan Cuza, o chestiune apreciată "de o importanță națională".²⁷² Sprijinul cerut a fost acordat.

²⁶⁹ *Idem*, f. 214.

²⁷⁰ *Ibidem*.

²⁷¹ Cf. adresa Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat nr. 34/29.II.1928, în arhiva fam.dr. Ana și Ioan Macavei.

²⁷² Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 39, f. 1. Cu același prilej autorul atrăgea atenția asupra politicii noastre față de Vatican.

Ca ministru, Lapedatu a asigurat și grăbit construirea unor mari edificii de cult, plasate mai ales în centrele urbane. De aceea, găsim în corespondența sa apelul repetat al episcopului Nicolae Bălan, de a rezolva problema perpetuă a fondurilor, necesare încheierii lucrărilor la catedralele ortodoxe de la Cluj și cea a încoronării de la Alba Iulia.²⁷³

Simbolistica ortodoxă a impus eforturi substanțiale de elaborare a noilor însemne patriarhale. Astfel, ministrul Cultelor și Artelor, Al. Lapedatu s-a adresat prietenilor săi din Comisiunea Consultativă Heraldică, M. Seulescu și Iuliu Tudorescu încă în 1927. La stema patriarhală au lucrat vreme de un an prestigioși heraldiști, fiind consultați deopotrivă I.I.C. Brătianu și regele Ferdinand. Finalizat, acesta era trimis de mitropolitul primat Miron lui Al. Lapedatu, care urma să promoveze decretul "ca să se poată face un exemplar mare, care să se așeze la reședința Sfintei Patriarhii". Acesta a observat că inscripția de jos "e scrisă cu litere prea mari cari trebuiesc făcute mai mici" și, la 12 ianuarie 1928, a transmis Comisiunii Heraldice rugămintea de a mai examina odată stema și a întocmi proiectul expunerii de motive pentru întocmirea decretului.²⁷⁴ Stema

²⁷³ Vezi carte poștală din Cluj, datată 9.V.1928, în BAR, fond Al. Lapedatu, dosar XXVI, v. 16, f. 2.

²⁷⁴ Vezi adresa Mitropoliei Ungro-Vlahiei cu nr. 8165/29.XI.1927, loc. cit., fond MCA, dosar 11/1928, f. 35.

Patriarhiei a implicat din nou ministerul condus de istoric. Acesta s-a adresat Comisiunii Consultative Heraldice, care a elaborat proiectul: "În scut albastru, un scut mic roșu încadrat cu crucea patriarhală de aur și susținut de doi vulturi de aur, ce stau pe cinci coline de argint. De sus se coboară în sobor, un porumbel de argint, ținând în cioc o ramură verde de măslin. Scutul cel mare este timbrat de mitra patriarhală de aur, însoțită la dreapta de o cruce de aur, iar la stânga de o cârje de aur, amândouă încrucișându-se sub scut. De ele atârnă pe laturile scutului un șir de mătâni negre, ce se termină jos într-un ciucure negru. Doi îngerii de argint, cu nimburi de aur și omofoare de aur cu cruciulițe negre susțin de o parte și de cealaltă scutul cel mare, iar dedesupt, pe o eșarfă roșie, este înscrisă cu litere de aur deviza «Paște oile mele» (Ioan, XXI, 4). Crucea patriarhală din scutul roșu este crucea specială a Patriarhiei românești, adoptată de primul nostru Patriarh. Ea simbolizează, prin cele douăsprezece cruci mici din care este formată, pe cei 12 apostoli. Vulturii ce susțin scutul cu crucea patriarhală, sunt simbolul arhieriei, iar colinele reprezintă pe cele cinci mitropolii ortodoxe ale României. Porumbelul reprezintă pe Sfântul Duh. Mitra ce timbrează scutul cel mare are forma mitrei patriarhiei române, iar deviza a fost aleasă de însuși Înalț Prea Sfințitul Patriarh.

Această stemă a Sfintei Patriarhii fiind întocmită după toate regulile heraldice și în conformitate cu

tradiția noastră, iar proiectul de lege fiind aprobat de Consiliul legilativ prin procesul verbal nr. 22 din 16 martie 1928²⁷⁵ – amintea referentul – trebuia doar trimis Regenței și de aici corpurilor legiuitoare pentru aprobare.

La 17 martie Consiliul Legislativ a dat avizul proiectului, în urma referatului întocmit de Ioan Rădulescu, fiind prezenți George D. Nedelcu, Cezar Vârgolici, C.D. Anghel și I.C. Filitti, președintele I. Ionescu-Dolj apreciind lucrarea; la 28 martie Senatul aproba în unanimitate iar la 30 martie legea în cauză era trimisă Regenței, care urma s-o valideze. Ultimul aviz – dat de Ministerul Justiției la 12 aprilie 1928 – a pregătit decretul pentru promulgare.²⁷⁶

Cum la 27 septembrie 1924 guvernul grec a decis exproprierea tuturor terenurilor agricole – indiferent de deținătorii lor – a intrat în discuție și proprietatea schitului athonit românesc "Prodromul" din Insula Tassos. Acolo, la Patamia, acesta poseda metohul Sfântul Dimitrie cu un "perivol" (ogradă) de 30 pogoane, din care 5 pogoane de vie, case mari, livadă de 3.500 măslini, cramă, utilaje (inclusiv moară și teascuri de zdrobit

²⁷⁵ În raport prezentat de Al. Lapedatu în Consiliul de Miniștri, cu nr. 15284/22.III.1928, loc. cit., fond MCA, dosar 11/1928, f. 13. Proiectul stemei a fost înaintat ministerului la 25 ianuarie 1928.

²⁷⁶ Cf. adresa Direcției generale judiciare cu nr. 34529/10.IV.1028 către Al. Lapedatu, *idem*, f. 37. La 25.IV.1928 și Al. Lapedatu a contrasemnat lucrarea, trimitând-o Regenței.

măslina), stupină cu 200 stupi, arsenea de pescuit, cheu, apeduct de apă. Încurajați de autorități, sătenii au intrat cu forța în proprietatea românească, au cules "tot rodul anului" (127.000 ocale măslina din care au extras 40.000 ocale ulei, în valoare de 2 milioane lei), încălcând drepturi câștigate ab antiquo, luând vasele și instalațiile. Invocând prevederile art. 62 din Tratatul de la Berlin și ale art. 13 din cel de la Sevres (10.VIII.1920), care protejau proprietățile comunităților (13.VII.1878) călugărești de la Athos, Al. Lapedatu a cerut Ministerului Afacerilor Externe și Patriarhiei să intervină la Atena pentru "păstrarea integrității drepturilor câștigate".²⁷⁷

Deferendumurile confesionale au făcut din ministerul ce i s-a încredințat repetat lui Al. Lapedatu, un teren foarte delicat. Uneori conflictele aveau rezonanță istorică, adeseori protagoniștii urmărind scopuri ce scăpau la prima vedere. Tocmai de aceea, acesta a urmărit cu multă prudență și tact asemenea disensiuni și a folosit persoane foarte calificate ca să se informeze și să le dezamorseze. Astfel, la Satu Mare, în vara anului 1928, îl trimitea pe Z. Pâclișanu pentru a cerceta cele ce se petreceau în comunitatea israelită, unde naționaliștii promaghiari căutau să-și impună un reprezentant din Ungaria, în timp ce moderații

²⁷⁷ Cf. adresa Schitului Dârvari nr. 11/009314/22.II.1928 către Al. Lapedatu, în loc. cit., dosar 14/1928, f. 6.

țineau la candidatura rabinului din Carei, Teitelbaum. Încurajați, primii, de ziarul sionist clujean *Uj Kelet* (condus de av. Stern Isidor), deși atacanți, au trebuit să cedeze în fața unor mișcări tactice, care au adus pe scaunul de prim rabin un moderat.²⁷⁸

Ministerul Cultelor și Artelor a fost condus cu multă înțelepciune și previziune. Aici cultura a fost privită ca un fenomen realizat prin oamenii de cultură, creatori ce trebuiau să se simtă sprijiniți și apreciați.

De la Paris, un prieten al lui G. Ciprian (a locuit în apartamentul său din Rue Ballu, Dep. 9, în 1928), Al. Mihalescu, îi scria lui Lapedatu la 18 aprilie 1928, mulțumind pentru cei 4.700 fr. trimiși de Ministerul Artelor. Gestul l-a emoționat: "Ai mei nu mă uită. Fac de cinci ani propagandă românească la Paris și lupt cu toate obstacolele ce e silit să înlătore un bărbat, străin, creștin, pe o piață unde oferta depășește cererea". Și adăuga: "Mi s-a spus aici că dacă m-aș naturaliza francez aș avea multe avantagii. Mă trag prin tată-meu din Gregoriu Mihaly - canonic de Blaj și oricare din strămoșii mei ar zice: Nu se cade. Așa zic și eu și sper că într-o bună zi voi ajunge în teatru sau în cinematograful la situația pe care o râvnesc."²⁷⁹

²⁷⁸ Moderații au fost sprijiniți de către deputatul evreu Fildermann, vezi raportul lui Z. Pâclișanu, Satu Mare, 2.VII.1928, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 103, f. 1-2.

²⁷⁹ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 87, f. 1-3, scrisoarea cu antet "Maison de L'Oeuvre", teatrul la care lucrase semnatarul.

Un astfel de minister, ce-i finanța - fie și simbolic - pe artiștii aflați în străinătate, care investea în aceștia, depășea cu mult zona strictei administrații.

Tot din Paris, compozitorul și criticul muzical de la *Figaro*, Stan Golestan - după un succes obținut la Conservatorul din Milano cu piese muzicale românești - îi scria ministrului Artelor, la 16 aprilie 1928, anunțându-l despre recenta sa lucrare *Temă, Variațiuni și Dans pentru pian*, inspirată din muzica populară românească. Aceasta urma să apară la Editura Durand.

Preocupat de promovarea muzicii, în general, el observa: "România nu întreprinde demersuri speciale pentru a-și impune și difuza în afara țării muzica și muzicienii săi". El propunea, ca atare, fără pretenții bănești, ca ministerul să achiziționeze din partiturile sale și să le difuzeze în străinătate.²⁸⁰

Deceniul al treilea, al veacului trecut este și sub raport cultural unul al energiilor stimulate în bună măsură de oportunitățile postbelice, altele impuse de situația specială românească. Lideri importanți - Gr. Antipa, Vasile Pârvan, Coriolan Petranu, Al. Tzigara-Samurcaș, Romulus Vuia, dar și deschizători de drum ca Nicolae Iorga și Dimitrie Gusti - au marcat în anii '20 un imens spațiu de

²⁸⁰ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 60, f. 1, scrisoare redactată în lb. franceză pe hârtie cu antetul ziarului *Le Figaro*.

acțiune culturală. Ideile lor veneau în întâmpinarea unor deziderate pe care realitățile politice și economice le-au impus și în planul modernizării instituțiilor muzeale, a celor care gestionau legăturile cu patrimoniul cultural și natural. Șansa de a nu rămâne la expunerea necesităților, la forme doar preluate după modele europene avansate dar inadecvate realităților proprii, a oferit-o echipa ministerială care a coordonat și servit în acel deceniu Ministerul Cultelor și Artelor. Conducător în răstimpul câtorva mandate de un istoric cu largă viziune, Alexandru Lapedatu²⁸¹ - acest organism al administrației culturale a fost adaptat presiunilor impuse de politici domeniiale bine determinate. Chiar organizarea sa a răspuns acestor solicitări, crescute și diversificate neașteptat de mult din 1920 începând. Modulată și mai bine articulată²⁸² în 6 importante direcțiuni (a Cultelor Naționale; a Cultelor Minoritare; a Artelor, teatrelor și literelor; a Contabilității și bunurilor cu serviciul tehnic și

²⁸¹ Vezi îndeosebi la Ioan Opreș, *Alexandru Lapedatu în cultura românească*, Editura Științifică, București, 1993.

²⁸² Ne interesează pentru subiectul de față Direcțiunea Artelor, Teatrelor și Literelor, condusă de un director și un subdirector, având în structură două servicii cu câte două birouri fiecare; Serviciul Artelor era compus din Biroul Muzeu și Expoziții, respectiv Biroul Învățământ Artistic, conduse de șefi de servicii și, respectiv, de birouri. La rândul Comisiunea Monumentelor Istorice era organizată tot în două servicii, unul central - cuprinzând Secretariatul și Colecțiile, și cel Tehnic, iar altul Exterior care se ocupa de Personalul regionalelor și de grupul custozilor și gardienilor angajați la monumentele și siturile arheologice; acestora li se adăuga Atelierul de restaurare.

contencios; a Registraturii și Arhivei și Comisiunea Monumentelor Istorice) ministerul s-a dovedit capabil să gestioneze atât efortul imens de reglementare – îndeosebi juridică – dar mai ales reacția promptă la inițiativa grupurilor profesionale. Ce grad de solicitare subînțelege perioada, decurge din simplul enunț a ceea ce era pregătit, sub raportul reglementării juridice, la 9 martie 1928: 11 proiecte de legi și regulamente care așteptau să fie dezbătute, aprobate și apoi să fundamenteze acțiunile specializate.²⁸³ Aceasta după ce, în anii anteriori ministerul promovase alte câteva zeci de acte normative care unificau – în detaliu – viața religioasă și acțiunea culturală.

În primăvara anului următor ceea ce se căuta cu febrilitate a fi normat erau activitatea Muzeului național de artă și cea a Salonului de desen și gravură, domenii aflate în corelare și completare. Ba chiar am putea spune, într-o relație de intercondiționare, așa cum concepeau cei chemați să se pronunțe.

²⁸³ La acea dată era finalizat proiectul legii de organizare a Ministerului, iar în faza de lucru se aflau legile: organizării învățământului teologic; a salarizării clerului; a organizării teatrelor și operelor de stat; a muzeelor; a învățământului artistic pentru arte plastice, conservatoare și arhitectură; a autorizării și controlului spectacolelor publice; apoi statutul de organizare a clerului musulman și regulamentele de aplicare a legii regimului general al cultelor, respectiv Regulamentul Pinacotecii și Galeriei Naționale. Cu detalii în Arh. Naționale – Arhiva Istorică Centrală, fond Ministerul Cultelor și Artelor, nr. 2719, dosar 11/1928, f. 54.

Astfel, la 7 mai 1928 ministerul înaintează Consiliului Legislativ *Regulamentul Galeriei Naționale de Artă Plastică*, așteptând avizul înaltului for juridic.²⁸⁴

Realitatea directă în domeniul muzeografiei de artă a impus reglementarea, cu caracter inovativ căci o galerie națională nu exista decât în teorie, despre utilitatea acesteia fiind convinsă în bună măsură elita românească. Sigur, colecțiile regale – inclusiv cele de la Peleş și Bran – erau valoroase, dar Galeria Națională – așa cum a proiectat-o decretul lui Al. Ioan Cuza în 1864, rămânea un deziderat prea îndelung restant. Noul proiect unifica așa-zisa Pinacotecă Națională cu colecția "Grigorescu" sunt titulatura de Galeria Națională de Artă Plastică, în care urmau să fie cuprinse "opere românești și străine de pictură, sculptură, grafică cu anexele lor – desen, acuarelă, pastel, reliefuri, medalii etc."²⁸⁵ Noua instituție pusă sub directul control al Ministerului Cultelor și Artelor primea la conducere un director numit prin decret regal pe 4 ani (cu posibilitatea reînnoirii o singură dată a mandatului) ajutat de un Consiliu Artistic (5 membri). Directorul era membru al Consiliului și totodată secretarul acestuia. Atribuțiile sale erau: administrarea galeriei "având responsabilitatea bunului ei mers", astfel ca

²⁸⁴ Cf. adresa MCA nr. 021585/7.V. 1928, fond cit., dosar 179/1928, f.

1.
²⁸⁵ Cf. proiectul decretului regal, art. 2, în fond cit., *idem*, f. 2.

"în Galeria statului să între cele mai bune opere de artă națională făcute fie în cursul anului, fie anterior, din toată arta românească".²⁸⁶ Autoritatea directorului mergea până la a putea decide singur achiziționarea unei lucrări excepționale, în situații de urgență; era suveran în "aranjamentul sălilor, inventarul, cataloagele", căzând tot în sarcina sa.

Consiliul Artistic – condus de un președinte, un vicepreședinte și secretar (directorul) – avea 5 membri: 3 aleși dintre pictori, 1 sculptor "dintre cei mai renumiți artiști ai țării", și un "amator luminat sau critic de artă recunoscut"; era numit prin decret regal pe 5 ani, neputând fi revocat dar în schimb membrii pot fi renumiți.²⁸⁷ Atribuțiile sale constau în:

a. De a vizita expozițiile și a se ține la curent cu întreaga producție artistică anuală;

b. A sfătui și ajuta pe director în alegerea lucrărilor de cumpărat pentru Galerie;

c. A lua toate măsurile necesare ca Galeria să fie cât mai vizitată;

d. A organiza în anume săli ale Galeriei expoziții temporare de valoare excepțională a artiștilor străini sau a artiștilor români încetați din viață;

e. A recomanda ministerului pentru numire un nou director sau membri în Consiliu, în caz de vacanță;

f. A lua orice hotărâre folositoare pentru propășirea instituției, dezvoltarea culturii și educației artistice în pătri cât mai largi prin mijloacele pe care le va crede de cuviință."²⁸⁸

Demnitatea de membru în Consiliul Artistic era strict onorifică.

Un articol al textului inițial prevedea salarizarea directorului Galeriei Naționale la nivel de profesor universitar. Dezbaterile la text au condus însă la modificarea acestei prevederi, fiind acceptată o soluție de compromis: salariul urma să fie acordat cum anume era "prevăzut în bugetul" ministerului!²⁸⁹

Ne pare novatoare ideea de achiziționare de la artiștii în viață fără niciun "drept de autor", acesta fiind implicit cedat odată cu tranzacția! La fel și autorizarea copierii lucrărilor din Galerie, posibilă în urma aprobării directorului.²⁹⁰

Consiliul Artistic și directorul Galeriei constituiau de drept Comisiunea pentru Salonul oficial și selecția achizițiilor, instituind un mecanism de control al calității dar și al corectitudinii achizițiilor de artă. Mai ales că noile

²⁸⁶ Cf. articolul 5, lit. b și d, *idem*.

²⁸⁷ *Ibidem*.

²⁸⁸ Cf. articolul 9, *idem*, f. 3.

²⁸⁹ Cf. art. 11, cu modificările respective, *idem*.

²⁹⁰ Cf. art. 15–16, *idem*.

piese achiziționate trebuiau expuse obligatoriu la proximal Salon de Primăvară; în această politică nu intrau însă achizițiile de "încurajare" pe care le opera ministerul, dar și-n acest caz avizul Consiliului Artistic era obligatoriu, în consecință el funcționând o dată pe lună la minister, ca o Comisie de achiziții. Același organism putea achiziționa și pentru Pinacoteca de la Iași sau alte colecții de artă ale statului recunoscute oficial.²⁹¹

Cât privea regimul de vizitare a noii Galeriei – deschisă zilnic, cu plată, iar sărbătorile legale gratuit – erau privilegiați pictorii, sculptorii și gravorii legitimați de Sindicatul Artelor Plastice și elevii școlilor de arte care puteau fi scutiți de taxa intrării, studenții cu legitimație plăteau doar jumătate din aceasta iar grupurile de elevi conduse de profesori puteau, de asemenea, fi scutiți de către director. Toate sumele strânse din taxele de intrare constituiau un fond special cu destinația întreținerii Galeriei. Textul Regulamentului a fost avizat cu completări de către Consiliul Legislativ iar la 13 iunie 1928 era înaintat la "Monitorul Oficial" pentru publicare, după ce a parcurs întregul traseu necesar avizării.²⁹²

În corelație directă cu acest document, un grup de pictori a alcătuit – după modelul Regulamentului

Salonului de pictură, la care, de asemenea lucraseră – proiectul Regulamentului Salonului de desen și gravură, pe care l-au prezentat ministrului.²⁹³

Prevăzut a fi deschis o lună pe an, în noiembrie, Salonul era girat de un juriu compus din 6 membri: ministrul Cultelor și Artelor sau delegatul acestuia ca președinte, 5 artiști recunoscuți ca desenatori (3 pictori sau gravori numiți de minister în fiecare an "dintre artiștii care au o valoare bine cunoscută și îndeobște bine apreciată" iar 2 aleși anual de către expozanții la Salon); juriul își alegea un vicepreședinte iar secretariatul era încredințat unui funcționar desemnat de minister, care era responsabil cu corespondența, contabilitatea, publicațiile, catalogul și invitațiile, cu lista expozanților.²⁹⁴ Juriul era responsabil de alegerea lucrărilor, aranjarea expoziției, tipărirea catalogului și premiera lucrărilor; membrii săi fiind numiți pe un an, se reuneau cu cel puțin 15 zile înainte de deschiderea Salonului și luau hotărârile în prezența majorității simple plus 1; desemnarea lor era de competența expozanților, care alegeau direct membrii juriului, în același mod, pentru anul viitor.²⁹⁵

²⁹¹ Cf. art. 17, 18, 19, 20, *idem*.

²⁹² Decizia instituirii Regulamentului a fost semnată de ministrul secretar de stat Alexandru Lapedatu la 11 iunie 1928 purtând numărul 26351.

²⁹³ Autorii: Nicolae Tonitza, Al. Steriadi, Ștefan Popescu, Gheorghe Petrașcu, Camil Rescu, Marius Bunescu, Cecilia Cuțescu-Storck semnează adresa de înaintare la 15 martie 1928, documentul fiind aprobat de Al. Lapedatu la 5 iunie același an. Vezi loc. cit., f. 9, nr. 25444/5 iunie 1928.

²⁹⁴ Cf. art. 3 din Regulament, loc. cit., f. 7.

²⁹⁵ Vezi art. 4 din Regulament, loc. cit., f. 7.

La Salonul oficial erau primite exclusiv lucrări originale neexpuse încă, "desenuri în orice fel de material, cu excluderea oricărei culori", deci lucrări în alb-negru, apoi "gravură, aquaforte, litografie, xilografii" încadrate și înrămate, prezentate sub sticlă, prevăzute cu belciuge și sfoara necesară.²⁹⁶

În fiecare an, la Salon, Ministerul Artelor și Cultelor susținea premiile în sume prinse în buget, în plus acordând și premii pentru încurajarea artei naționale, pe care însă le stabilea tot juriul desemnat. Regimul de achiziționare din Salon presupunea depunerea de către cumpărător a unei treimi din prețul de vânzare în timpul acestuia, restul de două treimi fiind achitat la închiderea lucrărilor; din preț, 2% se reținea pentru Biroul salonului.²⁹⁷

Încă la 25 august 1927 Corneliu Michailescu, - asigurându-l pe ministrul Cultelor și Artelor de toată "râvna și devotamentul" său pentru "propășirea artelor plastice în special, și a binelui obștesc în general" - a propus înființarea postului de director general al Artelor Plastice și pe sine ca

titular.²⁹⁸ Argumentele și programul propus de artist sunt de reținut, acesta remarcând că "România întregită cu provincii de culturi deosebite trebuie să tindă firesc spre unificarea lor, dacă voiește să-și păstreze unitatea etnică și politică cucerită cu atâtea sacrificii pe câmpul de luptă. Elementul esențial de latinătate, care rezidă la baza culturii poporului românesc, trebuie să primeze pe cele străine de esența noastră etnică, căutând să le suprimă și integra într-un tot unitar."²⁹⁹ Artistul propunea: "să creiem din cetatea Bucureștilor, până astăzi centru mai mult administrativ și politic, un puternic focar de artă și cultură, care să iradieze forța geniului și a sensibilității românești nu numai înlăuntrul hotarelor, ci și în afară".³⁰⁰ Adept al centralismului și al unei intervenții susținute a statului pentru artele plastice, pictorul considera între cauzele crizei acestora lipsa de "organizare și al unui concurs mai efektiv din partea statului".³⁰¹ De aceea Salonul oficial de pictură i s-a părut o soluție optimă, dar mai era nevoie și de "legi de protecțiune ale adevăratei creațiuni în contra diletantismului mercantil precum și a falsurilor și reproducerilor de tot felul, practicate astăzi pe o scară foarte întinsă atât în domeniul artelor

²⁹⁶ Art. 8, *idem*, f. 8. Lucrările trebuiau însoțite de o declarație a autorului în care erau menționate titlurile fiecărei lucrări, numărul, prețul de vânzare și acordul reproducerii în catalog.

²⁹⁷ Art. 17, f. 8. Vezi și la Petre Oprea, *Expozanți la Saloanele Oficiale de pictură, sculptură, grafică, 1924-1944*, București, 2004.

²⁹⁸ Înregistrată la nr. 038128/25.VIII.1927, Arh. Națională - Arhiva Istorică Centrală, fond Ministerul Cultelor și Artelor, dosar 1/1927, f. 144.

²⁹⁹ În anexă, *ibidem*, f. 145.

³⁰⁰ *Ibidem*.

³⁰¹ *Ibidem*.

profane, cât și religioase, de elemente fără răspundere și adesea străine de neam."³⁰² La fel, clamează pentru reorganizarea învățământului artistic și reșezarea acestuia pe baze noi, prin înființarea de școli de artă decorativă și aplicată, ateliere și localuri de expoziții, galerii pentru arta modernă și muzee pentru cea clasică.

Apreciind arta plastică ca "expresiunea simțirii și a geniului creator al unui popor", Corneliu Michailescu credea că aceasta putea servi mai bine la "apropierea sufletească a fraților desrobiți, demonstrând în același timp minorităților etnice superioritatea și forța de creațiune a neamului nostru".³⁰³ Nu omite să vadă în artă și un "formidabil mijloc de propagandă", ca și un "puternic factor de cultură", adoptând conceptul de "nouă religie" pe seama ei. Stimulat de ideile din programul de guvernământ, enunțate de I.I.C. Brătianu la 20 martie 1927, artistul a concluzionat: "Nici un sacrificiu nu trebuie cruțat în fața răspunderii ce avem ca popor civilizată și de cultură latină în mijlocul națiunilor ce ne înconjoară".³⁰⁴ Or, atari idei politice aveau pe atunci în ministrul Cultelor și Artelor un ideolog care le aplica la ceea ce trebuia să fie cultura majoră în România reîntregită.

³⁰² *Ibidem*.

³⁰³ *Ibidem*, f. 147.

³⁰⁴ *Ibidem*.

Un alt artist merituos, Al. Davila, îi scria la 4 iunie 1928, pentru a-i înlesni mijloacele financiare atât de necesare nefericitei situații ce decurgea din paralizia sa. Întrucât piesa acestuia, *Vlaicu Vodă*, a fost jucată într-o reprezentație festivă la Teatrul Național din București, în prezența lui Al. Lapedatu – care a elogiat-o și a considerat-o necesară în repertoriile teatrale –, autorul îi mărturisea: "*Vlaicu Vodă* e singura mea avere. Mult – puținul rămas de la părinți a fost cheltuit ca să dau teatrului o îndrumare nouă. Nu mă plâng, deoarece am reușit. Scump, dar face". Pentru a tipări trei volume de teatru, care costau 300.000 lei, Davila propunea: "Să vând tot ce am; dar n-am decât piesa mea (obiect necomerțabil), adică vânzarea drepturilor de autor".³⁰⁵

Al. Davila își sprijinea cererea, de care am amintit deja, și pe o altă intervenție, de data aceasta la N. Mavrodi, despre care știa că are "mare trecere" la Al. Lapedatu. De la acesta cerea să fie sprijinit, întrucât ministerul apreciasse piesa, ca aceasta să fie introdusă în repertoriul teatrelor naționale și jucată atât în matineu cât și seara.³⁰⁶

³⁰⁵ Scrisoarea cu antet Al. Davila, str. Dim. Ghica, 26, București (II), în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 156, f. 1.

³⁰⁶ Scrisoarea din București, str. Dim. Ghica, 26, 29.VII.1928, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 156, f. 2.

Otilia Cazimir și Gheorghe Topârceanu l-au întâlnit pe Al. Lapedatu, pentru întâia oară, în 1928, la inaugurarea mausoleului dedicat bardului de la Mircești, Vasile Alecsandri. Vor rămâne prieteni statornici, trimițându-i fotografii ale monumentelor din Moldova și cărțile lor cu duioase dedicații. La 21 iunie 1928, din str. Bucșenescu nr.6, Iași, Otilia Cazimir făcea un astfel de serviciu, neuitând să scrie: "când vom mai inaugura împreună vreun monument sau mausoleu – sau dacă veniți în vara asta să vă odihniți, pe la mănăstirile noastre moldovenești, sunt gata să vă pregătesc o nouă serie de fotografii, mai reușite decât acestea".³⁰⁷

Un ministru al culturii – se spune mereu – servește artiștii, doar pentru asemenea rațiune este instalat. Adeseori nu depind de el, decât bunele intenții. Iată de ce, într-o scrisoare din 28 iunie 1928, cel ce ținea să semneze pictor N.N. Tonitza, îi scria ritos lui Al. Lapedatu: "S-au împlinit o sută de zile de când lucrările «Grupului Patru» reținute de Ministerul Artelor la ultima expoziție (martie 1928) – așteaptă în depozitul acestei instituțiuni înalta Dv. aprobare și achitare". Și continua, ironic: "Îmi îngădui să presupun că alte preocupări, artistice și culturale, mult mai grave, v-au împiedicat și vă vor împiedica de bună seamă încă multă vreme de la

soluționarea unei chestiuni pe care noi, întemeiați pe cuvântul Dv. categoric, o socoteam echitabil și definitiv rezolvată. Găsind însă că ar fi inelegant din partea noastră să vă mai încărcăm pe viitor cu grija, oricum obositoare, a acestei probleme – vă rugăm a dispune să ni se libereze lucrările ce se află în păstrarea Dvs. și să se încredințeze prezentatorului scrisorii de față. Cu cea mai desăvârșită stimă".³⁰⁸ Cum i-a căzut ministrului, cu adevărat binevoitor față de artiști, scrisoarea, este lesne de închipuit!

Un alt slujitor al Thaliei, Tanzi Cutava Barozzi, actriță și directoare de teatru, solicită o primă subvenție "ca recompensă a muncii depuse pentru propășirea teatrului românesc și pentru a-mi da posibilitatea să întreprind un turneu în țară".³⁰⁹

De la Veneția, din Hotelul Royal Danieli, se adresa, la 25 august 1928, Nicolae Titulescu: "Iubite Domnule Lapedatu, se refuză o cerere pornită din Veneția? Eu cred că nu! De aceea te rog a acorda un concediu d-lui bariton Jean Atanasiu pe care l-am întâlnit aici. Îți mulțumesc dinainte. Cu bunele mele amintiri și sentimente amicale".³¹⁰ Și firește, nu a fost refuzat!

³⁰⁷ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 27, f. 6. Alte scrisori către Al. Lapedatu, au fost publicate de noi în *Otilia Cazimir – epistolar, Dacia Literară*, nr. 19, (1-2/1992), p. 85-89.

³⁰⁸ Grupul celor 4 (Ștefan Dimitrescu, Francisc Șirato, Nicolae Tonitza și Oscar Han) s-a manifestat întâi în cadrul expoziției din martie 1926; ei vor alege această lună pentru a-și organiza – până în 1933 inclusiv – expozițiile. Cf. Petre Oprea, *Socetăți artistice bucureștene*, București, 1969, p. 89-90. În Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 134 bis, f. 1-2.

³⁰⁹ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 38, f. 40.

³¹⁰ În Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 133, f. 27.

În ciuda unor scăderi și întreruperi de moment, mereu subiective, Nicolae Iorga a rămas în continue legături cu fostul său student. Uneori, corespondența cu acesta dezvăluie deopotrivă domeniile comune ca și interesul marelui istoric. La 3 septembrie 1928, Iorga îl întreba: "N-am putea scuti de vamă un vagon de hârtie pentru Comisie și Academie? Dumneata poți decide. Aș începe și tiparul la *Literatură și Artă*. Dar dă-mi însărcinarea".³¹¹ Peste numai 9 zile, într-o altă scrisoare, îl anunța, "cum ne-am învoit", despre venirea lui Pernot pe 15 septembrie la București, rugându-l să delege pe cineva "care să-l conducă prin țară vreo trei săptămâni. E o datorie de ospitalitate și o chestie de prestigiu ca el să-și poată îndeplini în cele mai bune condiții scopul folositor țării, pentru care a venit. Unui bun gospodar cum ești-ta nu-i trebuie multe stăruinți pentru organizarea convenabilă a acestei călătorii".³¹² Din nou, la 23 octombrie 1928, Iorga i se adresa: "În afară de tot ce ne desparte, mă adresez atât ca unui prieten și ca fostului meu elev, căruia-i voi fi lăsat și amintiri bune". Despre ce e vorba? Lapedatu i-a avansat pentru tipărirea *Istoriei Bisericii* 200.000 lei, la acea dată autorul, aproape terminând volumul I, dar oprindu-se pentru că nu mai avea bani de hârtie. El scrie

revoltat: "Confuzia care se face între mine și negustorii de tipar care-și ridică averi din tipografiile lor este una din marile nedreptăți care mi se aduc și pentru care vor fi aspru judecați cândva contemporanii vieții mele continuu chinuite, și în toate domeniile în care am folosit țării mele și neamului meu".³¹³

Episodul relatat mai sus, cu specialistul francez în înregistrări fonice, Pernot, i-a produs alte necazuri, negăsindu-se banii necesari lucrării... după ce acesta sosise la București! Revoltat, N. Iorga îi scrie: "D. Pernot nu poate pleca de aici cu credința că *l-am înșelat*, că eu l-am înșelat. El nu poate să piardă bani cu buna sa intenție. *Nu poate*. Voi cere ca d-l Angelescu să restituie Institutului meu suma cu care am mers la Oslo și i-o va oferi Institutul. Voi cere la bănci, dar omul, cu situația științifică pe care o are, *nu poate pleca așa, ca dintr-o țară, în care a fost despuiat*. În ruptul capului nu mă las, și d-ta știi ce înseamnă aceasta la mine".³¹⁴ Într-adevăr, fondurile s-au găsit, încă o dată, prin grija fostului student – mereu respectuos – al savantului.

³¹¹ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 69, f. 1.

³¹² *Ibidem*.

³¹³ *Ibidem*, f. 3-4. Din textul nedatat de pe o carte de vizită, cu care D. Brateș era trimis să ridice banii pentru *Istoria Bisericii* deducem că subiectul a fost rezolvat pozitiv, *ibidem*, f. 5.

³¹⁴ *Ibidem*, f. 6-7 scrisoare nedată. Vezi despre legăturile dintre cei doi istorici și în *Scrisori către N. Iorga*, ediție Petre Țurlea, vol. 3, București, 1988, p. 223, 326-327; vol. 4, București, 1993, p. 85, 110, 183-184, 245-246, 248-249.

Intervențiile nu au lipsit: una era făcută pentru admiterea la Conservatorul de Muzică și de Artă Dramatică din București a tinerei pianiste Filotti: rectorul, I. Naum, îi comunica la 28 septembrie 1928, că "voi căuta să o admitem deoarece în adevăr e un act de umanitate ea fiind cocoșată, și studiul pianului pentru care este pasionată i-ar îndulci nenorocirea".³¹⁵

La bunăvoința lui Al. Lapedatu au apelat, mereu, unii din vechii prieteni. Astfel, Mihail Sadoveanu, la 6 octombrie 1928, i-a cerut să-l ajute încă o dată, pe Aureliu Cornea, "tânăr scriitor de talent, om modest, muncitor și de viitor".³¹⁶

Toamna anului 1928 l-a găsit pe Al. Lapedatu în plin efort pentru serbările semicentenarului unirii Dobrogei cu țara. A conlucrat în acest plan cu Vasile Sassu, președintele Comitetului de organizare, pentru lucrările de reparație și decorație de la cazinoul constănțean; la organizarea expoziției jubiliare; la organizarea concursului pentru muzeul regional și a monumentului Dobrogei. Fondurile acestei memorabile evocări publice au fost asigurate prin ministerul condus de către istoric, ele incluzând costurile serbărilor (cu un impresionant conduct etnografic; al volumului omagial; al concursului pentru muzeu și monument; al filmului și

materialelor publicitare; al medaliei jubiliare), totalizând 7 milioane lei.³¹⁷

Prezent în permanență la dezbaterile privitoare la subiectul integrității naționale, Al. Lapedatu s-a exprimat în următoarele ocazii. Scriind despre *Banatul în actul unirii de la Alba Iulia*,³¹⁸ istoricul a prezentat unitatea teritorială și etnică a acestei provincii, teză ce o susținuse, de altfel, și ca expert al delegației române la Conferința Păcii.

Noua Universitate clujeană a fost insistent amintită în abordările de presă ale lui Al. Lapedatu,³¹⁹ susținându-i interesele și laudându-i realizările. De altfel, acest for universitar îi va aprecia loialitatea și serviciile în nenumărate ocazii.³²⁰

Vechile legături de amiciție nu le-a uitat. La felicitările adresate de Lapedatu lui Mihail Sadoveanu, acesta primește o lapidară scrisoare: "Iubite Prietene, îți mulțumesc din inimă pentru felicitările pe care mi le adresezi cu prilejul popasului meu de cincizeci de ani. În acest început de toamnă simțesc mai bine mângâierea bunelor și

³¹⁵ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 101, f. 1.

³¹⁶ Scrisoare în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 122, f. 18.

³¹⁷ Vezi în loc. cit., fond MCA, dosar 180/1928, f. 143, 145, 146, 152, 203, 205-206, 211, 220, 222, 225, 230. Vezi și la Ioan Opreș, *Semicentenarul Dobrogei - o aniversare bine pregătită*, în "Peuce", s.n., III-IV, Tulcea, 2007, p. 411-413.

³¹⁸ Cf. *Națiunea*, an III, nr. 91, 28.IV.1929.

³¹⁹ Vezi în *Națiunea*, 19.X.1930, art. *La Jubileul Universității noastre*.

³²⁰ Ca în *Generația noastră*, an I, nr. 11-12, 31.X.1934, la rubrica *Profesorii noștri*, unde era prezentat Al. Lapedatu.

vechilor prieteni. Îți strâng cu dragoste mâna. Al Domniei tale, Mihail Sadoveanu".³²¹

Între timp, decretul regal nr. 481/1929 l-a confirmat pe Al. Lapedatu ca membru în Comisiunea Monumentelor Istorice pentru încă 9 ani.³²²

Începând din 21 martie 1931, Consiliul de administrație al Așezământului Cultural "Ion C. Brătianu" l-a ales ca membru. În această calitate, rolul său s-a simțit, fiind hotărâtor pentru realizarea publicațiilor și monumentului dedicat lui Ion I. C. Brătianu.³²³

Nici pe el nu-l uită, la rândul-le, discipolii și admiratorii.

Al. Marcu îi trimitea, la 31 ianuarie 1932, pentru *Anuarul Institutului de Istorie Națională* din Cluj, studiul *Legiunea Italiană în Transilvania*.³²⁴

Răspunzând aprecierilor făcute de Lapedatu ultimei sale lucrări, D. Tomescu, măgulit, mărturisea: "A fost o mare îndrăzneală să adun în

volum lucrări dintre care foarte multe nu erau vrednice să fie dezgropate din revistele și gazetele în care au fost publicate întâi. Dacă am făcut-o totuși, e pentru că simțeam nevoia să trag o linie sub activitatea mea de până acum, pentru ca, degajat oarecum de trecut, să încep un nou capitol al activității mele de publicist. Lucrez acum la un studiu mai amplu asupra vieții noastre intelectuale și literare de după război și era poate necesar ca, în vederea publicării lui, să-mi definesc poziția mea ideologică prin volumul care a apărut, mai ales că, pentru foarte mulți cititori, eram aproape un necunoscut".³²⁵

Dr. Rudolf Gassner, colecționar numismat din Suceava, îi trimitea - la 14 aprilie 1932 - date despre o monedă inedită din timpul lui Ștefan Tomșa. El ținea să precizeze că o face: "cu sentimentele celei mai adânci recunoștințe pentru încurajarea ce mi-a venit din partea Dv-stră, ca singurul dintre toți cărora le-am adresat studiul meu numismatic".³²⁶

Un subiect impus de complexele realității ce au rezultat în urma încheierii primei conflagrații mondiale, a fost cel al mișcării revizioniste. Față de cererile pe care propaganda maghiară - în special -

³²¹ Scrisoare datată 13.XI.1930, Copou-Iași, în deținerea fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

³²² Comunicat prin adresa MCA - Direcțiunea Cultelor Naționale nr. 7485/1.III.1929, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

³²³ Vezi adresa Așezământului nr. 44/4.IV.1931, în arhiva fam. Ana și Ioan Macavei. Detalii în art. semnat de Ioan Opreș, *Skulptare Ivana Mestrovica u Rumvskoj*, în *Informatica museologica*, 24 (1-4), 1993, Zagreb, 1994, p. 124-125.

³²⁴ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 82, f. 1.

³²⁵ Scrisoarea din Craiova, str. Șerban Vodă 33, 30.III.1932, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 134, f. 1.

³²⁶ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 55, f. 1-6.

le inserase în problema revizuirii granițelor, statul român a luat atitudine.

Continuând seria conferințelor pe tema antirevizionistă Al. Lapedatu a susținut, în 16 aprilie 1932, la Odorhei, prelegerea *Problema granițelor noastre*. Gazde i-au fost Societatea Ortodoxă a Femeilor Române, dr. T. Iliescu și dr. Aug. Pordea.³²⁷

Societatea "Tinerimea Română" i-a solicitat conferința *I.C. Brătianu și problema independenței României*, în ciclul din 1932 intitulat *Personalități marcante din istoria culturii românești*. Acesta mai cuprinde și alte 10 teme, susținute de mari personalități: *Nicolae Milescu, călător român* (I. Simionescu); *N. Bălcescu și spiritul generațiilor din 1848* (N. Crețu); *Mitropolitul Andrei Șaguna și problema ortodoxismului* (I. Lupaș); *M. Kogălniceanu și istoria națională* (I. Nistor) etc.

Directorul liceului din Carei, prof. Aurel Coza, reamintindu-i data de 27 martie 1932 programată pentru conferința *Problema granițelor*, preciza: "Până și minoritarii arată un deosebit interes față de această chestiune, pe care un ziar din Satu Mare a avut curajul să o ia în discuție pretinzând revizuirea, iar cei de aici știu chiar de termene când se va produce schimbarea".³²⁸ Iată câtă agitație și

frământare aduceau în rândurile oamenilor propaganda revizionistă! Pentru contracararea unei atare atmosfere, Extensiunea Universitară clujeană fusese și ea implicată, același activ profesor din Carei cerându-i prof. Florian Ștefănescu-Goangă, președintele ei, să intervină "cu considerarea la situația excepțională a noastră din acest colț de țară în alte condițiuni decât acelea pe care Extensiunea le impune pentru localitățile din interiorul țării".³²⁹

Lapedatu a avut un rol hotărâtor în alegerea diverșilor ierarhi, fiind printre cei care i-a cunoscut și în ipostaze de gospodari ai așezămintelor bisericești. El avea avantajul de a-i fi putut urmări în evoluția lor, constatând cum anume s-au îngrijit de soarta monumentelor istorice pe care mulți le-au administrat. Ca membru al Congresului Național Bisericesc, a participat la Colegiile electorale pentru alegerea episcopilor, arhiepiscopilor și mitropoliților. Sugestiile și sfaturile sale echilibrate, au asigurat armonie în aceste reuniuni.

Trimițându-i trei din ultimele sale lucrări (între care broșurile *Să stăm bine*, publicată de *Misionarul* din Chișinău și *Vedeți cum să umblați cu pază*, din BOR), vicarul metropolitan Grigore Sen. Botoșăneanu îi semnală starea negativă a unor parohii din eparhiile moldovene. Folosea ocazia,

³²⁷ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 65, f. 1.

³²⁸ Scrisoare datată 20.II.1932, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 37, f. 1-4.

³²⁹ *Idem*, 12.III.1932, f. 2.

pentru a-și oferi serviciile în slujba Episcopiei Hușilor, unde episcopul Iacob abia decedase, încredințându-l că: "Episcopiei de Huși îi veți da un bun slujitor, conducător și gospodar, iar mie îmi veți dezlega mâinile".³³⁰

Printr-o carte poștală cu antetul Institutului pentru Studiul Istoriei Naționale, datată 20 iunie 1933, i se adresa - din Cluj - lui Ioan Clopoșel. Semnatarul celor câteva rânduri, Al. Lapedatu, îi mulțumea politicos pentru broșura *Un program de culturalizare a satelor*, promițându-i o lectură atentă.³³¹

Anul 1933 a fost unul bogat pentru istoric, apărându-i, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, un studiu îndelung elaborat: *Abolirea protectoratului rusesc în Țările Române (1834-1858)*. Tot mai evident, Al. Lapedatu era preocupat de redarea contextului istoric în care s-au petrecut pregătirile Unirii de la 1859.

Cunoscându-i autoritatea numelui și a faptelor, directorul Liceului "Spiru Haret" din București, l-a rugat să accepte a face parte din Comitetul de

construcție; între altele, acesta își propusese să ridice, în aripa principală, o sală de conferințe și 4-5 camere dedicate unui Muzeu "Spiru Haret".³³²

Fundația Artistică Culturală "Regina Maria" i-a solicitat în 1934 lui Al. Lapedatu, prin fondatoarea ei, pictorița Cătănel Petrescu cumpărarea pentru Muzeul Satului a următoarelor obiecte: harta și reliefurile județului Ilfov (decembrie 1904) cost 1200 lei; stampă veche reprezentând "Învierea" cu 200 lei; cruce de lemn cu "Răstignirea lui Isus" pictată cost 200 lei și 6 decorațiuni vechi cu 400 lei. Cerând 2.000 lei pentru obiecte, reprezentanta respectivei fundații confirmă pregătirile făcute de echipa prof. Dimitrie Gusti cu mult timp înaintea inaugurării prestigiosului muzeu.³³³

Vizitând mănăstirea Cașin la Paștele anului 1934, maestrul Curții MS. Regina Maria, însoțit de Episcopul Romanului și de preotul paroh Marcu, a fost vizibil marcat de starea așezământului. Ca în multe alte situații, parohul s-a plâns de indiferența autorităților, de lipsa banilor dați prin Comisiunea Monumentelor Istorice, așa că maestrul Curții Reginei s-a adresat Ministerului Cultelor și Artelor, subliniind imperativ: "biserica "Sfinții Voievozi" de la mănăstirea Cașin are nevoie de radicale

³³⁰ Scrisoare cu antetul Mitropoliei Moldovei, Iași, 7.III.1932, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 24, f. 1.

³³¹ În Biblioteca Națională - Colecții speciale, inv. nr. 9604, adresată lui Ioan Clopoșel, directorul revistei *Societatea de mâine*. La 29 mai 1933, istoricul recomandă Academiei Române manuscrisul *Monografia istorico-geografică a localității Petroșeni* de Sebastian Stanca pentru premiul general Ioan Carp și Maria Carp, lucrare apărută la Editura Fundației Culturale "Ion D. Sîrbu", 1996, sub îngrijirea lui Dumitru Velea.

³³² Cf. adresa Liceului "Spiru Haret" nr. 21/12.IV.1934, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

³³³ Cf. adresa Fundației nr. 191/6.VII.1934 către MCA, înregistrată la nr. 114667/13.VII.1934 și adnotată de ministru, ANIC, fond MCA, dosar 58/1934, f. 27.

reparații"; a repetat solicitarea și la Patriarhul Miron Cristea.³³⁴

Ministrul Al. Lapedatu a încredințat răspunsul arh. Horia Teodoru, care a referit asupra situației reale, nici pe departe aceea evocată de paroh. Astfel, în 1927 CMI a ordonat 100.000 lei arhitectului Sterian (membru corespondent CMI) pentru executarea stranelor bisericii, revenind în 1929 cu încă 100.000 lei acordați parohiei, care la 1 decembrie a refuzat stranele, acestea fiind date de Comisiune bisericii Precista din Bacău. Preotul, evident de rea credință, se făcea că nu știa nimic de a doua sumă! În plus, în 1932 Serviciul tehnic al Comisiunii a executat devizul pentru clopotnița mănăstirii (95.000 lei), inclusiv acoperișul, dar suma era apreciată ca insuficientă. Biserica, în linii generale, se afla însă în stare bună, și asta o afirma un arhitect exigent! Nu și lucrările de sculptură și pictură, unde Episcopia angajase fără avizul CMI pe sculptorul Mancaș și pe pictorul Ionescu! Foarte ferm, ministrul a dispus ca datele referatului de specialitate să fie comunicate Maestrului Curții Regale a Reginei pentru a pune la punct subiectul.³³⁵

A apreciat inițiativa Școlii Navale din Constanța, a amiralului Aurel Bălănescu, de a-i ridica lui

³³⁴ Cf. adresa înregistrată la MCA cu nr. 120316/26.VII.1934, ANIC, fond MCA, dosar 58/1934, f. 90-91.

³³⁵ *Ibidem*, f. 89.

Eminescu monument "la marginea mării". Proiectul a reușit datorită adeziunii intelectualilor constănțeni, care, începând din 1930, au susținut 31 de conferințe cu subiecte eminesciene, un volum omagial și o subscripție ce a strâns 700.000 lei, reușind astfel să dezvelească statuia la 15 august 1934.³³⁶

Demersurile sale din Parlament pentru ridicarea prestigiului cultelor religioase n-au rămas fără rezultat. În urma acestora, a poziției ferme din Senat a Mitropolitului Ardealului Nicolae Bălan, bugetul Cultelor și salariile slujitorilor acestora au sporit. Poziția sa publică – ca în "Telegraful Român" din 1 iulie 1934 față de *Bugetul cultelor* – a adus satisfacție, arătată de multe oficii parohiale, ca acela al protopopiatului Brașovului din 12 iulie 1934.³³⁷

La 12 octombrie 1934, la Academia Română, Al. Lapedatu a cuvântat la comemorarea regelui Alexandru al Iugoslaviei și a lui Louis Barthou, sprijinitori ai României în cadrul eforturilor ei de pace.³³⁸

Autoritatea funcțiilor și a numelui i-a atras alegerea, în 1935, ca președinte de onoare al

³³⁶ Cf. adresa Școlii Navale din 1.VIII.1934, înregistrată la MCA cu nr. 124432/3.VIII și adnotată de Al. Lapedatu, care l-a desemnat pe secretarul general Avram Imbroane să participe la dezvelire, în loc. cit., dosar 58/1934, f. 165.

³³⁷ Cu nr. 566/12.VII.1937, în loc. cit., fond MCA, dosar 58/1934, f. 46.

³³⁸ Vezi *Viitorul*, 13.X.1934.

Uniunii Proprietarilor de case din Cluj. Tot acum, îndeplinind aprecierile confrăților, Al. Lapedatu era ales cu majoritate de voturi, președinte al Academiei Române.³³⁹

A sprijinit în acea calitate, menținerea lui Emil Panaitescu în fruntea Școlii Române de la Roma.

Purtându-i o nestrămutată dușmănie, Nicolae Iorga l-a urmărit cu insistență pe Emil Panaitescu dorind și lucrând la înlocuirea acestuia de la conducerea Școlii.

În martie 1935, acesta îi scria lui Al. Lapedatu că rămăsese la Roma intenționat până la revenirea lui N. Iorga "spre a nu mai fi învinuit că nu am așteptat, ca acum doi ani. Dl Iorga a repetat și aici, la toată lumea, această calomnie. Au fost zadarnice toate încercările soției mele și ale mele pe lângă dna Iorga, pe care am văzut-o și i-am vorbit limpede, ca dl profesor să precizeze, în fața mea și în prezența unui fost ministru de justiție (Stelian Popescu) și a ministrului României la Roma, despre ce este vorba. Dl Iorga nici n-a vrut să audă că persoana de la care spune că știe, ceea ce dă povestește, a fost dată afară de mine de la Școala din Valle Giulia, unde ținea absolut să locuiască."³⁴⁰

³³⁹ Vezi adresa Uniunii Proprietarilor de case, Cluj, nr.402/15.IV.1935, în arhiva fam. Ana și Ioan Macavei. Pentru felul în care au decurs lucrările Academiei cf. Radu Rosetti, *Pagini de jurnal*, București, 1993, ediția Cristian Popișteanu, Marian Ștefan, Ioana Ursu, p. 25–31.

³⁴⁰ Scrisoare, Roma, 3.III.1935, loc. cit., fond Emil Panaitescu, dosar 157, f. 1.

Pentru a lămuri cum stăteau lucrurile, Em. Panaitescu a propus o Comisie de anchetă alcătuită din președintele Academiei Române, rectorul Universității din Cluj și primul președinte al Curții de Casație, dar N. Iorga s-a opus, răspunzând ironic: "să-l cheme arbitru pe Papa!" iar membrilor Școlii le-a spus, la plecarea sa: "țineți la el, o să vă pară rău când o să vă trimit un alt director peste două săptămâni!"³⁴¹ Furia marelui istoric a sporit la primirea ca membru al Școlii a tânărului Dumitru Bodi, deși acesta fusese desemnat de către Universitatea bucureșteană!

Șicanele făcute lui Panaitescu au fost multe: "Dl Iorga s-a interesat, în mod indirect, de multe, de masa membrilor, unde nu am nici un amestec, de personalul Școlii și de multe altele. Singura mea rugămintă a fost: să spună tot adevărul! N-aș vrea să amintesc de câtă amărăciune am fost cuprins. Mi s-a încredințat Școala într-un moment foarte critic al dezvoltării instituției, căci rămăsese aproape patru ani fără director", aflase acolo "un apartament și un subsol, cu mesele de bibliotecă transformate în mese de pocher și poate că și stăruinței mele se datorește ridicarea edificiului din Valle Giulia".³⁴² La venirea sa la Roma găsisse "niște temelii părăsite în buruieni, de mai bine de doi ani", întreruperea publicațiilor Școlii, abia 2.000 de volume și 15

³⁴¹ *Ibidem.*

³⁴² *Ibidem.*

periodice în bibliotecă, el reabilitând lucrurile: cu apariția regulată (6 volume) a *Ephemeris*-ului și două din *Diplomaticarum*, cu peste 187 de periodice și schimburi cu alte 100, afirmându-i lui Lapedatu: "Bunul nume, prestigiul României, am curajul s-o afirm și au afirmat-o atâția învățați străini, a fost mereu înălțat de Școala din Valle Giulia sub conducerea sa." Nu uita însă că "dacă am ajuns în fruntea instituției se datorește d-tale", și de aceea i-a și comunicat toate necazurile sale.³⁴³

Pe masa ministrului Lapedatu a ajuns și cererea pr. Iosif Roman, paroh ortodox la Idiciu (jud. Târnava Mare), care - într-o circulară tipărită cu nr. 200/1935, ajunsă la Casa Reginei Maria - deplângea satul său și cei 400 de credincioși români "lăsați în grija sorții", fără școală și biserică. Și aici "bugetele de sacrificiu și curbele în vigoare" au oprit ajutorarea sătenilor, a căror biserică din Costești arsese, așa că cer obolul public.³⁴⁴

La fel a citit și cererea către prefectul Clujului a lui Pavel Oltean din Stobor, care în calitate de "memorandist" a solicitat la 16 septembrie 1934 ajutor cel puțin pentru înmormântare!³⁴⁵ Cum Asociația Memorandiștilor avea depus la Camera Deputaților un proiect de lege pentru ajutorarea acestora, Al. Lapedatu a întrezărit oarecare șanse.

³⁴³ *Ibidem*.

³⁴⁴ Vezi în loc. cit., fond MCA, dosar 79/1935, f. 1.

³⁴⁵ *Idem*, f. 24-25.

În același an, Cercul cultural feminin "Voichița Doamna" - patronat de Patriarhul Miron Cristea - i s-a adresat ministrului solicitând sprijin pentru restaurarea bisericii Antim și, deloc neimportant, pentru activitatea lor culturală, care avea ca scop "cultivarea și răspândirea portului, cântecului și jocului românesc".³⁴⁶

Ca unul care susținuse concret înființarea unei Episcopii ortodoxe în America, a primit cu mult interes comunicarea însărcinatului cu afaceri de la Washington asupra realităților desprinse din participarea sa la Congresul bisericilor române de la Chicago (2-3 septembrie 1934). Acesta constata nevoia imperioasă a unui ierarh român, căci "în momentul de față, printre conaționali noștri de aici, majoritatea salariați în diferitele mari centre industriale din regiunea de nord, ideea creștină este la fel ca și în alte mari centre, combătută de ideile sociale influențate în bună parte de întâmplările din Rusia, Germania etc." Tocmai de aceea, Radu Florescu cerea ca o urgență instalarea noii episcopii numai la sosirea titularului - asupra căruia se căzuse de acord în țară, în persoana lui Policarp Morușca -, "pentru a evita gelozii anticipate și pentru a nu stârni rivalități între diferitele centre și organizațiuni cari fără de asta sunt pornite a fi invidioase una pe alta și destul de influențate de idei

³⁴⁶ Cf. adresa nr. 98/1935, *idem*, dosar 79/1935, f. 71.

socialiste".³⁴⁷ Pentru a nu crea probleme și a detensiona fricțiunile, R. Florescu a anunțat la congresul de la Chicago votarea de către Parlament a 500.000 lei pentru întreținerea episcopiei, risipind o teamă apreciată de el ca nejustificată.

Sub ministeriatul său și la inițiativa sa a fost înființat – la 20 ianuarie 1935 – Serviciul Inventarierii Averilor și Stabilirii Veniturilor Proprii ale Cultelor, în fruntea căruia l-a numit pe pr. D. Roșianu.³⁴⁸ Modernizarea din acest domeniu s-a impus imediat după război, trebuind clarificate și corelate modalitățile de salarizare cu sursele de venituri ale clerului, ceea ce începuse sub Casa Bisericii și a continuat în timpul mandatelor ministeriale ale istoricului. Contribuția Bisericii cu cote părți la salarizarea personalului său, nu era de altfel o noutate; în plus ordonanțarea salariilor se făcea diferențiat, cu excepția Bisericii Ortodoxe Române și a Bisericii Greco-Catolice Române, unde inspectoratele școlare asumaseră operațiunea. Cultele contribuiau deja la buget cu 140 milioane lei, dar rămăseseră neregulate veniturile "de la epitrafir", din proprietăți și diferite servicii.

³⁴⁷ Cf. adresa MAS Direcțiunea Politică nr. 50840/26.IX.1934, reluată și transmisă Patriarhului Miron de către Al. Lapedatu la 27.IX.1934, loc. cit., dosar 58/1934, f. 233, 237-238, 242. Vezi și la Ioan Opreș, *Episcopul Policarp Morușcă (20.III.1883-26.X.1958) și stăruința pentru românii americani*, în "Angvstia", 11, 2007, p. 157-170.

³⁴⁸ Vezi Legea pentru inventarierea averilor și veniturilor aparținând bisericilor naționale și celorlalte culte (în Monitorul oficial din 17.VII.1934) și decizia ministerială, în Monitorul oficial nr. 297/24.XII.1934.

Introducerea declarațiilor de venituri pentru preoțime a fost o noutate întâmpinată cu rezerve și ostilitate, dar Al. Lapedatu a asigurat-o ca un bun cunoscător al realităților. Astfel, la 24 februarie 1935 a aprobat achiziționarea urgentă pentru noul serviciu a mai multor aparate de calcul: ciclostil "Rotafix" (mașină de reprodus), mașină de calculat pentru înmulțiri și împărțiri "Lipsia" și o mașină de scris "Continental" cu caractere alese chiar de către ministru.³⁴⁹

Se va fi întristat desigur la unele sesizări privind lăcomia celor puși să vegheze asupra monumentelor istorice – biserici, ca la aceea despre starea bisericii Antim din București. Aici se strânseseră de mai multe ori bani pentru restaurare – pe lângă cei acordați de către CMI –, la care s-au adăugat alții proveniți dintr-o subscripție făcută prin "Universul", ajungând la vreo 600.000 lei. În ciuda acestor fonduri venite din dărnicia cetățenilor, preotul paroh Dumitrescu, nu s-a preocupat de lucrările necesare bisericii, așa că paragina se instalase în timp ce parohul și ai săi – afirma un cetățean într-o anonimă – afixau o bunăstare ofensatoare.³⁵⁰

³⁴⁹ Aparatura în preț de 77250 lei a fost achiziționată de la Firma Sache Soru din Pasajul Roman nr. 5, cf. referat al Serviciului Inventarierii, 24.II.1935, loc. cit., fond MCA, dosar 58/1935, f. 2, 56.

³⁵⁰ Cu detalii în loc. cit., fond MCA, dosar 58/1935, f. 81.

Pe ieromonahul Dionisie I. Udișteanu, spiritual și profesor suplinitor la Seminarul de la Cernica, l-a sprijinit în documentarea acestuia pentru teza de doctorat – Monografia mănăstirii Secu – îndreptându-l spre arhiva de la Casa Școalelor, care păstra documente privind proprietățile mănăstirești.³⁵¹

Nu se amestecă în disputele legate de conducerea Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române, unde Elisabeta Manu – încurajată de Elena Peticari, Ana Florescu, Zoe Bolintineanu, Maria Glogoveanu, Maria Timuș, Elena Odobescu, Elena Manoilescu, Maria Demetriade și Ana Filitti (membre inamovibile în Comitetul central) – reușește, în ianuarie 1935, să-i ia locul președintei – Alexandrina Gr. Cantacuzino.³⁵²

S-a bucurat, neîndoindu-l, că pr. N. Horodoabă, parohul bisericii Sf. Atanasie și Kiril din Iași a tipărit pe sepe proprii – monografia așezământului, deși nu-l poate sprijini pe autor cu vreo subvenție.³⁵³

1935 este un an dificil, de criză economică și restricții financiare, cu un buget de supraviețuire. Spre ministru s-au îndreptat atunci cereri nenumărate ale preoțimii amenințată de curbele de

sacrificiu: i s-au adresat desperați, preoții reuniți în adunarea generală extraordinară de la Rm. Sărat, prezidată de I. Popescu-Pasărea; cei de la Orhei și Ismail, din Gorj și, în numele tuturor, Asociația generală a clerului român, îngrijorată de salariile reduse ale preoților și cântăreților bisericești.³⁵⁴

Nici unei scriitoare binecunoscute lui, Ecaterina Pitiș, ziaristă la "Țara Bârsei" nu-i poate veni într-ajutor: la cererea acesteia – și în calitate de membră în Societatea Scriitorilor Români – pentru un ajutor la tipărirea unei cărți, Lapedatu este silit la răspuns negativ, ministerul neavând fonduri de tipărituri în 1935.³⁵⁵ Nici chiar pentru un portret al Patriarhului Miron Cristea, executat de Costin Petrescu, n-are fondurile necesare (100.000 lei), deși agreează comanda!³⁵⁶

Trebuie să rezolve acum și delicate diferende dintre artiști sau probleme de patrimoniu, altele de politică culturală. Lui Lapedatu i s-a cerut sprijin pentru a convinge Comitetul de inițiativă pentru ridicarea monumentului comemorativ al luptelor de la Predeal, pe președintele acestuia C. Kirițescu, ca și pe artist, să scoată Stema Ungariei ca "obiect de atac al soldaților" – o reprezentare nepotrivită și contrară uzanțelor internaționale –, ceea ce a reușit. Lui i s-a adresat directorul Liceului "Traian"

³⁵¹ Vezi cererea doctorandului din 8.VII.1935 adresată ministrului, loc. cit., fond MCA, dosar 58/1935, f. 20.

³⁵² Cf. memoriul semnat de fruntașele Societății, înregistrat la minister la 11.I.1935, loc. cit., fond MCA, dosar 61/1935, f. 32.

³⁵³ Cf. adresa parohiei din 10.I.1935, loc. cit., dosar 61/1935, f. 56.

³⁵⁴ Cf. telegrame din 12.II, 12 și 21.III.1935, în loc. cit., dosar 61/1935, f. 82, 128, 139.

³⁵⁵ Cf. cererea din 2.III.1935, cu nr. 046996/6.III.1935, apostilată de Al. Lapedatu, loc. cit., dosar 61/1935, f. 119.

³⁵⁶ *Ibidem*, f. 125.

din Turnu Severin, solicitând sprijin ca Administrația CFR să îngrădească "în mod solid și estetic" zona tăiată de traseul căii ferate, zidul de est al castrului roman și portalul podului lui Apolodor. Urma ca această lucrare s-o facă Ministerul Comunicațiilor, căci Comitetul școlar al liceului "a făcut jertfe însemnate, înlesnind și realizarea în mărețul nou local al internatului său, a unuia din cele mai bogate și ordonate muzee din țară, Muzeul Regiunii Porților de Fier" - lucrare încheiată, la intervenția sa.³⁵⁷

Ecaterina Mavrodolu din București - cu înaintași care-au ctitorit și înzestrat biserica ce le purta numele la Pitești și biserica Icoanei de la București, au ridicat azilul Slătineanu, văduva unui fost președinte la Înalta Curte de Casație, decorată cu ordinul Crucea Sf. Elisabeta - i s-a adresat disperată, rugându-l să rezolve repunerea în drepturi prin plata unei pensii de 200 lei primită până în 1930 de la Patriarhie. Din nou, Lapedatu a intervenit, cerând (nu cu succes!) celor care-au beneficiat de actele caritabile deosebite ale familiei Mavrodolu să rezolve "acest strict necesar" ajutor!³⁵⁸

³⁵⁷ În ordine: adresa nr. 068725/8.IV.1935 și nr. 70193/10.IV.1935 către Ministerul Comunicațiilor, loc. cit., dosar 61/1935, f. 171, 173.

³⁵⁸ Cf. cererea din 10.IV.1935 către Al. Lapedatu, în loc. cit., dosar 61/1935, f. 179.

Sculptorului Constantin Berbaru - absolvent al Academiei de Arte de la München, ajuns la 71 de ani, bolnav -, care ceruse un ajutor din fondul de încurajare a artelor și ajutorarea artiștilor bătrâni, i-a acordat suma de 3000 lei, achiziționând, în schimb, lucrarea artistului, *Crist* (ipsos).³⁵⁹ Ca unul care cunoștea bine starea de lucruri din Munții Apuseni, acordă preoților greco-catolici din zonă un ajutor de 150.000 lei, sprijinind astfel inițiativele episcopilor Hossu și Frențiu, care sesizaseră că slujitorii altarului erau "lipsiți de pământ, fără sesiuni parohiale, fără venituri stolare" și că exista pericolul real ca Munții Apuseni să rămână "fără preoți, pradă sectarilor și dușmanilor neamului".³⁶⁰

I-a răspuns părintelui Bălan de la Blaj, care i-a cerut, la 15 octombrie 1935, date privind confesiunile religioase care urmau să fie reproduse în *Enciclopedia* Herder, trimițându-i informațiile de la Institutul Central de Statistică.³⁶¹

După obiceiul vechi, parohul ortodox de la Idiciu (jud. Târnava Mică), Iosif Gh. Roman, a tipărit o circulară pentru a apela la strângerea de fonduri necesare reparațiilor la biserică. Cu un ton emfatic, arăta că s-a adresat ministerului, "dar fără rezultat,

³⁵⁹ Înregistrată în inventarul Direcțiunii Artelor, vezi nr. 10304/12.VI.1935, loc. cit., dosar 61/1935, f. 248.

³⁶⁰ Vezi intervențiile celor doi ierarhi greco-catolici către Al. Lapedatu, în 1 și 18.IX.1935, loc. cit., dosar 89/1935, f. 57, 61.

³⁶¹ Cf. scrisoare din Blaj, 15.X.1935 și răspuns la 22.X, loc. cit., fond MCA, dosar 58/1935, f. 75.

căci strigătul nostru s-a pierdut ca a marinarului naufragiat, din cauza bugetelor de sacrificiu și curbelor în vigoare". În parte doar real, căci ministerul acuzat i-a acordat 5.000 lei, prin Al. Lapedatu care cunoștea monumentul.³⁶²

Tot atunci, dr. Viorica Minovici, din București, s-a adresat Cultelor pentru sprijin: a susținut cu fonduri proprii ridicarea bisericii de la Morăști-Cărpiniș (jud. Argeș), dar mai trebuiau 60 m³ lemne pentru terminarea ei. Ministerul a intervenit la cel al Agriculturii și Domeniilor, care i-a aprobat solicitarea.³⁶³

La sfârșitul aceluiași an e silit să medieze alte fricțiuni din lumea artelor, unde sculptorul Oscar Han (deputat în Parlament) a atacat componența juriului Salonului oficial de pictură și sculptură, mai direct pe pictorul Ștefan Popescu. Interpelând ministerul, artistul deputat considera că juriul - în compunerea sa (Ștefan Popescu, dr. Ionescu-Mihăești, av. Eugen Crăciun, prof. George Oprescu) avea "oameni fără pregătire în specialitate", care "vor avea dreptul pe viață să judece lucrările de artă ale Salonului oficial, Ministerul Artelor abdicând de la autoritatea și funcția sa culturală".³⁶⁴ Cu tact și calm, Lapedatu a denunțat încă odată acuzele,

reinstaurând normalitatea în mecanismul de funcționare al Salonului oficial.

Tot ministrul Cultelor și Artelor Alexandru Lapedatu a sprijinit corul bisericii române de la Sofia, așa cum rezultă dintr-un referat al preotului Ioan Popescu-Runcu pentru plata a 15.000 lei lunar pe seama celor 16 coriști.³⁶⁵

A privit cu multă înțelegere rosturile ierarhilor care păstoreau românii din afara țării, insistând pentru a le ușura acestora serviciile. Tocmai de aceea și-a îndreptat spre asemenea eparhii toată atenția. De pildă, Episcopiei Ortodoxe a Caransebeșului i-a trimis, gratuit, câte 10 exemplare din volumele I-II ale *Istoriei Bisericii Românești* de N. Iorga și tot pentru ei a intervenit la Ministerul de Finanțe să aprobe 2.000 șilingi necesari plății unor ornate arhieresti executate de Firma Kirckl et Schweiger din Viena; apoi la Ministerul Afacerilor Străine pentru a i se aproba de către guvernul iugoslav episcopului Vasile al Caransebeșului vizitele canonice la românii din Iugoslavia.³⁶⁶

³⁶² Vezi în ANIC, fond MCA, 2719, dosar 61/1935, f. 15.

³⁶³ Vezi adresa MCA nr. 69982/9/2/5/1936, ANIC, fond MCA, dosar 52/1936, f. 13.

³⁶⁴ Vezi adresa președintelui Adunării Deputaților, George Fotino, nr. 125/30.XI.1935 către Al. Lapedatu, loc. cit., dosar 61/1935, f. 156.

³⁶⁵ Vezi la Adina Berciu Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*, Ed. Universității din București, 2004, documentul nr. 166, datat 11.III.1935, Sofia, p. 506.

³⁶⁶ În loc. cit., fond MCA, dosar 93/1936, documentele datate la 8.IV, 21.VII și 31.VIII.1936, provenind de la Consiliul eparhial ortodox Caransebeș, f. 4, 10, 18.

Susținător cu fapte al Bisericii, statul român a căutat să așeze solide fundații juridice vieții spirituale.

Astfel, pentru legea de înzestrare a unor mănăstiri ortodoxe cu teren și pădure, Lapedatu a insistat să lucreze cei mai buni specialiști. Ca atare, proiectul din 1936, fusese pregătit de către P.D. Roșianu și I. Davidescu, supunându-i-se atenției la 14 ianuarie.³⁶⁷

Prefectul județului Hunedoara, Romulus Simionescu, mulțumindu-i pentru "sprijinul ce ni-l dați la Sarmisegetusa, unde se lucrează foarte frumos", credea "că ar fi de o importanță capitală să se ia măsurile necesare pentru conservarea monumentelor dezgropate până aci, în special a amfiteatrului".

Amintind că aștepta pe cei doi arhitecți promiși de primul-ministru, care să dea soluțiile de conservare, îl informa că a început construirea unui hotel "pentru ca lumea multă care vine să viziteze acest leagăn al Neamului să aibă unde să poposească și să găsească și masă în condițiuni mulțumitoare".³⁶⁸ Încurajarea venită sistematic, prin fondul de săpătură, de la ministrul Lapedatu a dat, iată, bune rezultate.

³⁶⁷ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 120, f. 1-2. Primul îndeplinea la acea vreme funcția de șef al Serviciului Inventarierii și Statisticii din Ministerul Cultelor.

³⁶⁸ Cf. scrisoare cu antetul cabinetului prefectului, Deva, 1.VIII.1936, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 127, f. 5.

La 23 noiembrie 1936 în dezbaterile Regionalei Transilvania a CMI a figurat situația castrului de la Cășei. Al. Lapedatu a precizat cu câteva zile înainte, clar, că Regionala "nu-și poate lua răspunderea pentru dispariția acestui monument nici în fața națiunii, nici în fața posterității, de aceea face apel la patriotismul organelor locale"; în consecință, la 11 noiembrie 1936 s-a adresat Judecătoriei Mixte din Dej, ca autoritatea autorizată să aplice reforma agrară, precizând că terenul castrului era "vizitat de numeroase școli, de numeroși oameni de știință străini: l-au vizitat până acum profesori din Germania, Franța, Ungaria etc.", ca atare apelând la "patriotismul dv. de a schimba locurile pe teritoriul cărora se află castrul roman din Cășei, devenit monument istoric, cu alte locuri de aceeași întindere: aproximativ 7 jugăre în comuna Câțcău."³⁶⁹ În viziunea președintelui Regionalei, castrul era și "un răspuns potrivit revizionismului, deci apelăm cu toată căldura la patriotismul dv."³⁷⁰

Disperat în urma atacurilor concertate conduse încă din 1932 împotriva sa de către N. Iorga, care l-a declarat inamic pe Em. Panaitescu, acesta s-a adresat președintelui Academiei Române, arătând rezultatele dobândite de Școala Română în timpul directoratului său. A precizat însă că i-a fost

³⁶⁹ Cf. adresa CMI nr. 4570/11.XI.1936, în Arh. Naționale, Arhiva Istorică Centrală, fond Emil Panaitescu, dosar 4, f. 5.

³⁷⁰ *Ibidem*.

"contestată competența, mi-a fost criticată activitatea, mi s-au adus multe alte acuzații și am fost învinovățit de o urâtă ticăloșie."³⁷¹ Deși - scria el - "am mers în tot timpul pe liniile mari de directive date de primul director, Vasile Pârvan, linii pe care le-am cunoscut de-aproape ca fost membru al Școlii."³⁷²

Prietenia pentru Emil Panaitescu l-a motivat pe ministrul romând acreditat la Viena Caius Brediceanu, să-i comunice acestuia vești despre "starea prietenului nostru, a dlui ministru Alexandru Lapedatu", care "s-a îndreptat foarte mult. A stat la Sanatoriul Lakatos din Baden. La plecare l-a vizitat și prof. Wenchebach, marele specialist de cord și l-a găsit în ordine. l-a recomandat însă multă liniște, pe care, ca ministru, nu o va găsi niciodată. Altfel am petrecut câteva ceasuri plăcute împreună. Pline de amintiri de la Conferința de pace și de la Iași, unde în 1896 - acum 40 de ani am luat bacalaureatul împreună. Așa trec anii și trecem și noi."³⁷³

Ocotind, ca președinte al Academiei Române și, totodată, al Senatului reuniunile științifice, Al. Lapedatu le-a ridicat acestora nivelul, impunând domeniile umaniste contemporanilor săi. Iată de ce președintele Societății Numismatice Române, Constantin Moisil, și cel al Consiliului Muzeului Militar, generalul Grigore Constandache, îi

exprimau - după Congresul de Numismatică și Arheologie de la Cluj (25-27 octombrie 1936) - mulțumiri și recunoștință. Căci, "atât noi, cât și toți participanții, păstrăm cele mai plăcute amintiri despre entuziasta primire frățească ce ne-au făcut-o colegii și prietenii din Cluj și despre zile petrecute în capitala Ardealului și în frumoasele localități cu nume nepieritoare de ale străbunilor noștri, pe care le-am vizitat".³⁷⁴

Răspunde unor solicitări deosebite, minunându-se de ineditul unora: de pildă, la 21 martie 1936 ia cunoștință despre actul de donațiune al Ernestinei Edene Agotai (n. Kitzingher) și Coloman Pribec, domiciliați în Budapesta, care - ca moștenitori ai lui Luiza A. Peirano din Brăila - donau 2/3 din șlepul "Lola" (cap. 3000 KB), "pentru repararea și înfrumusețarea bisericii catolice din Brăila".³⁷⁵

Nu poate însă, în cazul solicitării de bugetare a bisericii "Principele Mihail Sturza" din Baden-Baden, de la 1 ianuarie 1936, să răspundă pozitiv. Biserica încăpuse pe mâna unui preot refugiat rus, care-o subordonase ierarhic Episcopiei rusești din Paris, așa că noul paroh trimis în iulie 1935 din România, arhimandritul Theodosie Banteanu, rămăsese "pe afară" și fără subvenție.³⁷⁶

³⁷¹ Cf. memoriu din 20.VIII.1936, loc. cit., dosar 4, f. 60.

³⁷² *Ibidem*, f. 62.

³⁷³ Cf. scrisoarea cu antetul Legației României-Viena, 22.V.1936, în Arh. Naționale, Arhiva Istorică Centrală, fond Em. Panaitescu, dosar 7, f. 20.

³⁷⁴ Cf. adresa Societății Numismatice Române, 7.XI.1936, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 6, f. 1.

³⁷⁵ Cf. act de donațiune nr. 24/3/21.III.1936, făcut prin avocatul Traian Tino din Brăila, în loc. cit., fond MCA, dosar 123.1936, f. 18.

³⁷⁶ Cf. adresa Parohiei, 1.I.1936, în loc. cit., fond MCA, dosar 8/1936, f. 1.

În schimb îl ajută pe diaconul I. Dorobanțu, de la biserica ortodoxă română din Sofia, răspunzând astfel cererii ministrului român de aici, Vasile Stoica.³⁷⁷ La fel a procedat Al. Lapedatu și-n cazul bisericii românești din Paris, unde – în martie 1936 – ordonă plata a 57.431 lei pentru cei 5 angajați: preotul Haralambie Popescu, dirijorul corului Achim Stoia, cantorul Octavian Moldovan, paracliserul Gh. Lițoiu și omul de servicii, plus coriștii.³⁷⁸ Cu o subvenție lunară de la Ministerul Cultelor și Artelor (27.000 lei), minimă față de scumpirea vieții, cei de la capela românească pariziană considerau pe drept că aici era "catedrala neamului nostru în centrul lumii civilizate", și ținând seama de criticile Patriarhului au solicitat 100.000 lei pentru lucrări de înnoire.³⁷⁹ În aceeași lună, ministerul a achitat plata preotului Gherasim Luca și a cântărețului Damaschin Trofin (10.980 lei), care serveau la biserica românească din Ierusalim.³⁸⁰

Prietenia Otiliei Cazimir l-a urmărit mereu. Din Iași, la 30 decembrie 1936, îi scria lui Al. Lapedatu: "Îi sunt recunoscătoare Anului Nou că îmi dă

³⁷⁷ Cf. adresa Legației României cu nr. 43/11.I.1936, către Al. Lapedatu, *idem*, f. 2.

³⁷⁸ *Idem*, f. 31. Întorcându-se în țară la 1.IV, pr. H. Popescu a fost înlocuit cu arhim. Eugeniu Laiu de la catedrala patriarhală. La 1 august a fost numit, tot aici, Ioan C. Constantinescu (absolvent al Academiei Regale de Muzică, dirijor al corului de la biserica bucureșteană Sf. Spiridon Nou).

³⁷⁹ *Idem*, f. 69.

³⁸⁰ *Idem*, f. 36.

prilejul să vă scriu, să vă spun că v-am urmărit cu gândul și cu grija de astă-vară până acum, și că m-am bucurat înțelegând că sunteți sănătos. V-am așteptat astă vară la mănăstire. Scrisoarea Dumneavoastră din străinătate mă neliniștește. Dar se vede că viața politică nu v-a îngăduit odihna".³⁸¹

Identificând lucrări valoroase, președintele Academiei, Al. Lapedatu le-a recomandat înaltului for. Așa a procedat cu volumul *Figuri din Junimea*, scris de C. Săteanu – Iași în 1936. Surprins plăcut, acesta-i mulțumește, rugându-l să-i fie colaborator la al doilea volum al lucrării, cu "eventuale amintiri, evocări, sau reminiscențe despre Junimea din timpul când v-ați făcut studiile la Iași".³⁸²

Pornind de la zestrea Bibliotecii Academiei, modestă încă în 1884, dar mult dezvoltată după Primul Război Mondial,³⁸³ Al. Lapedatu a susținut o politică de impunere instituțională, făcând din ea prima bibliotecă a țării.

³⁸¹ În Arh. St. București, fond, Al. Lapedatu, dosar 27, f. 8.

³⁸² Scrisoare din 13.I.1937, Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 124, f. 1-2.

³⁸³ Prin legea 740/29.III.1879 Academia Română este considerată institut național; biblioteca ei în 1901 a preluat fondurile Bibliotecii Centrale, ca în 1921 să dețină: 200.000 vol. carte tipărită; 4.680 mss. românești, 633 mss. slave, 987 mss. grecești, 182 mss. orientale; 45.560 documente; 140 hărți geografice, 750 atlase, 1.335 portrete, 1.704 tipuri costume, 793 grafică cu subiecte militare, 1073 de arhitectură. La acestea se adăugau colecția muzicală și cea numismatică. Detalii în adresa Academiei Române către Ministerul Instrucțiunii, nr. 591/22.III.1921, în BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu XVII, v.9, f. 1.

În primăvara lui 1937, un grup literar – inițiativa aparținea lui Camil Petrescu, Ion Minulescu, I.Al. Valjean, Em. Antonescu, I.C. Aslan, Ticu Arhip și Mircea Ștefănescu – a organizat sărbătorirea lui Caton Theodorian. Cu prilejul împlinirii a 35 de ani de activitate și a 25 de ani de la apariția lucrării *Bujorenia*, prietenii, între care și Al. Lapedatu – au ținut să-l omagieze.³⁸⁴

Pentru a susține Academia, Lapedatu s-a folosit de legăturile personale.

Iată-l, într-o corespondență cu dr. C. Angelescu, cum nu se sfiește ca să arate că "subvenția pentru Academia Română a rămas tot cea din anul trecut, care, cum bine știți, a fost redusă cu mai mult de 4 milioane lei. Atunci s-a putut repara lucrul prin intervenția la Ministerul de Finanțe care ne-a acordat pe acele de credit complementar. Ar fi nespuse de dureros dacă și anul acesta s-ar repeta aceasta. Ca să punem capăt intrigilor și clevetirilor, te rog foarte mult, din toată inima, dispune să se înscrie în buget subvenția întreagă, așa cum era acum doi ani. Fănică Pop are de la mine datele necesare. Ia din altă parte și dă-ne nouă. Personal, îți mărturisesc, mă scoți dintr-o grea situație. Adu-ți aminte că în ceasurile grele

am fost lângă D-ta. Nu uita de prietenii loiali și devotați".³⁸⁵

La 15 ianuarie 1937, Otilia Cazimir i s-a adresat mulțumindu-i "pentru toate cuvintele d-voastre bune, vă mulțumesc și mai mult pentru binele pe care mi l-ați făcut fără să știți: mi-ați dat un punct ideal de reazăm, un sprijin moral în zilele grele prin care trec".³⁸⁶ Nu peste multă vreme, din nou i-a cerut ajutor prietenului: "Sunt singură, chinată de Dumnezeu și de oameni. Mi-ar face bine să vă văd. De când doresc asta! M-au adus la București d-l lamandi și d-na. Sunt de două zile aici – și tare aș vrea să fiu mai repede în liniștea mea de acasă".³⁸⁷

Dintre "foștii studenți memorandiști" din Cluj i se adresa – la 3 ianuarie 1937 – E. Chintăoanu: "Eu știu că orice națiune își distinge fiii cari fac fapte mai mari sau eroice. Ce am făcut noi foștii studenți memorandiști din Cluj o știi". O distincție a lor putea fi o pildă vie constând în "decorații pentru cei bogați, iar pentru cei săraci un spor la pensie, de care să beneficieze soția și copiii".³⁸⁸ Sugestia nu a rămas fără o pozitivă rezolvare.

Între corespondenții săi, mai tineri, Oct. Beu, îi scria de la Viena, la 19 mai 1937, trimițându-i documente și informații prețioase. Între altele, și pe

³⁸⁴ Circulară din 18.IV.1937, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 8, f. 1.

³⁸⁵ BAR, S. manuscrise, fond dr. C. Angelescu, S. 19 (2)/CD LXVIII 5335.

³⁸⁶ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 27, f. 1-2.

³⁸⁷ *Idem*, scrisoare din 28.V.1937, din București.

³⁸⁸ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 30, f. 1-2.

cele privind corespondența privitoare la acordarea titlului de *doctor honoris causa* lui Carmen Sylva, de către Universitatea din Budapesta, dar care n-a ajuns să fie înmănat niciodată. Documentele trimise lui Lapedatu au fost prezentate în lucrarea acestuia, *Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste munți acum o jumătate de veac*, purtând mențiunea depistării lor de către Oct. Beu.³⁸⁹

Tot în 1937, membrii orchestrei simfonice și ai Comitetului Ateneului popular "Tătărași" din Iași, îi mulțumeau lui Al. Lapedatu pentru un nou sprijin dat, respectiv o subvenție substanțială. Astfel că, "ieșenii participanți la concertele simfonice ale Ateneului vor rosti cu recunoștință numele aceluia care le-a redat puțința înălțării sufletelor lor".³⁹⁰

Din păcate, la Turnu Severin teatrul și biblioteca "I.G. Bibicescu" (42.000 volume în 1937), Universitatea Liberă, Cercul franco-român,

³⁸⁹ Scrisoarea în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei. Autorul - diplomat numit de Take Ionescu în 1920 - se plânge de situația sa inferioară altora din aceeași generație cerându-i sprijin pentru a putea realiza Institutul Românesc de Cercetări Istorice, "care știu că este un vechi proiect al D-voastră, la care s-ar putea face lucrări importante. În acest scop aș jertfi bucuros cea mai mare parte a apuramentelor mele de ministru, lucru care desigur nu va face un alt succes al lui Conțescu." Vezi în *Academia Română. Memoriile Secțiunii istorice*, seria III, tomul XVIII, mem. 9, București, 1937, p. 1-78 (prezentarea proclamației și acțiunii lui Gh. Secășeanu și Gh. Ocășanu din 18 august 1885 de la București).

³⁹⁰ Cf. telegrama 36/1937, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 141, f. 52. Semnau: Ifrim Ciolac, Mazzetti, Barbu, Vasile Popescu, Carpus Kogălniceanu, Cătulescu, Budala, Lupu, Dariu și Vasiliu.

cinematograful și Muzeul Dr. C.I. Istrati au rămas multă vreme adăpostite de un palat cultural neterminat, dat în folosință "la roșu" încă înainte de Primul Război Mondial. Al. Lapedatu a subvenționat Societatea Culturală Teatrul orașului Turnu Severin încă de la preluarea primului său mandat ministerial. Era convins de ceea ce animatorul, prof. Th. Costescu, credea că trebuia să fie mesajul acesteia: prin "razele sale de cultură și lumină să pătrundă și peste Dunăre și peste Carpați, la frații noștri subjugați". De aceea le-a acordat o subvenție anuală de 500.000 lei, suprimată doar în timpul guvernării lui N. Iorga.³⁹¹

În 1932 datoria Societății culturale severinene se ridica la 3.500.000 lei, așa că Th. Costescu a trebuit să-și vândă casa din oraș și 50 pogoane de pământ, asta când guvernul a acordat 8 milioane în plus față de subvenția teatrelor din țară iar revistei craiovene "Ramuri" 32 de milioane! Ca o recompensă, miniștrii care au urmat, Șt. Cicio Pop și Dimitrie Gusti au mai dat Societății 240.000 lei iar Al. Lapedatu a mărit subvenția cu încă 20.000 lei. Chiar și astfel, în 1937 mai era nevoie de 2 milioane lei pentru încheierea lucrărilor la palat și 500.000 lei pentru susținerea instituțiilor care-l foloseau. Ca să reușească, Th. Costescu - ajuns la 74 de ani - a apelat din nou la Al. Lapedatu, iar

³⁹¹ Vezi și adresa Societății Culturale nr. 46 către MCA, înregistrată cu nr. 017743/25.I.1937, ANIC, fond MCA, dosar 71/1937, f. 167.

pentru fondurile celorlalte la un fost elev de-al său, Richard Franasovici.³⁹²

Și Societatea corală "Cântarea României"³⁹³ a apelat la bunăvoința și sprijinul lui Al. Lapedatu. Rolul acesteia în promovarea muzicii corale de bună calitate rezultă din performanțe: până în 1937 a susținut peste 200 de concerte în țară și străinătate, prezentând 63 de spectacole în 12 țări, respectiv 47 de orașe europene: în Turcia (4), Grecia (3), Cehoslovacia (3 la Praga și două la Pilsen, Kalin, Pardubice, Brno și câte unul la Kosice și Bratislava), Yugoslavia (2), Italia (2 la Florența și câte unul la Milano, Torino, Genova, Neapole, Ancona, Bologna, Modena, Veneția, Treviso, Triest), Franța (câte 1 la Paris, Strasbourg, Nancy, Lyon, Marsilia, Nisa), Polonia (câte unul la Varșovia, Lemberg, Cracovia, Lodz, Katowice, Poznan), Danemarca (1), Suedia (3 la Stockholm și câte unul la Helsinborg, Malmö, Götteborg, Ystad), Germania (la Berlin și Dresda), Bulgaria (1), Spania (2 la Madrid și la Valencia și Barcelona).³⁹⁴ În 1937 s-au adresat ministrului Cultelor și Artelor pentru un sprijin material și altul moral, solicitat la nivelul Direcției Presei din Ministerul Afacerilor Străine, corul urmând să susțină concerte de propagandă în

Polonia, Cehoslovacia, Germania și Franța. Compus din 80 de coriști, care programaseră concerte, începând cu luna octombrie, la Lwow, Cracovia, Katowice, Dresda, Berlin, Köln, Metz, Lille, Rouen, Havre, Paris, Nancy, Strasbourg, Stuttgart, Pilsen, Praga. Marcel Botez a cerut, deci, intervenția Ministerului Artelor la cel al Comunicațiilor pentru a li se acorda 2 vagoane clasa III-a pentru perioada 14 octombrie – 10 noiembrie.³⁹⁵

În primăvara aceluși an, Secțiunea Istorică a Academiei I-a însărcinat pe Al. Lapedatu ca alături de N. Iorga, N. Bănescu, A. Rădulescu, R. Rosetti, I. Nistor și N.M. Popescu, să participe între 20 și 29 septembrie 1937 la al cincilea Congres de Studii Bizantine ținut la Roma.³⁹⁶

Cât bine trebuie, oare, să faci pentru a nu te uita semenii? De ce, în cazul sexagenarului istoric, întâlnim atâția care îl caută, îl gratulează cu frumoase cuvinte, îi mulțumesc? Numai pentru că locul pe care acesta stătea era de mare influență i s-au adresat atâtea personalități? Iată, din nou: un reputat medic radiolog clujean, dr. D. Negru, îi trimitea salutări și urări de Anul Nou – la 18 ianuarie 1937 – tocmai din Palermo: "Din locul de

³⁹² *Ibidem.*

³⁹³ Fondată în 1919 de către profesorul și inspectorul general al învățământului muzical, M. Botez.

³⁹⁴ Cf. pliant de prezentare începând din anul 1928, în ANIC, fond MCA, dosar 71/1937, f. 121.

³⁹⁵ Vezi adresa Societății nr. 8, 7.VII.1937, *idem*, f. 119.

³⁹⁶ Cf. adresa Academiei Române nr. 1229/9.VI.1936, în arh. fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

exil al lui Bălcescu, pe al cărui mormânt am depus azi un mănunchi de flori".³⁹⁷

În scrisoarea lui Cosma Cantuar către N. Ciotori, la încheierea misiunii acestuia în Anglia – gratulându-l pentru serviciile făcute întru "desăvârșirea relațiilor cordiale dintre Biserica Română și Biserica Anglicană" – îl ruga să le mulțumească lui N. Titulescu și Al. Lapedatu pentru "sprijinul prețios ce l-au dat tuturor eforturilor făcute pentru o apropiere mai desăvârșită între bisericile noastre".³⁹⁸

Analizând realitățile propagandei externe și rolul emigrației românești, N. Ciotori observa la puțină vreme: "Evreii din România, în raport cu românii din America, au un rol important. Ei au pătruns în toate ramurile de viață și sunt și un însemnat element politic. Românii, împărțiți în două tabere și certându-se între dâșii au rămas în întregime, elementul de muncă manual. Sunt, din păcate, destul de dezorientați. Ungurii au elemente de valoare și au pătruns, ca și evreii, în toate domeniile de activitate omenească".³⁹⁹ Aceste gânduri le consemna în scris, încredințându-le unui om pe care, neîndoindu-l, îl prețuia.

³⁹⁷ Carte poștală, Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 93, f. 1.

³⁹⁸ Cf. scrisoare în lb. engleză (cu traducere N. Ciotori) din Lambeth Palace, 28.I.1937, Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 158, f. 1.

³⁹⁹ Scrisoare din 27.II.1937, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 159, f. 2.

Într-o entuziastă scrisoare din 19 februarie 1937, Marie-Antoinette Marinesco, i-a mulțumit pentru decizia lui Al. Lapedatu ca tenorul Emil Marinescu să rămână angajat al Teatrului Național. Bucuria era cu atât mai mare, cu cât acesta tocmai fusese invitat să cânte la Scala din Milano.⁴⁰⁰

Pe sprijinul lui Al. Lapedatu se putea conta, ceea ce știau contemporanii săi, și era sigur N. Ciotori când îl ruga, în februarie 1937, să vorbească cu mitropolitul Bălan pentru a primi cum se cuvine doi tineri din Anglia. Tot atunci, îi sugera să i se aducă mulțumiri lui Seton-Watson, cunoscut istoric simpatizant al românilor.⁴⁰¹

O altă situație, reliefează cum îndreptau spre Lapedatu atâția oameni aflați în misiuni deosebite, constatările, sugestiile, observațiile lor.

Știind că va veni la Roma, cu ocazia Conferinței Uniunii Interparlamentare din aprilie 1937, un vechi colaborator al profesorului Lapedatu, ajuns directorul Școlii Române, Emil Panaitescu, îl anunța: "mă voi face liber și îmi va face plăcere să te întovărășesc. Secretar personal cred că vei putea avea oricând pe lângă d-ta pe Vinulescu de la Cluj. Pe coasta dalmată poate că vin și eu. Mă voi interesa să văd dacă de la Roma nu este mai bine să traversăm Adriatica de la Ancona și pe urmă

⁴⁰⁰ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 83, f. 1-2.

⁴⁰¹ Scrisoare datată 27.II.1937, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 159, f. 1-2.

spre nord, spre Trieste". Versat în realități politice, el îi împărtășea și ca liberal – unele păreri președintelui Senatului: "prins cu o serie de organizații de ilustrații de monumente și de conferințe nu m-am putut mișca din Roma în iarna aceasta. De altfel nici nu mă simțeam prea mult ispitit spre dealul Mitropoliei. În nici o împrejurare și la nici o lege, sub nici o formă, nimeni din partidul nostru n-a găsit că ar putea fi de vreun folos experiența sau prezența mea. Uneori am fost amărât și am regretat, alteori am suferit. Este doar o suferință să vezi just o situație și să constați cât de puțină atenție este acordată părerii, care ulterior se dovedește ca întemeiat gândită și adevărată. Conferințele de la Școală, cu subiect românesc, au fost primite cu un interes îmbucurător și cu simpatie. Departe de mine însămi vreo iluzie. De mult am ajuns la convingerea că în țările occidentale așa-zisa propagandă este cu totul limitată. Nu o propagandă, oricât e de abil condusă, determină o atitudine politică, ci numai o atitudine politică (mai ales în Italia) poate determina o largă posibilitate de propagandă. Această posibilitate pentru țara noastră, pe aici, este și acum, minimă".⁴⁰²

Onorurile ce i se aduceau rezultă și din mulțimea invitațiilor oficiale, la recepții și dineuri,

⁴⁰² Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 105, f. 1-2, scrisoare din 23.III.1937, cu antetul Școlii Române din Roma.

monden prilej de întâlnire a vârfurilor societății românești. Pe 23 martie 1937, la orele 11, Al. Lapedatu participa la a treia expoziție a echipelor regale studentești organizată la Muzeul Satului iar la 25 martie, Institutul Francez de Înalte Studii îl invitase pentru un dejun la care era onorat un vechi prieten, Emil De Martonne.⁴⁰³

În 12 mai 1937, seara, un mare concert de gală la Ateneul Român, urmat de o recepție, deschideau serbările încoronării regelui George al VI-lea și reginei Elisabeta a Angliei; invitațiile făcute de ambasadorul Angliei la București, Reginald Hoare, trebuiau desigur onorate.⁴⁰⁴

Nu-l ocolesc nici cererile de serviciu, cum o face arh. Adrian Gabrielescu, un vechi colaborator la monumentele istorice, pe care-l sprijină, în martie 1937, la numirea ca șef de serviciu în Minister.⁴⁰⁵

Dar nici acelea cu rost mai profund pentru instituțiile românești. De pildă, Ion a intervenit pe lângă fratele său pentru a-l ajuta pe mitropolitul Ardealului, ca la Sibiu Mitropolia să câștige câteva spații centrale dintre cele ce aparținuseră Universității săsești. Solicitantul avea în vedere că "frații Lapedatu i-au dat totdeauna atâta sprijin, încât ar fi fericit ca cu ajutorul lor, și de astă dată

⁴⁰³ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 7, f. 12, 18.

⁴⁰⁴ *Idem*, f. 1, 1.5.

⁴⁰⁵ Scrisoare 27.III.1937, Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 54, f. 2.

biserica să fie înzestrată cu partea care i se cuvine din Universitatea săsească și să-și recapete și Fundația Gojdu".⁴⁰⁶

Liga pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor – filiala Brașov îl invita pentru 4 aprilie 1937, să susțină în ciclul *Drumuri, monumente și instituții*, conferința *Academia Română*. Motivându-și invitația, președintele Ligii, At. C. Bălăcescu arată că astfel va face o bucurie brașovenilor ce-l vor asculta.⁴⁰⁷

În aceeași vreme, Liga Antirevizionistă Română – Comitetul Regional pentru Transilvania – îl ruga pe președintele ei de onoare, Al. Lapedatu, să onoreze seria de conferințe, care "merită întreg concursul intelectualității românești". Acestea căutau să sporească fondurile pentru a veni în sprijinul Societății "Mărășești" a foștilor luptători, ce urmăreau să ridice o criptă pentru eroi. În acest sens gen. C.A. Dabija conferențiasse deja, la Cluj, despre *Pregătirea diplomatică a războiului*.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ Arh. St. București fond Al. Lapedatu, dosar 68, f. 1, scrisoare datată 3.V.1937.

⁴⁰⁷ Liga Culturală brașoveană avea sediul pe str. Prof. Ion Al. Lapedatu (tatăl istoricului). La conferințele ei erau incluși în același an dr. P. Tomescu, av. I.Gr. Periețeanu și Gr. Trancu-Iași. În Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 10, f. 1.

⁴⁰⁸ LAR avea sediul în Cluj, Calea Regele Ferdinand 110, cu președintele I. Lupaș, iar ca secretar general Aurel Gociman. Vezi adresa ei nr. 147/15.IV.1937, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 9, f. 1. Mai

Victoria Iuga-Ganea intervenea la el, ca președinte al Academiei, cerând două înlesniri: sprijinirea premiei lucrării soțului său, *Războiul civil spaniol* (ed. II), și acordarea pe seama sa a unei burse "pentru a mă putea duce să studiez la Muzeul de Istorie Naturală de la Londra, unde diferența de valută mi-a făcut până acum imposibilă realizarea acestui deziderat".⁴⁰⁹

În calitate de vicepreședinte al Asociației Istoricilor Români,⁴¹⁰ îl știm participant la adunarea generală din 21 aprilie 1937, unde s-au luat hotărâri pentru buna reprezentare a științei românești în afara țării.

La 9 mai 1937, Al. Lapedatu era invitat la Sibiu, pentru comemorarea lui Partenie Cosma, inițiatorii

pe larg, vezi la Aurel Gociman, *România și revizionismul maghiar*, ediție îngrijită de Nicolae Mocanu, Cluj-Napoca, 1996.

⁴⁰⁹ Scrisoare cu antetul Muzeului de Istorie Naturală, București, 21.IV.1937, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 71, f. 1-2. Victoria Iuga (n. 23 aprilie 1900, Tulcea), a absolvit Facultatea de Științe Naturale din București (1918-1922) iar în 1929 a obținut titlul de doctor în știință. A fost cercetător, profesor la Catedra de Morfologie Animală, șef de lucrări la Muzeul de Istorie Naturală "Grigore Antipa" din 1929. A beneficiat de stagii de specializare în muzeele din Budapesta, Viena, Paris și Londra. A lucrat alături de prof. C. Motăș, Mihai Băcescu la sistematizarea și refacerea muzeului (1944-1947). Autoare a unor valoroase studii de entomologie, publicând peste 100 de lucrări. A obținut și titlul de docent. Cf. Medeea Weinberg, *Victoria Iuga la 70 de ani*, RM, 3, 1970, p. 217.

⁴¹⁰ Președintele asociației N. Iorga, vicepreședinti Al. Lapedatu și I. Nistor; secretar G. Opreșcu; membrii Gh. I. Brătianu, Sc. Lambrino, P.P. Panaitescu, C. Marinescu; cenzori I. Andrieșescu și R. Cândea; supleanți R. Vulpe și Vl. Dumitrescu. Vezi în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 186, f. 1.

acesteia fiind arhiepiscopul Nicolae Bălan, D. Moga și N. Beu.⁴¹¹ În final, respectiva comemorare s-a făcut la București, printr-o masă la Hotel "Bulevard", în ziua de Duminică Tomii, orele 2 p.m.⁴¹².

Obsesia marilor personalități, a căror viață și idealuri Lapedatu le-a redat cu insistență, se arătase, încă o dată, în acel an, prin publicarea lucrării sale, *Ion Câmpineanu (1798-1863)*, în ciclul *Figuri revoluționare din trecutul românesc* (București, 1937, 27 p.).

Președintelui Academiei i s-a adresat, la 12 mai 1937, Ioan C. Filitti, în chestiunea locului vacant de la Secția istorică. În acest caz, academicianul Andrei Rădulescu căuta un economist, ceea ce istoricul ce-și depuse candidatura cunoștea: "Nu știu dacă economiștii la cari se gândește D. Rădulescu (bănuiesc unii foști miniștrii) au contribuit prin studiile lor la îmbunătățirea stării economice a țării, dar ceea ce am putut constata este că de câte ori s-au avântat și în istoria economică a țării noastre, au emis păreri cu totul greșite".⁴¹³ Cu tactul său recunoscut, din nou, Lapedatu a găsit calea de conciliere și, totodată, de recompensă științifică bine meritată.

Ca unuia care putea și chiar își ajuta semenii, i s-a adresat Romulus Cioflec, fratele cunoscutului colecționar și donator, Virgil, pentru a fi mutat de la Gimnaziul Comercial "Petru Rareș" din Bucureștii Noi, la Liceul "Gheorghe Lazăr".⁴¹⁴

Sigur că nu de puține ori dimensiunea binelui, disponibilitatea sa de a-și servi semenii i-au adus lui Lapedatu cuvenite bucurii și mulțumiri. Erau acestea, o răsplată bine-venită. Se va fi bucurat, desigur, când premiile literare înființate de el durau prietenii. Astfel, în 1937 premiile literare le-au obținut Otilia Cazimir, Mihail Dragomirescu, D. Nanu și Al.O. Teodoreanu. Cu acel prilej, comentând opera laureaților, Al. Hodoș scria: "Literatura nu-i un meșteșug cu profit pentru nevoile vieții, ci mai degrabă o îndeletnicire pentru diletanți sau o teribilă osândă, pe care cel miruit o poartă din leagăn".⁴¹⁵

Urmărind cercetările lui V. Mihordea, concretizate în teza de doctorat susținută la Sorbona, *Politica orientală franceză în Țările Române în secolul al XVIII-lea*, Al. Lapedatu a recomandat lucrarea spre publicare sub egida Academiei Române sub titlul *Documente din*

⁴¹¹ Cf. circulara din 9.IV.1937, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 11, f. 1.

⁴¹² Vezi program, *idem*, dosar 7, f. 10.

⁴¹³ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 52, f. 1.

⁴¹⁴ Autor pe atunci a șase volume tipărite din care ultimul roman apărut la data cererii, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 33, f. 51, scrisoare cu antetul Hotel "Splendid" din 1 iunie 1937.

⁴¹⁵ În *Linia Dreaptă*, an II, nr.6, 5.VI.1937.

*arhivele europene privitoare la români (1733-1786).*⁴¹⁶

Tot acum, Ion Mușlea i s-a adresat – la 6 iunie 1937 – să aprobe ca odată cu inaugurarea noii biblioteci a Academiei Române, fișierele acesteia să fie cedate Bibliotecii Universitare clujene.⁴¹⁷

Se știe că Academia, prin cele două școli din Italia și Franța, a adus multiple servicii și științei românești. Școala Română de la Roma și publicația acesteia, *Ephemeris Dacoromana*, animată de către Em. Panaitescu, a servit cunoașterii științifice. Dintr-un asemenea motiv, editorul său – informându-l pe președinte asupra pregătirii volumelor VII și VIII – îl ruga "să fie știut la Academie că publicațiile Școlii noastre își continuă regulat apariția".⁴¹⁸ Nici atunci regularitatea nu se obținea cu ușurință!

Ca președinte al Academiei, Lapedatu era informat despre succesele instituției și ale membrilor acesteia. Așa i se aducea la cunoștință că, seria de conferințe pe care Țițeica le-a susținut la Universitatea din Roma, în mai 1937, "a fost un fericit prilej nu numai de apreciere, ci și de sărbătorire a unei ramuri a științei românești".⁴¹⁹

⁴¹⁶ BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu, VIII, f. 37.

⁴¹⁷ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 91, f. 1.

⁴¹⁸ Scrisoare din 15.V.1937, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 105, f. 3.

⁴¹⁹ Cf. scrisoarea lui Emil Panaitescu din 15.V.1937, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 105, f. 2.

Cunoscutul matematician Țițeica s-a bucurat de o reală apreciere în rândul universitarilor italieni. Reflexia eforturilor culturale, susținute și de Al. Lapedatu mai ales prin instituțiile academice, s-a văzut în cazul expoziției arheologice și de artă veche făcută de România în mai 1937, la Roma. Aceasta "a avut un ecou în lumea romană și în presa italiană de care putem fi măguliți. Peste 60 de ziare din centrele mai importante ale Italiei au publicat o foarte simpatică dare de seamă despre ziua inaugurării în prezența regelui Italiei, iar în marile cotidiene din Roma, *Messaggero*, *Tribuna* și *Giornale d'Italia* au apărut critici dezvoltate, semnate de redactorii cronicelor de artă, favorabile și cu aprecieri cari pentru prima oară pun și secția artistică a instituției noastre alături și egal ca valoare cu vechile și strălucitele de veacuri instituții similare ale Franței sau Germaniei".⁴²⁰ Iată cum, numele său nu lipsește nici de la această amplă expoziție, prilej deosebit de a pune în valoare patrimoniul cultural național.

Alteori – ca în cazul vizitei la Roma, în mai 1937, a ierarhilor greco-catolici, prilejuită de inaugurarea Colegiului Giannicolo-Lapedatu afla despre onorurile deosebite acordate acestora.⁴²¹

⁴²⁰ *Ibidem*.

⁴²¹ Cu detalii măgulitoare pentru mitropolitul de Blaj și episcopul Hossu, în scrisoarea lui Em. Panaitescu, 15.V.1937, din Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 105, f. 3.

Și Expoziția Școlii Române de la Roma din acel an "a reușit frumos și a avut un ecou în lumea romană și în presa italiană de care putem fi măguliți",⁴²² scria la 15 mai Em. Panaitescu. Iată că sugestia sa de a se consolida prezența culturală românească la Roma părea să dea rezultate. Mai mult, și venirea acad. Țițeica a fost de bun augur, "un fericit prilej de apreciere a științei românești", Panaitescu – care a participat la două conferințe ale savantului – admirând "mult atitudinea de mare învățat, simplitatea de expunere, ușurința de a prezenta formule și mai ales simpatia, iubirea pe care o transmitea calculelor și o răspândea asupra auditorilor"; într-adevăr Țițeica "s-a bucurat la Roma de o reală simpatie și de onoruri speciale" așa că "numai asemenea manifestări mi se par serioase, căci asemenea reprezentanțe științifice ne pot câștiga prietenii durabile".⁴²³ La fel s-au petrecut lucrurile și la vizita delegației Episcopatului greco-catolic român în frunte cu mitropolitul, invitați la inaugurarea Colegiului Giannicolo, și care au fost onorați de cardinalii Pacelli, Dolci și Tisserand, de diplomați și oameni de cultură.⁴²⁴

Ca o consecință, argumentată, la 11 noiembrie 1937 Academia Română a hotărât prelungirea mandatului de director al Școlii Române la Roma pentru Em. Panaitescu. Șase zile mai târziu,

⁴²² Scrisoare cu antetul Școlii Române către Al. Lapedatu, Roma, 15.V.1937, *idem*, f. 12.

⁴²³ *Ibidem*, f. 12.

⁴²⁴ Cf. scrisoare, f.d., f.l., *idem*, f. 15.

președintele Al. Lapedatu și secretarul general Gh. Țițeica i-au comunicat acestuia hotărârea prezidiului din care mai făceau parte Octavian Goga, Gr. Antipa și Ion Petrovici.⁴²⁵

Mai multe reglementări au fost elaborate în acei ani pentru sectorul arte. Legea pentru încurajarea artelor plastice din 6 martie 1937 (în *Monitorul Oficial*, nr. 54/1937) a adus clasificări la achizițiile de lucrări, instituind ca for decizional Comisia Permanentă de Achiziții.

În sectorul patrimonial, Regulamentul monumentelor publice (în *Monitorul oficial* nr. 293/1938) și Regulamentul pentru practica bisericească (în *Monitorul oficial* nr. 131/1939) au lămurit mecanismele concursurilor publice pentru lucrări de pictură cu valoare de peste 800.000 lei și monumente publice cu valoare de peste 500.000 lei. La toate acestea Lapedatu a conclucrat, le-a susținut și le-a argumentat. Fiecare în parte erau necesare pentru consolidarea culturii și a artei, a instituțiilor și celor care le serveau.

Ministerul Cultelor și Artelor
Desfășurare bugetară aprilie-mai-iunie
1937/1938
(până în martie 1938)

⁴²⁵ Vezi adresa nr. 3346/17.XI.1937, în Arh. Naționale – Arhiva Istorică Centrală, fond Em. Panaitescu, dosar 4, f. 66.

ARTE

Retribuții personal muzee–pinacoteci	1.854.300 lei
Asigurări imobile, procurare mobilier, instalații	1.896.000 lei
Organizare Salon oficial	500.000 lei
Întreținere muzee–pinacoteci	695.000 lei din care 150.000 lei pentru Muzeul de Istorie Naturală Iași
Fond de propagandă culturală	600.000 lei
Fond achiziții pictură–sculptură	500.000 lei
Fond expoziție anuală desen, grafică, aquaforte	75.000 lei
Fond afișaj	50.000 lei
Fond cumpărare cărți de literatură	200.000 lei
Premiul de compoziție "George Enescu"	30.000 lei
Marele premiu național pentru arte plastice	100.000 lei

Marele premiu național pentru literatură	100.000 lei
Fond pentru plata personalului tehnic și pază la monumentele istorice	361.800 lei
Fond restaurare, întreținere, reparații, foto, săpături arheologice, chirii, cheltuieli Regionale CMI, Buletin BCMI	3.000.000 lei
Total anual	720.350.000 lei

(ANIC, fond MCA, dosar 150/1937, f. 72v.)

Ministerul Cultelor și Artelor**Buget general 1937–1938**

art.1	Personalul administrației centrale	481.600 lei
art.38	Personal muzee și pinacoteci	61.000 lei
art.56	Personal pază monumente istorice	14.000 lei
art.25	Personal Biserica Ortodoxă Română	22.141.570 lei
art.26	Personal Biserica Greco–Catolică	4.682.800 lei

art.26	Personal biserici minoritare	2.671.600 lei
Total		30.052.570 lei

(ANIC, fond MCA, dosar 150/1937, f. 57)

Salarii culte 1937–1938

Retribuții personal bisericesc administrativ și de serviciu	Fond bugetar
Biserica Ortodoxă	463.003.663 lei
Biserica Greco-Catolică	74.994.620 lei
Celelalte culte(se adăugau institutele teologice și seminariile musulmane)	65.308.707 lei

(ANIC, fond MCA, dosar 150/1937, f. 32)

Bucuros din cale afară la numirea lui Octavian Goga în fruntea guvernului, Em. Panaitescu și-a felicitat prietenul, care-i răspundea - printr-o radiotelegamă - la 3 ianuarie 1938, mulțumind. I-a scris apoi altui prieten, entuziast: "Te-ai bucurat

să-l vezi pe Goga prim ministru al României? Mai poate fi vorba?"⁴²⁶ Șansele care păreau să fie de partea lui Em. Panaitescu au scăzut vertiginos odată cu dispariția prietenului. Așa că, deși primise însărcinarea onorantă din partea Muzeelor Vaticanului de a se ocupa de columnă, ceea ce l-a bucurat pe un alt prieten și susținător (Alexandru Lapedatu), bătălia pentru postul de director al Școlii Române nu a încetat. Afectat de moartea lui Goga (6 mai 1938), a telegrafiat urgent Academiei Române exprimându-și durerea, telegrama sa fiind citită în plen de către Al. Lapedatu care a avut "trista datorie a-i face elogiul obișnuit".⁴²⁷

În 1937 istoricul Lapedatu era preocupat de literatura de specialitate ce privea Primul Război Mondial, în care sens i-a cerut lui Gh. Duzinchievici fișarea lucrărilor lui Sforza, *Synthèse de l'Europe* (Paris, 1937) și *Documents diplomatiques français relatif a l'origine de la guerre de 1914* (apărut în 1936, vol. 23).⁴²⁸

Cu patriarhul Miron Cristea a rămas în statornice legături. La 23 septembrie 1937, ca președinte al Senatului, Al. Lapedatu îl ruga să participe la

⁴²⁶ În scrisoarea lui Em. Panaitescu către Ciancu (Virgil Cioflec, n.n.), Roma, 19.I.1938, *idem*, dosar 82, f. 5.

⁴²⁷ Cf. scrisoarea lui Al. Lapedatu către Em. Panaitescu, București, 18.V.1938, *idem*, dosar 157, f. 9-10.

⁴²⁸ Cf. scrisori din Iași, 28.04, și Cluj, 12.VI.1937, Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 47, f. 1-2.

ședința comitetului pentru statuia lui Nicolae Filipescu.⁴²⁹

Arătând într-o scrisoare din 26 noiembrie 1937, că pentru legea de reorganizare a clerului militar, preoții din armată îi vor fi recunoscători, dr. Stroia sublinia necesitatea respectivei reglementări. Mai ales că – spunea autorul – "în frământările zilnice, azi așa de ostile bisericii și vieții creștinești ar fi rămas fără de sprijinul autorității bisericești superioare atât de necesar activității lor".⁴³⁰

Prietenia cu sibianul Ilie Beu, s-a verificat în numeroase ocazii. Una dintre acestea a fost rugămintea sa către Al. Lapedatu, de a-i ajuta fiul, Bubu, prin înlesnirea numirii într-un post diplomatic la Berlin sau Viena. Ceea ce președintele de atunci al Senatului României a și făcut, adresându-i-se ministrului Afacerilor Străine, N. Petrescu-Comnen.⁴³¹ Tânărul istoric se afla acolo, din 1936, când îi trimitea lui Al. Lapedatu copii ce priveau "chestiunea iridentei de la 1885", din care se vedea "ce material important pentru istoria contemporană și modernă se găsește la Viena".⁴³²

⁴²⁹ Fixată pentru 28.X.1937, la Senat, în prezența sculptorilor câștigători ai concursului. Vezi A. Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939, Elie Miron Cristea - Documente și corespondențe*, Sibiu, 1987, p. 210-211 și nota 1, unde este greșită data morții.

⁴³⁰ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 53, f. 1.

⁴³¹ Vezi scrisoarea manuscrisă, cu antetul Senatului, din 15.IV.1938, retrimisă de părinte "spre orientare", fiului, două zile mai târziu, din Sibiu, în Biblioteca Națională - Colecții speciale, inv. nr. 22674.

⁴³² *Ibidem*, nr. 22675.

Din nefericire – aflăm dintr-o altă scrisoare datată 24 iulie 1938 – ministrul în cauză "s-a lăsat influențat de spiritul consilierilor săi" ori poate "pentru că domnii de azi se cam feresc de cei de ieri, considerându-i politicieni și deci oameni cu interese personale, chiar când pledează pentru cauze drepte și corecte",⁴³³ astfel că situația tânărului Beu nu s-a rezolvat. În schimb, îi promitea sprijinul Așezământului "I.C. Brătianu" pentru copierea documentelor ce acesta le găsisese în arhivele vieneze. Așezământul hotărâse la propunerea lui Lapedatu publicarea "actelor diplomatice austriace cu privire la războiul nostru de independență (1877-1878)", care îi sunt încredințate tânărului cercetător⁴³⁴.

Cursurile profesorului universitar Al. Lapedatu – având gradația V începând de la 1 ianuarie 1929 – s-au desfășurat în toți anii fără întreruperi. A lucrat bine cu asistentul său Gh. Duzinchievici în anul 1938-1939; ele aveau loc marți (orele 11-12) și miercuri (10-11) iar seminarul luni (orele 17-19). Așa cum îl informa pe decanul N. Drăganu, la curs "s-a tratat și se tratează *Istoria Românilor* în sec. XV și XVI (de la Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul, inclusiv). S-a tratat până acum (1 martie) sec. XV (până la moartea lui

⁴³³ *Idem*, nr. 22677.

⁴³⁴ *Idem*, nr. 22676, scrisoare din 2.II.1938, care atestă sprijinul formal acordat de Al. Lapedatu.

Ștefan cel Mare). Urmează, pentru restul anului școlar, sec. XVI (până la moartea lui Mihai Viteazul).

Cursul întreg de *Istoria română* l-am împărțit, potrivit noii legi, de comun acord cu colegul I. Lupaș, în patru ani și anume:

1. de la început până la sfârșitul sec. XIV;
2. sec. XV și XVI (până la Mihai Viteazul inclusiv);
3. sec. XVII și XVIII (până la revoluția de la 1821);
4. sec. XIX (epoca Renașterii Naționale până la Unirea de la 1918).

Eu anul acesta școlar, fac partea a II-a (cu studenții a. II și IV). Ce privește seminarul, se interpretează izvoarele istoriei române din sec. XV. Și anume: izvoarele narrative, indigene și străine; vechile cronicе moldovene anterioare lui Ureche și cronicеle lui Dlugosz și Bonfinius (dintre cele străine), după următoarea metodă: se citesc și se traduc de studenți pasagii mai înainte indicate cari se interpretează apoi cu discuții la cari iau parte toți membrii seminarului. La fel se procedează cu izvoarele documentare interne (doc. moldovenești până la Ștefan cel Mare, pub. de Ioan Bogdan și doc. Țării Românești până la 1500, pub. de prof. P.P. Panaitescu) și externe (Doc. din colecția Hurmuzaki, din sec. XV).

Afară de aceasta, studenții mai înaintați, mai bine pregătiți, deci, prepară lucrări personale

asupra unor subiecte sau chestiuni istorice, din aceeași epocă, ce li s-au indicat sau și-au luat însăși, după recomandarea și cu aprobarea subsemnatului".⁴³⁵

În condițiile social-politice ale deceniului al V-lea, multora dintre savanții vremii li s-au părut că unele rezolvări ar fi putut fi promovate prin Academia Română. Un grup de 50 academicieni – printre care I. Lupaș, I. Nistor, N. Bănescu, N. Popescu, Al. Lapedatu, S. Dragomir, R. Rosetti, A.C. Cuza, V. Slăvescu, P.P. Negulescu, D. Gusti, S. Mehedinți, I. Rădulescu ș.a. – au promovat, în 1940, propuneri în sensul reorganizării vieții academice, pentru a răspunde timpului. Ei credeau că se impunea cu evidență "o intensificare a culturii naționale pentru a întări frontierele spirituale ale națiunii, ca o compensație a mutilării provizorii a frontierelor statului".⁴³⁶ Rămas credincios prietenilor sale, la 20 februarie 1940 Al. Lapedatu ținea să scrie, pe seama unei statornice prietene, Smaranda Gheorghiu (Maica Smara) (1857–1944): "Per aspera ad astra!" dedicație rămasă într-un *Album* de autografe păstrat de Muzeul "Curtea Domnească" din Târgoviște.

⁴³⁵ Cf. răspuns la adresa nr. 186/28.II.1939 a decanului Facultății de Filozofie și Litere, care a cerut planurile, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁴³⁶ BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu, XVII, v. 8. f. 23.

Pe George Fotino – specialist în istoria dreptului, decan al Facultății de drept din București și director al Bibliotecii "I.I.C. Brătianu" – secretarul general Lapedatu l-a susținut, pentru a fi ales membru corespondent al Academiei. Între argumentele aduse, referentul a menționat lucrările sale privind editarea volumelor *Cuvântările lui I.C. Brătianu* (4 volume) și *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești (corespondență)*, patru volume, pe care le aprecia: "cea mai splendidă ediție de acest fel de documente publicată până acum la noi". Adăuga, argumentat, despre insistența învățatului în a restaura casele Goleștilor, "restaurare care fără stăruința candidatului și pasiunea domnului Gh. Fotino nu se putea face".⁴³⁷

Prin decretul nr. 3280/1941, publicat în Monitorul Oficial din 1 decembrie același an, Al. Lapedatu a fost reconfirmat ca membru al Comisiunii Monumentelor Istorice, începând cu 15 octombrie, pe încă 9 ani.⁴³⁸ Aici, ca și la Academie, s-a străduit să răspundă cerinței de a menține și chiar dezvolta instituțiile inclusiv și în vreme de război.

La 11 noiembrie 1941, directorul Institutului German pentru Științe, prof. E. Gamillscheg, a înștiințat Academia Română asupra donării de către

Ministerul de Externe al Germaniei, a unui bust al lui Petre Carp. La 29 noiembrie, în același an, Academia a acceptat donația, "având în perspectivă înființarea unui Muzeu al Culturii Naționale, pentru care a și început să adune materialul necesar".⁴³⁹

Refugiat la București, pe timpul cedării Transilvaniei de Nord, Al. Lapedatu și-a văzut amenințată situația bibliotecii sale, ce rămăsese în Clujul ocupat de administrația horthystă. Biblioteca – 10.000 volume – se găsea depozitată, după ce fusese inventariată și catalogată, la sediul Institutului de Istorie Națională din Cluj. Pentru integritatea acestei zestre intelectuale, savantul s-a adresat unui prieten maghiar, prof. univ.G. Kristof, cerându-i sprijin încă în primele zile ale lunii septembrie 1940.⁴⁴⁰ Un denunț amenința sechestrarea acestei inestimabile biblioteci, ceea ce l-a determinat pe Al. Lapedatu să intervină din nou la 5 iulie 1941, de data aceasta la rectorul Universității din Cluj în aceeași zi, la președintele Academiei de Științe a Ungariei și la președintele Consiliului de Miniștri ungar.⁴⁴¹ Autoritățile maghiare au ținut seama de caracterul personal,

⁴³⁷ BAR, S. Manuscrise, fond Al. Lapedatu, VIII, 34.

⁴³⁸ Vezi și adresa MCNC – Subsecretariatul de Stat al Cultelor și Artelor nr.2492/1941, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁴³⁹ Cf. adresa Institutului German pentru Știință, București, str. Vasile Lascăr 43, din 11.XI.1941, înregistrată la Academia Română cu nr. 4402/29.XI.1941 și adresa Academiei cu același număr din 29.XI.1941, semnată de I. Simionescu și Al. Lapedatu, în copie în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁴⁴⁰ Cf. copia scrisorii, în lb. franceză, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁴⁴¹ Copiile scrisorilor, în lb. franceză, în *loc. cit., supra*.

special, al acestei biblioteci, respectând spre cinstea lor, integritatea acesteia; în final, lămurindu-se lucrurile, biblioteca i-a fost trimisă de către dr. Andrei Macavei, la Sibiu, acțiune încheiată în 1942.

La 29 martie 1943, Al. Lapedatu a donat biblioteca compusă din 8.000 vol. în valoare de 2.500.000 lei, 6 dulapuri de stejar și 1 fișier tot de stejar (valorând 500.000 lei), Bibliotecii Centrale Universitare clujene. Singura clauză mai specială a donației, a fost ca aceasta să-i poarte numele, iar cheltuielile de transport și expediție să-i fie restituite lui Andrei Macavei.⁴⁴²

Încă la 23 septembrie 1942, Al. Lapedatu s-a adresat rectorului Universității "Regele Ferdinand I" – la Sibiu, precizându-și donația bibliotecii sale pe seama Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj, aflată și ea refugiată la Sibiu.⁴⁴³ Actul de donație ca atare, întocmit la Sibiu și datat 29 martie 1943, s-a făcut între Al. Lapedatu, pe de o parte, și Iuliu Hațeganu, rectorul Universității, și Ion Mușlea, directorul Bibliotecii acesteia. El a fost perfectat, după ce Senatul universitar al Universității "Regele Ferdinand I" a luat act, la 3 octombrie 1942, de intenția de donare precizată în scrisoarea din 23 septembrie 1942, exprimându-i "vii mulțumiri și

⁴⁴² Actul de donație a fost parafat de notar, înregistrat la nr. 76053/30.III.1943, *idem* nr. 138/1943. Vezi prezentarea bibliotecii la Stelian Mândruț, *Fondul "Alexandru I. Lapedatu"*, în *Biblioteca și învățământul*, Cluj-Napoca, 1983, p. 177-181.

⁴⁴³ Actul de donație în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

întreaga grațitudine a sentimentelor sale, pentru această valoroasă donație, care la timp potrivește o mare lacună la care a dat loc tristul eveniment al refugiului".⁴⁴⁴ Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor și-a însușit donația, iar decretul nr. 3530 din 1942 a autorizat Universitatea "Regele Ferdinand I" din Cluj aflată la Sibiu să accepte donația bibliotecii "ce cuprinde o foarte prețioasă colecție de cărți referitoare în special la pământul și poporul românesc, cu condițiunea ca biblioteca să formeze un corp separat cu inventarul, catalogul și mobilierul ei, într-o încăpere aparte purtând numele de *Biblioteca Profesor Alexandru Lapedatu*".⁴⁴⁵

Cunoscător al realității transilvănene, Lapedatu a influențat mereu, prin oameni, mersul cultural aici. În acest sens, recomandările și cererile sale se justifică ca venind de la un foarte bun cunoscător al calităților umane. În 1944, intervenea iarăși pe lângă dr. C. Angelescu ca să numească, inspector la Cluj, pe C. Mateescu, fost inspector general al învățământului din regiunea Cluj până la 1 septembrie 1940.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Publicat în *Monitorul oficial* partea I-a, nr. 289/9.XII.1942, p. 10720.

⁴⁴⁵ Cf. adresa rectoratului Universității Regele Ferdinand I Cluj – Sibiu, nr. 3380/10.X.1942, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁴⁴⁶ Vezi coroborare două surse: referatul directorului D. Goga din Ministerul Culturii Naționale, nr. 1/17.X.1944, prin care acesta și Eugen Hulea sunt detașați la Cluj iar pentru C. Mateescu se propune delegare, în BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu, XVII, v. 2, 101 și *idem*, fond dr. C. Angelescu, S. 19 (3) 53335/CD LXVIII bis.

Arătăm mai sus că sub conducerea sa fondurile documentare ale Academiei s-au îmbogățit substanțial. În anul 1944 arhiva familiei Periețeanu a fost donată de către avocatul Al.V. Periețeanu-Buzău, conținând 413 documente ce au fost cercetate și atestate de conservatorul bibliotecii, Iorgu Iordan, la 7 iulie 1948.⁴⁴⁷

Printr-un alt decret regal (nr. 1961/1944), Al. Lapedatu era numit membru în Comisiunea de conducere a "Fondului Simu", pe timp de 5 ani în locul lui L. Mrazec.⁴⁴⁸

Relații prietenești, apropiate și deschise, a întreținut Al. Lapedatu cu Arthur Verona, fie la ședințele CMI sau la Comisia de Pictură Bisericească.⁴⁴⁹

Ca președinte al CMI începând cu 25 iulie 1944 a aprobat angajarea diaconului Ion Barnea în cadrul acesteia. Acesta s-a aflat la Berlin, încadrat ca diacon la Biserica ortodoxă română, începând cu 1 iulie 1943. Întors în februarie 1944 la București – aducându-și acasă soția pentru a naște –, pierduse toate bunurile personale la Berlin, în timpul bombardamentelor din 22–23 noiembrie 1943. La

11 martie 1944, a cerut viză la Legația Ungariei din capitală pentru a se reîntoarce la post, dar evenimentele l-au împiedicat să revină, rămânând în cadrul Comisiunii, unde s-a ocupat de evacuarea și conservarea arhivei acesteia.⁴⁵⁰

La fel, C. Rădulescu-Motru i-a rămas foarte apropiat, din rândurile sale distingând prețuirea și încrederea reciprocă.⁴⁵¹ Până în ultimele zile ale activității sale academice, Al. Lapedatu i-a obișnuit pe cei din jur cu o prezență interesată de bunul mers al lucrărilor; printre ultimele pe care le-a făcut – în ianuarie 1947 – fiind trimiterea unei copii a *Cronicei* lui Nicolae Stoica de Hațeg lui Aurel Bugaru din Timișoara, avocat preocupat de asemenea studii.⁴⁵²

De la Alba Iulia, în 26 decembrie 1945, Ion Berciu, directorul Muzeului Unirii îl ruga să primească urările și mulțumirile "din partea unei instituții a cărei activitate tăcută o urmăriți cu simpatie și o sprijiniți cu însuflețire în toate împrejurările".⁴⁵³ Peste câteva luni, la 11 aprilie 1946, îi cerea sprijin pentru localul muzeului,

447 BAR S. manuscrise, fond Al. Lapedatu XXIX, imprimate 8.

448 Cf. adresa MCNC – Direcțiunea Artelor, nr. 35629/24.X.1944, în arhiva fam.dr. Ana și Ioan Macavei.

449 Pe acest temei la 4.VI.1945, A. Verona, prezentându-i valențele lucrării sale, *Pictura*, îi cerea s-o includă în lista cărților propuse pentru Premiul "Năsturel", cf. scrisoare din București, 4.VI.1945, în BAR, *loc. cit.*, VIII, nr.198506.

450 Detalii în Arh. Naționale – Arhiva Istorică Centrală, fond MCA, dosar 8/1944, f. 8, 9; 35, dosar 5/1944, f. 17.

451 Cf. scrisorile din 29.XII.1945 și 5.VII.1946 din Butoiești, BAR, *loc. cit.*, VII, nr.198373 și 198375.

452 Vezi scrisoare A. B., Timișoara, 20.I.1947, BAR, *loc. cit.*, nr. 197648.

453 Cf. adresa nr. 197484/25.XII.1945, în BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu.

trimitându-l pe unul din membrii Consiliului acestuia, Justin Sava.⁴⁵⁴

Îl ajuta pe pictorul D. Stoica – care expusese la Sala "Universul", în 1946 (23 septembrie – 18 octombrie) – recomandându-i lucrările, "ca excepționale", spre achiziție, guvernatorului Băncii Naționale.⁴⁵⁵

Prietenii cei mai apropiați, ca Otilia Cazimir, nu l-au uitat nici de Crăciunul anului 1949, scriindu-i lui Al. Lapedatu, "cei dintâi dintre toți, ca să vă urez ca totdeauna, din inimă, sănătate, liniște și mulțumire". Spera să-l găsească urările "în colțișorul retras și prietenesc unde vă știu de atâta vreme, cu cărțile, cu rarii prieteni și cu gândurile voastră. Astăzi, vin și eu acolo, să vă aduc urările mele creștinești și prietenești".⁴⁵⁶

Amurgul unui om de mare omenie și cu atâtea fapte pozitive pe seama societății în care trăise, se apropia. Îl aștepta deja resemnat, poate speriat de viitorul neamului său, pornind acum să-și scrie *Amintirile*, într-o adevărată concurență cu timpul.

⁴⁵⁴ *Ibidem*, adresa nr.197485.

⁴⁵⁵ BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu, IV, nr 197846.

⁴⁵⁶ Cf. scrisoare din Iași, 26.XII.1949, p. 2., în deținerea fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

CONLUCRĂRI POLITICE

Intrarea în politică l-a costat, în mod sigur, pe istoric. O dată cu această decizie, posturile publice ce-i vor fi încredințate l-au obligat la un stil de viață impropriu cercetării tihnite și sistematice. Călătorii continue și reuniuni oboseitoare, obligații protocolare, misiuni electorale, diplomatice și politice, cuvântări ocazionale nesfârșite, iată un șir impresionant de obligații ce au derivat din noua sa situație politică.

Toate acestea au diminuat timpul și puterea de muncă a istoricului în mod categoric, i-au uzat forțele. Prețul plătit, greu de apreciat, a fost desigur mare. Singura întrebare, ce se naște din asemenea constatare, este: A meritat? Fără să angajăm un răspuns definitiv, vom spune doar că șirul de ctitorii, faptele și evenimentele culturale, politica culturală și națională fondată pe învățăminte istorice și realități rezultate din istorie, cărora lis-au asigurat continuitate și finanțare, *n-ar fi fost posibile dacă Al. Lapedatu nu ar fi ocupat aproape*

două decenii cele mai înalte posturi în statul român. Privind dintr-un asemenea unghi, sacrificiul adus politicii se justifică prin beneficiile culturale și științifice excepționale produse în urma situației sale de om politic angajat. Al. Lapedatu se dovedește, astfel, un patriot constructivist, care și-a asumat cu tărie crezuri politice liberale, dar care a promovat în ierarhiile statului pentru că era recomandat de calități deosebite profesionale, morale și umane. Pentru el, politica a constituit un mijloc de *a face bine public și individual*. În urma stăruințelor sale, de ordin organizatoric și juridic, România a beneficiat de o politică culturală, cultura însăși devenind o forță de susținere a statului român. Spre deosebire de alți foști titulari ai Ministerului Cultelor și Artelor, Al. Lapedatu s-a comportat ca un om realist, un foarte bun cunoscător al domeniilor culturale și a mii de oameni ce le serveau ca animatori locali. Ei au reușit să creeze tipuri de acțiune culturală, apoi să găsească acele mijloace care, cu adevărat, ajută în identificarea și promovarea actului cultural autentic și util societății. Pentru el, ministerul de resort a fost doar un loc al determinării și stimulării valorilor, acțiunea culturală fiind privită în ansamblul ei național fără partajări de tip regionalist și excesiv elitiste. Ardeleanul echilibrat și dedicat prin chiar ființa sa, dar și prin întreaga educație ideilor unității naționale, confirmă regula după care marile personalități apar și se manifestă la timpul cuvenit.

Aceasta, în societățile deschise, unde valoarea este căutată, încurajată și acceptată.

În cercul său electoral, îl găsim, în 1923, pe Al. Lapedatu la târgul săptămânal de miercuri de la Ceica, unde îi primește pe reprezentanții comunelor Topa de Sus, Cătești, Topa de Jos, Ceișoara, Ceica, Dușești, Incești, Topești, Decinești, Dochești și altele, ascultându-le plângerile față de problema împrumutării. Într-o altă vizită, se documentează la Beiuș și Seghiște, la Ștei, pe Valea Roșiei – la Deleni, Petroasa, Rimetea, Josani-Gurbești, Salonta și Tinca, controlând cum se fac împrumutările.⁴⁵⁷

Prezidat de Al. Lapedatu la 31 mai, a avut loc la Arad, în Sala mare de la "Crucea Albă", congresul PNL. Peste 2000 de participanți au salutat prezența istoricului, a generalului A. Văitoianu și altor lideri, ei propunându-și "să-și adune și unească noile puteri asociate, să-și manifesteze curente ce le dominează, pentru ca, potrivit acestor noi puteri și curente, să-și reconstruiască cadrele de conducere".⁴⁵⁸

Realizările economice din timpul guvernărilor liberale cu reflexiile lor în plan social și cultural, au justificat stăruințele omului politic Lapedatu.

Fondurile de stat alocate pentru școli, numai în județul Brașov, luat ca exemplu, dovedesc implicarea oficială: în 1924 – 1.563.028 lei, iar în

⁴⁵⁷ *Înfrățirea*, nr. 830, 26.VI.1923.

⁴⁵⁸ *Înfrățirea* nr. 1094, 31.V.1924.

1925 – 3.137.779 lei. Acum s-au ridicat noi edificii școlare la Apața, Baci, Bod, Cernat, Codlea, Cristian, Crizbav, Feldioara, Ghimbav, Hălchiu, Hărman, Măieruș, Prejmer, Purcăreni, Râșnov, Rotbav, Satu Lung, Satu Nou, Sânpetru, Tărlungeni, Turcheș, Vulcan și Zizin.⁴⁵⁹

La o mare întrunire publică, ținută în grădina Teatrului de la Brăila, de Sfinții Petru și Pavel, în 1925, unde s-au strâns peste 10.000 de cetățeni, au vorbit I.I.C. Brătianu, V. Brătianu, G.G. Mârzescu, N.D. Chirculescu, Tr. Moșoiu, I. Inculeț, Dr. C. Angelescu, Leonte Moldovanu și Al. Lapedatu. Evocând greutățile, dar și realizările, vorbitorii au arătat cu cifre implicarea guvernului în economia acestui județ: au fost reparate 60 școli cu 175 săli de clasă, 27 locuințe directoriale, 38 de biserici, 14 primării, 3 case parohiale; au fost din nou ridicate 43 de școli cu 83 clase, 16 case directoriale, 9 biserici, 20 primării, 8 case parohiale. Ministerul Instrucțiunii Publice a alocat Brăilei, într-un scurt termen, 13.910.000 lei, Ministerul Domeniilor 1.700.000 lei, Ministerul Cultelor și Artelor – 390.000 lei, Prefectura – 14.300.000 lei, totalizând 30.800.000 lei, țărănimea brăileană contribuind numai pentru școli cu 35.500.000 lei. Vorbind despre aceste realități, Leonte Moldovanu considera: "efectul culturii și soarelui libertății asupra noastră se resimte mai mult, decât cum este

⁴⁵⁹ *Viitorul*, 16.VIII.1925.

în provinciile alipite, totuși am convingerea că bătăuții de acest soare al libertății, românii din toate partidele chemați la această acțiune, ea va deveni surprinzătoare pentru popoarele din Europa".⁴⁶⁰

Cu acel prilej, Lapedatu a lăudat Brăila și populația de aici dintr-o altă perspectivă. El spunea: "Există în mijlocul Dv. al brăilenilor atâta spirit și atâta tradiție ardelenescă, că eu pot vorbi în toată voia, ca reprezentant al Ardealului în guvern. Nu există în toată țara un oraș să simbolizeze munca armonică, munca frățească, munca solidară a elementului ardelean cu cel băștinaș (...). Coloniștii Ardealului cari au venit aci mai întâi, ca păstori, pe urmă ca plugari și mai târziu ca negustori, industriași și profesioniști intelectuali, n-au adus cu turmele, cu plugurile lor și cu instrumentele lor de negoț și industrie numai bună stare materială a acestui județ și oraș, ci au adus și elemente de cultură noi și spiritul solidarității naționale, pe care l-au manifestat în toate țările române pe unde au ajuns ei".⁴⁶¹

Cum în iunie 1925 se comemorau "16 centenare de la primul sobor ecumenic" – cel din Niceea (325) – la Westminster Abbey, superiorul bisericii române din Paris, părintele V. Radu, a fost desemnat să

⁴⁶⁰ Vezi BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu, 22.VI.1925. Înșirând alte rezultate, nu uita de cele 11 circumscripții medicale (cu 11 medici), nou înființate, ca și de cele 300 vagoane de grâu de însămânțat, 120 vagoane porumb date de guvern Brăilei, în urma secetei.

⁴⁶¹ *Ibidem*, fila 6–7.

reprezintă Biserica Ortodoxă Română. Mandatul și cheltuielile sale au fost susținute de Ministerul Cultelor și Artelor, Al. Lapedatu apreciind contribuția respectivă.⁴⁶² Dacă aici reprezentarea a fost redusă, la serbările dedicate soborului niceean de la Vatican, din duminică de 15 noiembrie 1925, în catedrala San Pietro au participat, pe lângă Papa Pius al XI-lea și colegiul papal, corpul diplomatic și o delegație reprezentativă greco-catolică din România: Monseniorul Al. Niculescu, episcopul Lugojului, canonicul Al. Rusu, directorul Seminarului mitropolitan din Blaj, profesorii Ioan Moldovan și Iuliu Maior, iar locul de onoare lângă papă a fost ocupat de monseniorul Vasile Suci, arhiepiscop și mitropolit de Alba Iulia și Făgăraș, care a oficiat liturghia în limba română cu răspunsuri alternative în grecește, rusește și românește.⁴⁶³ Efectul acestei impozante reprezentări a fost deosebit, fiind reținut de presă și comentat în mediile diplomatice, dovedind deschiderea ecumenică a poporului român.

În biserica mitropolitană a Moldovei, adresându-se reginei Maria și altețelor regale, cu prilejul aniversării Sinodului de la Niceea, Al. Lapedatu ținea să sublinieze că, cu acel prilej, românii

sărbătoreau și Sinodul din 1642 de la Iași, la Trei Ierarhi, din înțelepciunea lui Vasile Lupu și a mitropolitului Vaarlam (când s-a discutat cuprinsul cărții *Mărturisirea Creștină* a lui Petru Movilă), ca și pe cel de la 1600, ținut sub Mihai Viteazul.

În 1925 serbările religioase l-au vizat și pe mitropolitul Varlaam, pe mormântul acestuia, la Iași, așezându-se o inscripție comemorativă. Textul în cauză – la rugămintea mitropolitului Moldovei, Pimen –, a fost definitivat de Al. Lapedatu și de Al. Ghibănescu.

Iată cum, în orice împrejurare politică, istoria și istoricul găseau de cuviință să lege trecutul de prezent.

Aniversând deci, în 1925, la Iași, 1600 de ani de la prima mare reuniune ecumenică, în prezența familiei regale și a Sfântului Sinod, Al. Lapedatu spunea: "Prezența Maiestăților voastre și a întregii familii regale între ierarhii țării este o nouă dovadă că, tocmai ca și împăratul Constantin cel Mare, recunoașteți necesitatea bisericii pentru salvarea intereselor superioare ale țării mai ales în aceste zile, precum o fac și alte capete încoronate din alte părți ale Europei. Deci introducerea și intensificarea învățământului religiei creștine în toate școlile și pe toată linia este și o înaltă necesitate de stat, neuitându-se mai ales și clasele superioare de fete, când se formează caracterul viitoarelor mame cari

⁴⁶² Vezi adresa Sinodului nr. 274/19.VI.1925 către MCA, ANIC, fond MCA, dosar 9/1925, f. 104.

⁴⁶³ Cu comentarii în raportul Legației României la Roma, semnată de Al. Penescu, cunr. 278/16.XI.1925, în loc. cit., fond cit., dosar 109/1925, f. 313.

sunt și vor rămâne în veci și cele mai neîntrecute educatoare ale generațiilor de mâine."⁴⁶⁴

De ce s-a ales lașii pentru a aniversa Sinodul de la Niceea din 325? Mai întâi ca un omagiu adus străvechii Mitropolii a Moldovei și Sucevei, sub ocrotirea căreia s-au mai întrunit pe vremuri două sinoade, din care unul, cel de la 1642, "trece de însemnătatea unui sinod local", dovedindu-se o "necesitate a întregii lumi creștine din Răsărit".⁴⁶⁵ Secundo, era prima reuniune a ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române după înfăptuirea unității politice la 1918, semnificând că "după restaurarea unității politice a statului, restabilirea unității Bisericii sale a fost pentru dânșii o chestiune de adevărată conștiință, pe care cu dragoste și înțelepciune au știut-o realiza în consemne de înaltă valoare și națională. Manifestațiunea aceasta are deci, pentru noi nu numai un sens comemorativ, istoric, ci și un sens actual, simbolic, pecetluit cu prezența la serbare a M.S. Regelui și a augustei sale case domnitoare". Și încheia ministrul Lapedatu în cuvântarea sa de reprezentant al guvernului, că acesta, "precum și în trecut, așa și în viitor, înțelege să ajute Biserica ca pe cel mai puternic sprijin al unui stat cultural și creștin cum este al nostru, încredințat că numai răzimat pe un astfel de sprijin

⁴⁶⁴ Cuvântarea ținută în numele Sfântului Sinod, exprimând speranța de unire a bisericilor, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 165, f. 4-5.

⁴⁶⁵ *Ibidem*, fila 9-10. Text corectat și adnotat, citit în numele guvernului român.

acest stat își va putea îndeplini misiunea sa istorică în aceste părți ale lumii într-o mărire și gloria lui Dumnezeu și a credinciosului său popor".⁴⁶⁶

Anul 1925 a fost marcat de mai multe reuniuni ecumenice la care Ministerul Cultelor și Artelor a considerat potrivit să se implice și să sprijine direct participarea românească. Astfel, la Stockholm, delegația română i-a cuprins pe mitropoliții Nicolae al Ardealului și Nectarie al Bucovinei, pe episcopul Vartolomeu al Râmnicului, pe arhimandritul Iuliu Scriban și preoții Ioan Cicerone Iordănescu, prof. Ioan Lupaș și pe profesorii V.G. Ispir și Romulus Căndea, cheltuielile acestora fiind susținute de minister.⁴⁶⁷

Organizatorul conferinței de la Stockholm din 19-31 august 1925 a invitat 600 de delegați din toată lumea. Axată pe tema Viață și muncă, conferința a suscitat interesul Bisericii Ortodoxe Române care a aprobat plecarea unei importante delegații, cerând informații suplimentare de la legația română. În fruntea delegației de 28 membri a fost desemnat episcopul Vartolomeu, Sinodul solicitând ministerului să suporte costurile la nivel corespunzător: "dacă e să participe la această conferință, apoi să participe în condițiunile pe care

⁴⁶⁶ *Ibidem*.

⁴⁶⁷ Cf. adresa Sinodului nr. 231/26.V.1925, loc. cit., fond MCA, dosar 109/1925, f. 283.

le pretinde prestigiul și onoarea celei mai mari biserici și țări din creștinătatea ortodoxă".⁴⁶⁸

Cum Biserica deținea "un rol foarte important în opera noastră de propagandă", Direcțiunea Presei din Ministerul Afacerilor Străine – unde Ioachim Dăianu, secretar de legație, aduna și sistematiza știri pentru un Buletin zilnic – i-a cerut lui Al. Lapedatu să asocieze ministerul Cultelor și Artelor la lucrarea lor. Acesta a dispus ca Direcțiunea generală a Cultelor, prin Șt. Brădișteanu, să răspundă prompt, celor de la Externe, al căror *Buletin* era trimis oficiilor diplomatice și principalelor instituții și care, în viziunea sa, trebuia să cuprindă și informații legate de viața culturală și spirituală a României.⁴⁶⁹

Să-l privim pe Lapedatu și din perspectiva legăturilor cu fruntașii politici ai maghiarilor.

Organizat imediat după războiul de unificare pe principii etnice, Partidul Maghiar nu a întrunit adeziunea largă a maselor populare maghiare. O recunoaște unul dintre fruntașii politici, Dómókos Haraga Balasz, care – în 1925 – intenționa reorganizarea acestuia după cerințe moderne. Critica sa față de Partidul Maghiar reținea că acesta "se distingea prin alergări inutile cu toate

nemulțumirile și nimicurile minorității maghiare la Liga Națiunilor, nu este adevăratul și nici oficiosul reprezentant al minorității maghiarilor din România Mare și că aceste doleanțe nu corespund realității".⁴⁷⁰

O părere similară întâlnim la deputatul liberal Arpad Erney, care într-o scrisoare către I.I.C. Brătianu recunoștea că "straturile largi ale populației – mai ales țărănimea – din județele secuiești văzând că conducerea Partidului Maghiar din Cluj nu corespunde întru nimic necesităților vitale ale secuimii, și că prin atitudinea sa înăsprește din ce în ce mai mult relațiunile între această minoritate și elementul românesc, încât în loc să stabilească raportul de conlucrare a reușit să înființeze o stare care nu mai este suportabilă, a decis, ca emancipându-se, să înființeze Federațiunea secuilor" în Târgu Secuiesc și alte 50 de comune din jur. Conducerea acesteia i se propusese lui Arpad Erney, drept care cerea consimțământul președintelui partidului căruia-i aparținea.⁴⁷¹ Împreună cu autorul rândurilor de mai sus, și alte personalități ale maghiarilor – Peter Bãrdos, Kós Károly, Géza Kiss și

⁴⁶⁸ Cf. adresa Sinodului cu nr. 77/12.II.1925 către Al. Lapedatu, loc. cit., fond MCA, dosar 109/1925, f. 32.

⁴⁶⁹ Cf. adresa MAS – Direcțiunea Presei nr. 5792/3.II.1925, ANIC, fond MCA, dosar 109/1925, f. 29.

⁴⁷⁰ *Ibidem*, f. 12.

⁴⁷¹ Scrisoare, Sf. Gheorghe, 22.VII.1925, *idem, supra*, v. 13, f. 1. În programul Federației se înscriseră: "Să asigurăm mai departe vitalitatea, progresul cultural și economic al acestei mase compacte în cadrul statului român punând toate calitățile și forțele acestei mase în colaborarea conștientă și sinceră cu elementul românesc în serviciul consolidării statului român."

Páal Arpád – au conlucrat cu liberalii, în primul rând cu Al. Lapedatu, organizând o grupare a PNL la Călățele. Iată cum concepția liberală – promovată prin personalități de talia lui Lapedatu – a convins și între intelectualii maghiari.

A susține presa de partid constituia o dificilă problemă, mai ales de ordin economic. Ea rezultă și din existența, în toată Transilvania, a unui singur ziar liberal *Patria*, în timp ce "Partidul Maghiar este sprijinit de vreo 40 gazete ungurești, iar evreii, industriașii etc. de asemenea își au ziarele lor, numai Partidul Liberal nu are organe de presă în Ardeal".⁴⁷² Asemenea realități nu trebuie omise, din ele învățând cei ce-și asumă conducerea treburilor politice.

Politica a atras mereu slujitorii Bisericii, asemenea aderări fiind frecvente în epoca interbelică, ele având, de regulă, consecințe negative în rândul comunităților. Mai grave deveneau lucrurile când, din merite politice, unii slabi slujitori ai altarului, primeau recunoașteri publice, remarcându-se discrepanțe între biserică și politică. Cum guvernarea liberală a decorat – în 1925 – mai mulți preoți, la propunerea prefecturilor, la Cluj episcopul Nicolae Ivan a fost

categoric împotriva unora dintre cei decorați, motivând: "Eu cunosc mai bine ca prefectul și ca primarii pe acești oameni nenorociți – și voi dintâi să-i văd la muncă și la calea cinstei și apoi la decorații".⁴⁷³

Și a trebuit să i se dea dreptate, ceea ce ministrul de atunci (Al. Lapedatu) a și făcut!

Momentul nu era dintre cele mai bune pentru guvernarea liberală, care se confruntau cu serioase dificultăți de ordin politic și economic.

De altfel, un prieten statornic, episcopul Lucian al Romanului, îi scrie la 27 ianuarie 1926, concretizând bine situația guvernului liberal: "Precum observ sunteți ocupați cu facerea bagajului de drum. Cui credeți să închiriați-vremelnic-apartamentele?"⁴⁷⁴

Același episcop de Roman, Lucian Triteanu, a judecat proiectul legii cultelor, "bine încheiat, limpede redactat, liberal și echitabil față cu toate cultele. De dorințele și pretențiile *fraților* uniți să nu vă doară capul. În lege nu se pot pune dispoziții, cari să *îndemne* pe credincioșii unui cult la tăcere, dar nici să pot tolera în lege (cum era în cea ungurească) dispozițiuni să *împiedice* manifestarea libertății de conștiință religioasă (reținerea averii

⁴⁷² Din oferta nedată de-a tipări un ziar liberal, avansată de Albert Polony, dar condiționată de concesiunea unei tipografii, scutire de taxe pe timp de 4 ani, acordarea lunară a unei jumătăți de vagon de hârtie, o indemnizație de 250.000 lei nerambursabilă, toate în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 110, f. 1.

⁴⁷³ Cf. adresa Episcopiei Ortodoxe a Vadului, Feleacului și Clujului, 20.XI.1925, către Al. Lapedatu, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 94, f. 1.

⁴⁷⁴ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 78, f. 1.

etc.). *Convingerea religioasă și apoi meseria.* La ei, materia determină convingerea!"⁴⁷⁵

Atragerea ierarhilor de toate confesiunile la dezbaterile ce priveau organizarea vieții bisericești, legislația și rolul Bisericii în stat a fost un punct urmărit continuu de Lapedatu.

Ca ministru ardelean, el nu a stat nici o clipă în afara realităților, a conflictelor din mediile rurale.

Tocmai de aceea, locuitorii din Beliș – în fruntea căroră semna preotul D-tru Munteanu – i s-au adresat, în 1926, pentru a îndepărta un depozit de lemne ridicat în centrul așezării și ajuns a fi privit ca izvor al tuturor relelor.⁴⁷⁶

Pe Lapedatu îl putem urmări – prin izvoarele arhivistice și de presă – ca pe o prezență de solidificare în centrul mișcării liberale. Credem azi – deși erau mulți alți istorici angajați – că el a marcat hotărâtor doctrina acestei formațiuni, argumentând-o sub raport istoric.

Prin decretul nr. 1856 din 4 iunie 1927, lui Al. Lapedatu i s-a încredințat, din nou, Departamentul

⁴⁷⁵ Dezbaterile în jurul legii cultelor au atras, uneori în largi dispute și vii polemici, autoritățile laice dar și cele bisericești, cum arată scrisoarea episcopului Lucian, datată 27.I.1926, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 78, f. 1.

⁴⁷⁶ Cf. scrisoare din 2.II.1926, privind depozitul lui Cord Nicolae (în realitate Ignăție Kahan), în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 89, f. 2. Vezi la Gheorghe Hristodol, *Din lupta moșilor pentru ocuparea pădurilor moșierești 1918–1927*, în An. IIA Cluj–Napoca, XXI, 1978, p. 459–471.

Cultelor și Artelor.⁴⁷⁷ La demisia lui Barbu Știrbei și constituirea noului guvern, decretul nr. 2129 din 22 iunie 1927 îl reconfirma pe Al. Lapedatu în post.⁴⁷⁸ În acest guvern el a ocupat, interimar, și postul de ministru al Finanțelor, în locul lui Vintilă Brătianu aflat în concediu în perioada 8 august–8 septembrie 1927;⁴⁷⁹ la fel, din 23 decembrie 1927 și până în 23 ianuarie 1928, l-a suplini pe L. Mrazec, ministrul Industriei și Comerțului, aflat în concediu.⁴⁸⁰

În toamna anului 1927, Vintilă Brătianu, noul președinte al Consiliului de Miniștri, i-a comunicat lui Al. Lapedatu numirea din nou ca ministru al Cultelor și Artelor.⁴⁸¹

În anul 1928, Al. Lapedatu l-a suplini pe dr. N. Lupu, ministrul Muncii, Cooperăției și Asigurărilor Sociale, fiind interimar al acestui post începând din

⁴⁷⁷ Vezi comunicarea făcută de președintele Consiliului de Miniștri, Barbu Știrbei, cunr. 4380/10.VII.1927, în arhiva fam. Ana și Ioan Macavei.

⁴⁷⁸ Cf. adresa Președinției Consiliului de Miniștri nr. 4506/25.VI.1927, în arhiva fam. Ana și Ioan Macavei.

⁴⁷⁹ Cf. adresa Președinției Consiliului de Miniștri nr. 4964/8.VIII.1927, care menționează decretul regal nr. 2581/2.VIII.1927, ce prevedea interimatul, în *loc. cit., supra*. La 24.XI.1927, Vintilă Brătianu i-a încredințat departamentul, cf. adresa Președinției Consiliului de Miniștri nr. 6052.

⁴⁸⁰ Cf. decretul regal nr. 3780/23.XII.1927 și adresa Președinției Consiliului de Miniștrilor nr. 6400/23.XII.1927, în *loc. cit., supra*.

⁴⁸¹ Cf. adresa Președinției Consiliului de Miniștri nr. 6052/24.XI.1927, care confirma decretul nr. 3318/24.XI.1927, în inventarul MNI Tr. Cluj–Napoca.

26 mai.⁴⁸² Un alt interimat la Finanțe, i-a fost încredințat în perioada 4 august–15 septembrie 1928.⁴⁸³

De comun acord cu Consiliul Central Bisericesc, Ministerul condus de Al. Lapedatu a conlucrat la Regulamentul pentru fondul general de asigurare a imobilelor bisericești. Votat în prima instanță la 9 februarie 1928, Regulamentul era autorizat de Consiliul de Miniștri prin Jurnalul nr. 1232 din 6 iunie, peste doar trei zile, Al. Lapedatu trimitându-l Regenței pentru promulgare.⁴⁸⁴ Încă un pas pe linia modernizării legislației, dar și a protejării valorilor istorice imobiliare aparținând cultelor.

Legea pentru regimul general al cultelor a constituit un alt important obiectiv al mandatului ministerial al lui Al. Lapedatu. Referatul acestuia – aprobat de Consiliul de Miniștri la 15 martie 1928 – a fost deosebit de concret și a condus la trimiterea proiectului în deliberarea corpurilor legiuitoare. Astfel, Legea nr. 70 pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române aprobată la 6 mai 1925 – care l-a avut promotor tot pe istoric – a fost completată în mod fericit, modificând îndeosebi art. 27, alin. 1 în sensul că: "Părțile constitutive ale Bisericii: parohiile,

protopopiatele, mănăstirile, episcopiile, arhiepiscopiile, mitropoliile și Patriarhia sunt persoane juridice".⁴⁸⁵ Votat la Senat în 31 martie cu unanimitate de voturi (135), proiectul era înaintat de Lapedatu, cu nr. 14024/15 martie, Regenței pentru aprobare.

La prima mare adunare populară liberală de după alegerile din 1927, ținută la Iași, în februarie 1928, Al. Lapedatu a participat alături de I.G. Duca, N. Lupu, C. Argetoianu, I. Incuț, C.D. Dimitriu ș.a. Reuniunea a fost dominată de ideile întăririi organizațiilor politice județene și de nevoia solidarității.⁴⁸⁶

La 19 februarie 1928, îl găsim prezidând organizația liberală județeană Brașov, când are loc aici al treilea Congres liberal (primul în 1926); la acea dată PNL–Brașov număra 3.854 membri în județ și 753 în oraș.⁴⁸⁷ Alături de L. Moldovan, V.P. Sassu, I.G. Duca, N. Lupu, Al. Tisescu și prof. Tohăneanu, Lapedatu a susținut: "toți românii suntem datori să ne dăm silințele pentru consolidarea noului stat, să formăm partide politice care printr-o nobilă emulațiune patriotică să ne ducă la realizarea bunurilor pe care le râvneam altădată".⁴⁸⁸

⁴⁸² Cf. adresa Președinției Consiliului de Miniștri nr. 1491/1928, care face trimitere la decretul regal nr. 1453/26.V.1928, în *loc. cit., supra*.

⁴⁸³ Cf. decretul nr. 2100/4.VIII.1928 și adresa Președinției Consiliului de Miniștr nr. 1973/4.VIII.1928, în *loc. cit., supra*.

⁴⁸⁴ Cu adresa nr. 25991/9.VI.1928, în *loc. cit.*, fond MCA, dosar 11/1928, f. 97.

⁴⁸⁵ Cf. Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 549/1928, în *loc. cit.*, fond MCA, dosar 11/1928, f. 2.

⁴⁸⁶ Vezi *Mișcarea*, an XXII, nr. 34, 12.II.1928.

⁴⁸⁷ Vezi *Universul*, 28.II.1928.

⁴⁸⁸ *Carpați*, an VIII, nr. 415, 26.II.1928.

Ca ministru i-a fost dat să asigure cele mai înalte condiții funeraliilor naționale făcute lui I.I.C. Brătianu. S-a îngrijit ca serviciul divin să fie impecabil, onorând figura celui mai de seamă om politic al epocii. Au servit la înmormântare arhimandritul dr. Filaret Joca, eclesiarh al Patriarhiei, Titus Târgovișteanu, vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, preotul Mihălcescu și diaconul Marius Constantinescu de la biserica Amzei, unde a fost depus trupul neînsuflețit al celui dispărut. De sarcofagul necesar s-a ocupat arh. Petre Antonescu; sicriul, pernele de decorații, lumânările fiind comandate prin Carol Hilber Lazer, decorator și antreprenor de pompe funebre; prof. M. Minovici s-a ocupat direct de îmbălsămare; la Ateneu, unde a fost expus trupul defunctului la 26 noiembrie – pe un catafalc îmbrăcat în 12 m de un drapaj tricolor – 1.200 de crizanteme au decorat sala. Ministerul Cultelor și Artelor a achitat toate cheltuielile, inclusiv autoturismele care i-au adus pe cei de la Câmpulung la Florica și telegramele de condoleanțe.⁴⁸⁹

⁴⁸⁹ Cheltuielile au înregistrat: 2.000 lei pentru arhim. dr. Filaret Joca; 4.000 lei pentru vicarul Titus Târgovișteanu; 13.380 lei pentru sarcofag; 55.000 lei pentru sicriu și decorații; 50.938,15 lei costul telegramelor interne și externe; 40.000 lei pentru îmbălsămare; 14.311 lei cheltuiți direct de Prefectura județului Argeș. Toate în loc. cit., fond MCA, dosar 180/1928, f. 4, 7-8, 27. Despre eveniment, vezi: "Universul", 28.XI.1927; "L'indépendance Roumaine", an 51.nr. 15795, 26.XI.1927; "Oglinda lumii", an VII, nr. 49, 3.XII.1927.

Al. Lapedatu – fidelul colaborator și apropiat al lui I.I.C. Brătianu a contribuit ca acest ultim omagiu să rămână în memoria contemporanilor.

Figura eminentului lider național a făcut imediat obiectul unor proiecte de lucrări de artă monumentală. Până la 1 octombrie 1928, Comitetul pentru ridicarea unui monument la Timișoara, condus de dr. Aurel Cosma, avizase deja asupra ansamblului "Unirii", care urma să fie ridicat până la 1 septembrie 1929. În centrul acestuia figural.I.C. Brătianu, o lucrare de bronz pe marmură, cu basoreliefuri laterale pe soclu cu aspecte din lupta pentru unitatea națională, scene și figuri eroice bănățene.⁴⁹⁰

Atrăgând de partea liberalilor personalități, Lapedatu a creat – în alegerile comunale din 1930 – un adevărat bloc românesc. La Cluj, acesta a fost condus de episcopul Nicolae Ivan și l-a avut pe Sextil Pușcariu candidat fără partid.⁴⁹¹ Mulți alți universitari clujeni au fost membrii sau simpatizanți ai Partidului Național Țărănesc.

Adeseori, posturile ministeriale erau privite de mulți ca sinecuri sau ca răsplata unor servicii politice. De aceea unele solicitări ne apar destul de speciale, ca să nu le numim altfel. Cum să apreciezi,

⁴⁹⁰ Urmând să fie amplasat în fața teatrului, în "axul teatrului și al monumentului «Lupoaița»", dimensiunile grupului statuar erau de 10 m înălțime. Vezi în Monitorul Lucrărilor Publice, an VII, nr. 15-16, 31.VII.1928, p. 2-3.

⁴⁹¹ Vezi *Națiunea*, an IV, nr. 16, 27.II.1930.

de pildă, cererea lui I. Sanilevici – care lucra la "marile oscilații de climă din trecutul pământului, ca manifestări ale legilor fundamentale ale evoluției globului terestru și a vieții" – de a i se acorda un post de cenzor al "filmelor de cinematograf"?⁴⁹² Important – ieri ca și azi – rămâne ca în jocul politic să nu fie cuprinși birocratii și tehnicienii, iar politica să nu contamineze angrenajul de lucru al diferitelor domenii.

Compromisul politic a fost necesar și-n cazul disensiunilor din rândul organizației liberale județene Mureș, când membrii Delegației Permanente s-au plâns de serviciile președintelui lor, G. Bogdan-Duică, cerând înlocuirea lui. Reproșurile erau grele: a neglijat organizația locală în alegerile din iunie 1931; venea rar în județ și nu se sfătuia decât cu 1-2 din conducerea județeană; a neglijat organizațiile rurale. Evident că a trebuit să i se dea dreptate lui Duică!⁴⁹³ Disidenții au cerut, cu acel prilej, excluderea primarului liberal al Târgu Mureșului, Emil Dandea, ca și a lui Mihai Demetrescu și Maximilian Costui, adresându-se – prin Pavel Popa – direct lui I.G. Duca. Acesta, consultându-l pe G. Bogdan-Duică, a ținut seama de punctul său de vedere: "Părerea mea: d-nii Dandea, Demetrescu, Costui și Folea au primit

locurile cu aprobarea mea. Este în interesul partidului să dea aprobarea încă o dată".⁴⁹⁴

Simțind de mult primejdia, Em. Dandea îl informa și totodată îl întreba pe episcopul Clujului: "În urma unor pacturi ce ar face guvernul, s-ar putea întâmpla ca eu să nu mai pot fi primar în Tg. Mureș. Se spune că aceasta ar fi o primă condițiune a înțelegerii liberalo-maghiare". Dacă s-ar confirma, întreba dacă ar fi fost agreat ca primar al Clujului, în care situație, îndeosebi, "ce ar zice d-l ministru Lapedatu?"⁴⁹⁵

Prefectul județului Caraș, Ion B. Bocu, îl ruga pe Al. Lapedatu, la 23 martie 1932, să-i trimită un articol pentru *Vatra Banatului*. Acesta urma să intre în numărul de Paști al revistei – "tipărită pentru popor, tipăritură de obiectivă informare și temeinică zidire sufletească".⁴⁹⁶

Întrebându-l pe Lapedatu dacă – în programul său se includea o manifestare politică la Cluj, în ziua de 29 mai 1932 – va putea fi prezent, la Roman, pe 28 mai, la parastasul de comemorare a 40 de ani de la dispariția episcopului Melchisedec, episcopul Lucian adăuga: "Fabrica de legi s-a închis și cea de ciocolată a ars. Paguba e mai mare în

⁴⁹⁴ *Ibidem*, f. 8, data avizului 14.IV.1932.

⁴⁹⁵ *Ibidem*, dosar 156, f. 1-2, scrisoare din 27.I.1926. Vezi și *Un om pentru Târgu-Mureș, Emil A. Dandea*, Fundația Culturală "Vasile Netea", Târgu-Mureș, 1995.

⁴⁹⁶ Scrisoare din Oravița, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 149, f. 1.

⁴⁹² Scrisoare din 25.IX.1928, Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 123, f. 1.

⁴⁹³ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 190, f. 5.

cazul din urmă. Precum văd, voi ați plecat cu vifleimul. Vă doresc izbândă. Am aflat de la cineva că la dejunul de la Palat i s-a servit lui Vaida și promisiunea că Jean Duca niciodată nu va fi încredințat cu formarea guvernului. Știu că ești în raporturi bune cu el, întreabă-l. Proiectul lui Mihalache s-a pus la arhivă. Am scris – în chestie – articolul alăturat, pe care îl poți da la *Națiunea*".⁴⁹⁷

Lupta politică în care s-a angajat și Al. Lapedatu nu l-a lipsit pe acesta de numeroase dezamăgiri, înfrângeri și surprize ce infirmau în bună măsură crezurile sale. De câteva ori, de altfel, el s-a aflat în dezacord și chiar în conflict deschis cu fruntași liberali din conducerea superioară a partidului.

În conflictul dintre vârfurile Partidului Național Liberal, Al. Lapedatu și cercurile liberale ardelenene, ce i-au fost mereu leale, l-au sprijinit pe I.G. Duca. Ajuns președinte al partidului, acesta i-a exprimat mulțumiri, arătând că "De altfel nu m-am îndoit niciodată că în marea luptă ce s-a întreprins ne putem răzima pe sprijinul întreg și plin de însuflețire al D-voastră, al tuturor".⁴⁹⁸

Mai târziu, la preluarea conducerii guvernului, I.G. Duca i-a comunicat numirea sa ca ministru de

⁴⁹⁷ Fin observator și zeflemist cu avatarurile politice, prelatul își aștepta prietenul istoric să vorbească, în numele Academiei, la comemorare. Scrisoare din Roman din 22.IV.1932, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 48, f. 1.

⁴⁹⁸ Scrisoare din 27.IV.1932, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 190, f. 1.

stat.⁴⁹⁹ Apoi, Gh. Tătărescu l-a înștiințat la 5 ianuarie 1934, că prin decretul regal nr. 21 din aceeași zi – a fost numit ministru de stat.⁵⁰⁰ Și în acest guvern Al. Lapedatu a fost interimar: la Departamentul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, în locul lui C. Angelescu.⁵⁰¹ La 9 iunie 1934, Al. Lapedatu a fost numit șef al Departamentului Cultelor și Artelor din cadrul Ministerului Instrucțiunii, Cultelor și Artelor și totodată la conducerea Subsecretariatului de Stat al Minorităților de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri.⁵⁰² La 2 octombrie 1934, decretul regal nr. 2701 sancționa numirea sa, încă odată, ca ministru al Cultelor și Artelor:⁵⁰³ peste 10 zile, din nou a preluat interimatul Instrucțiunii,⁵⁰⁴ ca de la 24 decembrie în același an să suplinească iarăși pe titularul aceluia departament.⁵⁰⁵ Același interimat l-a îndeplinit în toamna anului 1935, de la 16

⁴⁹⁹ Cf. decretul regal nr. 2902/14.XI.1933 și adresa Consiliului de Miniștri nr. 5341/14.XI.1933, în inventarul MNI Tr. – Cluj-Napoca.

⁵⁰⁰ Comunicată prin adresa Președinției Consiliului de Miniștri nr. 7/5.I.1934, în arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁵⁰¹ Cf. decret regal nr. 403/19.II.1934 și adresa Președinției Consiliului de Miniștr nr. 559/20.II.1934, în *loc. cit., supra*.

⁵⁰² Cf. decretul regal nr. 1612/9.VI.1934, confirmat de adresa Președinției Consiliului de Miniștri nr. 2552/9.II.1934, în inventarul MNI Tr. – Cluj – Napoca.

⁵⁰³ Cf. adresa Președinției Consiliului de Miniștri nr. 4307/3.X.1934, în *loc. cit., supra*.

⁵⁰⁴ Perfectat prin decretul regal nr. 2800/12.X.1934 și prin adresa Președinției Consiliului de Miniștri nr. 4346/15.X.1934, în *loc. cit., supra*.

⁵⁰⁵ Cf. decret regal nr. 3508/23.XII.1934 și adresa Președinției Consiliului de Miniștr nr. 5229/24.XII.1934 în *loc. cit., supra*.

septembrie începând, pe timpul unei vacanțe a dr. C. Angelescu.⁵⁰⁶

Abia în 1936, Al. Lapedatu a beneficiat de un concediu, efectuat între 1 august și 1 septembrie, fiind suplinat de către dr. C. Angelescu.⁵⁰⁷ Dar între timp, având loc o schimbare de guvern, la 30 august decretul regal nr. 2006 îl numește ministru secretar de stat.⁵⁰⁸

La 21 mai 1934, istoricul a prezidat întrunirea tineretului liberal din Ardeal, care s-a desfășurat la Cluj. Împreună cu Nicu Gane, Nicolae Drăganu, Em. Panaitescu, V. Papilian și reprezentanta femeilor, Viorica Pintilescu, ei au expus importanța generației tinere în mișcarea politică liberală.⁵⁰⁹

Privit din perspectiva înaltelor sale demnități, oamenii continuă să-i solicite bunăvoința. Ion Munteanu din Buzău îl ruga să se dea pensie națională fiicei lui Vasile Lucaciu, Tulia, așa cum a primit văduva lui I. Pop-Reteganu.⁵¹⁰

Combi-națiile politice necesită întotdeauna fonduri financiare, găsirea unor mijloace de procurare a lor. Pentru cei aflați la putere,

⁵⁰⁶ Cf. decret regal nr. 2120/3.IX.1935 și adresa Președinției Consiliului de Miniștr. nr. 3460/17.IX.1935, în *loc. cit., supra*.

⁵⁰⁷ Cf. decretul regal nr. 1860/31.VII.1936 și adresa Președinției Consiliului de Miniștr. nr. 2701/31.VII.1936, în *loc. cit., supra*.

⁵⁰⁸ Cf. adresa Președinției Consiliului de Miniștri nr. 2905/21.IX.1936, *idem*.

⁵⁰⁹ Cf. *Viitorul*, 24.VI.1934.

⁵¹⁰ Scrisoare din 20.VI.1934, Arh. St. București, dosar 90, f. 1-2.

concesionările și închirierile de tot felul au produs izvoare bănești. Oferta de la 16 iulie 1934, făcută de "Astra Cinegrafică" Primăriei Brașovului, de a închiria jocurile din oraș pentru Paștile anului 1936, precizează suma de 40% ce ar fi fost dată primăriei din încasări, dar menționa și – atractiv pentru liberali! – că vor dona Partidului Național Liberal din Brașov, 500.000 lei în cinci rate.⁵¹¹ Despre asemenea demersuri și "izvoare" financiare Al. Lapedatu era înștiințat.

Acum a citit cu atenție informarea trimisă de legația română de la Atena, la 31 decembrie 1934, despre decizia Ministerului Instrucțiunii Publice al Greciei de a înființa – la minister – o secțiune de arheologie bizantină, cu sarcina expresă de a se ocupa cu salvarea și conservarea icoanelor bizantine.⁵¹² România avusese cu ani înainte intuiția pericolului în care se aflau aceste capodopere și muzeul de artă religioasă tocmai astfel de măsuri a luat.

Când ministrul român la Sofia, Vasile Stoica – un om pe care Al. Lapedatu l-a prețuit – l-a informat despre promulgarea de către guvernul bulgar a decretului privind radiodifuziunea, a studiat atent cele sesizate. Stoica arătase că deja funcționau

⁵¹¹ La 30.X.1934, oferta în cauză nu primise încă un acord pozitiv, deci nu știm de finalizarea ei. Vezi Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 180, f. 1-2.

⁵¹² Vezi raportul Legației cu nr. 3253/31.I.1934, *loc. cit.*, fond MCA, dosar 61/1935, f. 60.

posturi de radio bulgare la Sofia, Varna și Filipopole, iar cel preconizat – mai puternic – urma să fie mai eficient în materie de propagandă antiromânească. Nu se putea citi ceea ce scria "Praznicini Vesti" la 14 ianuarie 1935 astfel: "populațiunea bulgară din Dobrogea poate asculta în mod regulat graiul său matern, muzica și cântul bulgar"? Un post de radio românesc la Bazargic ar fi contracarat această evidentă ofensivă. Convins de argumentele diplomatului, Lapedatu a cerut Societății Române de Radiodifuziune o rezolvare grabnică și eficientă.⁵¹³

Același reprezentant român i-a sesizat ministrului de la Culte – ca să consolideze informațiile – cele scrise în ziarul "Prospeta" din Vidin la 28 ianuarie 1935, în articolul Altarul național ca ajutor în studiul istoriei și geografiei: "să sădească în conștiința elevilor convingerea că Patria lor în actualele granițe este ciopârțită și mai mult de jumătate este răpită de vecini prin Tratatul de la Neuilly", iar ai lor din Dobrogea de sud, românească, "trăiesc în regim de robie".⁵¹⁴

Lui Lapedatu i s-a adresat Patriarhul Miron pentru sprijinirea conferinței ecumenice româno-anglicană, care a avut loc între 31 mai și 10 iunie 1935, prin participarea a 4 episcopi și 8 profesori

universitari englezi ce reprezentau "o forță deosebită în lumea religioasă și politică din Anglia". Subiectele conferinței – Succesiunea apostolică și validitatea hirotonirilor anglicane din punct de vedere istoric; Necesitatea preoției și caracterul ei sacramental; Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție; The common Prayer Book and the XXXIX Articles of Religion; Sfânta Euharistie și caracterul ei sacrificial; Sfintele Taine și ierurgiile bisericești; Procesul de îndreptare al omului – Liturgiile comune, vizitarea unor așezăminte și monumente ecleziale (Seminarul central, Cernica, Curtea de Argeș, mormântul Eroului necunoscut), concertul de gală oferit de Societatea Corală "Carmen" la Ateneul Român, întâlnirile repetate cu Patriarhul Miron Cristea, primirile la guvern, la ministerele Afacerilor Străine, al Cultelor, recepțiile oficiale, toate au fost sprijinite de Al. Lapedatu, care a dispus, în plus, și acordarea sumei de 200.000 lei pentru conferință.⁵¹⁵

În acea vară a intervenit pentru vizele și schimbul de valută necesar delegației prestigioase – V.G. Ispir, Iuliu Scriban, Șerban Ionescu, drd. Em.

⁵¹³ Vezi raport V. Stoica, Sofia, nr. 234/21.I.1935, adnotat de ministrul Lapedatu, loc. cit., fond MCA, dosar 61/1935, f. 71.

⁵¹⁴ În raport V. Stoica, Sofia, nr. 468/15.II.1935, *idem*, f. 91. Alte legături ale diplomatului cu Lapedatu, la Ioan Opreș, *Vasile Stoica în serviciul României*, Ed. Oscar Print, București, 2008.

⁵¹⁵ Cu detalii în adresa Consiliului Central Bisericesc nr. 4304/28.V.1935 însoțită de program, în loc. cit., dosar 61/1935, f. 231–232. Din Anglia au participat: rev. H.N. Bate (York), rev. can. Douglas, rev. A.J. Mac Donald, rev. Nugent Hicks (Lincoln), rev. Frank Gavin, rev. can.N.L. Goudje (Oxford), rev. J.L.F. Gregg (Dublin), rev. Hugh Farrie și teologii universitari români V.G. Ispir, P. Vintilescu, V. Loichiță, I. Mihălcescu, Teodor Popescu, Iuliu Scriban, V. Gheorghiu.

Vasilescu, pr. Victor Popescu, dra Maria Mihălțan – care a reprezentat România la Congresul pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică, ținut la Cataro, în Dalmația (1–15.VII.1935).⁵¹⁶

Pentru a răspunde protocolului Curții regale, Lapedatu trimitea, la 1 octombrie 1935, mareșalului acesteia C. Ilasievici, listele cu cei 51 de ierarhi ai cultelor din țară (din care 31 ortodocși).⁵¹⁷

Apreciindu-i calitățile, Iancu Nan, prefectul Brașovului, arăta în sala Casinei Române din Brașov, la sărbătorirea lui Al. Lapedatu de ziua sa onomastică, în 30 august 1935: "reprezentați astăzi cea mai perfectă armonie dintre știință și politică și noi ne declarăm încă o dată mândrii a vă avea șef al acestor plaiuri".⁵¹⁸ Ca răspuns, cel omagiat spunea: "Concursul nostru, al ardelenilor la această operă de guvernare a fost sincer, leal, onest și devotat, fără nici o preocupare de ordin personal sau regional, fără de pretenții nejustificate și ambiții nemăsurate. În mijlocul nostru nu s-au ivit acțiuni de natură să tulbure sau să opăcească această operă de guvernare".⁵¹⁹ Cei două sute de participanți – între aceștia T. Moșoiu, Emil Panaitescu, Emil Dandea, Vasile Netea, Petre Mihaly, Gh. Cipăianu, Ion Boeriu,

⁵¹⁶ Cf. referatul nr. 108666/26.VI.1035 aprobat de Al. Lapedatu, *idem*, f. 262.

⁵¹⁷ Cf. tabel în loc. cit., fond MCA, dosar 61/1935, f. 3–4.

⁵¹⁸ În *Plaiuri Săcelene*, an II, nr.10–11–12/oct.–nov.–dec. 1935.

⁵¹⁹ *Ibidem*.

Titu Gane, Partenie Dan ș.a. – l-au omagiat pe distinsul istoric în Sala "Transilvania", participând la un mare banchet.

Organizația PNL din județul Bihor, îl felicita cu ocazia noului an 1936, precizând: "În vâltoarea patimilor politice dezlănțuite cu inconștientă condamnabilă de cei nepregătiți tocmai în perioada de consolidarea țării întregite, opera săvârșită de actualul guvern și PNL în ultimii trei ani este pârghia cea mai puternică pe care se bazează speranțele în viitor ale poporului nostru".⁵²⁰

Deși cercetarea arhivelor nu este epuizată, mulțimea documentelor ce-l privesc pe Al. Lapedatu ni-l arată în atâtea ipostaze diferite!

Un vechi prieten, I. Mateiu, îi trimitea în 1937, din Cluj, propuneri pentru îmbunătățirea propagandei turistice în Anglia.⁵²¹ Cu atât mai mult, cu cât se constata "că țara noastră până acum n-a făcut nici o sforțare de a atrage și canaliza turismul din țările anglo-saxone".⁵²²

⁵²⁰ În telegrama nr. 6036/1936, semnată de vicepreședintele organizației Negulescu și prefectul N. Regman, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 141, f. 42.

⁵²¹ Scrisoare din 5.II.1937, Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 86, f. 1.

⁵²² *Universul* publica la 5.II.1937 articolul lui George Seinescu, *Necesitatea propagandei turistice românești la Londra* – din care cităm – prilejuit și de serbările de încoronare din acel an, când se estimau a veni, între 1 mai – 1 august, cca 4 mil. de turiști. Se propunea: un birou de turism la Londra, material de propagandă în engleză, publicarea unei hărți turistice a României, focalizarea pe mari centre de interes (mănăstirile din Bucovina).

Firește, ca fruntaș politic, era informat despre ceea ce se întreprindea mai important pe plan economic. Astfel, a putut să intervină și să sprijine o serie de proiecte, în plan edilitar, urbanistic, de investiții și amenajări teritoriale. Primăria Clujului i-a trimis hotărârile luate de către Comisia interimară în ce privea concesionarea gazului metan și extinderea instalațiilor, în timp ce de la Brașov i se prezentau studiile Serviciului Tehnic asupra alimentării cu apă a orașului (cu două variante: din Olt și din Ciucaș).⁵²³

La 10 martie 1937, Balkan Press – biroul de presă din București, care "a dezvoltat în mod sincer o propagandă afectuoasă în favoarea Societății Națiunilor răspândind prin organele ziarelor din străinătate și din țară marea idee a apropierii și colaborării între elementele minoritare cu națiunea română"⁵²⁴ – îi cerea lui Lapedatu "o modestă subvenție", încurajați de declarația făcută de acesta față de politica minoritară.

Puteai să-ți refuzi prietenii politici? Nici Al. Lapedatu n-a fost scutit de acest compromis pe care îl plătesc – făcându-l adeseori literă de lege – politicienii. La 19 martie 1937, prefectul de Cluj, Eugen Dunca, îl ruga să-i sprijine fratele, pe

⁵²³ Vezi documentația nr. 2707/17.II.1937 a Primăriei Cluj și studiul brașovean datat 24.IV 1937, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 184, f. 1, 25.

⁵²⁴ Adresă către președintele Senatului, 10.III.1937, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 192, f. 1-3. Semnează directorul Emeric Feidner și secretar M.S. Vaida.

Grigore, în a obține postul de procuror sau cel de președinte al Tribunalului clujean.⁵²⁵

Ales președinte de onoare al Centralei Reuniunilor de Meseriași, Comercianți, Industriași și Muncitori Români din România, cu sediul la Cluj, Al. Lapedatu, primea – la 24 martie 1937 – Apelul Centralei semnat de dr. Aug. Rațiu.

Acesta era adresat organizațiilor profesionale din Regat și urmărea să stimuleze, să întărească clasa de mijloc românească, având ca scop "dezrobirea economică a neamului românesc, promovând în felul acesta realizarea idealului mult așteptat, România a Românilor".⁵²⁶ Iată încă o idee liberală înveșmântată în haine naționale, ce se vedea ca desprinsă din politica de românizare promovată atât de tolerant și ineficient de statul român.

Măsurile parlamentare l-au purtat pe istoric la câteva reuniuni internaționale. La participarea sa ca șef al Delegației Române la Conferința Interparlamentară de la Roma, onorurile ce i s-au făcut reies din intervențiile oficiale. Astfel, în seara de 2 aprilie, președintele Grupului Interparlamentar italian a oferit o cină la Hotel "Excelsior"; la 3 aprilie 1937, în onoarea sa, Grupul Interparlamentar francez a oferit un dejun la

⁵²⁵ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 46, f. 1.

⁵²⁶ Cf. adresa nr. 1343/24.III.1937, în Arh. St. București fond Al. Lapedatu, dosar 193, f. 1.

"Grand Hotel", iar la 6 aprilie, guvernatorul Romei și Perugia, îl invita la ceai în Palazzo dei Conservatori din Campidoglio.⁵²⁷

La Conferința Interparlamentară de la Roma din 1-6 aprilie 1937, au mai participat N. Bănescu, Em. Diaconescu, N.N. Săveanu, Cosma, Al. Lapedatu, C. Angelescu, (M.) Fotino, P. Ghiață, I. Zamfirescu.

Cum datorită sărbătorilor pascale existaseră ceva probleme cu cazarea, președintele Senatului, Lapedatu, l-a întrebat pe directorul Școlii dacă putea ocupa apartamentul rezervat Academiei în incinta acesteia și de i se putea pune la dispoziție ca secretar vremelnic unul dintre bursieri. Răspunsul a fost, bineînțeles, afirmativ, colegului clujean stându-i la dispoziție atât apartamentul cât și serviciile unui tânăr, bănațeanul Gh. Vinulescu.

Directorul Panaitescu, nu fusese în acea iarnă la București, motivându-se: "De altfel nici nu mă simțeam prea mult ispitit spre Dealul Mitropoliei. În nici o împrejurare și la nici o lege, sub nici o formă, nu s-a găsit timp de trei ani de vreun folos experiența sau prezența mea. Uneori am regretat, alteori am suferit. Este doar o suferință să vezi just o situație și să constați că atât de puțină atenție este acordată părerii, care ulterior se dovedește totuși ca adevărată și bine întemeiat gândită."⁵²⁸ Pe

lângă imputarea delicat formulată, l-a informat pe înaltul demnitar că, la Școală conferințele "cu subiect românesc, au fost primite cu un îmbucurător interes și cu simpatie. Departele de mine vreo înșelare, sau chiar o iluzie. *Am ajuns demult la convingerea că în țările din Occident așa-zisa propagandă este cu totul limitată. Nu o propagandă, oricât de bine ar fi făcută, determină o acțiune politică, ci o politică determină o largă posibilitate de propagandă. Această posibilitate pentru țara noastră, pe aici, este și acum minimă.*"⁵²⁹(subl. n.). Pătrunzătoare opinie și concluzie!

Totodată, Lapedatu l-a consultat pe Em. Panaitescu asupra posibilei sale întoarceri în țară pe ruta dalmată: Trieste, Split, "să văd monumentul lui Ion I.C. Brătianu", Dubrovnik și Catlan", crezând că "o asemenea călătorie sper că îmi va fi, ca și șederea la Roma, o agreabilă și odihnitoare recreație, după tevatura politică de la București".⁵³⁰ Participarea românească la lucrările conferinței încheindu-se, istoricul și-a putut împlini planul; deși "mă resimt mult de oboseala călătoriei și a vieții ce am dus și duc pe aci", îl găsim la 8 aprilie 1937, la Veneția, de unde-i scria directorului Școlii aducând mulțumiri "pentru buna prietenie și

⁵²⁷ Invitații în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 7, f. 7, 20, 21.

⁵²⁸ Scrisoare cu antetul Școlii Române către Al. Lapedatu, Roma, 22.III.1937, fond Emil Panaitescu, dosar 157, f. 11.

⁵²⁹ *Ibidem.*

⁵³⁰ Scrisoare cu antetul Senatului României semnată de președintele Al. Lapedatu, către Em. Panaitescu, [București], 17.III.1936, loc. cit., dosar 157, f. 3-4.

ospitalitate" și totodată anunțându-l că a dăruit Școlii 1.500 lire.⁵³¹ Acești bani urmau să fie dați lui Gh. Vinulescu, "coajutor pentru cercetările sale istorice", ori folosiți parțial cum va crede spre binele Școlii. L-a informat, totodată, că urma să vină în Italia, la serbările comemorative de la Forența - dedicate lui Giotto - și "pe urma convorbirilor mele cu dta despre necesitatea apropierei cât mai degrabă și intim cu frații noștri de acolo", prof. Țițeica, delegat de el ca președintele Academiei.⁵³² Spera să-l revadă pe Panaitescu la inaugurarea pavilionului nou al Bibliotecii Academiei, dar și să "pot merge la Brașov, să mai văd ce este cu căsuța din Poiană, unde mă gândesc cu plăcere că poate să vă avem vreodată ca oaspeți, să ne putem revanșa de toată amabilitatea și prietenia ce ne-ați arătat".⁵³³ În primăvara anului 1938, conducerea Muzeelor Vaticanului i-a încredințat lui Panaitescu un proiect important, pe care s-a grăbit să-l comunice lui Al. Lapedatu. Lucrarea în sine a prezentat importanță pentru Panaitescu datorită ei fiind mai ușor sprijinit să rămână în fruntea Școlii.

O serie de personalități sunt acum evidențiate public - la propunerea ministerului - pentru contribuțiile lor culturale. Lui Paul Gusti, prim

director de scenă la Teatrul Național, i s-a conferit, la 29 ianuarie 1937, meritul cultural în grad de ofițer; la 3 februarie, Teatrul a serbat cei 60 de ani ai artistului, peste 80 de confrăți venind să-l gratuleze pe cel decorat și cu Coroana României!

Peste câteva zile, la 22 februarie, ministrul i-a comunicat altui artist al Operei, George Niculescu-Basu, că i s-a conferit Steaua României în grad de ofițer. Apoi - la propunerea Sfântului Sinod, însoțită de ministru - s-a acordat generalului de brigadă Barbu Părăianu și coloneilor Anibal Panaitescu și Andrei Ionescu, Meritul cultural cl. II-a, pentru merite în apărarea patrimoniului românesc. Aceași distincție a fost acordată unor donatori pentru biserică: Ioan T. Olaru din comuna Banca-Tutova (donație 50.000 lei pentru consolidarea bisericii); Hagi Alecu Darie din Bucești-Tecuci (donație 100.000 lei pentru odoare); general Gh. Florescu, Teodor Borcescu și Ilie Bălțeanu (donație, fiecare, a 100.000 lei pentru biserica Sf. Apostoli, Caracal); Elena V. Albini, președinta Reuniunii bisericesti românești a femeilor române din Zlatna (donație 250.000 lei); Ion T. Binteș, primar la Tismana - Gorj (donarea fondurilor pentru construcția bisericii din Ungureni). Arhitectul State Ciortan (președintele Societății arhitecților) și soția sa Ecaterina au fost, de asemenea, răsplătiți - la recomandarea episcopului Vartolomeu și cu sprijinul lui Al. Lapedatu - prin medalia "Meritul Cultural" cl. II-a pentru cheltuielile făcute la

⁵³¹ Scrisoare cu antetul Hotel Royal Danieli, Veneția, 8.IV.1937, *idem*, f. 56.

⁵³² Scrisoare Al. Lapedatu, 26.IV.1937, *idem*, f. 7-8.

⁵³³ *Ibidem*, f. 8.

ridicarea bisericii din satul natal Rosința (jud. Vâlcea); la fel și Daniil Tarsin din Creaca-Sălaj (donație 90.000 lei pentru restaurarea bisericii).⁵³⁴

Ministrul Lapedatu i-a susținut și pe ierarhii Bisericii Ortodoxe Române evidențiați public prin înalte ordine și decorații: protopopul Andrei Chidu din Caransebeș decorat cu ordinul "Ferdinand I" în grad de cavaler; aceeași distincție a fost acordată Patriarhului Miron Cristea și mitropolitului Vasile Suci (în grad de mare cruce); mitropoliților Gurie și Nicolae Bălan, episcopilor Dionisie Erhan și Roman Ciorogariu (în grad de mare ofițer); episcopului Al. Niculescu (în grad de comandor); lui Ioan Lupaș și protopopului Ioan Mureșan din Turda (în grad de ofițer); preoților Gh. Tătucu de la Jablanița (jud. Caraș-Severin) și Iulian Agârbiceanu (în grad de cavaler).⁵³⁵

Edituri prestigioase, servicii diplomatice și de presă i-au solicitat biografia, pentru cuprinderea ei în listele protocolare. La 16 aprilie 1937, atașatul de presă A. Kudnák, de la Legația Cehoslovaciei, îi mulțumește pentru volumul omagial și datele personale (ordine și decorații primite) trimise de el la Praga.⁵³⁶

⁵³⁴ Cf. documentele din loc. cit., fond MCA, dosar 70/1937, f. 2, 4, 6, 10, 14, 15, 17, 18, 19, 23, 25.

⁵³⁵ *Idem*, f. 26, 27.

⁵³⁶ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 73, f. 1.

În țară, onorurile cuvenite funcțiilor pe care le îndeplinea l-au impus în rândul celor mai importante și cunoscute persoane publice. Ca membru al Ordinului "Ferdinand I", Al. Lapedatu a participat la 24 ianuarie 1937 la recepția oferită de regele Carol al II-lea, la Palatul regal; la 23 aprilie, acesta oferea din nou un dejun la care-l invitase, iar la 17 mai 1937 era primit în audiență de suveran.⁵³⁷

Centralismul și rațiunea politică au funcționat în sistemul politic românesc ca reguli, abuzurile rezultând atunci când interesele de partid primau. Nu de puține ori mișcările de cadre se justificau prin "rațiuni" mai mult decât subiective. Într-un caz, în care a intervenit și Ion I. Lapedatu sprijinind un bun jurist, C. Simionescu din Brașov (pe atunci președinte al Curții de Apel II), ce urma să fie trecut ca reprezentant al Ardealului la Înalta Curte de Casație, Al. Lapedatu trebuie să fi rezolvat pozitiv situația. Reținem, totuși din intervenția magistratului în cauză, că: "Pusă chestia eventualei treceri la Casație numai pe faptul că m-aș afla ca magistrat în Ardeal, desigur, este puțin șubredă: întrucât după 20 ani de la Unirea noastră trebuie să fim socotiți numai copiii buni ai aceleiași țări, cu drepturi și obligații născute numai din munca, priceperea, destoinicia, cinstea și omenia fiecăruia".⁵³⁸

⁵³⁷ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 7, f. 26, 13, 9.

⁵³⁸ Cf. scrisoare din Brașov datată 21.IV.1937, Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 126, f. 1-2.

La adunarea generală de la Săliște din mai 1937, a Reuniunilor profesioniștilor români din Ardeal, Banat și Bucovina, federalizați în Centrala reuniunilor de meseriași, comercianți și muncitori români, i se exprimau președintelui Senatului, Al. Lapedatu, mulțumiri pentru recunoașterea Centralei ca organizație profesională. Cu același prilej, se cerea "să scoateți muncitorimea română din organizațiile socialiste, să promulgați și să executați integral și fără amânare decretele – lege privitor la protecția muncii naționale și reglementarea cartelurilor".⁵³⁹ De altfel, nu cu mult înainte, presa dădea publicității numele comuniștilor evrei din sectoarele informației și culturii.⁵⁴⁰

Din Belgrad, avocatul clujean Ștefan Fabius, îi scria, la 8 mai 1937, recunoscător că i-a oferit ocazia "să vadă ceva din viața poporului sârb, pe care îl cunoșteam numai de pe câmpul de bătaie – în Dobrogea am luptat cot la cot. Vă mărturisesc că, tot ce am văzut m-a impresionat și mi-a reținut tot interesul: viteaz între cei mai viteji, poporul sârb e harnic între cei mai harnici! Trebuie să-i considerăm cu o deosebită atenție". Gândurile sale pline de conținut mai cuprind – după numeroase întâlniri pe care le-a avut cu fruntași de-ai sârbilor

– o constatare ce trebuie să fi preocupat deja pe români: "a reieșit că, totuși, Germania e azi statul cel mai puternic! Opoziția politică însă nu e timidă deloc, nici chiar când sunt oaspeți străini (...) aceasta e cu Franța, încercată prietenă".⁵⁴¹ Asemenea păreri bazate pe observații și discuții directe evidențiau pentru istoric realități primejdioase pentru țara sa. Tocmai de aceea, prin toate instituțiile statului, se făceau eforturi pentru a întări alianțele și a lărgi mijloacele de apărare naționale. La 16 iunie 1937, Al. Lapedatu a salutat pe primul-ministru al Cehoslovaciei, în numele Senatului, întâmpinându-l în gara Mogoșoaia. În discursul său, el spunea: "*Car, à l'encountre de toutes les crises et changements produits, ces temps derniers, dans les rapports et relations des nations et des Etats européens, cette alliance est non seulement demeurée intacte et indemne, mais par les efforts et les patriotisme de ceux qui l'ont conduite et dirigée, elle s'est continuellement accrue et consolidée, d'année et année, tant dans sa structure, que dans ses forces organiques et vitales*".⁵⁴²

Fiind pe un post de mare influență, ca președinte al Senatului, Al. Lapedatu n-a fost scutit de numeroase cereri. Unele sunt interesante prin

⁵³⁹ Cf. telegrama nr. 616/2.V.1937, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 141, f. 12.

⁵⁴⁰ Ziarul *Universul*, an 53, nr. 210 din 23.VII și 212 din 24.VII. 1936.

⁵⁴¹ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 49, f. 2.

⁵⁴² Rostit la ceremonia de la ora 9, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 191, f. 3.

indicarea dedesubturilor prin care se constituiau delegațiile la reuniuni în străinătate. Iată că lui Gh. Tătărescu – ca prim-ministru – i se adresa o scrisoare (nesemnată), cerându-i-se să facă dreptate prin includerea autorului ei, știut de premier, în delegația la Congresul Interparlamentar de la Paris. Aceasta, pentru că "în familie" la Senat, s-a aranjat plecarea, fiind "omis cel care a susținut și reușit să înscrie pe ordinea de zi a Congresului de la Paris chestiunea șomajului intelectual. Chestiunea am studiat-o, nu plec să mă petrec, ci să muncesc, iată de ce solicit intervenția D-voastră".⁵⁴³

Gesturile celor mari față de prietenii vechi au semnificații deosebite, motivându-se nu atât subiectiv, cât mai ales moral: s-au ajuns, dar n-au uitat! Un astfel de gest a făcut Al. Lapedatu și-n situația unui vechi camarad, Ov.C. Tăslăuanu, ajutându-l în împrejurări familiale grele. Iată și rezonanța faptei: "Pentru mine, frate Alexandru, România mare a fost o mamă vitregă. Efemeride onoruri a trebuit să le plătesc prea scump și cu prea multă suferință. Nu mă plâng, fiindcă tu știi că sunt destul de tare și că în viață am răzbit, fără să bat la ușa nimănui. De când trăiesc mai mult am dat, decât am primit. Nu mă plâng, dar o spovedanie îmi mai alină durerea.

⁵⁴³ Scrisoare datată 23.VI.1937, fără broșura anunțată inițial ca anexă, în Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 157, f. 1.

De 17 ani urc calvarul umilitor al mizeriilor și lipsurilor. Dacă nu aş avea obligațiuni față de soția mea bolnavă și față de fetița mea Dofina, mâine-poimâine de măritat, crede-mă că nu ți-aș fi mărturisit nici ție necazurile mele. Văd însă că mai păstrezi o amintire caldă vechii noastre prietenii. De aceea mi-am deschis inima".⁵⁴⁴ Parcurgând rândurile de mai sus ne gândim – nu fără motiv – la destinul nedrept atunci pentru Ov. C. Tăslăuanu și alții ca el, înlăturați sau uitați, iar peste câțiva ani, cutremurător pentru Al. Lapedatu și frunțașii generației sale.

Cu data de 1 ianuarie 1940, Al. Lapedatu a devenit profesor onorar în urma demisiei, Ministerul Educației Naționale numindu-l în același an, la 16 septembrie, referent de specialitate pentru încadrări și transferări.⁵⁴⁵

După ce în martie 1940 Al. Lapedatu și-a cerut pensionarea – odată cu 1 aprilie exista riscul de a se pierde Catedra de Istoria Românilor de la Facultatea de profil clujeană. Atunci Ioan Lupaș, socotind că era "o datorie atât de ordin științific cât și patriotic" a propus menținerea acesteia, cu adaosul "și Istoria Transilvaniei", apreciind că aceasta constituia "un vast domeniu de cercetat unde răsar atâtea

⁵⁴⁴ Scrisoare datată 2.VI.1937, solicitând un loc în Consiliul de Administrație de la Creditul Agricol sau Aurifer, Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 131 bis, f. 1-2.

⁵⁴⁵ Cf. adresa Direcției Învățământului Superior nr. 163169/1940, în BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu, XVII, v. 2, f. 11-12.

probleme, pe cari revizioniștii grăbindu-se a le prezenta prin prisma intereselor politice, cred că suntem obligați și noi a pregăti cât mai metodic și mai stăruitor pe viitorii cercetători ai acestor probleme".⁵⁴⁶ Propunerea a întrunit doar 15 voturi, iar o alta – a prof. C. Marinescu (de creare a unei conferințe de Istoria Transilvaniei) doar 2, așa că s-a apelat și la Em. Panaitescu și S. Dragomir pentru a dobândi 2/3 din numărul legal (17 din 25).

Timpurile ce se anunțau nu dădeau prea multe speranțe, în lume adunându-se norii grei ai războiului. Acesta amenința de altfel și asupra României, iar evenimentele din 1940 aveau să confirme tragice previziuni. Țara se vedea constrânsă la a face față unor realități potrivnice intereselor naționale, conducătorii ei fiind confrunțați cu luarea unor decizii de o gravitate fără precedent. Cu înțelepciunea ce l-a caracterizat, Al. Lapedatu a fost de mare folos, prin sfatul și experiențele trăite. A furnizat astfel, prin Academia Română, numeroase documentații celor ce alcătuiau planuri politice adecvate perioadei respective. Idealurile naționale pentru care luptase trebuiau reînsofletește. De aceea a și acceptat conlucrarea cu grupul de documentare din cadrul Ministerului Afacerilor Străine, ce pregătea materiale de

⁵⁴⁶ Cf. scrisoare cu antetul Institutului pentru studiul istoriei naționale, I. Lupaș către Em. Panaitescu, Cluj, 6.III.1940, *idem*, fond Em. Panaitescu, dosar 162, f. 5-6.

orientare pentru conducerea țării. La 16 februarie 1940, orele 18, Comisiunea de Studii a Ministerului Afacerilor Străine, numită prin decizia ministerială nr. 8525 din 13 februarie 1940, s-a reunit în prima ei ședință. Între cei prezenți era și Al. Lapedatu;⁵⁴⁷ el nu a lipsit nici de la ședința din 15 martie 1940, nici de la aceea din 19 aprilie din același an.⁵⁴⁸ Ritmul lunar al reuniunilor ne arată importanța ce a fost acordată acestui organism, despre ale cărei lucrări s-a păstrat un secret desăvârșit.

Tot din astfel de rațiuni, a susținut la Radio conferința *Cetățile de margine ale Moldovei*, programată inițial pentru orele 20,45 în 22 iunie 1941 și prezentată, probabil, la 2 iulie. Nici alte planuri nu i-au fost străine, Academia rămânând un factor de mare importanță pentru conducătorii statului român.

Luciditatea analizei politice i-a caracterizat pe mulți dintre cei între care trăia istoricul Lapedatu. Documentele ne-o arată fără dubii. Comentând Acordul de la München, Constantin I.C. Brătianu⁵⁴⁹ vedea cum acesta "va avea ca urmare însemnate și radicale prefaceri în raporturile internaționale, în special pentru statele Europei centrale. Poziția

⁵⁴⁷ Cf. comunicarea făcută de Ministerul Regal al Afacerilor Străine nr. 8525/14.II.1940, din arhiva fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁵⁴⁸ *Ibidem*, nr. 14431/12.III.1940 și alta f.d, în *loc. cit., supra*.

⁵⁴⁹ Textul este nesemnlat, dar poate fi atribuit lui C.I. C. Brătianu, președinte al PNL, cu atât mai mult, cu cât recunoaștem că este corectat și adnotat *manu propria* de Al. Lapedatu.

României în aceste noi raporturi va fi – să avem curajul și prudența a o mărturisi – serios amenințată, atât ce privește superioarele sale interese naționale, cât și ce privește integritatea sa teritorială. Căci să nu ne iluzionăm – odată admis principiul autodeterminării pentru minoritățile germană-polonă și ungară, din Cehoslovacia, se va cere și se va obține ca el să fie aplicat și față de celelalte state care cuprind în sânul lor atare minorități.

În primul rând vor fi vizate statele așa-zise succesoriale – întâi România, apoi Iugoslavia. Zic întâi România, pentru că revendicările atât cele ale ungarilor, cât și ale bulgarilor față de Iugoslavia, care are tratate speciale cu Bulgaria și cu Italia, iar cu Ungaria se găsește într-o situație de cvasi înțelegere, dat fiind că aceasta nu urmărește revendicări teritoriale peste Drava și Sava și că minoritatea ungară din Iugoslavia e mult mai puțin numeroasă decât aceea din Cehoslovacia și în special România.

Dacă la acestea se adaugă mentalitatea și tradiția poporului maghiar care consideră Ardealul ca adevăratul său patrimoniu istoric, ca pământul clasic al continuității și independenței statului milenar ungar, atunci se va înțelege mult mai ușor de ce am așezat România în primul loc al revendicărilor ungurești. Față de asemenea îngrijorătoare perspective, măsurile guvernului pentru apărarea drepturilor integrității noastre

teritoriale nu-și vor ajunge scopul, dacă nu vor fi susținute de o puternică și irezistibilă mișcare a conștiinței naționale.

Căci aci nu poate fi vorba numai de mijloacele materiale de apărare, ci și de cele morale, de starea de spirit și de pregătire sufletească a neamului în vederea unei îndârjite rezistențe la cererile de revizuire și de modificare a granițelor României actuale – cereri ce vor fi sprijinite cu toată tăria de cel puțin două din marile puteri participante la Conferința de la München". Arătând în continuare, că înzestrarea armatei era abia începută, iar industria de război se afla, de asemeni, la începuturi, opinia publică fiind dezorientată, autorul memoriului preciza că, după constituția regală din 24 februarie 1938, "națiunea trăiește într-o atmosferă de neîncredere și temere, de natură a împiedeca solidarizarea liberă și conștientă a sufletului românesc pentru acțiunea de rezistență". Ca atare, se propunea revenirea asupra decretelor-legi de suspendare a partidelor istorice, ca și la suspendarea cenzurii, stabilindu-se o legătură strânsă între Coroană și națiune; autorul constată că regalitatea pierdea terenul în ochii maselor, ivindu-se o cezură între aceasta și popor, suveranul trebuind să revină la rolul său de arbitru suprem și imparțial al politicii interne "față de toți reprezentanții națiunii fără deosebire, numai așa putându-și păstra și înălța tot prestigiul de care se

bucură și toată iubirea pe care i-o poartă națiunea".⁵⁵⁰

După 1938, regimul politic din România a exclus viața politică de partid și a diminuat-o drastic pe cea parlamentară. Cu toate acestea, fruntașii politici continuă, în condițiile date, să întreprindă demersuri. Așa explicăm prezența în arhive a unor documente în care Lapedatu este menționat ca om politic. Iată, la propunerea făcută de Gh. Tătărescu lui Iuliu Maniu, de a constitui "Uniunea Sacră", cel din urmă a refuzat colaborarea. Considerând că merită un răspuns, Gh. Tătărescu l-a formulat într-o scrisoare din București la 4 aprilie 1943, lui Mircea Cancicov. La acuza lui Iuliu Maniu că Gh. Tătărescu făcea parte dintre "dirigitorii cari au pricinuit prăbușirea vieții noastre interioare, sociale și naționale", acesta răspundea că dimpotrivă, guvernarea liberală (1934-1937) a fost "un instrument de consolidare interioară"; la acuza de a fi cedat fără rezistență Basarabia, Bucovina și Ardealul, Tătărescu arată că actul cedării "devenise inevitabil după ce prăbușirea frontului franco-britanic din Vest în mai și iunie 1940 provocase căderea ordinii teritoriale europene născută în 1918 din victoria aliaților". Altfel, zice politicianul, rezistând - cum a cerut-o I. Maniu - "întreg teritoriul României ar fi fost ocupat de trupele roșii,

⁵⁵⁰ BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu XIX, v. 11b. Materialul poate fi datat în 1939, cel mai târziu în primăvara lui 1940.

statul român ar fi fost distrus și întreaga noastră clasă conducătoare ar fi luat drumul Siberiei, adică drumul pieirei". Combătând acuzația de a fi colaborat la introducerea dictaturii și totalitarismului, Tătărescu arată că, în 1938, "criza sufragiului universal, criza parlamentarismului, criza ideii de autoritate - întregul aspect al crizei democrației - împiedicau pretutindeni desfășurarea normală a vieții statului și făceau ravagii până la granițele noastre", negăsind rezolvări - în Iugoslavia, Bulgaria, Grecia - decât prin soluții radicale. A sprijinit deci Coroana pentru a curma criza printr-o reformă constituțională (1938). La acuza lui I. Maniu, de a fi renunțat la garanțiile anglo-franceze, Tătărescu răspunde că a făcut-o când "armatele rusești se instalaseră pe Prut în atitudine ofensivă, iar Franța prăbușită ceruse armistițiul, în timp ce Anglia își reorganiza rămășițele diviziilor scăpate la Dunkerque, deci garanțiile erau inoperante, România fiind total izolată".⁵⁵¹ Respingând oprobiul aruncat de I. Maniu asupra politicii externe din anii guvernării liberale, Tătărescu îi contrapune adevărul istoric, iar subiectivitatea pătimasă a lui I. Maniu primește un răspuns bine controlat.

La "ceasul cel grav pentru Transilvania" - în ziua de vineri 30 august 1940 - Al. Lapedatu a

⁵⁵¹ BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu, XVII, v.16, 10, copie dactilop. 7.

împărtașit revolta și durerea cu confrății săi neputincioși în fața destinului. Știa că "nu mai poate nimeni lucra cu actualul rege care se amestecă în toate și strică"! Prezidând la Academie o reuniune convocată ad-hoc, istoricul a izbucnit, atacându-l pe monarh, Constituția din 1938, pe Andrei Rădulescu considerat încă susținătorul ei. Față de cei apropiați s-a exprimat: "Țara nu va scăpa de nenorociri până nu va scăpa de Popescu"! (Regele Carol al II-lea, n.n.).⁵⁵²

Al. Lapedatu a rămas rezervat față de escaladarea curentelor războinice, a celor de dreapta, legionare. Cât îi privește pe legionari, unicul său gest – dictat desigur de presiunea vremurilor – îl reprezintă o cotizație de 2.000 lei la Fondul "Ajutorul legionar".⁵⁵³

În ajunul intrării României în război, o broșură – *Mitul roșu în prăbușire* – traducerea în românește la *Lumina Românească*, a lucrării *Teroarea Cekăi* de August Jawici, a apărut, se pare, sub îngrijirea sa. Ea fusese aprobată de cenzură "pe considerentul că lucrarea se încadrează în metodele de luptă împotriva bolșevismului".⁵⁵⁴

Sentimentele antibolșevice nu l-au oprit pe istoric să intuiască clar viitorul conflictului armat.

⁵⁵² Momente dramatice reținute de Emil Panaitescu în *Jurnalul* său, loc. cit., fond Em. Panaitescu, dosar 9, f. 9, 12, 16.

⁵⁵³ Cf. chitanța nr. 17817/17.XII.1940, în Arh. SRI, dosar 11517, f. 44.

⁵⁵⁴ Cf. nota Prefecturii Poliției Capitalei – Serviciul Poliției de Siguranță din 30.VI.1941, în Arh.SRI, dosar 11517, f. 1.

lată cum îl prezintă Serviciul Secret de Informații: "E un tip inofensiv, sub toate raporturile, *deși în cercurile amicilor săi își exprimă credința că Puterile aliate nu pot pierde războiul!*"⁵⁵⁵

Supravegheat pe toată durata războiului, cu oarecare atenție, Al. Lapedatu era caracterizat ca "factor ocult la banca «Albina»", dar ducând "o viață extrem de modestă".⁵⁵⁶ Aceleași servicii speciale notau la 17 mai 1944, spusele sale: "Guvernul nu va răspunde nici la condițiile de pace oferite de ruși, și nici la ultimatumul anglo-ruso-american".⁵⁵⁷ Informația în cauză arată un om la curent cu demersurile de pace pe care le făcea guvernul român și totodată un bun cunoscător al atitudinii guvernanților.

Anul 1944, cu evenimentele din august, au adus alte condiții, războiul antrenând țara de data aceasta într-un alt sens. Al. Lapedatu își va fi fixat, cu înțelepciune și optimism, obiective de restaurare a vieții parlamentare, politice și publice normale. El vorbește la Ateneul Român, în 27 aprilie, despre două mari personalități ale istoriei moderne: Alexandru Ioan Cuza și Mihail Kogălniceanu. Se alătură astfel unui alt istoric, V. Papacostea, care tratase, tot aici, în 15 și 22 martie, *Dezvoltarea ideii de unire la români*. Din aceleași rațiuni,

⁵⁵⁵ Nota sursei "Spiridon" din 25.VI.1943, *idem*, f. 73.

⁵⁵⁶ *Ibidem*, f. 75-76.

⁵⁵⁷ *Idem*, f. 77.

continuă demersuri informative cu vechi amici. De la Cluj, prof. Liviu A. Lazăr îi trimitea, la 15 octombrie 1944, copii după documente privind activitatea grupului românesc rămas în oraș în timpul ocupației horthyste, cu laude la adresa lui Emil Hațieganu și a rolului său în organizarea apărării intereselor românilor.⁵⁵⁸ Preocupat de soarta României la încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, Al. Lapedatu a abordat, din nou, contextul și demersurile politico-diplomatice din anii 1916-1919. Articolul său din *Voința Transilvaniei* (an I, nr.12, 1944, p.1-2, *Lupta lui I. C. Brătianu*), de fapt textul unei conferințe din toamna anului 1944, era dedicat lui Ion Brătianu, relevând tăria exemplului acestui mare patriot, generației ce se afla la sfârșitul ultimului conflict militar mondial. La 26 noiembrie 1944 a fost comemorat I.I.C. Brătianu, cu care prilej în ședința festivă a tineretului liberal ținută la sala Dalles din capitală, primul vorbitor a fost Al. Lapedatu, urmat de Virgil Mănescu și Vasile Netea.⁵⁵⁹

Lui Al. Lapedatu i se mai adresau încă cereri de ajutor: fiul unui prieten, inginerul de căi ferate Mircea Sporea, îl ruga să facă intervenții pentru a risipi confuziile cu un văr al său, Virgil Mircea Sporea, fost comisar legionar. Petentul lucra pe atunci la refacerea podurilor din Ardealul de Nord

și Bucovina, fiind cel ce a executat - în 1944 - tronsonul de cale ferată Ilva Mică - Vatra Dornei.⁵⁶⁰

Corespondența lui G.T. Kirileanu cu Al. Lapedatu arată o statornică prietenie, fondată pe interese și preocupări comune. O scrisoare din 21 ianuarie 1944, de la Piatra Neamț, este mai mult decât elocventă. Deplângând pierderea unui vechi prieten, Ion Simionescu, venerabilul bibliolog constata: "Ni se împruținează mereu cei cu care ne-am petrecut viața..." Îi mulțumea, apoi, pentru trimiterea unor cărți (V. Slăvescu, *Corespondența lui Ion Ghica*), povestind despre soarta bibliotecii lui D.A. Sturdza, vândută prin anticariate. Cu acel prilej, Kirileanu a cumpărat 70 scrisori de-ale lui Ion Ghica și 27 ale lui Dim. Ghica, fiul acestuia. Cu un subtil umor moldovenesc, dar și cu o premoniție verificată, își încheia scrisoarea: "Dacă avea norocul Piatra noastră să vă aibă oaspete vara trecută, am fi stat de vorbă mai mult, arătând unele bucăți din anticăria mea, chibzuind împreună asupra soartei lor. Căci mă gândesc mult la pățania din refugiul de la Iași în 1916-1918, când mi s-a furat o ladă cu ce aveam mai de preț din muncușoara și strânsurica mea până atunci. Mă tem că aceste vremi apocaliptice vor fi și mai nenorocite, dacă se adeverește zvonul unui front la Carpați. La vârsta mea de 72 ani și cu șubreda-mi sănătate, nu mai

⁵⁵⁸ BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu, XIX, v. 34-36.

⁵⁵⁹ Cf. *Viitorul*, 25.XI.1944, care anunța și programul comemorării.

⁵⁶⁰ BAR, S. manuscrise, fond Al. Lapedatu, XVII, v. 11, f. 22.

poate fi vorba să-mi părăsesc locuința. Ce-a fi, a fi!"⁵⁶¹

La 5 ianuarie 1945 ziarul *Viitorul* anunța publicului ordinea de zi a întrunirii tineretului liberal, ținută la Sinaia. Participanții au dezbătut aspectele legate de normalizarea vieții publice, eliminarea șovinismului și problema minorităților. În raportul prezentat reuniunii de către V. Netea – *Tineretul liberal și problema minorităților* – au fost trecute în revistă energiile și rolul generației tinere în opera de refacere și regenerare a vieții democratice postbelice. Cu acest prilej, raportorul a elogiat aportul lui Al. Lapedatu la elaborarea și susținerea legii cultelor (1928), ca și a statutului minorităților (1938), elaborat sub conducerea lui Silviu Dragomir, importante reglementări și susțineri democratice ale vieții publice din perioada interbelică.

La constituirea filialei din Transilvania a Asociației Româno–Americane, în martie 1945, Alexandru Lapedatu a fost ales – alături de Ionel Pop – președinte de onoare.⁵⁶²

La 17 iulie 1945 a avut loc consfătuirea finală a fruntașilor organizațiilor liberale din Transilvania și

⁵⁶¹ Arh. St. București, fond Al. Lapedatu, dosar 72, f. 1–2. În anexă un memoriu asupra tranzacției Adjudului, 1 ianuarie 1881, al lui D. A. Sturdza, foarte valoros prin informațiile secundare.

⁵⁶² Cf. Liviu Pleșa, *Dosarul de securitate al istoricului Silviu Dragomir*, în: *Annales Universitatis Apulensis*, Series Historica, 9/1, 2005, p. 221, nota 21.

Banat. La aceasta au participat Al. Lapedatu, Gh. Cipăianu, Titus Popovici, N. Zigre, Aurel Popa, D. Nacu, I. Urdea, I. Olteanu, N. Daraban, E. Dandea, C. Petrovici, I. Nasta, N. Grosu, C. Xantopol, P. Bucoveanu, Gh. Frânculescu, I. Ardeleanu și Emil Radu; aceștia reprezentau organizațiile liberale din județele Bihor, Ciuc, Cluj, Făgăraș, Hunedoara, Maramureș, Mureș, Năsăud, Odorhei, Sălaj, Satu Mare, Severin, Someș, Târnava Mică, Trei Scaune și Turda. Prezidată de președintele organizațiilor național–liberale din Ardeal și Banat, Al. Lapedatu, acesta observase că din toate consfăturile pregătitoare a reieșit "grija deosebită ce o au organizațiile de peste munți ale partidului nostru de a se întări și mai temeinic, pentru a putea începe și duce lupta politică din nou cu și mai multă hotărâre și vigoare. Constată că toți fruntașii își iau angajamentul ca imediat să pornească pe teren, astfel ca, fiecare să se găsească cât mai curând la postul său, pentru a lua contact cu poporul, a-l lumina și a-i acorda sprijinul de care are nevoie și pe care-l așteaptă de la noi".⁵⁶³ Participanții la reuniune au susținut o serie de propuneri, care sintetizate exprimau atitudini și realități politice, altele fiind enunțate ca deziderate importante. C. Xantopol a propus înființarea unui Comitet liberal al Ardealului și Banatului sub președinția lui Al.

⁵⁶³ Cf. procesul-verbal semnat de cei menționați mai sus, în Arh. SRI, dosar 11517, f. 61.

Lapedatu, de care conducerea centrală a PNL să țină seama, astfel ca "orice măsură în ce privește Ardealul și Banatul, fie pentru promovarea de persoane, fie pentru orice alte chestiuni de organizare internă" să se facă numai cu avizul acestui Comitet, "singurul în măsură a cunoaște mai bine, la fața locului, toate problemele ce i se pun".⁵⁶⁴ Titus Popovici, "spre satisfacția și mândria tuturor ardelenilor și bănățenilor, arată cu date statistice atitudinea exemplară a organizațiilor noastre de peste munți față de recenta disidență Tătărescu": din cei 28 de șefi de organizație din cele două provincii, *nici unul n-a părăsit partidul*, iar din cei 23 de membri din Comitetul Central al PNL care au trecut la Tătărescu, *niciunul* nu era ardelean sau bănățean! Concluzia: "Ardealul și Banatul au dat dovadă de suficientă maturitate politică și tărie de caracter și ca atare deci pot să aibă o atitudine, să exprime deziderate și să dea sugestii conducerii centrale a partidului preocupați fiind numai de întărirea și succesul Partidului Național Liberal".⁵⁶⁵ Din problematica dezbătută, conducerii PNL i-au fost transmise dezideratele "cu rugămintea de a fi luate în considerare și aplicate întotdeauna când va fi vorba de organizațiile din Ardeal și Banat". Acestea, în număr de cinci, au fost prezentate de N. Grosu. Astfel, se cerea:

constituirea unui Comitet de conducere compus din 7 șefi de organizații liberale din Ardeal și Banat, avându-l ca președinte pe Al. Lapedatu, care avea principala sarcină "de a ajuta și informa conducerea centrală a partidului în toate chestiunile ce privesc organizațiile de peste munți". Nici-o hotărâre a Comitetului Central nu putea fi luată "fără consultarea șefului și a Delegației Permanente a organizației respective". Cei șase membri se alegeau dintre șefii liberali județeni pe timp de un an, prin rotație, în ordinea alfabetică a județelor, Banatul fiind reprezentat în mod permanent de unul dintre cei trei șefi județeni.⁵⁶⁶ Minuta încheiată la 17 iulie 1945, cerea ca "promovarea în partid să urmărească meritele și caracterul membrilor, păstrându-se astfel o ierarhie a valorilor". De asemeni, "să nu se mai tolereze în viitor ca alte persoane străine fără de nici o aderență cu poporul din Ardeal și Banat să invadeze la anumite momente, organizațiile ocupând locul celor care până atunci au activat pe teren în acele organizații". Iată cum practicile politicianiste, ca și năzuințe mai vechi ale cercurilor regionale ieșeau în asemenea împrejurări la iveală. Nu lipseau nici interesele materiale, foarte clar exprimate: "Cadrele Partidului Național Liberal din Ardeal și Banat să fie sprijinite ca și acelea din celelalte provincii ale țării, în sensul ca să li se ofere și lor din multele posibilități ale

⁵⁶⁴ *Ibidem.*

⁵⁶⁵ *Ibidem.*

⁵⁶⁶ *Ibidem*, f. 61-62.

partidului, satisfacții de ordin moral și material." Frunțașii liberali mai cereau "să se dea tot concursul din partea instituțiilor economico-financiare ale partidului, pentru crearea, menținerea și prosperarea neo-burgheziei din Ardeal și Banat", în care sens credeau că trebuia creat un *Comitet* special care să repare greșeli mai vechi ce-au eliminat burghezia română din comerț și industrie, facilitând prosperitatea unor elemente alogene. Cât privește reprezentarea în Comitetul Central și în Delegația Permanentă, s-a cerut 1/3 din numărul locurilor.⁵⁶⁷

Conduși de asemenea gânduri, cei mai eminenti oameni politici liberali din Transilvania și Banat, considerau că vor întări rolul PNL în aceste provincii – prin măsurile preconizate – pentru a fi "gata de a putea face față oricăror evenimente în viitor".⁵⁶⁸

Tentativele și demersurile de refacere a vieții politice l-au implicat în mod activ pe Al. Lapedatu, o dată cu schimbările de la 23 august 1944. Mulți oameni de bună credință, cunoscându-i activitatea și apreciindu-l, au considerat că pot să contribuie la normalizarea proceselor social-politice și economice, aderând la Partidul Național Liberal. Dar o atare normalizare – după modelul interbelic perimat – se va dovedi deosebit de dificilă, ca în final să eșueze zădărniciind planurile partidelor

istorice. În sensul acesta, unii intelectuali s-au văzut neglijați nemaicrezând în încercările politicianilor. Un exemplu este al fostului ministru Aurel Popa, care a discutat cu Al. Lapedatu înscrierea sa în Partidul Național Liberal și a participat la ședința din ianuarie 1945. Își va retrage adeziunea, reproșând că neprimind răspuns "sub nici o formă, deși trecutul meu de o cinste și curățenie sufletească ireproșabilă, cu situațiile avute în viața noastră politică, nu putea determina conducerea partidului să-mi arate această rezervă".⁵⁶⁹

Serviciul Secret de Informații își ținea la curent stăpânii cu planurile ce se urzeau în vederea refacerii vieții politice normale. Mai mulți directori erau informați, la 19 decembrie 1945, că Dinu Brătianu i-a cerut insistent lui Ion Lapedatu (fratele lui Alexandru), guvernator al Băncii Naționale "să intensifice aportul material pe care îl dădea până acum organizațiilor național-țărăniști și liberale din Ardeal. Legătura cu această organizație, o făcea pentru liberali prin Vasile Netea și pentru național-țărăniști prin Gabriel Țepelea".⁵⁷⁰

La 23 februarie 1946 conducătorul mișcării liberale din Transilvania era la Cluj, unde a prezidat ședința Tineretului Universitar P.N.L. Însoțit de I. Fruma și V. Netea, istoricul s-a întâlnit cu frunțașii liberali din rândul tineretului, ascultând cu un mare interes cuvântările reprezentanților acestuia. La

⁵⁶⁷ *Ibidem*, f. 62.

⁵⁶⁸ *Ibidem*.

⁵⁶⁹ Cf. scrisoarea din 14.III.1945, în Arh. SRI, dosar 11517, f. 54.

⁵⁷⁰ *Ibidem*, f. 80.

acea reuniune au luat cuvântul I. Nenițescu, C. Giurgea, Șt. Aug. Doinaș, I. Neagoe, Al. Odeșteanu, I. Fruma și V. Netea, discutându-se subiecte legate de "sarcinile naționale care revin tineretului". În aceeași zi Al. Lapedatu a avut o consfătuire cu membrii marcantă ai organizației liberale de la Cluj.⁵⁷¹

Solicitat și de Gh. Tătărescu să-i furnizeze date istorice privitoare la drepturile teritoriale românești, Al. Lapedatu i-a scris acestuia următoarele: "Potrivit dorinței d-tale îți trimit alăturat, memoriile redactate de mine pentru Conferința de Pace de la Paris. *Pentru teritoriul reclamat la nord-vestul Transilvaniei propriu-zise*, nu am decât versiunea în engleză. Trebuie să mai observ că din aceste memorii lipsește ultimul, privitor la *Românii și plebiscitul cerut de Delegațiunea maghiară*, precum și acele câteva alte memorii care, din cauza urgenței au trebuit să fie prezentate Comisiunii teritoriale în manuscris. Aceste din urmă se găsesc de altminteri, mai toate cred, legate într-un album pe care l-am pus - prin mijlocirea d-lui ministru plenipotențiar E. Ciuntu - la dispoziția Ministerului de Externe și trebuie să se afle în vreuna din cancelariile Departamentului d-tale. Nu știu însă întru cât mai pot servi aceste documente, azi de interes mai mult istoric. Alte considerațiuni decât cele de la 1919 vor determina schimbările de frontiere dintre state, schimbări cari la granița noastră dinspre vest să

⁵⁷¹ Cf. *Liberalul*, 2.III.1946.

nădăjduim că nu se vor mai face. Dacă totuși vor fi cuiva de oarecare folos, mă voi bucura că am putut aduce și eu un modest serviciu cauzei noastre și d-tale personal ca ministru al Afacerilor Străine chemat să prezidezi eventual astfel de lucrări. Al d-tale cu veche amicitie".⁵⁷²

Marile prefaceri din anii 1945-1946 au modificat profund structurile tradiționale și organele care le susțineau, pregătind țara pentru comunism. De altfel, acest proces s-a petrecut în cadrul unor înțelegeri bi și trilaterale dintre sovietici și aliații lor. Măsurile radicale de schimbare a polilor de putere prin anihilarea treptată a rolului partidelor istorice au fost încurajate de reprezentanții sovietici, în frunte cu Vâșinski. Consecințele au fost bine măsurate de cercurile de presă internațională, constatându-se că "orice drepturi ar avea România, ele pot fi modificate, lărgite, fără consultări, fără înștiințări chiar de către puterea învingătoare (...) Nu există nici un fel de guvern reprezentativ ori democratic, nici nu poate exista în România și nici nu există urmă de independență națională. Comuniștii, deși o mică minoritate, exercită puterea lor decisivă în toate departamentele ca agenți ai Uniunii Sovietice".⁵⁷³

⁵⁷² Cf. adresa cu antetul Academiei Române, 12.I.1946, în Arh. SRI, dosar 11517, f. 88-89.

⁵⁷³ Constatările aparțin lui F.A. Voigt, fiind publicate în articolul *Sfârșitul independenței României*, din *The Nineteenth Century and After*, octombrie 1945, tradus în românește și confiscat cu ocazia percheziției făcute lui Al.

Vor urma câțiva ani de mari confruntări social-politice, marcați însă de ascensiunea forțelor de stânga, și care au condus la comunizarea României. Generația lui Lapedatu pierduse! Vârsta înaintată și energiile aproape epuizate o făceau vulnerabilă, iar în ochii multora neputincioasă. Noul regim o va privi însă cu dușmănie, luând măsuri împotriva celor ce serviseră – după ei – o altă Românie. Drama Generației Unirii, abia anunțată la 23 august 1944, dezvăluia o scenă dominată de un regim necruțător față de serviciile și idealurile oamenilor ce o însuflețiseră. Epurări, pensionări forțate, înlăturarea abuzivă din posturi dădeau semne pentru ceea ce vor fi deportările, închisorile și "răsplata", mai ales a acelor care s-au remarcat în România Mare.

Tensiunea politică și confruntarea directă erau de pe acum realități diurne. Un spirit politic versat ca al lui Iuliu Maniu le încadra astfel: "De la 6 martie până în prezent, țara geme într-un regim de teroare. Regimurile de teroare se manifestă prin spiritul în care se conduc afacerile publice ale statului, prin modul de procedare în ce privește deprinderea puterii de stat și prin măsura în care se respectă sau nu se respectă libertățile și drepturile cetățenești, și mai ales prin felul în care conducătorii statului se

mențin la putere. Regimul actual s-a înstăpînit prin mijloace absolut neconstituționale și prin mijloace neobișnuite. M.S. Regele Mihai a fost forțat să admită un guvern impus de o putere străină, fiind însuși lipsit de puterea executivă".⁵⁷⁴ Asupra acestor realități, C.I.C. Brătianu s-a pronunțat și mai direct, înfățișând guvernul lui Petru Groza "ca un conglomerat făcut din câteva grupări politice și din câțiva profesioniști ai tuturor regimurilor – cele mai contradictorii –, dar care în fapt primește și execută ordinele Comitetului Central Comunist, știindu-se lipsit de sprijinul țării".⁵⁷⁵

Conducătorii politici ai tuturor partidelor fuseseră trecuți sub observarea serviciilor secrete. Orice mișcare a lui Al. Lapedatu era supravegheată. În nota de informare a Direcției Generale a Poliției asupra adunării de la sediul PNL din str. C.A. Rosetti nr. 35, din ziua de 8 noiembrie 1945, îl găsim că a participat alături de Dinu Brătianu și C. Angelescu.⁵⁷⁶ Chemat la Poliție să se justifice, Al. Lapedatu dă o declarație, la 17 noiembrie 1945, conform căreia "manifestația a avut, după părerea mea, un caracter național-monarhic. În ziua de 8 noiembrie, subsemnatul m-am dus la Palat să semnez registrul pentru Rege și Regina-mamă. Am putut pătrunde

Lapedatu. Adnotarea "articol inspirat de liberali", făcută de Securitate, arată grija cu care se căutau motivații pentru procesele politice. În Arh. SRI, dosar 11517, f. 103–108.

⁵⁷⁴ Cf. declarația lui Iuliu Maniu asupra participării la conflictele de stradă din 8.XI.1945, în Arh. SRI, dosar 44608, vol. 9, f. 177–178.

⁵⁷⁵ Cf. declarația lui C.I.C. Brătianu din 27.XI.1945, în Arh. SRI, dosar 44608, vol. 5, f. 100.

⁵⁷⁶ Arh. SRI, dosar 44608, vol. 15, f. 125–127.

grație unui domn colonel care m-a cunoscut și a intervenit să fiu lăsat în Palat. În timpul cât am fost acolo era lume destulă, dar n-am observat vreo agitație mai deosebită. Erau manifestațiuni pentru Rege (se cânta imnul regal și se aclama: Trăiască Regele!).⁵⁷⁷

Presiunea forțelor de stânga, sprijinite de ocupantul sovietic, delatațiunea și abilitatea serviciilor secrete cu bunii lor tehnicieni – folosite cu inteligență de către regimul comunist – au mers mână în mână pentru a-i incrimina pe liderii politici de altă orientare. Orice mișcare a acestora era urmărită, notată, adunându-se piese pentru viitoare dosare penale. De pildă, referatul introductiv din 12 ianuarie 1946 al Curții Marțiale a Corpului II Armată – prin care s-au clasat din lipsă de dovezi 371 de cazuri de "participare" la demonstrația din 8 noiembrie 1945 – menționa ședințele pregătitoare de la sediul PNL, la care participaseră V. Brătianu, C. Brătianu, Gh. Brătianu, Al. Donescu, M. Constantinescu, C. Angheliescu, Al. Lapedatu și Barbu Nicolescu.⁵⁷⁸

În cuvântarea lui Al. Lapedatu, adresată în 1946 – în numele Partidului Național Liberal – delegaților la conferința de reconstituire a organizației transilvănene, acesta a evocat o serie de contribuții la mersul progresist al societății românești. Noile

condiții erau evocate pentru "frații ardeleni, crișeni, sătmăreni și maramureșeni" astfel: "Ceea ce până de curând, datorită dictaturilor, aparținea numai unui grup de partizani, agreat de către autorități și guverne, trebuie să aparțină de astăzi înaintea tuturor fiilor patriei noastre, libertatea fiind un drept care nu poate fi răpit nimănui și fără de care nu se poate ajunge nici la lumină, nici la bunăstare și nici la armonie între diversele categorii de cetățeni."⁵⁷⁹ Conferința liberală evoca împrejurările politice externe, făcând trimitere la hotărârile Marilor Puteri Aliate referitoare la România de "acordarea tuturor libertăților cetățenești, și în primul rând libertatea presei și a întrunirilor, pentru a se putea face apoi alegeri libere", astfel ca "în curând să ne regăsim drumul liniștei și al nestingheritei propășiri naționale".⁵⁸⁰ Vorbitorul a evocat principalele momente în care PNL a luat atitudine în timpul războiului: față de dictatul de la Viena, pe care l-a respins categoric, iar în perioada ce i-a urmat "atât în țară cât și în străinătate, a ținut neconținut la suprafață chestiunea Transilvaniei, cerând cu energie realipirea ei la adevărata patrie mamă".⁵⁸¹ Cunoscător al acelor fapte, Al. Lapedatu afirma: "Când se va scrie istoria luptei împotriva acestui tragic «arbitraj», ca și

⁵⁷⁷ *Ibidem*, vol. 5, f. 39.

⁵⁷⁸ Arh. SRI, dosar 44608, vol. 13, f. 43.

⁵⁷⁹ Cuvântare în manuscris, 14 pag., în Arh. SRI, dosar 11517/f. 109-122.

⁵⁸⁰ *Ibidem*, f. 110.

⁵⁸¹ *Ibidem*, f. 112.

aceea a organizării vieții și conducerii refugiaților ardeleni, se va vedea, fără posibilitate de tăgadă, ce imensă contribuție a avut în această luptă Partidul Național Liberal, fără de care nimic nu s-a făcut din tot ceea ce s-a făcut în această direcție".⁵⁸² Se adăugau apoi, atitudinile oficiale antirăzboinice, intervenții ale conducerii PNL pe lângă mareșalul Ion Antonescu, cât și date ce arătau contribuțiile la pregătirea actului de la 23 august 1944 atât în țară cât și în străinătate. Vorbitorul ținea să sublinieze că PNL "este un partid monarhic și dinastic", chemând în jurul Coroanei "întreaga lume transilvăneană".⁵⁸³ În programul său, președintele grupării liberale transilvănene mărturisea o "nestrămutată credință în necesitatea progresului social și a luminării și ridicării claselor muncitorești și țărănești", urmărindu-se "atât ocrotirea intereselor muncitorești cât și pe cele ale forțelor de producție, dând tuturor năzuințelor colective o rezolvare echitabilă".⁵⁸⁴ Ținând seama de noile realități postbelice, se făcea caz de nevoia reconcilierii tuturor intereselor obștești, urmărindu-se asigurarea condițiilor egale de muncă și câștig. Pentru a limpezi atitudinea sa, se arăta că PNL agreează reforma agrară, combătând însă modalitățile de aplicare a ei, în sensul de asigurare a unei corecte aplicări a legii.

582 *Ibidem*, f. 113.

583 *Ibidem*, f. 116.

584 *Ibidem*, f. 118.

N-a rămas neatinsă nici problema minorităților, unde concepția liberală recomanda ca tuturor cetățenilor români, "indiferent de origine etnică, de confesiune religioasă sau de clasă socială", să li se recunoască "aceleași drepturi și aceleași posibilități de progres, impunând tuturor un singur lucru: *lealitate desăvârșită față de statul român*".⁵⁸⁵ Se atrăgea atenția asupra situației transilvănenilor refugiați, cerându-se măsuri pentru ei, pentru văduvele și orfanii de război, pentru cei deportați în timpul ocupației horthyste; cât privește Transilvania, "se va bucura de neobosita atenție a partidului nostru, care, ca și în guvernările din trecut, va urmări și în viitor să înzestreze această frumoasă provincie cu cât mai multe așezăminte de ordin cultural, economic și social, și dând ardelenilor mari posibilități de afirmare politică".⁵⁸⁶ Redactat și prezentat în termeni energici și optimiști, materialul programatic afirma că "Partidul Național Liberal își reia activitatea politică în Transilvania sub semnul nebiruitei credințe în viitorul neamului nostru", chemând în jurul său pe toți cei de bună credință.⁵⁸⁷

În anul 1946, conducătorii partidelor politice au fost intens preocupați de reorganizare. Lui Al. Lapedatu i-a revenit coordonarea demersurilor

585 *Ibidem*, f. 119.

586 *Ibidem*, f. 120.

587 *Ibidem*, f. 122.

liberale de refacere a structurilor județene din Transilvania. Tovarăși politici, noi aderenți, lideri, conflicte de interese între grupurile liberale, toate se regăsesc în seria de corespondențe care raportau cum decurgeau aceste lucrări. Astfel, la 19 februarie 1946, av. I. Cristea îi scria din Miercurea Ciuc, reafirmându-și "credința în izbânda definitivă a PNL de sub șefia marelui Constantin Brătianu și a dv. pentru Ardeal".⁵⁸⁸ De la Cluj, Gh. Felican, Lascu Octavian și av. Zaciuc, îi anunțau la 11 martie 1946, oarecari progrese în demersurile de reorganizare și reconstituire a partidului.⁵⁸⁹ O altă corespondență, din Alba Iulia, îi semnală refacerea organizației liberale județene și lichidarea disidenței Tătărescu. În ciuda șovăielilor, a lipsei propagandei scrise, liberalii locali afirmă că "nu auzi altceva decât cu Brătianu și Maniu!"⁵⁹⁰ Un alt camarad politic, Dumitru Nacu din Năsăud, îl ruga să participe, la 26 mai la Congresul județean, "ca la o impunătoare manifestație românească aci în acest colț de țară românească."⁵⁹¹

Pentru alegerile din 1946 conducerile celor două partide istorice au adoptat în urma propunerii lui Al. Lapedatu hotărârea de a candida, în Transilvania, pe baza unui cartel electoral. În vederea definitivării acestuia s-au purtat mai multe

⁵⁸⁸ *Ibidem*, f. 89.

⁵⁸⁹ *Ibidem*, f. 53.

⁵⁹⁰ *Ibidem*, f. 51.

⁵⁹¹ *Ibidem*, f. 50, scrisoare din 15.V.1946.

discuții, în care sens a fost instituită o comisiune formată din R. Boilă, V. Solomon, C. Hagea (din partea țărăniștilor), respectiv I. Nistor, G. Fotino și V. Netea (din partea liberalilor). În urma tratativilor s-a acceptat, într-o primă fază, alegerea pe liste comune a următorilor șefi liberali: G. Cipăianu (la Cluj), Al. Lapedatu (la Brașov), I. Nistor (Sibiu), G. Fotino (Alba), Bebe Brătianu (Timiș), Titus Popovici (Caraș).⁵⁹² Conducerea liberală a încercat să obțină acordul țărăniștilor pentru a depune candidați în 23 de județe, în care sens Al. Lapedatu a stăruit pe lângă I. Maniu și M. Popovici în nenumărate rânduri. Cartelul propus a fost privit ca un mare pericol din partea formațiunilor politice de stânga și tratat astfel în presa acestora. Pe de altă parte, disensiunile din interiorul partidelor istorice au făcut ca atare propuneri să fie privite cu rezerve iar, de unii lideri, chiar respinse.⁵⁹³ Tactica adoptată, după mai multe pertractări, a condus la

⁵⁹² Vezi ecoul în presă: *România Liberă*, 4.X.1946, titra "Neavând organizații brătieniștii vor candida în Ardeal pe listele maniste"; *idem*, 12.X.1946, anunța întrevăderea dintre Al. Lapedatu și I. Maniu, care avusese loc cu o zi înainte; la 13.X.1946 același ziar discuta propunerile lui Lapedatu pentru o "Uniune a ardelenilor", punându-le sub vizor ca *O nouă politică a d-lui Maniu*; *Semnalul* din 18.X.1946 anunța "și totuși tratativele opoziției continuă", remarcând mesajul lui Al. Lapedatu transmis lui I. Maniu prin I. Fruma și V. Netea, la 17 octombrie, pentru a extinde conlucrarea dintre cele două partide politice.

⁵⁹³ Vezi reflexiile tratativilor: *Fapta*, 22.X.1946, "Au eșuat și tratativele pentru cartelarea istoricilor din Ardeal"; *idem*, 23.X.1946, "Dinu Brătianu a stăruit să fie reluate tratativele pentru cartelarea «istoricilor» în Ardeal"; *Semnalul*, 22.X.1946, în fine, preciza acceptarea candidaturilor lui Bebe Brătianu, G. Fotino, Al. Lapedatu și V. Netea.

depunerea candidaturilor pentru Transilvania, pe locurile II ale listelor electorale țărăniste, a următorilor: Al. Lapedatu (la Cluj), Vasile Netea (Satu Mare) și Emil Dandea (Sibiu), ceea ce s-a și făcut la 29 octombrie 1946 în numele PNL (Brătianu), când cei numiți s-au regăsit pe listele electorale oficiale.⁵⁹⁴

În finalul discuțiilor, liberalii au depus candidaturi pentru 3 județe din Transilvania, între candidații lor figurând, pentru județul Sibiu, și avocatul Eugen Piso. Presa de stânga n-a încetat nici o zi să nu critice aceste încercări de revitalizare politică, concluzionând că Partidul Național Liberal "n-a reușit să stabilească o legătură cu masele populare".⁵⁹⁵ Ca atare, cartelul inițiat de Al. Lapedatu a dat rezultate parțiale, previzibile, de altfel, pentru acele condiții. Rămâne însă valoarea propunerii de unificare a energiilor politice ale formațiunilor tradiționale, prin idee unui "bloc ardelenesc". În urma alegerilor, PNL a câștigat doar două locuri, în Transilvania, fiind aleși Al. Lapedatu la Cluj și Vasile Netea la Satu Mare, alegerea acestora fiind posibilă prin retragerea candidaților țărăniști

⁵⁹⁴ Cf. *Cotidianul*, 24.X.1946, "Ce cuprinde cartelul liberal-țărănist", informând asupra candidaturilor lui Al. Lapedatu (la Cluj), G. Cipăianu (Turda), I. Fruma (Sibiu), I. Nistor (Timiș), G. Fotino (Arad), Titus Popovici (Lugoj), I. Furlungeanu (Caraș) și V. Netea (Satu Mare) iar *Universul* din 3.XI.1946 dădea doar numele lui Al. Lapedatu, Em. Dandea și V. Netea.

⁵⁹⁵ Cf. *România liberă*, 16.XI.1946, art. "Al. Lapedatu un alt șef torpilat".

aflați pe locurile I: Emil Hațieganu și Titus Damian.⁵⁹⁶

Ca președinte al organizațiilor liberale din Ardeal, lui Lapedatu i-a adresat memorii și delegatul liberal Ion I. Radu din Satu Mare, prezentându-i complexa situație politică, economică și socială a acestei părți ce aparținuse timp de 4 ani Ungariei horthyste. Fruntașul politic era informat în detaliu cu măsurile antiromânești sistematice impuse de administrația de ocupație în toate domeniile. Tot de aici, dr. Aurel Mărginean, delegat liberal în Comitetul de conducere al Înalțului Comisariat al Ardealului de Nord, i-a prezentat un *Plan de lucru pentru soluționarea problemelor românești din Ardealul de Nord*.⁵⁹⁷ Aceste eforturi se vor dovedi, în planul refacerii vieții politice tradiționale, lipsite de realism și imposibile în condițiile date.

Din anul 1948 începând, Al. Lapedatu s-a confruntat cu gama de măsuri politice represive îndreptate împotriva foștilor lideri de către noile autorități. În fișa sa personală, din dosarul aflat la Securitate, la rubrica *Ce atitudine a avut după 23 august 1944*, s-a completat un răspuns clar: *A dus o propagandă contra regimului pentru subminarea și răsturnarea regimului*.⁵⁹⁸ O primă percheziție,

⁵⁹⁶ Cf. *Adevărul*, 10.VIII.1947.

⁵⁹⁷ În Arh. SRI, dosar 11517, f. 56-59.

⁵⁹⁸ *Ibidem*, f. 63.

ordonată de subsecretarul general al Poliției, dr. Pop Simion, la 28 iunie 1948, concomitent la Ion Nistor și la domiciliul lui Al. Lapedatu din Calea Victoriei 91, a durat 3 ore și jumătate. Descinderea avusese scopul "descoperirii de valută, cărți provenite din URSS, precum și orice material didactic sau în manuscris cu caracter antidemocratic".⁵⁹⁹ La 5 februarie 1949, Miliția Economică – sub semnătura unui maior A. Kmeiller – înainta Direcțiunii Generale a Securității Statului și "corpurile delictive" ridicate cu prilejul percheziției: 5 broșuri scrise de Vasile Netea (*Ardealul în politica României de astăzi*, București, 1945); conferința – în broșură ținută de Al. Lapedatu la Chișinău, în martie 1928 (*Basarabia la Conferința de Pace de la Paris*); manuscrisul conferinței de la Radio (*Regele Carol I la Academia Română*) ținută în ciclul "Amintiri academice"; o copie a manuscrisului lui L. Mrazec, *Amintiri de la Conferința de la Paris*; un exemplar din cartea lui V.V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României* (București, 1925) și două manuscrise ale lui N. Bogdan (*Există în momentul de față o istorie universală și Câteva învățăminte scoase din istoria națională a românilor...*). Caracterizările din procesul-verbal de ridicare a materialelor erau clare: acestea aveau "caracter antidemocratic", "antisovietic și naționalist, șovin", "de elogiare națională, mai ales cele privind «realipirea»

Basarabiei la sânul patriei-mame".⁶⁰⁰ Mișcările, gesturile și vorbele îi erau urmărite, cântărite și raportate superiorilor foarte interesați de cele ce le exprima savantul. În anul 1949, informațiile despre el se înmulțesc, arătându-ne azi cum s-au țesut firele în jurul vechii clase conducătoare din România pe care o așteptau închisorile, canalul, lichidarea fizică. Realist, Al. Lapedatu "nu crede într-o lămurire apropiată a lucrurilor, fiindcă anglo-americanii se mișcă greu iar comuniștii ne vor lichida"; el "regretă mișcările dinlăuntru țării, fiindcă acestea nu ajută cauzei românești, ci lichidează definitiv elementele dinamice ale neamului de care țara ar fi avut mâine nevoie". La 23 februarie 1949, i se consemnau din nou vorbele spuse unui cunoscut: "Nu mai este de suportat felul în care ne tratează pe noi, intelectualii, fiindcă nu suntem comuniști. Nici un pic de omenie, de înțelegere a situației noastre, ni se taie pensiile și murim de foame. Ei sunt animați numai de ura și setea de răzbunare, dar n-o să dureze mult".⁶⁰¹

În ziua de 14 martie 1949, Lapedatu fusese vizitat de o cunoștință: i-a declarat acesteia "că a stat ascuns câteva nopți pe la diferiți prieteni și neamuri în legătură cu ridicarea moșierilor. De asemeni mai afirmă că acum vor urma în galop legi

⁵⁹⁹ *Ibidem*, f. 33–34.

⁶⁰⁰ *Ibidem*, f. 36.

⁶⁰¹ Constatări din nota informativă din sursa Matei nr. 132/28.I.1949, în *loc. cit., supra.*, f. 49 și *idem*, f. 65 în nota nr. 143/23.II.1949.

draconice tot prin surprindere, când se vor lua oamenii hainele și încălțăminte, dacă au mai mult de două rânduri. El este convins că rușii vor pierde lupta și crede că aceasta va fi peste 2 ani!"⁶⁰²

Chiar în acele condiții grele, optimismul nu l-a părăsit, deși declara că dorința sa era "să vadă și el acele vremuri cu «renașterea virtuților românești» într-o Românie liberă cu democrație apuseană".⁶⁰³ Securitatea îi atribuie omului politic Lapedatu un anume rol, activ și responsabil, în încercările de refacere a mișcării politice liberale. Astfel, organele de securitate erau informate că "liberalii se regroupează, făcând planuri pentru viitor, ei fiind siguri că la toamnă li se acordă libertate de mișcare politică"; în acest sens, la București au creat mai multe comisii, din care una prezidată de Al. Lapedatu, care studia "problemele religioase și din școli", străduindu-se să "refacă" generația "alterată" din cauza învățăturii marxist-leniniste.⁶⁰⁴

Într-un alt moment, o notă informativă provenind de la o sursă din apropierea lui Al. Lapedatu, arăta intențiile PNL – în cazul venirii la guvernare: "Într-o combinație de guvern național, va abroga toate legile actualului regim privitoare la

cultele religioase, dispunând repunerea imediată în vigoare a legii Concordatului, reînființarea eparhiilor catolice desființate, cu reabilitarea arhiepiscopului Cisar și a episcopului Pacha Augustin și Scheffer Ioan. De asemenea, se vor da depline puteri Bisericii greco-catolice, cu reintegrarea în demnitățile lor a tuturor episcopilor greco-catolici. Și, totodată, vor da dreptul tuturor cultelor religioase catolice și de orice altă nuanță religioasă de a înființa școli, spitale, farmacii etc. după dorințele lor. Cisar afirmă că această comunicare s-a făcut din ordinul lui Dinu Brătianu, președintele fostului Partid Liberal".⁶⁰⁵

Asemenea preocupări politice erau foarte atent cercetate de Securitate, care căuta dovezi și argumente capabile să culpabilizeze vârfurile partidelor istorice. În mod firesc, lui Al. Lapedatu i se încredințaseră probleme culturale și religioase "ca fost și viitor ministru al Cultelor". Dintr-o astfel de perspectivă privim și implicarea sa în redactarea notei din iunie 1949 a PNL–Brătianu către episcopul Cisar. Prin aceasta se asigura Arhiepiscopia Romano-Catolică a Bucureștilor că liberalii susțin abrogarea legilor comuniste religioase (din 1948), urmând să pună în vigoare Concordatul. Nota în

⁶⁰² Cf. nota nr. 132/18.III.1949, din aceeași sursă, în *loc. cit., supra*, f. 41.

⁶⁰³ Cf. nota nr. 132/28.I.1949, *loc. cit., supra*, f. 49.

⁶⁰⁴ Cf. nota informativă nr. 18345/25.VI.1949, din sursa Dionisie, în *loc. cit., supra*, f. 48.

⁶⁰⁵ Informatorul relatează despre o vizită făcută la episcopul Cisar, la 11.VI.1949, de un prieten al acestuia, cu care prilej i s-a arătat o notă semnată de Al. Lapedatu, în numele PNL, către Arhiepiscopia Romano-Catolică. Cf. Arh. SRI, nota 66-132/16.VI.1949, Fond "D", dosar nr. 2539, f. 332.

cauză pentru care episcopul Cisar îi mulțumea, la 26 iunie 1949, lui Al. Lapedatu, acesta o transmisese în urma unei reuniuni restrânse, iar un alt fruntaș liberal, dr. I. Costinescu, i-a predat-o personal nunțului papal O'Hara. Dar, la 28 iunie 1949, "sfetnicul politic al Arhiepiscopiei", avocatul Virgil Damian a căzut, și o dată cu el s-a aflat despre documentele în cauză. Teohari Georgescu, ministrul care conducea Securitatea Statului, a dispus măsuri de obținere a documentelor, apostilând nota informativă: "Dacă prindem aceste documente, vor avea mare importanță în lichidarea politică a PNL-Brătianu".⁶⁰⁶ Cercetările vor continua și în anul următor, urmărindu-se dr. I. Costinescu, între timp arestat și întemnițat la Caransebeș în urma unui proces care l-a făcut vinovat de gestiune deficitară la Crucea Roșie.⁶⁰⁷

Al. Lapedatu nu putea să nu se implice în aceste infructuoase încercări de refacere a structurilor tradiționale, a rosturilor societății românești la care el însuși contribuise hotărâtor în atâtea rânduri. Altcum s-ar fi dezis pe sine! Fusesse, de altfel, unul din artizanii Concordatului cu Vaticanul, iar pe episcopul Cisar "îl consideră bun român și loial cetățean al țării, loial chiar și față de Republica Populară Română, fiindcă pe catolici nu-i

interesează dacă statul e republican sau monarhist, ci dacă cu Vaticanul pot ori nu să-și facă interesele după gustul lor". El caracteriza "problema cultelor favorabilă catolicismului, pentru suferințele lui de azi și pentru lupta ce duce Vaticanul pe față contra comunismului. Această atitudine i-a crescut multe simpatii în rândul ortodocșilor: clerici și mireni de toate nuanțele politice. *Totuși nu azi e momentul de a se activa pentru unirea cultelor ortodox cu cel catolic, ci mai târziu, când comunismul din țara noastră va fi înlocuit cu un guvern național. De asemenea, nu azi e permis să se activeze noi partide, oricare ar fi ele, ci numai după căderea regimului de azi. Orice mișcare religioasă sau politică în afară de cea guvernamentală, el o consideră azi de aventură și jertfă zadarnică, foarte scump plătită.* De aceea Partidul Liberal a hotărât să înceteze orice activitate politică în așteptarea schimbărilor politice din Europa și țara noastră. Deci ne roagă pe noi să ne abținem de la orice mișcare politică contra regimului de azi, vină ea de la orice sursă autorizată «sau de persoane de înaltă încredere». El crede în viitorul neamului și în capitularea Rusiei și a comunismului".⁶⁰⁸ Dar... informatorul ținea să se delimiteze: "De încheiere trebuie să arăt, că foarte multă lume nu împărtășește părerea lui Al. Lapedatu nici în ceea

⁶⁰⁶ Cf. nota nr. 132/30.VI.1949, provenind din sursa Matei. În *loc. cit.*, dosar 11517, f. 38.

⁶⁰⁷ Vezi nota nr. 112/30.I.1950, *loc. cit., supra*, f. 34.

⁶⁰⁸ Cf. informare scrisă de mână, datată 3.X.1949, *loc. cit., supra*, f. 45-47.

ce privește credința lui politică, privitoare la căderea comunismului și nici cu privire la triumful catolicismului asupra ortodoxiei. Dimpotrivă, se crede în victoria socialismului, cum și în renașterea triumfală a ortodoxiei, care este netrecătoare. Da, oamenii sunt trecători, vremelnici, dar doctrina și tradiția ortodoxiei, veșnică".⁶⁰⁹ Înțelegându-l superficial, pe istoric, informatorul i-a făcut un serviciu postum: viziunea sa asupra căderii comunismului s-a adevărat, iar concepția sa asupra dialogului interconfesional, între catolicism și ortodoxie nu mai trebuie azi argumentată.

Acest proces implacabil, dramatic, atrăsese și Academia Română. Raportul⁶¹⁰ secretarului general al acesteia, prezentat în sesiunea generală din 1948, susținut la 1 mai de către Al. Lapedatu, este un material documentar de o înțreită semnificație. Elogiind cu pietate pe cei dispăruți în anul academic expirat – A.C. Cuza, Emil Racoviță și Sextil Pușcariu între membrii activi; patriarhul Nicodim, între membrii de onoare din țară, iar dintre cei străini, Ramiro Ortiz, Daniel Berthélot, Charles de Roncière, V. Balthazard, Joseph Bédier, René Cagnat, Léon Guillet, Charles Achard, Georges Dumas, Maurice Lugeon, Sebastian Charléty, Leon Brunschwig-, raportorul folosește prilejul pentru a

insista asupra calităților unora dintre cei mai de seamă savanți ai vremii. Nu întâmplător, figura și activitatea lui Sextil Pușcariu s-au bucurat de predilecta sa atenție, acesta realizând "cea mai de seamă însărcinare pentru care Academia Română a fost creată – aceea a studierii și cultivării limbii românești și a alcătuirii prin consecință a dicționarului și a gramaticii sale".⁶¹¹

Între constatările ce răzbat, subtil, printre rânduri, figurează prezența – și în cele 42 de ședințe săptămânale de plen – a noilor curente politice, purtate de academicienii C.I. Parhon, Mihail Sadoveanu, Tr. Săvulescu; la 14 noiembrie 1947 doi invitați sovietici, Kairov (președintele Academiei de Pedagogie din Moscova) și Denisov (profesor de drept la Universitatea moscovită), aflați în țară cu prilejul sărbătoririi zilei de 7 noiembrie, au vizitat instituția academică. Ziua de 7 noiembrie a fost sărbătorită și ea, președintele Academiei rostind o cuvântare... în schimb, festivitățile destinate aniversării unui veac de la revoluția din 1848 au rămas pe un plan secund. Deși în anul academic 1947–1948 au apărut 48 de volume și broșuri sub antet propriu,⁶¹² tot mai mult relațiile externe ale Academiei Române se orientau,

⁶⁰⁹ *Ibidem*.

⁶¹⁰ Exemplar xerografiat cu titlul *Academia Română. Sesiunea Generală din 1948. Raportul secretarului general despre lucrările Academiei Române din 1947–1948*, 29 p., în deținerea fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁶¹¹ *Ibidem*, p. 2.

⁶¹² În 1940–41–94; 1941–42–72; 1942–43–65; 1943–44–104; 1945–46–49; 1946–1947–39; cf. *idem*, p. 8.

vizibil, spre URSS, la Sala "Dalles" expoziția cărții ruse ocupând un loc important.

Prima sesiune a Academiei RPR, deschisă la 20 octombrie 1948, i-a prilejuit lui C.I. Parhon să aducă mulțumiri Guvernului și Partidului Muncitoresc Român "pentru grija arătată progresului, științei, artei și tehnicii, puse în slujba poporului"; le-a adăugat acestora și ajutorul acordat României de către Uniunea Sovietică și Stalin, "care a făcut posibilă opera de reconstrucție și pe tărâm științific și cultural".⁶¹³ Citându-l copios pe Stalin, secretarul general al PMR, Gheorghe Gheorghiu-Dej, spunea cu același prilej: "Ne exprimăm credința că savanții noștri vor găsi în izvoarele culturii marxist-leniniste un călăuzitor, un sprijin pentru eliminarea influențelor culturii burgheze, pentru a crea noul tip al intelectualului care nu disprețuiește problemele de viață practică. Punând la temelia activității lor, concepția materialismului dialectic, putem prevedea creșterea avântului științific în țara noastră. Farul luminos care trebuie să călăuzească oamenii noștri de știință este țara culturii, celei mai înaintate, Uniunea Sovietică".⁶¹⁴ În același sens, noul președinte, Traian Săvulescu, arăta, cu numeroase note critice aduse autonomiei academice, a libertății ei și a spiritului elitist, că "s-a cultivat în

Academia Română spiritul tradițiilor idealiste și dogmelor mistice împotriva materialismului dialectic, care unește omul cu natura, prin intermediul istoriei sale. S-a întreținut și s-a prevăzut cultul personalității individuale ca factor exclusiv de progres, neglijându-se valoarea omului colectiv".⁶¹⁵

Ca semn al recunoștinței, președintele Academiei Române preciza în telegrama trimisă cu prilejul celei de-a XXXI aniversări a Armatei Sovietice, în numele prezidiului, lui S.I. Kavtaradze, ambasadorul URSS la București: "Oamenii de știință, litere și artă din RPR știu și nu vor uita niciodată că eliberarea țării noastre și salvarea culturii umane se datoresc armatei care s-a înscris în istorie prin eroismul neîntrecut al ostașului sovietic, prin nedepășita știință și artă militară și prin geniala conducere a generalisimului Iosif Visarionovici Stalin".⁶¹⁶

Ziarul *Scânteia* din 11 februarie 1949 anunța cu emfază, apariția primului "Buletin științific" al Academiei Republicii Populare Române. Acesta, și alte publicații ce erau preconizate, urmau să aibă "o largă răspândire în primul rând în limba română pentru a înnarma zecile și sutele de mii de constructori ai socialismului cu cele mai noi descoperiri ale științei și tehnicii". În acest fel se

⁶¹³ Cf. *Universul*, nr. 244, 20.X.1948, p. 1.

⁶¹⁴ *Ibidem*, p. 2.

⁶¹⁵ *Ibidem*.

⁶¹⁶ *Universul*, 24.II.1948.

credea potrivit să se adopte o măsură de tip democratic, față de tipărirea înainte vreme, a publicațiilor academice, în "limbile țărilor occidentale". Căci – remarca organul de presă al PMR – "era aci unul din aspectele plecaciunii față de Apus, unul din aspectele atitudinii lipsite de patriotism, disprețuitoare față de interesele reale ale țării și poporului muncitor pe care o cultiva vechea Academie și care oglindea mentalitatea și servea interesele burghezo-moșierimii exploataoare".⁶¹⁷

Într-un astfel de context, academicienii "vechi" au fost siliți să plece, epurările având loc și sub cupola celei mai vechi instituții științifice și culturale din România. Între aceștia, și Al. Lapedatu!

Înlăturat și denigrat, omul ce-și servise timp de 45 de ani țara aștepta cu înfrigurare răsplata.

Răspunzând urărilor lui Al. Lapedatu, la 12 ianuarie 1950, din Piatra Neamț, "moș Ghiță T. Kirileanu", semna și adăuga ironic adresa "str. Maxim Gorki, 25 (fostă Ștefan cel Mare)". Regretând că nu poate fi vizitat, arăta "că mi-i rușine de starea în care se află anticăria mea și toate ale mele, care stau claie peste grămadă de când mi-au fost ocupate toate odăile cu cărți, eu rămânând numai într-o singură odaie. Dar cu toate aceste

strâmtoări și lipsuri materiale, îți mărturisesc că mă consider fericit (așa-mi zicea astă vară vechiul meu prieten Artur Gorovei când m-a vizitat câteva zile) că la vârsta mea înaintată (78 ani!) îmi pot îngriji boala de inimă și celelalte slăbiciuni ale bătrâneței în patul meu, lângă cărțile și hârțoagele al căror rob am fost și sunt. Puțintică minte limpede mi-a rămas încă, dar de lucrat ceva mi-i greu, căci îndată obosesc".⁶¹⁸ Mucalit pe seama propriei sorti, vestitul bibliolog îi amintea prietenului "că toată viața mea am fost sortit *suprimărilor*. Întâia din magistratură, a doua din administrație, a treia din dizgrație regală! Trebuia să-mi vie și cea din urmă, mai înaintea suprimării eterne. Nu degeaba prietenii de la lași mi-au scos porecla: *Ghiță Suprimatu*; iar eu le răspundeam numindu-mă singur: *om mic și necăjit!* Să mai facem dar și haz de necaz...".⁶¹⁹ Într-adevăr, venise vremea suprimărilor!

Tot de aceste sărbători ale noului an, ultimul pentru Al. Lapedatu, un alt prieten devotat, P.P. Negulescu, îi răspundea – la felicitările trimise – din Brașov: "Cu întârzierea destul de mare, ce mi-a fost impusă de starea, atât de puțin satisfăcătoare, a sănătății mele, vă mulțumesc și, la rândul meu, vă urez ca anul ce a început să vă aducă numai bine. Cu destulă greutate și cu puțin spor, din cauza

⁶¹⁷ Cf. *Scânteia*, 11.II.1949.

⁶¹⁸ Scrisoarea în deținerea fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁶¹⁹ *Ibidem*.

lipsei de material documentar, mă silesc totuși să mai lucrez. M-aș bucura să mai primesc de la Dv. câte un cuvânt, – și mai mult încă, dacă s-ar putea, să vă revăd".⁶²⁰

Legăturile lui Lapedatu se tăiaseră, cei mulți ajutați sau încurajați, înaintați în demnități unii, și-au impus tăcerea. O tăcere oportunistă la unii, motivată la alții. Pe foarte multe dintre cunoștințele sale, din rândul prietenilor, îi așteptau zile grele prin închisorile comuniste. Puțini vor rezista. Câțiva vor promova.

Securitatea se infiltrasă adânc în sânul cercurilor partidelor politice istorice, adunând cu sârguință date ce înnodau și deznodau încercările vârfurilor acestora de a rămâne pe scena politică. În anul 1950 aceste operațiuni s-au înmulțit, anunțând un final pe seama întregii clase politice, dar și a multora dintre cei care mai credeau în idealurile României antebelice.

Nimic din ceea ce spunea și făcea Al. Lapedatu nu trebuia să scape nejudicat, de supraveghetorii săi. Securitatea știa că la 2 ianuarie 1950 "era la masa de lucru, cu memoriile ce le pregătește și pe care ar dori să le tipărească, *când se vor produce noi schimbări în viața politică*" (subl. n.)⁶²¹ Este un adevărat miracol cum anume au scăpat acestea

⁶²⁰ Carte poștală, datată 2.II.1950 (data poștei 5.II.1950), în deținerea fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁶²¹ Cf. nota nr. 112/7.I.1950, în Arh SRI, dosar 11517, f. 30.

neconfiscate! Explicațiile sunt mai multe, oferindu-le cititorilor la noua ediție din *Scrieri alese*. Articole, cuvântări, amintiri, pregătită la Editura "Dacia", reeditată – sub titlul *Amintiri* – în 1998 prin gentilețea Doamnei Smaranda Derveșteanu.

Simțul special al istoriei, înțelepciunea și experiența sa de viață l-au îndemnat pe Lapedatu să cugete că "liberalii bătrâni sunt fricoși și nu îndrăznesc să întreprindă ceva contra regimului nostru de democrație populară, în schimb de criticat critică cu vehemență, dar se oprește (sic!) aici"; era adevărat că "azi trebuie să tăcem și să răbdăm, să nu schițăm gesturi de revoltă, căci aceasta compromite ideea și nu ajută cauzei românești. Dimpotrivă, am face un act de nebunie și jertfă absolut inutilă".⁶²² Istoricul remarca: "Vom avea mari surprize în Europa, cu tactica comuniștilor de a-și consolida pozițiile în China și Asia și de a porni la atac neașteptat în Europa (...) și nu este deloc exclus ca URSS să ocupe în acest an întreaga Europă, de unde nu vor putea fi scoși nici în doi ani de zile". Căci "Europa este astăzi răvășită de atâtea neînțelegeri interne și externe, iar Germania occidentală complet nepregătită pentru un nou război, din cauza Franței".⁶²³

⁶²² Cf. nota 112/7.I.1950, din sursa Matei, în *loc. cit.*, supra, f. 30, care prezenta cele discutate în ziua de 2 ianuarie, în apartamentul lui Al. Lapedatu, cu un cunoscut venit să-l felicite de Anul Nou!

⁶²³ *Ibidem*. Și de această dată, informatorul a primit instrucțiuni să țină legătura cu Lapedatu și ceilalți fruntași liberali.

Părerile lui Lapedatu față de realitățile europene nu ne surprind, acestea apărând în analizele sale în moduri prea puțin distilate observatorilor politici din România anului 1950. Ne apar cu atât mai mult valoroase, cu cât unele observații sunt realiste: "anglo-americanii nu cântăresc serios nici azi forțele Uniunii Sovietice.

URSS-ul are azi o diplomatie extraordinară, mult superioară imperialiștilor, sovieticii tac și lucrează pentru război într-un ritm necunoscut până azi în istoria popoarelor (...) au peste 50 de savanți germani din Republica Democrată Germană, care lucrează pentru bomba atomică și alte arme secrete (...) cu ajutorul acestor savanți au izbutit să perfecționeze toate armele de război". Observând anume realități, savantul cugeta, ca mulți alți români, că anglo-americanii "țin doar conferințe în toate părțile lumii, ca niște isterici, spre a intimida Uniunea Sovietică (...) conflictul dintre Apus și Răsărit se va soluționa printr-un compromis, așa cum vrea Uniunea Sovietică, iar nu cum îl vor imperialiștii".⁶²⁴ Într-adevăr, echilibrul de forțe din anul 1950, așa cum a rezultat el din alianțele și consecințele postbelice, a plasat România în zona sovietică.

Al. Lapedatu afirma de altfel că "nenorocirea țării noastre e opera anglo-americanilor, care au îndemnat oamenii noștri politici la rezistență

nebună, fără ca ei să-și fi ținut promisiunile, astfel că ei sunt răspunzători de suferințele noastre. După părerea sa, singura soluție este ca ei să accepte cu resemnare situația de azi, ori cât de greu ar fi și să aștepte în liniște rezultatul final al înțelegerii dintre Apus și Răsărit. Orice altă soluție este calificată de Lapedatu, drept jertfă inutilă și curată nebunie".⁶²⁵

Trecând prin tensiunile și umilințele perchezițiilor, simțindu-se urmărit, ascultat și amenințat, dar mai înainte de toate apreciind forța puterii regimului comunist,⁶²⁶ Al. Lapedatu "a spus că s-a vindecat (de politică, *n.n.*) căci toate sunt zadarnice, orice frământare este inutilă deoarece nu se poate schimba nimic. Lupta uriașă se dă între cele două forțe ale Răsăritului și Apusului, spune Lapedatu, așa că noi nu contăm nimic pe lângă aceștia. Trebuie să așteptăm cu sânge rece desfășurarea evenimentelor, ca singuri spectatori (...) puținul ce-l mai avem de trăit să nu-l mai complicăm, ci să renunțăm la orice politică și frământare".⁶²⁷ Iată cum, treptat, resemnarea l-a cuprins, paralizându-i dorința de acțiune.

Anul 1950 s-a anunțat a fi și în sens pur material deosebit de greu, lui Al. Lapedatu retrăgându-i-se pensia. De aceea, mijloacele sale

⁶²⁴ Cf. nota nr. 112/15.IV.1950, în *loc. cit.*, f. 31.

⁶²⁵ *Ibidem.*

⁶²⁶ Nota nr. 112/4.V.1950, în *loc. cit.*, f. 28.

⁶²⁷ *Ibidem.*

de trai s-au diminuat într-atâta încât se hotărâse să se stabilească la Cluj. Aceste intenții erau și ele strict urmărite de Securitate, care dispusese supravegherea sa și în acea circumstanță.⁶²⁸

De sărbătorile Paștelui, în 1950, înaintea întemnițării sale, Al. Lapedatu primea o ultimă scrisoare. Aceasta venea de la Otilia Cazimir.⁶²⁹ Scriitoarea constata: "spăimântător s-a depărtat lașul de București! Acum se va împlini un an de când nu m-am mișcat din loc. Noroc că drumul cu... gândul nu costă nimic, și-l pot face fără nici o formalitate!" Rândurile-i sunt pline de multe speranțe, "dar numai Dumnezeu știe câte le sper să se împlinească!".

Urarea creștinească "Hristos a înviat, iubite Domnule Lapedatu!" îl va fi urmărit pe blândul profesor între zidurile reci ale închisorii din Sighet. Se va fi gândit la sensul ei, știind că patimile generației sale de abia începuseră?

Organismele de represiune ale puterii erau deja pregătite în primăvara anului 1950 să dea lovitura mortală fruntașilor generației Marii Uniri. Lui Al. Lapedatu - așa cum rezultă dintr-o notă de urmărire pentru el, fratele său Ioan, I.C. Ureche și I. Pelivan - i se hotărâse soarta, ca "fost mâna

dreaptă a lui Ionel, Vintilă și Dinu Brătianu, fostul istoric al liberalilor", care "și astăzi se manifestă *reacționar împotriva regimului de democrație populară*" (*subl.n.*).⁶³⁰ Ca *fost* nu mai avea scăpare! Nici vârsta și nici activitatea sa în serviciul intereselor supreme ale României, nu-i vor putea oferi circumstanțe atenuante, el intrând în rândul celor pe care noul regim i-a etichetat și tratat ca *dușmani de moarte*. Pentru a fi întemnițat și judecat trebuiau însă probe.

De aceea, la 6 mai 1950, ultima percheziție făcută de lt. maj. Gh. Gassler, în urma ordinului nr. 6700 din ziua precedentă, urmărise "materiale ce interesează ordinea și securitatea poporului". Ce s-a găsit compromițător? Au fost ridicate 3 carnețele cu numere de telefon, o carte, *Istoria Statelor Unite*, 2588 lei, un ceas "Longines", două perechi de ochelari de vedere, portofelul cu actele personale și bretelele! Istoricii Al. Lapedatu așteptase resemnat și senin pe cei care îl vor duce pe drumul închisorii: "după 10 minute ne-a deschis ușa, nu s-a intimidat deloc, în tot timpul a fost calm", notează lt. maj. P. Petrache, cel care l-a ridicat de la domiciliul său bucureștean din Calea Victoriei nr. 91, sc. D., et. I, ap.38.⁶³¹

⁶²⁸ Cf. notele informative nr. 11/27.III.1950 și nr. 13675/28.III.1950, în *loc. cit., supra.*, f. 11, 37.

⁶²⁹ Cf. scrisoarea datată 10.IV.1950, în deținerea fam. dr. Ana și Ioan Macavei.

⁶³⁰ Cf. nota informativă nr. 143/25.IV.1950, din sursa Bucur 4, în *loc. cit., supra.*, f. 29.

⁶³¹ Detalii în *loc. cit., supra.*, f. 23, 25, 26, 27.

Securitatea a confirmat de altfel absența unor probe incriminatorii, procesul-verbal întocmit la 11 mai 1950, constatând "că în corpurile delictelor existente nu există nici un fel de material ce ar putea interesa Securitatea poporului".⁶³²

Nici declarațiile date de Al. Lapedatu în închisoare nu au putut fi probe de judecată: "*Nu am avut și nu am valute sau alte valori în țară sau străinătate*".⁶³³ Când aceleași organe au întocmit fișe speciale foștilor senatori, respectând ordinul Direcției Generale a Securității Statului nr. 115/346471 din 13 octombrie 1950, istoricul – mort deja – era caracterizat în mod pozitiv: "În contact cu oamenii era prietenos și afabil, dar nu avea legături cu masele, decât cu profesorii și studenții".⁶³⁴

La 9 martie 1954, un proces-verbal menționează obiectele rămase de la Al. Lapedatu: un portofel din piele, un ceas "Longines", două perechi de ochelari, o pereche de bretele, o batistă și un portofel mic cu buletinul de identitate.⁶³⁵

"Indicatorul 825" comunicase la 21 august 1951, într-o notă cuprinzând și numele lui Al. Lapedatu, lista foștilor demnitari reținuți în noaptea de 5/6

⁶³² În Arh. SRI, dosar 11517, f. 24.

⁶³³ *Idem*, f. 20, declarație datată pe margine 4.VIII.1950, aparținând dosarului individual cunr. 109860.

⁶³⁴ *Idem*, f. 138, cum rezultă din Nota Direcției Regionale de Securitate Cluj nr. 32/3614/14.III.1951.

⁶³⁵ Arh. SRI, dosar 44608, vol. 18, f. 17.

mai 1950, care decedaseră până la acea dată în penitenciarul "Dunărea" din Sighet.⁶³⁶

Dar, abia la 26 noiembrie 1954 Serviciul "C" a trimis un ofițer la fostul domiciliu din București al lui Al. Lapedatu, constatând cu o superficialitate de neconceput că cel mort la Sighet de 4 ani, nu mai are pe altcineva din familie.⁶³⁷ Aceasta, în pofida unei realități ușor de cunoscut și mai ales de controlat – fiica sa și soțul acesteia, doamna Ana Macavei și dr. Ioan Macavei, trăiau la Cluj în casa părintească! Ca atare, la 16 decembrie în același an, a fost distrus buletinul de identitate (eliberat de Circa de Miliție nr. 3, având numărul 6044/26.01.1950), celui desemnat "fost demnitar politic", "fără ocupație" și care "nu a fost judecat", murind în penitenciarul "Dunărea" de la Sighet. Iar la 8 decembrie 1954, conform prevederilor Decretului 111, art. 1, al. B/1951, emis de Ministerul Finanțelor, bunurile lui Al. Lapedatu – un ceas "Longines" și 6,45 lei, confiscate la cercetare, se trimiteau spre *valorificare* "ca venit de stat prin Banca RPR".⁶³⁸ Cinismul și indiferența s-au întrecut parcă în a neantiza amintirea unui mare român!

⁶³⁶ *Ibidem*, f. 11.

⁶³⁷ Arh. SRI, dosar 44608, vol. 18, f. 10, nota 13, semnată Nicolae Gheorghe și datată 26.XI.1954.

⁶³⁸ Cf. adresa Serviciului "C" nr. 13/00807041/8.XII.1954 către Direcția Contabilității și proces-verbal din 16.XII.1954, în Arh. SRI, dosar 44608, vol. 18, f. 7-8.

Au urmat, în ceea ce îl privește pe Al. Lapedatu, două decenii de adâncă tăcere, deși unii dintre istorici care-i datorau cariera universitară și academică ocupau înalte demnități în stat. Oportunitățile de tot felul și condiționările politice i-au oprit pe cei ce-ar fi putut sau ar fi îndrăznit o reabilitare să întreprindă ceva care să facă lumină în jurul acestui distins istoric. Singurul care a pregătit un material în sensul rediscutării lui Al. Lapedatu a fost Silviu Dragomir. Nu știm însă decât că intenționa să-i prezinte opera, activitatea și contribuția la dezvoltarea istoriografiei românești la Academia Română.⁶³⁹ Intervenția lui S. Dragomir am probat-o și este prezentată în lucrarea noastră, *Alexandru Lapedatu în cultura românească*. Un alt istoric, fidel colaborator și admirator, Dimitrie Braharu a publicat, apoi, în 1978, în *Vatra* de la Târgu Mureș, extrase sumare din *Amintirile* lui Al. Lapedatu, atrăgând în mod serios atenția publică asupra celui dispărut în condiții tragice la Sighetul Marmăției. Vălul uitării și voita tăcere începeau să se ridice, într-un moment de liberalizare a vieții publice în România.

În acele condiții am publicat primele studii despre Al. Lapedatu, insistând asupra rolului său în politica culturală legată de cercetarea și protecția monumentelor istorice. Mai mult, în teza de

doctorat destinată prezentării operei Comisiunii Monumentelor Istorice – Secția pentru Transilvania, – pregătită între 1977 și 1982 – am tratat, mai pe larg cele ce învățatul le-a întreprins cu atâta folos pentru istoria națională în calitatea de președinte al respectivului organism.⁶⁴⁰

Am constatat astfel că orice abordare serioasă a istoriei culturale din prima jumătate a acestui veac – în ceea ce privește patrimoniul cultural – nu poate fi făcută în afara contribuțiilor lui Al. Lapedatu. În lucrările pe care le-am întocmit de atunci încolo, chiar și în îngrijirea memorialisticii sale, am căutat să punem la locul convenit omul și opera sa atât de nedreptățite. Rămân încă nestudiate și necesită o riguroasă analiză destule subiecte ce se leagă de acela, care – în prima generație de istorici cu formație riguros fundamentată – a aparținut și a ilustrat școala istorică românească. Bunăoară, scrierile sale de istorie politică – evenimentială, instituțională și culturală – cer noi abordări și se pretează la continuitate, fiind deschizătoare de drumuri atât ca tematică cât și ca metodă. Nu mai puțin demersul său de *istorie aplicată* prin protecția izvoarelor concrete, a vestigiilor arheologice, monumentelor și siturilor istorice.⁶⁴¹

⁶³⁹ Vezi Stelian Mândruț, *Silviu Dragomir despre Alexandru Lapedatu*, în *Sargetia*, XX, 1986–1987, p. 459–464.

⁶⁴⁰ Teză îndrumată de un discipol al lui Al. Lapedatu, acad. Virgil Vătășianu și încurajată de regretatul Hadrian Daicovicu.

⁶⁴¹ Un important demers în această direcție îl reprezintă lucrarea lui Dan Mircea Mazălu, *Alexandru Lapedatu între istorie și Patrimoniu cultural național*, Editura ALTIP, Alba-Iulia, 2011.

Al. Lapedatu se impune a fi apoi mai bine cunoscut ca om politic, ca parlamentar, activitatea sa în politica liberală românească cuprinzând anii 1920–1948.⁶⁴² Aceasta oferă un larg spațiu de cercetare privind în special mișcarea liberală în Transilvania și Banat, platforme și viață de partid, contribuțiile politice la integrarea în economia și cultura românească interbelică. Este acum mai ușor de observat că, acțiunea politică liberală din Transilvania și Banat a cuprins numeroase vârfuri ale intelectualității, polarizându-se în mari centre ca Clujul, Brașovul și Timișoara. Or, un astfel de proces, într-un spațiu, fără tradiție liberală, dominat de Partidul Național, n-ar fi fost posibil în afara unei personalități ca Al. Lapedatu. În ceea ce ne privește, am sugerat doar, prin studiile noastre, cât de amplu a fost acest proces, neajungând să analizăm îndeaproape mecanismele sale.

Al. Lapedatu face parte din elita românească, el servind cu profesionalismul istoricului mai bine de o jumătate de veac idealuri și crezuri naționale sistematic susținute de statul român. Din această perspectivă, studiul operei și înfăptuirilor sale pot oferi încă nebănuite contribuții la istoria recentă.

⁶⁴²Vezi, sintetic, la Ioan Opreș, *Alexandru Lapedatu (1876–1950)*, în *Mari personalități politice și culturale în Senatul României*, coordonator prof. univ. dr. Gheorghe Sbârna, Editura Discobolul, București, 2014, p. 268–279.

Parcurgând mulțimea documentelor, am înțeles mai bine că destinul lui Alexandru, ca de altfel și al fratelui său geamăn Ioan, fuseseră determinate de acela al generației tatălui lor, Ioan A. Lapedatu. Acesta îi scria din Paris, la 13 august 1869, prietenului Francisc Hossu Longin: "*În câțiva ani o să se schimbe tot cadrul politic și social al Europei și oamenii venitoriului vor fi alți oameni, de cum sunt ai trecutului și ai prezentului. Națiunea noastră încă va avea lipsă de astfel de oameni ai venitoriului, care consacându-se progresului să poarte pe umerii lor sarcina de cetățeni devotați având în mână stindardul cu: dreptate, egalitate și frățietate. Atari oameni nu pot fi secondati decât prin generațiunea jună. Aceasta va trebui să lepede toate prejudețiile și tradițiunile moșilor și ale părinților, va trebui să lepede servilismul către orșicine și să păzească întărită de conștiința drepturilor omului cu fruntea neplecată către venitoriul națiunii noastre!*".

În același an, la 27 septembrie, într-o altă epistolă adresată prietenului său, citim: "*Românii trebuie să rămână cerbicoși în aspirațiile lor – să prospereze cu energie cătră țintă să se sacrifice, să sacrifice și iară să sacrifice ... până și viața. Junimea să nu înceteze niciodată de a fi daco-romanistică, ea trebuie să crească nutrită de sucul acestei idei, să se întărească întrupând-o în ei; astfel ideea va trebui să se realizeze!*"

De altfel aceasta e numai o chestiune de timp și cei ce nu cred în Daco-România, nu sunt fiii secolului nostru și nu merită să fie!"⁶⁴³

Generația căreia i-au aparținut fiii lui Ioan A. Lapedatu a împlinit – prin voința destinului – ceea ce trebuia să se facă, confirmând toate crezurile pentru care generațiile ce o precedaseră luptaseră.

Asupra exemplului lor merită să stăruim și să medităm îndelung.

⁶⁴³ Scrisori în copie, trimise din Băsești la 21.IX.1926, de către Francisc Hossu Longin lui Alexandru Lapedatu, la cererea acestuia. Împreună, cu alte 9 scrisori, în arhiva familiei dr. Ana și Ioan Macavei. Originalele la Biblioteca Centrală Universitară Cluj-Napoca. Detalii la Ioan Opreș, *Corespondență parisiacă pentru Francisc Hossu Longin. Ion Lapedatu și Francisc Hossu Longin*, în *Acta Musei Corviniensis, Corviniana*, II, 1996, p. 215–228.

SUMMARY

Alexandru Lapedatu (born on the 14th of September, 1876 in Cernatu – Săcele and deceased on the 30th of August, 1950 in Sighetu Marmației) was one of the Romanians from Transylvania, who was trained up and who asserted himself within the institutions of the Romanian Kingdom, soon after 1900. At that time, these were exerting a major attraction to the young intellectuals of all Romanian provinces under foreign domination.

His career and intellectual profile as a historian took shape and became notorious in time, as he was assigned to certain important offices in the Romanian Academy, Commission of Historic Monuments and Romanian Commission of History. Henceforth, owing to his talent, hard work and strong character, he worked his way up, to the top of the society, securing himself a significant position within the intellectual elite.

As many others, Alexandru Lapedatu belongs to an active generation, dedicated to the democratic and unionist ideals clearly stated by their forerunners and followed up through the Romanian

state policy. Their endeavours for national unification were corresponding, however, to both the ethnic realities and major trends to a modern state restructuring, in the context of a huge European effort to rectify the political geography, which was already obsolete at the end of the 19th century.

These were the times when Alexandru Lapedatu lived and became a prominent personality, this book undertaking to deal with his steps and actions on the account of his cultural connections, on one hand and of his political contribution, on the other, both directly related to his contemporaries. Original documentary findings come to support these two aspects, illustrating not only his biography, but through this, an historical period, as it was.

As a historian, even from the beginning of this century, Alexandru Lapedatu had professional relations, collaborators or friends among well known artists, writers, architects, journalists, clergymen, lawyers, professors and public figures. With many of those who were driving the elite of Bucharest, promoting literary-artistic trends, he was in very friendly terms. He also had close connections with those coming from beyond the mountains, from Ardeal, Banat and Bucovina, and through them, through his friends and twin brother, Ion, also with distinguished intellectuals living in the Austro-Hungarian Empire.

His frequent journeys to the historic monuments, research of the church and Romanian Academy archives, his work at the "Commission Bulletin" gave him the opportunity of making other close friends among clergymen, historians and men of letters rallied round the Academy, besides acquiring sound knowledge of the documentary sources. His analytic and original studies, made him noticed in a short while, resulting in his being nominated as a corespondent member of the Academy first and as an active one, later (1910 and 1918, respectively).

His prestige and seriousness won the confidence of the officials, particularly evidenced in 1917, when he was assigned to dispatch the national historic thesaurus to Moscow, considered by the Romanian authorities to be a "safe place" at that time. The fulfilment of such duties, the part he played during the war in the Romanian propagandise, as well as his position as the leader of the National Committee for the Romanian Refugees from the Austro-Hungarian Empire, did not pass unnoticed. As a result, he was assigned as a technical expert in history and ethnography at the Peace Conference in Paris (1918-1920). In this new capacity, he prepared the documents submitted by the Romanian delegation to the Supreme Council of the Allies. These documents are based on specific ethnographic, statistic, geographic and historic data, drawn out from

official documents ascertaining the pre-war realities. They were intended to support the Romanian requests, highly favoured, on the other hand, by the self-determination theory stated by Thomas Woodrow Wilson. In 1920 and 1922, he took part to other important international negotiations, as for instance those in Rapallo.

In the meantime, during the autumn of 1919, Alexandru Lapedatu was appointed professor at the University of Cluj and, later, took the chair of Old History, teaching the History of the Romanians, till 1939. In Cluj, he also held the offices of dean and deputy dean of the Faculty of Letters and Philosophy and, in 1920, together with another great historian - Ioan Lupaș, founded the Institute of National History, an institution which has initiated a modern research program on Transylvania's realities.

Beginning with 1920, Alexandru Lapedatu went into politics, his sympathies and personal beliefs making him choose the National Liberal Party. As a politician, he came to be a member of the Parliament, position in which he proved to be an important supporter of the process of economic and social unification of the historic provinces recently integrated to the Romanian state. He always selected his arguments from history, consolidating the concept of national unity as being based on cultural facts, on the community of ethnic areas, tradition and language. Such a sound,

balanced and precise conception shows itself off from the numerous deeds and decisions, to which Alexandru Lapedatu was the author or greatly contributed to, i.e. the creation of a system of educational, research, artistic, cultural and religious institutions. These were particularly vital to the areas where the Romanians had been considered for a long time as a tolerated minority and had been subject to denationalisation. To this effect, he initiated and promoted the foundation of theatres and operas, important museums and archives in Transylvania, Banat, Bucovina and Bessarabia, together with a policy of protection of the historic monuments as well as of putting up new ones, of public interest, in these provinces. As a matter of fact, on many occasions related to the inauguration of such monuments, Alexandru Lapedatu stated the necessity to consolidate a new model of cultural policy, that should allow the real cohabitation and affirmation of all ethnic groups. Pragmatically, as professor in the university, he promoted young talents, whom, in his capacity of a person with power of political decision, he sent for further education abroad, and later, supported many of them in getting high positions.

Beginning with the 1st of November, 1923, Alexandru Lapedatu was appointed Minister of Religions and Arts, to hold this position for quite a long time (1923–1928, 1933–1938). In this office, he distinguished himself through an active and protective cultural policy, coming to be well-known

as a founder of institutions and public establishments. He encouraged and supported men of culture and art and initiated national awards, as well as generous compensations and prizes, promoting a stimulating climate. It is in this light that he was seen and why he was highly esteemed by the artists of his time and his contemporaries. They acknowledged his great merits to the simulation of cultural life, accumulation of historic and artistic values and encouragement of the applied research in the cultural field. The ministries under his administration accounted large funds meant to support book publishing, opera, theatres, museums, collections, and exhibitions, restoration of historic monuments and putting up new public ones.

As a minister, he attached great importance to the associative forms and freedom of the press and highly supported the development of film and technological progress in all forms of culture, as means of spiritual aggregation and stimulation. Also, during his administration, great historic and art exhibitions were organised abroad and the contacts of the Romanian specialists and artists with the cultural world outside the country were facilitated more than ever. Besides, in his position as vice-president, then president of the Romanian Academy (1935–1937) and later its secretary general (1938–1948), Alexandru Lapedatu naturally involved this cultural and scientific institution in the general effort of cultural consolidation.

As a factor of stability and efficiency, he would be always asked for professional opinion, co-operation or advice by his contemporaries. His letters show him mainly as a honest and well-balanced man, answering a great number of inquiries, as only someone with a high position in the public life could have done.

While the first chapter of this book presents such cultural connections and facts, the second is focused on the political aspects of his life and, particularly, on his contribution to the Romanian political life. As the documents clearly prove, Alexandru Lapedatu regarded politics as a means of achieving public welfare. To this effect, his political activity was constantly subordinated to the liberal doctrine and principles, but nevertheless based on the lessons learned from history and always of an absolute morality. In fact, he stood for the liberal movement of Transylvania and Banat, having been its undisputed leader for almost three decades. At the same time, he was a factor of unity and stability within the liberal movement, his balanced spirit and honesty being of utmost importance to this effect.

In order to sustain his political points of view, Al. Lapedatu often resorted to the historic discourse, in which he would use as a background the idea of a vital need of major cultural acts, intended to unite and put in motion the society of his time. What Romania needed at that time, was

stability and to identify its resources, the elements to connect the economic with the social being the cultural aspirations and spiritual life. That is why, as a politician, Alexandru Lapedatu relied very much on church and religion to support the unity and diminish the centrifugal tendencies. Certain laws, essential for Romania's progress, were submitted and enforced under his administration.

We must underline that, as minister, he did not admit any religious or ethnic discriminations, supporting the idea of toleration and respect owed to any belief. In this regard, new documents found in the archives show him as an enlightened and modern figure. Such qualities are certainly proved by his close co-operation with the political or religious leaders of the Hungarian, German and Jewish communities, as well as by the understanding he showed to the Greek-Catholic church.

A particular side of Alexandru Lapedatu's political profile is revealed by his constant position and steps taken against revisionism. Thus, he vigorously fought against the revisionist movement and extremist trends, on the occasion of his public appearances, as well as in writing, whenever he took the floor in the meetings of the National Liberal Party, in the Romanian Senate (as president between 1936-1937) and the Romanian Academy. As an important political personality, Lapedatu supported the Romanian's legitimate rights, won in the first

World War and endorsed by the Peace Conference, both in the country and on the occasion of various international meetings. Drawing attention to the dangers of revisionism, he placed himself next to the other democratic spirits of his time, who condemned revanche, chauvinism and racism.

His points of view, always supported by strong arguments, were widely appreciated and accepted, even in the delicate period 1938–1940. Alexandru Lapedatu actually pronounced such lucid and wise opinions in certain crucial moment for Romania, like the one in the summer of 1940. Important officials and personalities in the government, including general Ion Antonescu, resorted to him for conciliation, as it clearly results from his taking part in the Commission for Studies of the Ministry of Foreign Affairs and from certain personal papers, prepared for the negotiations at the Peace Conference after the second World War. In 1942, Al. Lapedatu, the historian made an extremely generous gesture: he donated his whole personal library to the University of Cluj, at that time transferred to Sibiu, after the Vienna Dictate. It was only in 1995 that this generous gesture was publicly recognised, with the establishment of "Alexandru Lapedatu" Book Fund within the University Library.

Starting from the winter of 1944, in co-operation with the leaders of the liberal movement, he worked for the re-establishment of the National Liberal Party, counting on what should have been a return to normality and democracy in Romania's

political life. It came upon Al. Lapedatu's hands to re-establish the liberal movement of Transylvania and Banat. Such a task proved, in a short while, to be impossible, as the political forces of the left, supported by the Soviet Union, gradually annihilated the historic parties, preparing the political scene to be taken over by the communists. The leaders of the historic parties were put under the surveillance of the Secret Services. Each of their movements was spied and noted. Denouncement and pressures among the officials, encouraged by the Soviet occupants, contributed to the incrimination of the liberal and other parties' leaders. The secret archives have important pieces of information, witnessing for the surveillance of Alexandru Lapedatu and other political leaders during 1945–1950 period. The steady watching, searching of the houses, reports on his conversations, contacts and behaviour, on any of his comments and opinions stated on various occasions, were all carefully filed by the Secret Service. They attributed to Lapedatu an active and responsible role in re-establishing the liberal movement. Reports of the secret agents reveal his lucid assessment of the internal and international political situation, but at the same time, his confidence in "the future of the nation and the capitulation of Russia and of communism" (3rd October, 1949). Like other liberals, he clearly foreseen the ascending of the Soviet Union and its new part on the world's political scene after the War, believing that "We owe the misfortune of our country to the Anglo-Americans, who urged our

political people to oppose insane resistance, without keeping their promises, so that they are responsible for our sufferings" (15th March, 1950).

In the meanwhile, the king was forced to resign the crown (30th of December, 1947) and the Romanian Academy was restructured under the pressure exerted by a number of its members who joined the communists. As secretary general of the Academy, Alexandru Lapedatu submitted his last report in October 1948 and then, together with other scientists considered undesirable by the new rulers, was expelled from the Academy. The power having been confiscated by the communists put an end to democracy and to a normal political life in the country, therefore depriving the leaders of the traditional Romanian society of any chance and means to go on with their activity. A whole generation with great democratic ideals and significant achievements was suddenly repudiated. Under these circumstances, Al. Lapedatu's connections had been cut, many of those whom he had helped and encouraged, students and emulators, were forced to silence. Others of his friends, were already too old and were waiting for the Power's reactions resignedly and frightened. Almost all the leaders of the generation who accomplished the Unification of the country were to be imprisoned, deported, or subject to forced labour, nationalisation and seizures. The Secret

Services had qualified him, the aristocrat scientist, as an enemy of the people and of the communist order, as reactionary and antidemocratic, "the right arm of Ionel, Vintilă and Dinu Brătianu, the liberals' former historian" (25th of April, 1950). His contribution to the national cause weighed considerably in the balance of the defeated ones.

During the night of 5–6th of May, 1950 he was arrested and taken without any trial, together with other former officials, to the prison in Sighet. His properties and assets were confiscated and terrible, deliberate silence fell about him. This silence lasted for almost three decades! On the 30th of August, 1950, the very day of Saint Alexander, his spiritual patron, he died out of induced poisoning, and was buried in the common cemetery of the prison in Sighet. With no cross and no name written on his grave. The death certificate was issued only 7 years later.

The dramatic loss of another enlightened spirit of the Romanian elite, was but one more added to the long row of crimes made in the name of the new communist world, imposed as the "ideal of the humanity". This book reopens for the readers the Lapedatu "file", presenting and reconsidering his work and life in the light of justice and truth.

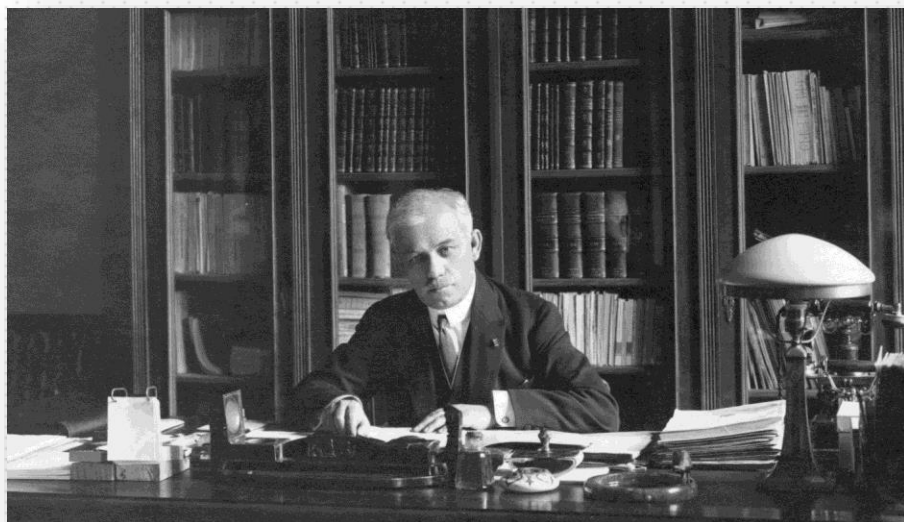
FOTOGRAFII

Al. Lapedatu la Iași (1908) – *Colecția
Macavei*

Ioan Scurtu și Nușa Pană – prieteni
nedezmintiți – *Colecția Macavei*

La Biroul Comisiei Monumentelor Istorice – *Colecția Macavei*

La inaugurarea Monumentului lui Barbu Ștefănescu Delavrancea (Oradea, 17 iunie 1943) – *Colecția Macavei*

Al. Lapedatu - un tânăr istoric - *Colecția Macavei*

Secretarul CMI Al. Lapedatu (1907) - *Colecția Macavei*

În deplină maturitate (1929) – Colecția Macavei

Vizitând Roma în aprilie 1933 – Colecția Macavei

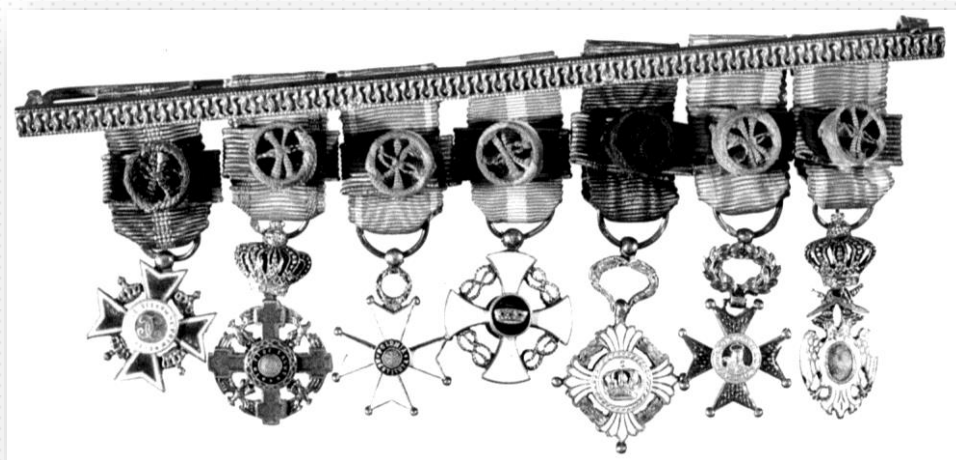
La inaugurarea Școlii de Agricultură de la Sânpetru (1937)
Biblioteca Națională – Colecții Speciale

Sigiliul lui Al. Lapedatu – *Colecția Macavei*

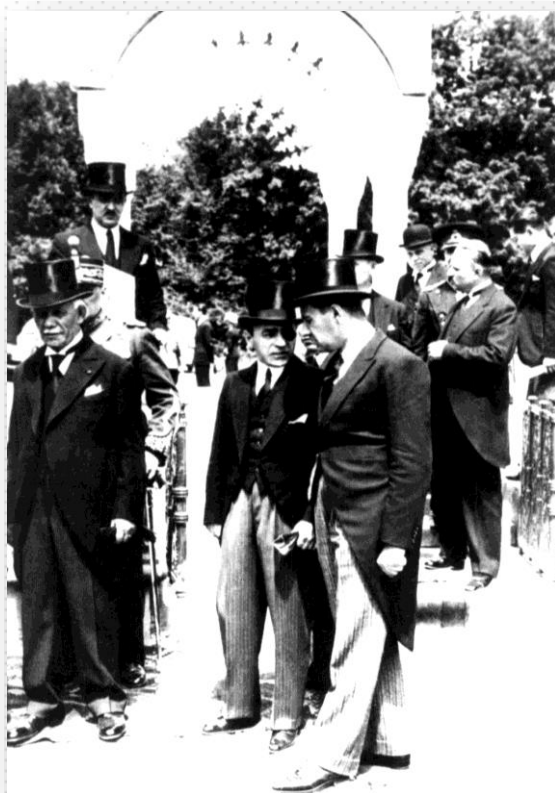
La inaugurarea Școlii de Agricultură de la Sânpetru (1937)
Biblioteca Națională – *Colecții Speciale*

Decorații acordate lui Al. Lapedatu – semnul prețurii – *Colecția Macavei*

Vizitând Roma cu Al. Marcu și C. Marinescu (aprilie 1933) – *Colecția Macavei*

La o ceremonie oficială (1938) – *Arhivele Naționale*

Grupul prietenilor în 1905 (Vasile Pârvan, Al. Lapedatu, Ioan Scurtu, Ilarie Chendi, Mihail Sadoveanu, Șt.O. Iosif) – *Colecția Macavei*